

FEDERAȚIA
COMUNITĂȚILOR
EVREIEȘTI
DIN
R. S. ROMÂNIA

IZVOARE
ȘI
MĂRTURII
REFERITOARE
LA
EVREII
DIN
ROMÂNIA
I.

1986

FEDERAȚIA
COMUNITĂȚILOR
EVREIEȘTI
DIN
R. S. ROMÂNIA

IZVOARE
ȘI
MĂRTURII
REFERITOARE
LA
EVREII
DIN
ROMÂNIA
I.

IZVOARE
ȘI
MĂRTURII
REFERITOARE
LA
EVREII
DIN
ROMÂNIA

FEDERATION OF JEWISH COMMUNITIES OF ROMANIA
DOCUMENTATION CENTRE

SOURCES AND TESTIMONIES
CONCERNING
THE JEWS
IN ROMANIA

I.

Edited by
VICTOR ESKENASY

Foreword by
His Eminence Chief Rabbi
Dr. MOSES ROSEN

B U C H A R E S T 1 9 8 6

FEDERAȚIA COMUNITĂȚILOR EVREIEȘTI
DIN REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA

CENTRUL DE DOCUMENTARE

IZVOARE ȘI MĂRTURII
REFERITOARE LA EVREII
DIN ROMÂNIA

I.

Volum întocmit
de
VICTOR ESKENASY

Cuvînt înainte
de Eminența Sa Șef Rabin
Dr. MOSES ROSEN

BUCUREȘTI 1986

Comitetul de redacție

Dr. MOSES ROSEN

Dr. ALEXANDRU VIANU

SERGIU STANCIU

În diferite faze ale elaborării lucrării și-au adus contribuția

Selecția documentelor:

**prof. univ. dr. Al. Vianu, S. Diamandi, V. Eskenasy, E. Glück,
I. Kara, S. Stanciu, N. Vaintraub**

Traducerea textelor:

**I. Kara (ebraic și idiș); Vl. Iliescu (grec., lat. și germ.);
V. Eskenasy (lat.), C. Vekov, M. Constantinescu și E. Glück (ung.)**

CUPRINS

Cuvînt înainte — DR. MOSES ROSEN	IX
Prefață — DR. ALEXANDRU VIANU	XIII
Studiu introductiv — VICTOR ESKENASY	XV
PRESCURTĂRI-BIBLIOGRAFIE	XXXI
Notă asupra ediției	XXXV
Rezumatele documentelor în limba română	XXXVII
Rezumatele documentelor în limba engleză	LIII
TEXTE ȘI REGESTE	1
Apendice I: Documente false	133
Apendice II: Prezențe iudaice în Dacia romană	139
Glosar	145
Indice general	149

CONTENTS

Foreword by Dr. MOSES ROSEN	IX
Preface by Dr. ALEXANDRU VIANU	XIII
Preliminary Study by VICTOR ESKENASY	XV
ABBREVIATIONS—BIBLIOGRAPHY	XXXI
Note on the Edition	XXXV
Romanian Summaries of the Documents	XXXVII
English Summaries of the Documents	LIII
TEXTS AND SUMMARIES	1
Appendix I: False Documents	133
Appendix II: The Jews in Roman Dacia	139
Glossary	145
General Index	149

CUVÎNT ÎNAINTE

„Ține minte zilele de altădată (și astfel)
veți înțelege anii fiecărei generații“

(Deuteronomium 32—7)

Memoria colectivă e o condiție sine qua non a priceperii istoriei. „Cartea Cărților“ ne dă această învățătură, în ale sale versete finale, spre a o folosi ca o veșnică lozincă.

Intr-adevăr, TORA, de la cel dintâi al său cuvînt „BEREȘIT“ „Începutul“ și pînă la acel splendid ideal mesianic care apare în Bindecuvîntarea lui Iaacov-Israel (Genesis 49/1) și continuă a fi leit-motivul Profeților, ideal formulat în cuvintele „ACHRIT HAIAMIM“ — „Țelul, Finalizarea vremurilor“ — scrie mereu istorie, mărturisește necontenit despre „vremurile de altădată“ și ne ajută astfel să pricepem „anii fiecărei generații“.

Acesta e crezul de temelie al unui popor care pășește pe cărările istoriei de mii de ani, un popor definit ca „martor al istoriei“ și care e călăuzit de „Eternul, Dumnezeuul Istoriei“. Acel al cărui sacrosant nume este Tetragrama „A fost; Este; Va fi“.

Citind mereu, scriind mereu, povestind mereu despre „ceea ce a fost“, înțelegem mai bine „ceea ce este“ și năzuim mai cu înșuflețire spre „ceea ce va fi“.

Mărturiile sporadice, vechi de aproape două milenii, documente numeroase care datează de peste șase secole, grăiesc despre așezări evreiești pe aceste meleaguri ale României. Fie că e vorba de monedele ebraice ale Evreilor care au însoțit legiunile romane la începutul secolului al doilea al erei moderne fie că e vorba de Jurnalul de călătorie al Rabinului Beniamin din Tudela din secolul al XII-lea, fie că avem înaintea-ne „răspunsuri rabinice“ sau hrisoave domnești, inscripții tombale sau însemnări de călătorie, toate laolaltă ne vorbesc despre viața evreiască în Moldova, Țara Românească sau în Transilvania.

Aceste mărturii grăiesc despre o laolaltă conviețuire cu ospitalierul popor român, la ale cărui bucurii și dureri am participat. Ne-am adăpat de la izvoarele culturii sale, ne-am făcut din „graiul cel dulce românesc“ graiul nostru matern, ne-am însușit cîntecul și dorurile sale.

Cu sîrg și credință am muncit pentru propășirea acestei țări. În comerț, și în știință, în artă și în literatură, în meserii manuale și în cele intelectuale Evreii și-au adus aportul pentru mersul înainte pe căile civilizației a acestei țări.

Din belșug ne-am vărsat sîngele pentru apărarea, independența și integritatea României. Fie că e vorba de 1848, de 1877 sau de 1916—18, fiii populației evreiești s-au alăturat eroilor și martirilor români în bătăliile ce s-au dat ca România să-și asigure locul de cinste ce i se cuvine pe această lume.

Cumplit au fost secerate rîndurile noastre în vitejeasca luptă a poporului român pentru ca dreptatea să ia locul tiraniei în această țară.

Un trecut zbuciumat, udat de lacrimi și de sînge, un trecut pe care nu avem voie să-l uităm.

În Istoria cea mare, încă nescrisă pe de-antregul, a poporului român, împlinirile acestei populațiuni evreiești își vor găsi desigur și ele locul și aprecierea cuvenită.

Același lucru este valabil și în ceea ce privește istoria Diasporei evreiești, încă nescrisă nici ea pe de-antregul. Tribul Evreilor Români, o sinteză a multor calități ale ambelor neamuri, tribul acesta și-a avut specificul său de tradiții, de cultură, de artă.

Nu ne este îngăduit să lăsm ca vâlul uitării să se aștearnă asupra acestui capitol de civilizație umană.

Este deci lesne de înțeles pentru ce considerăm ca o datorie de mare răspundere să facem tot ce este cu putință pentru a strînge laolaltă mărturiile, documentele, inscripții tombale, tot ceea ce poate folosi istoricului de mîine atunci cînd se va așeza să scrie „Povestea Tribului Evreilor Români“.

Volumul de față este cel dintîi dintr-o serie pe care ne propunem — cu ajutorul lui Dumnezeu — să le facem să vadă lumina tiparului.

Un grup de harnici, talentați și devotați cercetători lucrează de zor la această operă care e neapărat nevoie să se facă „mai bine tîrziu decît niciodată“.

Centrului de Documentare al Federației Comunităților Evreiești din R.S. România i se cuvin alese mulțumiri pentru munca ce o depune pentru ca această operă să capete șanse de împlinire.

Iar mult așteptatului „istoric de mîine“ (de ce nu chiar celui de astăzi?) urări de succes.

**ȘEF RABIN
Dr. MOSES ROSEN**

FOREWORD

"Remember the days of old, (and so) you will understand the years of all generations."

(Deuteronomy 32 : 7)

Collective memory is a sine qua non for understanding history. This is what the final verses in "the Book of Books" teaches us, to use it as a perennial motto.

Indeed the TORAH, from its first word, "BERESHIT" — the "Beginning" — to the splendid Messianic ideal which appears in the Blessing of Jacob-Israel (Genesis 49/1) and becomes the leitmotif of the Prophets, an ideal formulated in the words "ACHRIT HAIAMIM" — "the end, the purpose of the days" — , keeps writing history, providing evidence on "the days of old", and thus it enables us to understand "the years of all generations".

This is the fundamental belief of a people which has walked the paths of history for thousands of years, a people defined as "witness of history", and which has been guided by "the Eternal, the God of History", He whose sacrosanct name is the Tetragram: "He was, He is, He will be".

If we keep reading, writing and telling about "what was", we shall better understand "what is", and we shall strive more eagerly for "what will be".

Almost two-thousand-year-old sporadic testimonies and numerous documents dating back to more than six centuries speak about Jewish settlements on Romanian soil. Hebrew coins brought by Jews who accompanied the Roman legions at the beginning of the second century of the common era, the travel Diary of Rabbi Benjamin of Tudela from the 12th century, "rabbinical responsa" and princely laws, tombstone inscriptions and travel-notes, all tell us about Jewish life in Moldavia, Wallachia and Transylvania.

They tell us that we lived side by side with the hospitable Romanian people, whose joys and sorrows we shared. We drank from the sources of their culture, we made "the sweet Romanian language" our mother tongue, we adopted their songs and aspirations.

We have worked diligently and faithfully for the progress of this country. In commerce and science, in the arts and literature, with their hands and their mind, the Jews have helped this country to advance on the road of civilization.

We shed much blood for the independence and integrity of Romania. In 1848, 1877, and 1916—1918, the sons of the Jewish population joined the

Romanian heroes and martyrs in the battles fought in order that Romania should secure for herself the place of honour she deserved in this world.

We brought our tribute of blood in the valiant fight of the Romanian people to replace tyranny by justice in this country.

A tumultuous past, sprinkled with tears and blood, a past we must not forget.

The achievements of the Jewish population will no doubt find room and due appreciation in the still unfinished Great History of the Romanian people.

The same applies to another yet uncompleted history, that of the Jewish Diaspora. The tribe of Romanian Jews — an amalgamation of many qualities from both nations — has had its specific traditions, culture and art.

We must not let the veil of oblivion fall over this chapter of human civilization.

It is therefore clear why we consider it a highly responsible duty to do everything possible in order to collect testimonies, documents, tombstone inscriptions, everything that may come in useful to the historian tomorrow when he will sit down to write "The Story of the Tribe of Romanian Jews".

This volume is the first in a series which we intend to publish — with God's help.

A team of industrious, gifted and dedicated researchers are engaged in this work which will meet an imperious need. Better late than never.

To the Documentation Centre of the Federation of Jewish Communities of Romania we owe many thanks for the efforts it has made to give this work chances of being accomplished.

And to the much expected historian from tomorrow's generation (or from today's, why not!) we wish success.

**CHIEF RABBI
Dr. MOSES ROSEN**

Prefață

Inițiată de Șef Rabinul cultului mozaic și președintele Federației Comunităților Evreiești din Republica Socialistă România, dl. dr. Moses Rosen și elaborată sub îndrumarea Eminenței Sale, culegerea de documente referitoare la evreii din România, va cuprinde mai multe tomuri tratând această problemă: din antichitate pînă la instaurarea dictaturii militaro-fasciste (6 septembrie 1940); de la lupta forțelor patriotice împotriva dictaturii militaro-fasciste — pînă la înlăturarea revoluției de eliberare socială și națională, antiimperialistă și antifascistă de la 23 august 1944; de la 23 august 1944 la etapa făuririi societății socialiste multilateral dezvoltate.

Concepută într-un spirit larg de dr. Moses Rosen această serie de izvoare istorice, de autentică viziune științifică, va demonstra fără putință de tăgadă că obștea evreiască din România, care de-a lungul secolelor a trăit, a muncit și luptat împreună cu poporul român și celelalte naționalități conlocuitoare pentru libertate socială și națională, pentru progres și civilizație, a cunoscut în anii societății socialiste multilateral dezvoltate o nouă viață, demnă, liberă.

Se cuvine să menționăm că la 22 iunie 1886 s-a constituit în București societatea istorică „Iuliu Barasch”, prima instituție de cultură evreiască avînd între altele în program elaborarea unei culegeri de documente privitoare la istoria obștei evreiești din România. Condițiile socio-politice vi-trege din acele vremuri n-au oferit societății istorice amintite facilitățile pentru a înlătură țelul ce și-l propusese.

Năzuind și el la publicarea unui volum de documente istorice, dr. M.A. Halevy scria, cinci decenii mai tîrziu că: „Istoriografia științifică n-are nimic comun cu diversele preocupări de polemică apologetică la ordinea zilei. Și dacă e vorba de contribuția din trecut a lui Israel la economia și cultura țării, nu este nevoie de a se recurge la dovezi ipotetice sau chiar cu totul false. De altfel, a servi cu asemenea mijloace o cauză atît de mare și atît de dreaptă cum e chestia evreiască înseamnă mai mult a o compromite și a o discredita în ochii lumii intelectuale” („Sinai”. Anuar de studii judaice, 1931, p. 48—49). Abia în 1947, L.R. Rosenbaum a izbutit să publice o broșură cu cîteva documente și note privitoare la istoria evreilor din Țările Române pentru perioada 1476—1750.

Pe acest temei considerăm deosebit de utilă elaborarea actualei serii de izvoare istorice, menită să illustreze umanismul funciar al românilor în conviețuirea lor cu naționalitățile conlocuitoare și, totodată, să spulbere calomniile proferate de unele scrieri din străinătate cu privire la politica națională a României față de populația evreiască, ridicând prestigiul țării noastre în lume. Publicarea acestei colecții de documente va completa, în același timp, cu documente inedite, de primă importanță, o pagină din istoria patriei și va corecta multe din denaturările istoriografiei de dinainte de 23 August 1944.

*Prof. univ. dr. doc.
Alexandru Vianu*

Studiu introductiv

Este privilegiul și obligația morală a istoricului de a privi cu ochi clarvăzători, *sine ira et studio*, evoluția unui popor, împletirea destinelor sale cu ale altora și evidențierea liniilor de forță care au caracterizat această evoluție. Cîteva sute de ani de conviețuire apropiată populația evreiască din România de poporul român, începînd de la sporadicele mențiuni ale unor prezențe iudaice în Dacia romană și continuînd, într-o cu totul altă conjunctură istorică, cu o așezare stabilă în veacurile înaintate ale evului mediu.

Cunoașterea și înregistrarea în scris a acestor relații de lungă durată, cu variate aspecte, cu un traseu sinuos propriu desfășurărilor istorice, împletind perioade de „restriște” cu unele de acalmie și prosperitate, nu se poate realiza în afara alcătuirii unui corpus de izvoare istorice. Constituirea sa este indispensabilă pentru depășirea stadiului incipient al cercetării, rezumat la studii de întindere mică și acoperind o arie extrem de dispersată ca problematică de abordare. Acesta a fost și imboldul care a stat la baza inițiativei dr. Moses Rosen, șef rabinul cultului mozaic din România de a imprima și, în consecință, de a lăsa moștenire generațiilor viitoare o colecție de documente care să permită, pe măsura editării ei, înțelegerea globală și obiectivă, lipsită de prejudecăți, a istoriei evreilor din România. Sub conducerea prof. univ. Alexandru Vianu inițiativa amintită a căpătat viață prin activitatea unui colectiv de istorici și pasionați ai istoriei, care au dat o primă formă celui dintîi volum.

Scopului primordial menționat i s-a subsumat un al doilea, nu mai puțin important, în măsura în care strîngerea și editarea documentelor despre evrei aduce substanțiale contribuții la mai buna cunoaștere a istoriei poporului român, a receptării sale pe plan universal. Mărturiile reunite în paginile acestui prim volum, prin însăși caracterul larg al izvoarelor incluse, de la relații de călătorie la response rabinice sau documente de cancelarie, slujesc scopului propus. În acest sens au fost alăturate nu numai știrile privitoare la istoria evreilor în relație cu lumea medievală românească dar și, în măsura în care ne-au fost accesibile, toate informațiile referitoare la istoria românilor provenite din surse evreiești. Acest ultim domeniu potențial de cercetare a rămas pînă în prezent, cu mici excepții, în afara preocupărilor istoriografiei românești. El este, poate, cel mai semnificativ în ansamblul izvoarelor istorice, pentru ilustrarea relațiilor de bună apropiere între lumea medievală românească și aceea evreiască. Totodată, se poate afirma, fără teama de a exagera, că, aspectele mentalului colectiv medieval,

revelate în responsele rabinice incluse în volum, constituie partea cea mai caldă, cea mai umană, în istoria relațiilor româno-iudaice puse în lumină de volumul de față.

O scurtă privire asupra istoriografiei mai vechi arată că ideea întocmirii unui corpus de izvoare ale evreilor din România a apărut cu aproape o sută de ani în urmă, atunci când o seamă de istorici și lingviști evrei au pășit, alături de istoricii români, pe calea abordării critice, riguros științifice a problematicii istorice medievale și moderne. Nu întâmplător fundarea Societății istorice Iuliu Barasch (iunie 1886)¹, corespunde momentului în care în istoriografia din România se puneau bazele monumentalei colecții de documente Eudoxiu de Hurmuzaki, al cărei prim volum, alcătuit de Nicolae Densușianu, vedea lumina tiparului în 1887².

De altfel, ceea ce a caracterizat în mod excepțional activitatea de început a societății Barasch este tocmai rigoarea indicației metodologice, minuțiozitatea în demersul istoriografiei, importanța acordată culegerii actului istoric. Raportul secretarului societății M. Schwartzfeld insista astfel, în 1888, asupra faptului că istoricul colector de documente „trebuie să fie cât se poate de minuțios, el nu poate și nu trebuie să prejudice valoarea unei indicațiuni sau al unui fapt. Aceasta cade în sarcina cercetătorului, care pleacă și revine adesea de multe ori la același izvor, din care scoate și se folosește când de una, când de alta. Ceea ce i se pare azi fără importanță sau indiferent, mâine, privit din alt punct de vedere, capătă în ochii noștri un interes cu totul altul”.³ Caracterul aparent aleatoriu al folosirii informației documentare nu însemna în realitate o acțiune simplificatoare în interpretarea evenimentelor. Potrivit lui Schwartzfeld demersul ținea de alinierea la stadiul cercetării istorice generale și, în acest sens, „Tărîmul critic este singurul ce ni se recomandă și impune”⁴.

„Planul pentru descrierea istorică a unei comunități”, întocmit de grupul de la societatea Barasch în 1887, poate rămîne și astăzi un model de abordare istorică monografică. Sprijinit de culegerea și interpretarea documentelor de epocă, acțiune fundamentală, atunci ca și astăzi, planul includea un punctaj de probleme referitoare la cronologia primelor așezări evreiești din România, la dezvoltarea lor economică, socială și culturală. Urma în această schiță, prezentarea evenimentelor politice în care au fost încadrate istoric aceste comunități și modul lor de organizare internă (conducătorii de diverse grade ai obștilor, instituțiile lor, monumentele de cult etc.).

Pe baza acestor indicații Societatea istorică a desfășurat o activitate prodigioasă de explorare arhivistică, de salvare a documentației aflate în patrimoniul unor deținători particulari, de cercetare epigrafică în vechile cimitire și de întocmire a unei prime bibliografii istorice. Parte a rezultatelor a fost valorificată în publicațiile evreiești ale vremii „Anuarul pentru israeliți”, „Analele societății istorice Iuliu Barasch” și „Revista israelită”. Din păcate, mare parte a arhivei strînse în acei ani a rămas inedită sau comunicată în termeni insuficient de riguroși pentru a se putea utiliza mai târziu informația păstrată.

Din prima categorie de realizări face parte editarea a relativ numeroase response rabinice din veacurile XVI—XVII, aparținînd lui Ioel Sirkes, Iosef Karo, Biniamin Slonik sau Mordechai Krochmal, pentru a aminti

numai câteva din sursele de primă importanță publicate în primul an de apariție al „Revistei israelite”, la rubrica „Comunicările societății istorice Iuliu Barasch”⁵. În aceeași vreme, membri marcanti ai societății istorice, oameni de remarcabilă cultură ca frații Schwartzfeld, Lazăr Șăineanu sau Moses Gaster își publicau primele studii aprofundate pe probleme ale istoriei și lingvisticii românești și iudaice⁶. Doar restrînsa răspîndire a publicațiilor periodice amintite și ingratitudea timpului, ajutată de prejudecăți mereu vii, au lăsat oarecum în marginea circuitului istoric științific, contribuțiile remarcabile ale acelor ani. Reactualizarea lor, utilizarea informației valoroase în contextul istoriografic actual nu este doar un act de pietate în memoria înaintașilor, ci o obligație științifică.

Din cea de a doua categorie de materiale fac parte acele însemnări publicate periodic în „Analele societății Barasch” sau în „Revista israelită”, referitoare la achizițiile documentare sau datele despre vechile cimitire. Conținînd informații prețioase, dar sumare, în lipsa mărturiilor originale, datele acestor comunicări se constituie în prezent doar în îndrumări și direcții de cercetare⁷.

Este dificil a da astăzi, cu dreptă măsură, o judecată de valoare asupra acestor prime opțiuni pe calea încadrării istoriografiei evreiești din România în curentul general istoric de la sfîrșitul secolului al XIX-lea. În mod cert, forțele materiale ale societății istorice depășeau în posibilități realizarea programului ambițios afirmat. Numai așa se explică, în ambianța pozitivistă care răzbătea din programul amintit și în prezența unor lingviști de marcă, scăderile calitative cauzate de publicarea necritică a unor izvoare, traduse, cel mai adesea, de oameni pasionați dar lipsiți de pregătirea științifică necesară editării de texte. Ar fi însă profund nedrept, în această sumară trecere în revistă, a nu aminti condițiile vitrege ale vremii, care au împiedicat crearea și maturizarea unei școli istoriografice iudaice în România.

O consecință a acestei situații a fost apariția unor lucrări de sinteză a căror valoare era diminuată atît de insuficiența documentare și înțelegere a fenomenului istoric, cît și de caracterul polemic al întreprinderii. Își făceau astfel loc reflectările disputelor cu argumente extraștiințifice relative la vechimea și drepturile sociale și politice ale populației evreiești din țările române⁸. Chiar prima sinteză valoroasă sub aspectul informației și metodologice, cea publicată de Nicolae Iorga, în 1913⁹, a apărut, în ultimă instanță, ca o luare de poziție împotriva altei lucrări¹⁰. Din acest motiv și studiul marelui istoric român conținea pasaje polemice, întreaga epocă medievală pînă la anul 1700, fiind tratată în numai zece pagini. Ceea ce diferențiază însă net opera lui N. Iorga de a celorlalți istorici este perfecta cunoaștere a izvoarelor, pînă la 1913 ca și în perioada ce a urmat, el fiind principalul editor de documente medievale și moderne, în culegeri care nu au făcut niciodată vreo discriminare în cuprinsul materialului publicat. Nu a existat problemă istorică în care N. Iorga să nu-și fi afirmat poziția, tot așa cum în cuprinsul „Revistei istorice” au fost recenzate și semnalate toate contribuțiile importante la istoria evreilor.

Demersul istoric, pe care îl urmărim în linii succinte, a făcut un progres remarcabil odată cu înființarea, în 1926, a Societății de studii iudaice.

Inaugurînd primul număr al revistei *Sinai*, apărută la Iași în 1926, dr. M.A. Halevy, directorul publicației sublinia necesitatea „să ne cunoaștem pe noi înșine. E vremea să se facă și în România ceva pentru studiile judaice și într-un spirit științific. E doar în interesul egoist al viitorului nostru de a ne cunoaște trecutul”¹¹. Și nu întîmplător, ca un semn al continuității preocupărilor critice inaugurate la sfîrșitul veacului al XIX-lea, primul număr al revistei se deschide cu o discuție asupra tezelor afirmate de Nicolae Iorga cu privire la vechimea populației evreiești din țările române, semnat de E. Schwartzfeld¹².

Pe linia editării documentelor de viață medievală românească revista relua publicarea inscripțiilor epigrafice din vechile cimitire, ca și aceea a responselor rabinice¹³.

Doi ani după apariția revistei, societatea de studii judaice sub conducerea șef rabinului dr. I. Niemirower, amplifică profilul publicației, transformînd-o într-un *anuar*, deschis contribuțiilor în limbile de circulație internațională. *Precuvințarea* care deschide primul număr al Anuarului Sinai, în 1928, reafirma și cele trei direcții principale de cercetare considerate prioritare și anume: istoria evreilor din România, istoria literaturii evreo-române și studiul contribuției evreilor la cultura românească¹⁴.

Urmînd profilul propus anuarul a publicat un număr important de studii și articole, în domeniul istoriei medievale fiind remarcabile contribuțiile animatorului publicației, dr. M.A. Halevy. Sub semnătura sa au apărut articolele despre relațiile lui Ștefan cel Mare cu evreii¹⁵ (amplificate ulterior în epoca postbelică¹⁶), despre importanța consultațiilor rabinice¹⁷, istoria comunităților evreiești din Iași și București pînă la 1821¹⁸ sau studiul critic asupra documentelor false, cu nuanță xenofobă, din veacul al XIX-lea¹⁹. Nu mai puțin important, studiul despre F.J. Sulzer ca prim istoriograf al evreilor din țările române²⁰ aducea precizări importante, rămase din păcate necunoscute istoriografiei străine recente, care persistă în afirmarea unor date eronate²¹. Deși Halevy afirma într-unul din studiile sale că are în pregătire pentru tipar un volum de documente, întreprinderea sa a rămas, după cunoștințele noastre, în stadiu de manuscris.

În această situație tipărirea în 1935 a primei culegeri de izvoare referitoare la evrei, datorată lui Scarlat Callimachi și lui S. Cris-Cristian, în condițiile politice din ce în ce mai vitrege, pe fondul ascensiunii fascismului, trebuie apreciată ca un act de cultură de remarcabilă profunzime. Introducerea autorilor la volum afirma cu tărie necesitatea respectării adevărului istoric, a publicării sistematice a materialului documentar, spre folosul istoricilor viitori²². Militînd împotriva degenerării actului istoric de către forțele reacționare ale vremii, autorii subliniau cu o inestimabilă viziune istorică faptul că: „nici prin „*numerus valachicus*“, nici prin progromuri, nici prin alt soi de agitație, reacționarii nu pot sili poporul românesc să comită o faptă josnică. *Vitalitatea, forța și măreția unui neam nu se poate dovedi decît printr-o desăvîrșită toleranță, așa cum au dovedit-o românii, veacuri peste veacuri, în fruntînd pericole reale...*”²³.

Sub aspectul materialului publicat, volumul folosea cu predilecție mențiuni selectate din fondurile bibliofile ale bibliotecii lui Callimachi, informația fiind axată, în principal, pe secolele XVIII și XIX.

Lucrarea lui Callimachi și Cris-Cristian nu a rămas singulară, în anii premergători celui de al doilea război mondial, culegerea izvoarelor fiind continuată de istoricul Lazăr Rosenbaum. Acesta s-a afirmat în scris chiar în anii războiului, prin gestul de autentică valoare morală al profesorului Victor Papacostea, directorul revistei „Balcania”, care îi publica un mic studiu despre mențiunile evreilor în opera lui Constantin Daponte²⁴. Strângerea documentelor pare să se fi realizat chiar în acei ani, deoarece prefața volumului I, apărut în 1947, era datată septembrie 1940²⁵. Lucrarea includea documente și regeste pentru intervalul 1476—1750, pentru perioada care ne interesează fiind selectate 34 de informații. Deși, ca și predecesorii săi, L. Rosenbaum anunța continuarea investigației și publicarea unei istorii a evreilor din România și în acest caz intențiile au rămas nematerializate. De asemenea, ca și în cazurile precedente, tirajul mic al lucrării a făcut ca răspîndirea și utilizarea ei să fie limitată, ea nefiind nici măcar menționată în ultima mare bibliografie istorică a României²⁶.

Nici în anii postbelici nu se poate vorbi de o școală istoriografică evreiască. Studii răzlețe, datorate lui M.A. Halevy²⁷ și lui I. Kara²⁸ au continuat totuși mai vechile preocupări de punere în valoare a surselor evreiești pentru istoria medievală a țărilor române. Lui I. Kara îi datorăm de altfel și întocmirea unui volum de response rabinice, rămas deocamdată în manuscris, dar care, printr-o deosebită amabilitate ne-a fost pus la dispoziție pentru întocmirea volumului de față²⁹.

Sumara trecere în revistă a istoriografiei evreiești din România evidențiază clar oportunitatea alcătuirii colecției de izvoare, deschisă de volumul de față. Numărul informațiilor istorice pentru secolele XII—XVII este relativ mare, răspîndirea materialelor în numeroasele publicații de documente apărute în ultima sută de ani, făcînd indispensabilă acțiunea de reunire a lor într-o prezentare unitară și coerentă. Departe de a epuiza materialul de arhivă existent, ca și o mare parte a materialului edit — care din motive obiective nu ne-a fost disponibil — volumul prezent se dorește doar un început pe calea editării științifice a izvoarelor istoriei evreilor din România.

Categoriile de izvoare cuprinse în volumul de față sînt, prin natura însăși a istoriei prezenței evreilor în țările române, extrem de variate. Stabiliți statornic în spațiul românesc într-o perioadă relativ tîrzie, comparativ cu alte minorități naționale, și lipsiți de un for administrativ sau judiciar propriu, emitent de acte, evreii apar, prin forța lucrurilor, menționați sporadic și destul de puțin consistent în izvoarele medievale. Punerea în evidență a categoriilor de izvoare este menită să explice caracterul oarecum eterogen al documentației pe care o avem astăzi la dispoziție pentru întocmirea unei istorii a evreilor. Implicit, se va arăta valoarea nuanțată care trebuie dată informației documentare, în funcție de poziția și relația emitenților în raport cu lumea medievală descrisă.

Sub raportul deschiderii largi cronologice informațiile cele mai numeroase sînt oferite de *relațiile de călătorie* reprezentate, în cazul de față, mai puțin prin itinerarii (proprii începutului de ev mediu) și mai mult prin descrieri ale situației din țările române. Acestea din urmă provin fie de la soliile sau misiunile diplomatice de pe lîngă domnii români, fie de la

personalități ecclesiastice medievale în trecere prin țările române. În aceste cazuri informația este diferențiată ca valoare în funcție de mobilurile descrierilor întocmite și, firesc, de măsura în care cunoașterea realităților social-politice românești s-a realizat mai mult sau mai puțin aprofundat³⁰.

O a doua categorie de izvoare, mult mai importantă și, de regulă neutilizată la reala valoare, o constituie *consultațiile rabinice (responsele)*. Prin însăși natura procedurii judiciare pe care o implică supunerea unei probleme spre o judecată rabinică, materialul informativ redat de ele este de primă mână. Deși, cu o singură excepție (Cetatea Albă), forurile de judecată și decizie, au fost exterioare spațiului medieval românesc, investigațiile pentru elucidarea tuturor problemelor reflectate de acest tip de izvoare s-au desfășurat în ambianța românească. Mai mult decât atât, în numeroase cazuri au fost consultate forurile juridice românești, unele cercetări desfășurându-se în comun de trimiși ai tribunalelor rabinice și de reprezentanți ai domnului Țării Românești. În plus, valoarea informației istorice este sporită de acumularea în „dosarul” acestor cercetări a unor mărturii paralele aparținând, mai totdeauna unei multitudini de martori ai evenimentului descris. Dincolo de valoarea lor mare probatorie, răspunsurile au calitatea unor importante documente de viață, mărturie asupra mentalului colectivității medievale românești și a raporturilor ei cu evreii. Din punct de vedere al provenienței lor, răspunsurile introduse în volum reflectă în mod exclusiv situația din Țara Românească și Moldova, fiind emise de foruri de judecată sud-dunărene sau polone. Nu ne-au fost accesibile eventualele răspunsuri ilustrând situația din Transilvania.

Actele interne, de cancelarie, emise de domnii Țării Românești și Moldovei sau de voievozii și principii Transilvaniei, constituie o a treia categorie prețioasă de izvoare. Mărturiile lor sînt revelatoare îndeosebi pentru statutul evreilor în țările române, pentru relațiile de ordin economic cu lumea medievală rurală sau urbană, și de asemenea, pentru relațiile, cel mai adesea de ordin financiar, ale domnilor români cu creditorii evrei. Deși relativ puține în raport cu masa documentelor emise de cancelariile domnești, ele constituie izvoare de primă importanță, alături de răspunsuri, pentru ilustrarea exactă a realităților de epocă.

Categorie importantă de izvoare sînt și *actele externe* cuprinzînd documente emise de cancelariile statelor învecinate (Polonia, Ungaria, Imperiul otoman), corespondență diplomatică, îndeosebi a trimișilor acreditați pe lângă Poarta otomană și acte mai mărunte (avize, documente financiare, informări ale unor comunități etc.). Valoarea tuturor acestor documente este foarte diferită și prelucrarea informației necesită un plus de atenție în funcție de emitent și conjunctura istorică propriu-zisă a alcătuirii lor.

Acestor categorii mari de izvoare li se adaugă alte genuri de izvoare, mai redus reprezentate în volum. Astfel situația evreilor apare într-o lumină specială prin prisma legislației medievale. Mai timpurie pentru Transilvania și cu o informație mai consistentă, ea se reflectă, începînd din veacul al XVII-lea și în privilegii ale celorlalte două țări românești. Importante pentru înțelegerea exactă a istoriei evreilor sînt informațiile de natură demografică, și în acest caz, situația din Transilvania fiind mai bine reflectată prin prisma datelor cuprinse în urbarii sau conscripții. Deși,

potențial documentele epigrafice, ca inscripțiile comemorative din vechile cimitire, reprezintă o sursă bogată de informație, numărul lor este deosebit de mic. Distrugerea multora din aceste cimitire, ștergerea textelor epigrafe și, nu în ultimul rând, o lipsă de preocupare condamnată pentru conservarea lor, lipsește pe istoricul actual de posibilitatea îmbogățirii informației și așa, prea adesea, sporadică³¹.

În sfârșit, volumul cuprinde în anexă o serie de izvoare referitoare la antichitate, mărturii, în majoritatea cazurilor, epigrafice și mai rar numismatice.

Multitudinea izvoarelor incluse și valoarea lor net diferită explică, totodată, și limitele culegerii de documente de față, comparativ cu alte lucrări de acest gen. Această dispersare vădită a informației a împietat, în ultimă instanță, asupra înțelegerii corecte a istoriei evreilor din România, aproape întotdeauna privită dintr-un unghi restrâns la spațiul și fenomenul istoric românesc. Este de prisos a insista astăzi asupra necesității încadrării acestei istorii în context european, o astfel de abordare fiind o cerință elementară. Notele de subsol la informațiile din volum au încercat să suplinească, măcar parțial, această carență³².

Studiul introductiv la volumul de față nu are menirea și nu reprezintă nici cadrul propice pentru a rescrie istoria evreilor din România. Totuși, în marginea documentației reunite pentru prima dată, chiar dacă nu în mod exhaustiv, este necesară o prezentare a principalelor momente istorice reflectate de documente. În același timp este util a fi regândite o seamă de aspecte ale istoriei antice și medievale, prin prisma achizițiilor istoriografiei de dată mai recentă. În mod firesc, raportarea la tezele istoriografice mai vechi urmează a se face la singura sinteză cu caracter științific și totodată aflată în circuitul istoric. În mod indiscutabil aceasta rămîne *Istoria evreilor din țările noastre*, scrisă în urmă cu 70 de ani, de Nicolae Iorga.

Într-o abordare pe criteriul cronologic, primele mențiuni ale unei prezențe evreiești în spațiul românesc datează din secolul al II-lea al erei noastre. Fără să o nege la vremea sa, Nicolae Iorga o judeca drept îndeielnică. Cercetările arheologice ale ultimelor decenii atestă, fără putință de tăgadă, prezențele iudaice în Dacia romană. O dovedesc antropomimele aflate pe inscripțiile descoperite la Porollisum și Sarmisegetuza, sau în diploma veteranului Barsimsus Calisthensis (v. nr. II.B, D, E), ca și textele funerare legate de divinități iudaice descoperite în *municipium*-ul Dierna (Orșova). Pentru moment nu se poate face o discuție, pe baza acestor mărturii sporadice în raport cu acelea din provinciile romane învecinate³³, asupra intensității și caracterului acestor prezențe. Ele par a fi, pînă la proba contrară, legate doar de prezența trupelor romane care includeau, printr-un fenomen caracteristic epocii, o multitudine de etnii provenite din provinciile imperiului³⁴. Prezențele iudaice nu par, astfel, să depășească intervalul de timp în care spațiul istoric românesc a constituit partea integrantă a imperiului roman.

Informațiile medievale tîrzii, din epoca iluminismului transilvănean, reflectate îndeosebi în opera lui F. Sulzer³⁵ și pe care le amintea cu ani în urmă N. Iorga³⁶, s-au dovedit a fi, pe baza exegezei lui M.A. Halevy³⁷

prodele ale unei suprapunerii lingvistice, frecventă la autorii medievali. Ipoteza unor evrei de epocă dacă, întemeietori ai Tălmaciului, preluată de istoriografia mai nouă, are ca sursă poemul medieval *De oppido Thalmus*, compus în jurul anului 1542 de preotul sas Johann Lebell³⁸ și în care se face apropierea între un fictiv oraș Thalmud și Tălmaciul din vecinătatea Sibiului. Motivul lumii dacice și derivatele sale apare relativ frecvent în istoriografia săsească, așa cum au dovedit-o cercetările mai recente³⁹.

Chiar dacă spațiul istoric românesc nu a fost direct afectat în epoca romană în fenomenul larg al creării *Diasporei* evreiești, implicațiile complexe ale evenimentului s-au resimțit ulterior și în această arie geografică. Imperiul bizantin, învecinat teritoriului românesc, a adăpostit un număr relativ mare de evrei, stabiliți în comunități bine încheiate atât din punct de vedere economic cât și social⁴⁰. Concomitent în zonele occidentale și nordice ale Europei au continuat să existe și să se dezvolte, și după căderea imperiului roman, alte comunități importante. Stabilitatea comunităților și amplitudinea vieții social-economice a fost permanent afectată de condițiile istorice vitrege ale secolelor care au deschis epoca medievală. În funcție de aceste condiții materialul documentar păstrat este mai puțin dens decât pentru alte epoci. Pentru spațiul românesc mărturiile lipsesc în totalitate.

Primele indicii serioase ale unei activități economice intense, urmînd drumurile comerciale care legau centrul Europei, prin Ungaria, de lumea bizantină sau cea est-europeană, apar în cuprinsul responselor din veacurile IX—XII⁴¹. Erau amintite cu acel prilej tranzacții de bunuri comerciale transportate la mari distanțe, de la Constantinopol în Germania și în sens invers. Acesta este foarte probabil, momentul dezvoltării unor obști evreiești în Ungaria medievală, unde se constată ocuparea de către evrei a unor demnități importante în aparatul economic (spre exemplu, controlul extracției sării, ocelele cele mai importante fiind acelea transilvănene). Împotriva lor se constituie tratat o întreagă legislație restrictivă, ilustrată și în volumul de față, prin cîteva acte de dată mai tîrzie ale regilor arpa-dieni. Este necesară o distincție între categoria slujbașilor evrei menționați mai sus și aceea a populației kazare de rit mozaic, venită în Ungaria odară cu migrația triburilor maghiare la sfîrșitul veacului al IX-lea⁴².

Nu mai puțin interesante sub aspect istoric sînt mențiunile lui Beniamin din Tudela care descrie raporturile bune dintre vlahii sud-dunăreni și comunitățile evreiești din Bizanț⁴³. Se prefigurează astfel o zonă geografică locuită de evrei, în vecinătatea spațiului medieval românesc. În cuprinsul acestuia, condițiile nesigure anterioare întemeierii statelor medievale românești de sine stătătoare, nu au permis stabilirea unei pătri de locuitori evrei. În acest sens Nicolae Iorga avea dreptate în rezervele formulate asupra posibilității instalării evreilor înainte de constituirea unei vieți economice urbane⁴⁴. Faptul nu exclude însă ideea tranzitului economic prin țările românești, fapt dovedit de altfel de relatarea lui Moșe Țaku, din veacul al XIII-lea. Documentele recent publicate referitoare la Chilia în veacul al XIV-lea nu fac nici o mențiune la o prezență evreiască⁴⁵. Nu același lucru se poate spune despre orașele aflate în aria de dominație tătară, informația despre existența unui cartier evreiesc în cuprinsul Cetății

Albe, din scrierea hagiografică a lui Țamblac, avînd toate șansele de a fi veridică⁴⁶.

Veacurile XIII—XIV au constituit o epocă de mari variații istorice în destinul comunităților evreiești europene, fapt reflectat și în documentația referitoare la spațiul românesc. Situația merită a fi remarcată în măsura în care persecuțiile alternînd cu privilegiile de ordin comercial au constituit un model de comportament general european în raport cu evreii.

Exemplificatoare sînt restricțiile la adresa evreilor din Ungaria și voievodatul Transilvaniei statuate prin actele din 1222 și 1234, ca o consecință a unor măsuri antisemite impuse pe plan european de lumea catolică, în urma Conciliului al IV-lea de la Lateran, din 1215⁴⁷. Pe de altă parte, este evident că, în perioada care a urmat, marcată de criza economică și demografică de după invazia mongolă din anii 1241—1242, situația evreilor, considerați factori de impulsie a sistemului economic, s-a îmbunătățit temporar, ei primind privilegii sporite din partea factorilor de decizie statali⁴⁸. Aceste oscilații vor apare periodic în cursul epocilor următoare, exemplificate fiind măsurile de expulzare luate de Ludovic I de Anjou în deceniul al șaptelea al veacului al XIV-lea. Pentru a nu menționa decît spațiul românesc se pot adăuga actele restrictive de genul celui dat de Petru Șchiopul în 1579 și contraponderea sa în actul lui Ștefan Tomșa din 1614, sau actul de privilegii al principelui Transilvaniei, Gabriel Bethlen. Și exemplele se pot înmulți fără dificultate.

Continuînd această abordare cronologică sumară a cunoștințelor istorice, este de observat că, pentru N. Iorga, secolul al XV-lea reprezenta o pată albă⁴⁹. Singura mențiune mai importantă familiară istoricului, era aceea a cronicii lui Capsali despre negustorii evrei reținuți de Ștefan cel Mare⁵⁰. În realitate, așa cum apare în volumul de față, informațiile sînt mai numeroase și mai nuanțate, prefigurînd desfășurările de evenimente ale veacului următor. În Transilvania, în vremea acțiunii confesionale a lui Ioan de Capistrano, sînt amintite dările plătite de evrei. În Moldova, Ștefan cel Mare avea multiple legături cu trimisul evreu al lui Uzun Hassan sau cu medicul evreu al lui Mengli Ghirai. Episodul relatat de Capsali este revelator în sine pentru circulația negustorilor evrei pe drumurile moldovenești (nr. 15). În sfîrșit, ultimele două decenii ale secolului păstrează amintirea evreilor din Cluj sau a relațiilor comerciale și financiare ale unor evrei cu negustorii din Sibiu și Brașov (nr. 17—20). Acestea din urmă constituie datele cele mai interesante, infirmînd categoric teza lui N. Iorga, cu privire la caracterul restrîns al comerțului practicat de orașele săsești. Documentele în cauză afirmă că „unii evrei obișnuiesc să vină și chiar des în acel oraș (Sibiu)”⁵¹, direcțiile comerciale pe care circulau cei amintiți fiind multiple, spre Ungaria, Polonia (Lvov) sau, prin Țara Românească, spre Imperiul otoman.

Nu poate fi trecută cu vederea, pentru sfîrșitul secolului al XV-lea, marea masă de evrei venită în Balcani ca urmare a persecuțiilor din Spania și Portugalia. Deplasarea acestora nu are importanță atît pe plan demografic, cît pe plan cultural, în vecinătatea țărilor române creîndu-se centre de cultură ebraică de mare complexitate, cum a fost Salonicul⁵². Este semnificativ faptul că în literatura rabinică a vremii acesta din urmă era definit drept „un oraș mamă în Israel”.⁵³ Chiar dacă în documentele noastre conse-

cințele acestei deplasări masive de evrei se constată abia spre mijlocul veacului al XVI-lea, nu există nici o îndoială în a afirma că prezențele evreiești la nord de Dunăre au fost mai timpurii. Oricum dezvoltarea centrelor comerciale de pe linia Dunării, de la Belgrad, Vidin și Nicopol, cu creat premizele pătrunderii negustorilor evrei, în primul rînd sefarzi, în lumea românească.⁵⁴ Deținerea de către evrei a principalelor puncte vamale de pe Dunăre a fost doar un prim pas.

Cu secolul al XVI-lea mențiunile despre o prezență stabilă a evreilor în cele trei țări române devin clare, stadiul actual al informației fiind vădit superior aceluia pe baza căruia N. Iorga își exprima îndoielile asupra acestei realități. Apar astfel, în Transilvania, evrei locuitori în Cluj sau Sibiu, un deținător de pămînt la Mediaș, un trimis evreu de la curtea voievodului Mailat etc. Este menționată pentru prima dată, comunitatea din București, într-o responsă care amintește nu mai puțin de 14 persoane, martore ale evenimentului descris (nr. 38). Și pentru Moldova există numeroase mențiuni, veacul al XVI-lea fiind cel al unui maxim în tranzitul de bunuri comerciale, pe drumul moldovenesc, între imperiul otoman și Polonia. Contactele între evrei și moldoveni sînt numeroase, contractele de cărăușie incluse în volum informativ asupra unor elemente prețioase ale acestor relații. Între altele, cărăușii trebuiau să respecte, pe tot parcursul drumului prin Moldova, repausul de sîmbătă.

A fost amintit deja interesul documentar, al responselor rabinice, mărturii de viață medievală de primă importanță. La o citire superficială, conținutul lor, cel mai adesea înregistrînd moartea unor negustori sau creditori evrei în Țara Românească și Moldova, lasă o impresie negativă. Pentru cunoscătorul vieții medievale, marcată adesea de nesiguranța drumurilor comerciale, de atacurile frecvente la adresa oricărui neguțator, cazurile relatate în response nu se detașează de planul general al secolelor în discuție. Faptul a fost subliniat nu odată de istoricii români și în primul rînd de Nicolae Iorga.⁵⁵

Practic, toate cazurile relatate de documente atestă, concomitent cu uciderea și jafurile negustorilor, preocuparea forurilor judiciare locale pentru pedepsirea răufăcătorilor, ca și dezavuarea actelor în sine de către populația românească. Ucigașii slujitorului evreu ucis lângă Cetatea Albă erau, astfel, prinși și trimiși spre judecată la Constantinopol (nr. 36). Locuitorii din Vianu erau făcuți răspunzători de uciderea unui evreu în preajma satului lor, fiind obligați de către domnul Țării Românești la plata unor despăgubiri importante către soția celui ucis (nr. 41). Un caz similar era judecat în fața lui Mircea Ciobanul în 1559 (nr. 42). Alți săteni români ajutau trimișii tribunalului rabinic din Nicopol să elucideze un caz de omucidere, la cercetări participînd și reprezentanții ai domnului Țării Românești (nr. 47). Toate aceste acte reflectă realități sociale românești de primă importanță, ca răspunderea colectivă a obștilor sătești pentru delictele penale săvîrșite în hotarele ei, în cazul nedescoperirii făptașului, satul fiind obligat la plata unei amenzi (dușegubină) de valoare mare.⁵⁶ Cazuri similare sînt relatate, începînd cu sfîrșitul secolului al XVI-lea și pentru teritoriul Moldovei. Și aici numeroși dintre cei care semnalează cazurile sînt necreii, români localnici sau alți negustori. Mărturiile sînt de obicei redată în idiș sau ladino,

dar în relațiile din Moldova, cel puțin documentele atestă că evreii vorbeau românește cu interlocutorii lor (v. nr. 100). Nu odată, românii își exprimă simpatia și părerea de rău pentru cei uciși, mai totdeauna cunoștințe, sau gospodari care au găzduit negustorii în cauză.

În această trecere în revistă a situației evreilor din țările române în secolele XVI—XVII trebuie amintit cu necesitate că nici o informație de epocă nu descrie persecuții în masă ale evreilor sau pogromuri, în acest sens lumea medievală românească deosebindu-se net de aceea vest europeană⁵⁷.

S-a susținut în literatura mai veche ideea unor asemenea persecuții, fără a se face o analiză critică a izvoarelor⁵⁸. Referirile s-au făcut, în primul rând la epoca lui Mihai Viteazul. De fapt, fenomenul vizează o suită de momente din istoria țărilor române, perioadele de tensiune politică legate de declanșarea unor războaie antiotomane. La aceasta se referă informațiile lui Capsali despre supușii turci, evrei, persecutați de Ștefan cel Mare în momentul izbucnirii războiului antiotoman din anii 1475—1476 (nr. 15)⁵⁹. Ceva mai complexă ca implicații este acțiunea similară a lui Mihai Viteazul, a cărui venire la conducerea Țării Românești a fost și consecința unor credite luate de la cămătari constantinopolitani, între care și evrei (v. nr. 84). În momentul declanșării războiului antiotoman, creditorii levantini aflați în Țara Românească au fost uciși, faptul având un larg răsunet în izvoarele de epocă. Desfășurată în noiembrie 1594, represiunea a avut un caracter general și nu unul predominant antisemit, așa cum apare în unele surse. O acțiune similară a întreprins și Aron Tiranul, domnul Moldovei, la o dată apropiată, în momentul aderării la coaliția antiotomană (nr. 85). O a doua etapă a acestei acțiuni s-a desfășurat pe fondul prozelitismului catolic susținut de principele Transilvaniei, Sigismund Bathory. Acesta din urmă a impus, prin tratatele încheiate cu voievozii Țării Românești și Moldovei, măsuri discriminatorii la adresa străinilor și a și acționat în consecință în principat. Măsura viza atît pe greci și evrei, cît și pe localnicii de alte confesiuni, în special pe reformați (v. nr. 86, 89 și 90)⁶⁰.

Dincolo de aceste episoade de tristă amintire, situația din țările române nu a degenerat niciodată în acțiuni represive, pînă la anul 1700. Mai mult decît atît, numeroși evrei, alungați din Ucraina de pogromurile caza-cilor lui Hmelnițki, de la mijlocul secolului al XVII-lea, apar ca refugiați în Moldova (nr. 144).

Între aspectele vieții evreilor, descrisă de documentele vremii, merită a fi menționată evoluția comunităților în veacul al XVII-lea, cînd în cadrul obștilor încep a fi amintiți rabini și hahami, sinagogi (la Iași, Focșani și Alba Iulia), cimitire evreiești (Iași și Piatra Neamț) etc. Este un fapt, dovedit de informațiile de epocă cu prisosință, că veacului amintit îi poate fi atribuită începutul organizării moderne a comunității evreiești din România. Spre sfîrșitul secolului sînt amintite de altfel, primele bresle ale evreilor. În mod deosebit în Moldova, la Iași, predică rabini, personalități ale culturii iudaice europene, ca Solomon del Medigo sau Nathan Hanover (nr. 116, 156). Relațiile lor vaste includ lumea evreiască din Moldova în circuitul de valori culturale internaționale, așa cum o atestă corespondența rabiniilor din Polonia și Lituania și legăturile cu Germania sau lumea otomană⁶¹. Acestea sînt premisele înțelegerii corecte a evoluției, cu continuitate în se-

colul al XVIII-lea, a comunităților evreiești din Țările Române, pusă în mod cronat pînă acum pe seama unor admigrări tîrzii.

Izvoarele evreiești constituie și o sursă de cunoaștere a istoriei românilor. În acest sens volumul de față reunește cîteva mărturii, unele cunoscute și folosite în istoriografie, altele rămase în afara circuitului istoric. În primul caz intră itinerariul lui Beniamin din Tudela, relatările despre relațiile lui Ștefan cel Mare cu sultanul turcoman Uzun Hassan, sau cronica lui Elias Capssali. În cel de-al doilea trebuie menționată istoria lui Moses Almosnino cu date interesante despre războiul antiotoman al lui Petru Rareș. Numărul acestor informații ar putea fi mult sporit, mai ales prin cercetarea responselor rabinice, izvoare rămase complet nefolosite în cercetarea istorică mai recentă. Domeniul de studiu este practic nelimitat cerînd doar o abordare migăloasă, de specialitate, în arhivele și bibliotecile din străinătate. Din acest ultim punct de vedere, volumul de față este deficitar și necesită a fi îmbunătățit de cercetări ulterioare.

Trecerea în revistă a celor cîteva aspecte ale istoriei evreilor reflectate în informațiile acestui prim volum de izvoare nu epuizează nici pe departe ampla problematică supusă studiului. Necesitatea rescrierii istoriei, a re-gîndirii judecăților mai vechi, prea adesea datoare unor aprecieri de rutină, deformatoare, credem că va apare în urma consultării textelor selectate și a informațiilor suplimentare incluse în notele de subsol. Nici un efort nu este suficient pentru a supune unei judecăți drepte, nepărtinitoare, istoria atît de vitregă a poporului evreu și, în această intenție, volumul de față se dorește a fi un început de drum în istoriografia românească.

* * *

Este de prisos a discuta, în finalul acestui preambul, dificultățile editării documentelor medievale. Fără îndoială, o ediție definitivă va trebui să includă, în mod obligatoriu, și textele originale ale izvoarelor selectate. În întreprinderea noastră sîntem infinit îndatorați aceluia care și-au dat sprijinul pentru includerea în volum a unor documente puțin accesibile sau aflate în biblioteci străine. Am numit pe I. Kara, căruia îi datorăm marea majoritate a responselor incluse, pe S. Diamandi care a transcris o serie de documente de arhivă și pe dr. A. Pippidi care ne-a pus la dispoziție informații culese din bibliotecile străine. Sîntem îndatorați, de asemenea, dr. Vl. Iliescu, dr. S. Goldenberg, dr. S. Sanie, prof. univ. I. Banu, dr. Ș. Papacostea care ne-au sprijinit cu sfaturile lor competente pe întregul parcurs al alcătuirii lucrării. Volumul își datorește finalizarea stăruinței și sprijinului acordat de S. Stanciu. În sfîrșit, dar nu în ultimă instanță, recunoștința noastră se îndreaptă spre prof. univ. dr. A. Vianu, care a pornit acțiunea de editare a documentelor referitoare la istoria evreilor și a susținut-o pînă în final, în ciuda tuturor vicisitudinilor legate de o asemenea întreprindere.

Victor Eskenasy

NOTE

¹ Vezi *Societatea istorică Iuliu Barasch, Statutul*. București, 1887.

² *Documente privitoare la istoria românilor*, culese de Eudoxiu de Hurmuzaki, vol. I, ed. Nic. Densușianu, București 1887. În aceeași epocă își desfășoară activitatea prestigioasă istorici români ca A. D. Xenopol., D. Onciul și N. Iorga care au inaugurat o abordare metodologică nouă a fenomenului istoric.

³ M. Schwartzfeld. *Raportul asupra activității științifice a societății în anul 1887*. în „Analele Societății istorice Iuliu Barasch”, II, 1888, p. 10–11.

⁴ *Ibidem*. p. 11.

⁵ *Un document istoric*, în „Rev. Isr.”, I, 1886, nr. 11, p. 343–344; *Fragmente din Response*, *ibidem*, I, nr. 13, p. 407–411; *Un act de la 1650*. *ibidem* I, nr. 15, p. 474–475.

⁶ Cităm doar selectiv din aceste studii: E. Schwartzfeld, *Un evreu în scaunul Moldovei la 1591*, în „Anuarul pentru israeliți, VII, 1884–1885, p. 113–118; idem, *Măcelul evreilor sub Mihai Viteazul al Munteniei și Aron Vodă al Moldovei*, *ibidem*, IX, 1886–87 p. 70–83; idem, *Evreii în legislația lui Matei Basarab al Munteniei (1640 și 1652)*, *studiu istorico-juridic*, *ibidem*, XVII, 1895–96, p. 77–104; L. Șăineanu, *Jidovii sau Tătarii sau Uriașii, excursiune istorico-lingvistică*, *ibidem*, XI, 1888–89, p. 153–160; M. Gaster, *Evreii în Craiova și Tîrgoviște pe la 1657*, *ibidem*, X, 1887–88, p. 199–202; idem, *Grozăviile Cazacilor sub Hmelnițchi în 1648–1658*, *studiu istorico-critic*, *ibidem*, XVI, 1893–95, p. 1–14 etc.

⁷ Este cazul listelor de acte achiziționate în arhiva societății (pentru epoca redată în acest volum, semnalăm doar unul datat Iași, 12 martie 1656) sau a transcrierilor inscripțiilor din cimitirele vechi (pentru Iași se semnalau inscripții începînd cu anul 1642!; cf. „Anal. Soc. Ist.”, II, 1888, p. 177).

⁸ Marea majoritate a acestor lucrări au fost tipărite în străinătate, dar chiar unele apărute în țară, într-un sens deschizătoare de drumuri pe linia culegerii documentelor istoriei evreilor, cum este cazul lucrării lui I. Brociner (*Chestia evreilor pămînteni*, Iași, 1907), suferă sub aspect metodologic, fiind mai mult o reflectare a problematicei situației sociale a evreilor din România la data apariției cărții. O excepție poate fi considerat studiul alcătuit de M. Schwartzfeld cu ocazia raportului de activitate al societății Barasch, publicat în primul număr al „Analelor”, p. 17–122.

⁹ N. Iorga, *Istoria evreilor în Țerile noastre*, București, 1913 (extras din „Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii istorice”, s. II, t. XXXVI, nr. 7).

¹⁰ B. Stambler, *L'histoire des Israelites roumaines et le droit d'intervention*, Paris, 1913.

¹¹ M. A. Halevy, „Studii judaice”, *Precuvîntare*, în „Sinai, Revista pentru studii judaice”, I, Iași, 1926, p. 4.

¹² E. Schwartzfeld, *Evreii în Moldova, în secolul al XVI-lea și al XVII-lea*, în „Sinai”, I, p. 5–16.

¹³ M. A. Halevy, *Pietrele funerare de lângă sinagoga veche din Iași*, *ibidem*, p. 58–61; *O piatră funerară din sec. XVIII*, *ibidem*, p. 98–99; M. A. Halevy, *Din arhiva judaismului român. I. Documente din secolul XVI cu privire la Comunitatea spaniolă din București; II. Comunitatea din Iași în literatura rabinică veche a Poloniei (înainte de 1648)*, *ibidem*, p. 69–76.

¹⁴ „Sinai. Anuar de studii judaice”, I, 1928, p. 3.

¹⁵ *Relațiile lui Ștefan cel Mare cu evreii*, în *Omagiu d-lui dr. Ad. Stern cu ocazia celei de a 80-a aniversări a nașterii sale* (= „Sinai. Anuar”, II, 1929), p. 39–48.

¹⁶ M. Halevy, *Les guerres d'Etienne le Grand et d'Uzun-Hassan contre Mahomet II, d'après la „Chronique de la Turquie” du candiote Elie Capsali (1523)*, in „Studia et acta orientalia”, 1957, I, p. 189—198.

¹⁷ *Consultațiile rabinice ca izvoare de istorie evreo-română*, in „Sinai. Anuar”, I, p. 7—10.

¹⁸ *Comunitățile creștinești din Iași și București, pînă la Zaveră (1821)*, in „Sinai. Anuar”, III, 1931, p. 11—112.

¹⁹ *Documente apocrife în istoriografia evreo-română*, in *Omagiu d-lui dr. I. Niemirower la cea de-a 60-a aniversare a nașterii sale* (= „Sinai. Anuar”, V, 1933), p. 3—16.

²⁰ *Franz Josef Sulzer primul istoriograf al evreilor din România, ibidem*, p. 76—90.

²¹ Semnificativă este prezentarea istoriei evreilor în recenta reeditare a lucrării lui S. W. Baron, *A Social and Religious History of the Jews*, vol. XVII.

Byzantines, Mamelukes and Maghribians, second edition, New York, 1980, care preia din istoriografia de la sfîrșitul secolului al XIX-lea o serie de informații false sau depășite, combătute argumentat în paginile anuarului Sinai.

²² *Călători și scriitori străini despre evreii din Principatele românești*, Iași, 1935 (Biblioteca istorică „Teodor Callimachi”, no. 1).

²³ *Ibidem*, p. IV.

²⁴ Lazăr, L. Rosenbaum, *Evreii în scrierile lui Constantin Dașonte*, in „Balcenia” V, 1942.

²⁵ *Documente și note privitoare la istoria evreilor din Țările Române, vol. I (1476—1750)*, București, 1947.

²⁶ *Lucrarea este totuși inclusă în bibliografia lui R. Deutsch, Istoricii și știința istorică din România 1944—1969*, București, 1970.

²⁷ *Vezi supra*, nota 16; M. A. Halevy, *Médecins Juifs d'origine Hispano-Portugaise dans les pays roumaines*, in „Revue d'histoire de la médecine hébraïque”, mars 1957, 35, p. 21—30.

²⁸ I. Kara-Schwartz, *Inscripții ebraice din Piatra Neamț (1677—1800)*, in „Memoria antiquitatis”, I, 1969, p. 369—373 și idem, *Inscripții funerare ebraice din județul Botcșani, ibidem*, 2, 1970, p. 523—531; I. Kara, *Știri puțin cunoscute despre voievod (Mihai Viteazul)*, in „Valachica”, 3, 1972, p. 171—175 etc.

²⁹ Volumul, cuprinzînd un număr mai mare de izvoare orientale, se află în pregătire pentru tipar la Editura științifică și enciclopedică.

³⁰ Istoriografia mai veche, bazată pe acest gen de relatări, a fost adesea tentată la interpretări exclusiviste ale informațiilor. În realitate, de la bun început, categoria de izvoare în sine, exclude o receptare totală a fenomenului istoric românesc, ea fiind orientată, cel mai adesea, spre domenii restrînse de informare, așa cum este cazul descrierii lăsate de misionarii franciscani.

³¹ Trecerea în revistă a istoriografiei lasă să se întrevadă preocupările pentru înregistrarea inscripțiilor păstrate pînă la sfîrșitul secolului trecut. Din păcate arhiva societății istorice Iuliu Barasch, care includea copiile transcripțiilor realizate, nu mai este astăzi accesibilă.

³² Din motive independente de voința noastră, numeroase lucrări ale istoriografiei internaționale, mai vechi sau mai noi, nu ne-au fost accesibile decît ca semnalizări bibliografice, o ediție viitoare urmînd să suplinească această limitare obiectivă, dar păgubitoare, a lucrării de față.

³³ O comparație cu provinciile învecinate, spre exemplu Pannonia, este revelatoare. *Vezi S. Scheiber, Corpus inscriptionum Hungariae iudaicarum a temporibus saeculi III quas extant usque ad annum 1688*, Budapesta, 1960.

³⁴ Pentru amploarea fenomenului, vezi S. Sanie, *Culte orientale în Dacia romană*, I, București, 1981.

³⁵ *Geschichte des transalpinischen Daciens...*, Viena, 1781—1782.

³⁶ N. Iorga, *Istoria evreilor...* p. 2, n. 1.

³⁷ *V. supra*, n. 22, C. Blum, *Evreii din Thalmus*, in „Sinai. Anuar”, I, 73—77 și idem, *Addugiri și îndreptări*, in „Sinai”, V, p. 103.

³⁸ M. A. Halevy, *op. cit.*, p. 82—84, unde se redă în extenso pasajul despre evrei. Poemul a fost publicat abia în 1779 de Johann Seivert dar, potrivit lui Halevy, cunoașterea sa în istoriografia săsească premerge data editării manuscrisului.

³⁹ *Vezi mai recent*, A. Armbruster, *Daco-Saxonica*, București, 1980.

⁴⁰ Din bibliografia extrem de largă a problemei amintim doar lucrările fundamentale ale lui J. Starr, *The Jews in the Byzantine Empire (641—1204)*, Atena, 1939 și A. Sharf, *Byzantine Jewry from Justinian to the Fourth Crusade*, New York, 1971.

⁴¹ Subiectul este tratat pe larg și aprofundat de I. A. Agus, *Urban Civilization in Pre-Crusade Europe. A Study of organized Town-life in northwestern Europe during the tenth and eleventh Centuries based on the Responsa Literature*, Leiden, 1968.

⁴² Există în literatura mai veche tendința de a asimila kazarii primelor mențiuni despre evreii din Ungaria și Transilvania, faptul apărind nu odată și în lucrări recente (v. A. Koestler, *The Thirteenth Tribe. The Khazar Empire and its Heritage*, New York, 1976). O discuție amplă a problemei popoarelor de graniță, vezi la Hansgers Gockejan, *Hilfsvölker und Grenzwächter im Mittelalterlichen Ungarn*, Wiesbaden, 1972. Despre kazari, vezi și părerile lui M. A. Halevy, *Problema Hazarilor și comunitatea evreiască din Cetatea-Albă pe la 1300*, în „Sinai. Revista”, II, 1927, p. 9—13.

⁴³ Itinerariul și pasajul referitor la vlahii a suscitât un interes deosebit în istoriografia română. O enumerare a celor care s-au ocupat de subiect la noi, vezi în D. Găzdaru, *Românii în monumente literare și istorice din evul mediu*, în „Cug. Rom.”, IV, p. 90—95 unde se citează și studiul critic al izvorului aparținând lui R. I. Tucci, *Beniamino di Tudela e il suo viaggio*, în „Bollettino della R. Società Geografica Italiana”, s. VII, vol. VI, fasc. 10—11 (1941), p. 496—517.

⁴⁴ N. Iorga, extindea aprecierea și asupra orașelor sud-transilvănene, acolo unde, așa cum apare în documentele volumului de față, evreii au desfășurat totuși o activitate economică susținută, înregistrată de izvoare începând din veacul al XV-lea.

⁴⁵ Vezi G. Pistarino, *Notai genovesi in Oltremare. Atti rogati a Chilia da Antonio di Ponzo (1360—1361)*, Genova, 1971 și M. Balard, *Gênes et l'Outre-Mer II. Actes de Kilia du notaire Antonio di Ponzo 1360*, Paris—La Haye-New-York, 1980; O. Iliescu, *Nouvelles éditions d'actes notariés instrumentés au XIVe siècle dans les colonies génoises des bouches du Danube. Actes de Kilia et de Licostomo*, în „Rev. Etud. Sud-Est Europ.”, 15, 1977, I, p. 113—129.

⁴⁶ Vezi și opțiunea lui N. Iorga, *op. cit.*, p. 4.

⁴⁷ S. Grayzel, *The Church and the Jews in the XIIIth Century*, New York, 1966. Pentru situația din lumea bizantină vezi Vordeckers, *Les Juifs et l'Empire byzantin au XIVe siècle in Actes du XIVe Congrès International des études byzantines. Bucarest 6—12 septembre 1971*. București, 1975, p. 285—290 (cu bibliografia).

⁴⁸ Actul lui Bela al IV-lea din 1251 (nr. 5) își găsește analogii foarte apropiate, spre exemplu, în actul de privilegii dat în 1244, de Frederic al II-lea, ducele Austriei, sau în acela dat de Boleslav cel Pios, regele Poloniei, în 1264.

⁴⁹ N. Iorga, *op. cit.*, p. 4—5.

⁵⁰ *Ibidem*.

⁵¹ Vezi doc. nr. 18 (14 septembrie 1492, Buda).

⁵² Mai recent vezi, I. M. Goldman, *The Life and Times of Rabbi David Ibn Abi Zimra. A Social, Economic and Cultural Study of Jewish Life in the Ottoman Empire in the 15 and 16th centuries as reflected in the Responsa of RDBZ*, New York, 1970.

⁵³ *Ibidem*, I, 191.

⁵⁴ Vezi în acest sens literatura bogată bulgară, publicată în „Annual”, Sofia, I—V, 1966—1970 și în special articolele lui Ely Eshkenasy și Snezhka Panova.

⁵⁵ N. Iorga, *Istoria comerțului românesc în idem, Opere economice*, București, 1982.

⁵⁶ V. Costăchel, P. P. Panaitescu, A. Cazacu, *Viața feudală în Țara Românească și Moldova (sec. XIV—XVII)*, București, 1957.

⁵⁷ Compară cu datele lui B. Blumenkranz, *Juifs et chrétiens dans le monde occidental*, Paris, 1960.

⁵⁸ Vezi articolul lui E. Schwartzfeld în „Anuarul pentru israeliți”, IX, 1886—87, p. 70—83.

⁵⁹ Ș. Papacostea, *Stephen the Great, Prince of Moldavia 1457—1504*, București, 1981, p. 41—43.

⁶⁰ Vezi și observațiile lui P. P. Panaitescu, *Mihai Viteazul*, București, 1936, p. 109—110.

⁶¹ G. Scholem, *Sabbatai Sevi, The Mystical Messiah, 1626—1676*, Londra, 1973, p. 598 și 745, n. 156.

PRESCURTĂRI-BIBLIOGRAFIE

- Arh. Ist. — *Arhiva istorică a României*, ed. B. P. Haşdeu, tom I, partea I, Bucureşti, 1865.
- Almosnino, *Extremos y Grandezas* — Moses Almosnino, *Extremos y Grandezas de Constantinopla compuesto por Rabi Moysen Almosnino Hebreo*, Madrid, 1638.
- Bogdan, *Documente* — I. Bogdan, *Documente privitoare la relaţiile Ţării Româneşti cu Braşovul şi cu Ţara Ungurească în sec. XV şi XVI*. I, 1413—1508, Bucureşti, 1905.
- Bogdan, *Documentele lui Ştefan* — I. Bogdan, *Documentele lui Ştefan cel Mare*, II, Bucureşti, 1913.
- Callimachi, *Căl. str.* — S. Callimachi şi S. Cris-Cristian, *Călători şi scriitori străini despre evreii din Principatele Româneşti*, Iaşi, 1935.
- Catalogul doc. mold.* — *Catalogul documentelor moldoveneşti din Colecţia Arhivelor Centrale*, IV, Bucureşti, 1970.
- Carte de învăţătură* — *Carte românească de învăţătură*, 1646, Ediţie critică, Bucureşti, 1961.
- Charrière, *Négociations de la France* — E. Charrière, *Négociations de la France dans le Levant*, t. II, Paris. MDCCCL.
- Căl. str.* — *Călători străini despre Ţările Române*, I—VII, Bucureşti, 1968—1981.
- Constantinescu, *Documente* — R. Constantinescu, *Lupta pentru unitate naţională a Ţărilor Române 1590—1630, Documente externe*, Bucureşti, 1981.
- Corfus, *Documente polone* — I. Corfus, *Documente privitoare la istoria României culese din arhivele polone. Secolul al XVI-lea*, Bucureşti, 1979 şi *Documente privitoare la istoria României culese din arhivele polone. Secolul al XVII-lea*, Bucureşti, 1983.
- Crăciun, Szamosközy — I. Crăciun, *Cronicarul Szamosközy şi însemnările lui privitoare la români 1566—1608*, Cluj, 1928.
- Curtea de Argeş* — *Curtea de Argeş*, „Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice“, X—XVI (1917—1923), Bucureşti, 1923.
- DRH, B. — *Documenta Romaniae Historica, B. Ţara Românească*, XI (1593—1600 Domnia lui Mihai Viteazul) şi XXI (1626—1727), Bucureşti, 1975; 1965.
- DRH, C. — *Documenta Romaniae Historica, C. Transilvania*, XI, Bucureşti, 1981.
- DIR, B. — *Documente privind istoria României, B. Ţara Românească*, veac XVI, III (1551—1570) IV (1571—1580), V (1581—1590); veac XVII, II (1611—1615), III (1616—1620), IV (1621—1625), Bucureşti, 1952—1954.
- DIR, C. — *Documente privitoare la istoria României, C. Transilvania*, veac XI, XII, XIII, I (1075—1250); II (1251—1300), Bucureşti, 1951—1952.
- Döry, Bónis, Bácskai, *Decreta* — F. Döry, G. Bónis, V. Bácskai, *Decreta regni Hungariae. Gesetze und Verordnungen Ungaria 1301—1457*, Budapesta, 1976.
- Fontes hebraici* — *Fontes hebraici ad res oeconomicas scialesque terrarum balcanicarum saeculo XVI pertinentes*, ed. Aşer Hananel et Eli Askenazi, I, Sofia, 1958.
- Galanté, Nassi — Abr. Galanté, *Don Joseph Nassi, Duc de Naxos d'après de nouveaux documents*, Constantinopol, 1913.
- Ghibănescu, *Documente* — Gh. Ghibănescu, *Documente*, „Ioan Neculce, Buletinul muzeului municipal din Iaşi“, 1924.
- Giurescu, *Anatefterul* — D. C. Giurescu, *Anatefterul, Condiţia de porunci a visticierii lui Constantin Brîncoveanu*, „Studii şi materiale de istorie medie“, V, Bucureşti, 1962.
- Goldenberg-Belu, *Registre* — S. Goldenberg, S. Belu, *Două registre privind postăvărul şi comerţul cu postav la Braşov în sec. XVI*. „Acta Musei Napocensis“, IV, Cluj, 1967.

- Guboglu, *Catalogul* — M. Guboglu, *Catalogul documentelor turcești*, vol. I, București, 1960.
- Gudea, *O descoperire* — N. Gudea, *O interesantă descoperire arheologică în județul Caraș Severin*, „Revista culturii mozaic”, XVII, 1972, nr. 271.
- Halevy, *Relațiile* — M. A. Halevy, *Relațiile lui Ștefan cel Mare cu evreii*, în vol. *Omagiu d-lui dr. Ad. Stern cu ocazia celui de-a 80-a aniversării a nașterii sale* (Sinai. Anuar de studii iudaice”, II. București, 1929).
- Halevy, *Comunitățile* — M. A. Halevy, *Comunitățile evreiești din Iași și București, pînă la Zaveră (1821)*, „Sinai, Anuar de studii iudaice”, III, București, 1931.
- Halevy, *Les guerres* — M. A. Halevy, *Les guerres d'Etienne le Grand et de Uzum Hassan contre Mahomed II, d'après la „Chronique de la Turquie” du candiot Elie Capsali (1523)*, „Studia et acta orientalia”, I, 1957, București, 1958.
- Hurmuzaki, *Documente* — E. de Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, București, 1887—1913.
- I DR — *Inscripțiile Daciei Romane*: I. Introducere istorică și epigrafică. Diplomele militare. Tăblițele cerate.; III: Dacia Superior, I, București, 1975; 1977.
- Îndreptarea legii* — *Îndreptarea legii 1652*, București, 1962.
- Iorga, *Acte și fragmente* — N. Iorga, *Acte și fragmente cu privire la istoria românilor*, I, București, 1895.
- Iorga, *Documente* — N. Iorga, *Documente noue în mare parte romanesce relative la Petru Șchiopul și Michai Viteazul*, București, 1898.
- Iorga, *Socotelile* — N. Iorga, *Socotelile Brașovului și scrisori românești către sfat în secolul al XVII-lea*, București, 1899.
- Iorga, *Documente Bistrița* — N. Iorga, *Documente românești din arhivele Bistriței*, București, 1900.
- Iorga, *Relațiile* — N. Iorga, *Relațiile comerciale ale țărilor noastre cu Lembergul*, București, 1900.
- Iorga, *St. ist.* — N. Iorga, *Studii istorice asupra Chilie și Cetății Albe*, București, 1900.
- Iorga, *Studii și doc.* — N. Iorga, *Studii și documente cu privire la Istoria Românilor*, I—II, V, VI, XXIII, București, 1901—1913.
- Iorga, *Doamna lui Ieremia* — N. Iorga, „Doamna lui Ieremia Vodă”, București, 1910.
- Iorga, *Veneția* — N. Iorga, *Veneția în Marea Neagră, III, Originea legăturilor cu Ștefan cel Mare și mediul politic al desvoltării lor*, București, 1914.
- Kara, *Consultații rabinice* — I. Kara, *Consultații rabinice referitoare la istoria curcilor din România*, mss.
- Kara, *Inscripții* — I. Kara Schwartz, *Inscripții ebraice din Piatra Neamț*, „Memoria anti-quitatis”, I, Piatra Neamț, 1969.
- Kraus, *Cronica* — Georg Kraus, *Cronica Transilvaniei 1608—1665*, ed. G. Duzinchievici și E. Reus-Mirza, București, 1965.
- Limona, *Catalogul* — D. Limona, *Catalogul documentelor referitoare la viața economică a țărilor române în sec. XVII--XIX, Documente din arhivele statului Sibiu*, I, București, 1966.
- Mályusz, *Zs. okl.* — E. Mályusz, *Zsigmondkori oklevéltár*, I, Budapesta, 1951.
- Mehmed, *Documente turcești* — M. M. Mehmed, *Documente turcești privind istoria României*, I, 1455—1774, București, 1976.
- Melchisedec, *Chronica Romanului* — Melchisedec, episcopul, *Chronica Romanului și a episcopiei de Roman după documente naționali române și streinc editate și inedite*, partea II-a, București, 1875.
- Melchisedec, *Țamblac* — Melchisedec, episcopul, *Vieța și scrierile lui Grigorie Țamblac*, București, 1884.
- Mihai Viteazul — Mihai Viteazul în conștiința europeană, I, *Documente externe*, București, 1982.
- MHJ — *Magyar-Zsido Oklevéltár. Monumenta Hungariae Judaica*, I—XVIII, Budapesta, 1903—1980.
- Mon. Com. R. Trans. — *Monumenta Comititalia Regni Transylvaniae*, III, VIII, XI Budapesta, 1877, 1882, 1886.
- Nicolaescu, *Documente* — S. Nicolaescu, *Documente slavo-române cu privire la relațiile Țării Românești și Moldovei cu Ardealul în sec. XV și XVI*. București, 1905.
- Papiu-Ilarian, *Tezaur* — A. Papiu-Ilarian, *Tezaur de monumente istorice pentru România*, III, București, 1864.

- Pataki, *Domeniul Hunedoara* — I. Pataki, *Domeniul Hunedoara la începutul secolului al XVI-lea. Studiu și documente*, București, 1973.
- Pravila de la Govora* — *Pravila bisericească (numită cea mică) tipărită în monastirea de la Govora la anul 1640*, ed. I. M. Bujoreanu, București, 1884.
- Rev. Isr.* — *Un act de la 1650*, „Revista israelită”, I, 1886, nr. 15.
- Radu *Patrologia orientalis* — *Voyage du Patriarche Macaire d'Antiochie*, texte arabe et traduction française par Basile Radu, in *Patrologia orientalis*, t. XXII/1, Paris, 1930.
- Rosenbaum, *Documente* — L. R. Rosenbaum, *Documente și note privitoare la istoria evreilor din Țările Române. I (1476—1750)*, București, 1947.
- Sacerdoțeanu, *Despot* — Virginia Sacerdoțeanu, *Ceva cu privire la pretendendul Gheorghe Despot*, „Revista istorică”, XX, 1934.
- Sanie, *Culte orientale* — S. Sanie, *Culte orientale în Dacia romană. 1 Cultele siriene și palmiriene*, București, 1981.
- Scholem, *Sabbatai Sevi* — G. Scholem, *Sabbatai Sevi. The Mystical Messiah, 1626—1676*, Londra, 1973.
- Starr, *The Jews* — J. Starr, *The Jews in the Byzantine Empire 641—1204*, Atena, 1939.
- Ștefanelli, *Documente* — T. V. Ștefanelli, *Documente din vechiul ocol al Cîmpulungului moldovenesc*, București, 1915.
- Tappe, *Documents* — E. D. Tappe, *Documents concerning Rumanian History, 1427—1601, Collected from British Archives*, Londra, Haga, Paris, 1964.
- Teodorescu, *Monumente* — D. M. Teodorescu, *Monumente inedite din Tomi*, „Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice”, VII, 1914.
- Vasiliu, *Miscellanea* — V. Vasiliu, *Miscellanea di piccole notizie „Diplomatarium italicum”*, I, Roma, 1925.
- Veress, *Documente* — A. Veress, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești, Acte și scrisori*, VI, VII, 1933—1934. 0

NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI

Volumul de față cuprinde un număr de 194 de surse istorice, acte de cancelarie, relatări de călătorie, consultații rabinice, însemnări de epocă, fragmente de jurnal, documente epigrafice și numismatice atestând prezența multiseculară a evreilor pe teritoriul medieval al Țărilor Române. Volumul a fost încheiat în anul 1982, ulterior adăugându-se numai modificările și trimiterile considerate absolut necesare acurateții științifice impuse de o asemenea lucrare. Departe de a fi exhaustiv în reflectarea documentației existente în arhive și biblioteci, volumul se dorește un început de drum într-un domeniu neglijat al istoriei României și a comunității evreiești locale.

În marea majoritate a cazurilor informațiile sînt redade în extrase, de obicei numai acele pasaje care privesc direct istoria evreilor din România. Li se adaugă alte numeroase informații menționate în notele de subsol. Omisiunile din texte au fost semnalate prin puncte de suspensie. Trimiterile la edițiile din care au fost selectate izvoarele incluse se fac potrivit listei de prescurtări-bibliografie, aflată la începutul volumului.

Prezentarea documentelor doar în extras a făcut necesară includerea unor note de subsol mai consistente, lămuritoare pentru unele produse insuficient relevate de text (emitentul și destinatarul actului, încadrarea cronologică exactă a evenimentului relatat, alte evenimente în relație directă cu textul redat, variante și comentarii diferite asupra aceleiași informații etc.). În cadrul fiecărei trimiteri se specifică limba originală a documentului, conform ediției de bază folosite. Atunci cînd nu se specifică existența variantei românești în ediția folosită, traducerea au fost efectuate în cadrul Centrului de documentare.

REZUMATELE DOCUMENTELOR

2

1. cca. 1165. Fragment din Itinerariul lui Beniamin din Tudela referitor la valahii sud-dunăreni și relațiile lor cu evreii.
2. 1222. Bula de aur dată de Andrei al II-lea, regele Ungariei pentru confirmarea privilegiilor nobilimii, prin care se stabilesc restricții de slujbe pentru evrei, implicit în comitatele din voievodatul Transilvaniei.
3. 1233 septembrie. Andrei al II-lea regele Ungariei se angajează în fața lui Iacob de Preneste, legatul papal, să respecte înțelegerea încheiată privitoare, între altele, la evrei.
4. 1234 februarie 23, Esztergom. Bela, fiul și coregentul lui Andrei al II-lea, regele Ungariei, face cunoscut jurământul său în fața legatului papal, Iacob de Preneste, cu privire la politica de catolicizare pe care o va urma, între obiectivele ei fiind persecutarea celor care trec la credința iudaică.
5. 1251 decembrie 5. Act de privilegii acordat evreilor de către Bela al IV-lea regele Ungariei, prin care se stabilesc și raporturile dintre ei și creștini.
6. Secolul XIII. Mențiune într-o scriere a rabinului Moșe Țaku, fiul lui Chizkia, despre caraiții care „domină deoarece numai ei practică comerțul între Bizanț și Rusia și Polonia, traversând Bulgaria și țările dunărene“.
7. Prima jumătate a secolului XIV. Cetatea Albă. Scrierea hagiografică „Viața Sf. Ioan cel Nou“, întocmită de Grigore Țamblac amintește prezența evreilor la Cetatea Albă.
8. cca. 1355. Grafită în biserica domnească de la Curtea de Argeș amintind un personaj feminin evreiesc dintr-o familie domnitoare.
9. 1357 august 20, Sibiu. Autoritățile scaunului Sibiu adevăresc împăcarea intervenită între locuitorii din Cisnădie și Cisnădioara, între maritorii actului aflându-se Petru Evreul.
10. cca. 1360. Cronica lui Ioan Thuroczi amintește măsura lui Ludovic I, regele Ungariei privitoare la alungarea evreilor care refuzau convertirea la catolicism.
11. 1397, octombrie, Timișoara. Decret al lui Sigismund I de Luxemburg, regele Ungariei, care, între alte prevederi, reînnoiește restricțiile referitoare la slujbele ce pot fi ocupate de evrei.
12. 1421 iunie 29, Bratislava. Sigismund I de Luxemburg se adresează juzilor și juraților orașului Cenad în legătură cu datoriile a doi locuitori de acolo făcute la Mwssel evreul.

13. **1444 aprilie 19.** Decret a lui Vladislav I. regele Ungariei anunțând hotărârile congregației generale a regatului și în care sînt amintite dările plătite de evrei.

14. **1473—1474.** Scrisoarea de acreditare a medicului evreu Isac-beg, trimisul sultanului Uzun Hassan la Ștefan cel Mare, domnul Moldovei.

15. **1473—1476.** „Cronica Turciei“ alcătuită de Elia ben Elkana Capsali în 1523 relatează între altele despre războiul antiotoman purtat de Ștefan cel Mare, domnul Moldovei și al cărui preludiu ar fi fost persecuțarea unor evrei, supuși otomani.

16. **1481 august 26.** Mărturie a lui Nicolae Grecul din Tîrgoviște și a lui Jannassathar din Sibiu în fața conventului de la Cluj—Mănăstur în legătură cu un sibian închis la Cluj, în dispută fiind bunuri aparținînd evreilor clujeni.

17. **1492 septembrie 14, Buda.** Scrisoare a lui Vladislav al II-lea regele Ungariei adresată sfatului orașenesc din Sibiu prin care poruncește să se facă dreptate atît evreilor în procesele pe care le au cu debitorii lor, cît și creditorilor creștini în raport cu evreii datornici.

18. **1492 septembrie 14, Buda.** Scrisoarea lui Vladislav al II-lea, regele Ungariei prin care răspunde sfatului orașului Brașov, în legătură cu plîngerca depusă împotriva unor evrei care au venit în oraș pentru a-și rezolva procesele de datorii și alte afaceri, dar refuză să compară în fața jurilor. Faptul duce la păgubirea unor creditori brașoveni și regele dispune să li se facă dreptate acestora din urmă.

19. **(1495—1508).** Radu cel Mare, domnul Țării Românești cere autorităților din Brașov să oblige pe urmașii lui Bliume Hanăș să plătească datoria avută la Hacicu din Rîmnicu Vlcea, ultimul fiind dator pentru marfă cumpărată de la un evreu.

20. **1499 martie 14, Buda.** Regele Vladislav al II-lea al Ungariei răspunde la mai multe scrisori ale voievodului Transilvaniei dîndu-i dispoziții pentru rezolvarea unor probleme; între ele să ia măsuri pentru judecarea procesului dintre Izrael negustor din Polonia și orașul Sibiu.

21. **1499.** Ștefan cel Mare răspunde prin diacul său Costea la solia lui Alexandru, marele duce al Lituaniei cerîndu-i, între altele, să intervină pe lîngă fostul sol Boguș ca să restituie lui Fedor, starostele de Hotin, suma de 120 zloți împrumutați pentru răscumpărarea unei femei scăpate din robie tătărească de un evreu din Moldova.

22. **Secolul XV.** Formulă de jurămint medieval pentru evrei, păstrată într-un manuscris de la biblioteca Bathyanicum din Alba Iulia.

23. **Secolul XV.** Codex evreiesc păstrat la biblioteca Bathyanicum din Alba Iulia, datat din veacul al XV-lea.

24. **1502 decembrie 7, Suceava.** Raportul medicului Matteo Muriano către Signoria Veneției amintește informații culese la Suceava de la un evreu venit din Constantinopole.

25. **1504 august 21, [Veneția].** Rezumatul unei scrisori trimise de la Buda, de medicul Leonardo de Massari, la 26 iulie 1504, relatînd despre moartea voievodului Ștefan cel Mare și activitatea medicilor acestuia, între care se afla și un evreu, doctor al hanului tătar.

26. **1511 iunie 6, Buda.** Gabriel Csáki se angajează la restituirea unui împrumut de două sute de florini în termen de douăzeci de zile în fața doamnei Melamen evreica, sub clauza cedării unor proprietăți din Bihor în cazul nerestituirii datoriei.
27. **1521 februarie 23, Buda.** Plîngere a juraților orașului Caransebeș depusă în fața lui Ludovic al II-lea, regele Ungariei, împotriva banului de Severin, în legătură cu răpirea unui evreu din cetatea Peeth.
28. **1523 ianuarie 5, Cluj.** Judele și jurații orașului Cluj adevăresc actul încheiat între Fabian Blănarul și Emeric Szerencses prin care primul își zălogește casa pentru suma de 200 de florini.
29. **1530 septembrie 30, Augsburg.** Ferdinand I de Habsburg ordonă juraților orașului Cluj să intervină în favoarea Ancii Klein pentru a i se restitui o sumă de bani împrumutată lui Fabian Blănarul.
30. **ante, 1534, august 29, Oradea.** Fragment din memoriile lui Gheorghe Szerémi relatînd despre relațiile trimisului otoman Aloisio Gritti cu evreei din Transilvania.
31. **1535—1544, iulie 4.** Scrisoare a lui Radu Paisie, domnul Țării Românești adresată sibienilor în legătură cu diferendul privitor la o datorie bănească a unui supus de-al său la evreul Gheorghe din Sibiu.
32. **[1538].** Fragment din lucrarea rabinului Moses Almosnino, **Extremos y Grandezas de Constantinopla**, cu referiri la războiul moldo-otoman din 1538.
33. **1539.** Scrisoarea obștilor rabanite din Ierusalim și Hebron care atestă pelerinajul unor evreei caraiți din Țara Românească la locurile sfinte din Palestina
34. **[1542].** Instrucțiunile lui Petru Rareș către solul său Avram din Bănila starostele Cernăuților trimis la Sigismund I, care amintesc de datoria unui evreu polon față de domnul Moldovei.
35. **1546 ianuarie 16, Cracovia.** Sigismund I, regele Poloniei răspunde lui Petru Rareș la solia trimisă prin Ghenghea și Burlă, dietei regatului amintind între altele comerțul cu vite între cele două țări, efectuat de evreei.
36. **1550 august 21, Constantinopol.** Scrisoare a sultanului Sulciman Magnificul confirmînd primirea soliei trimise de Sigismund al II-lea August regele Poloniei, amintește uciderea unui slujitor evreu de către tilhari, în preajma Cetății Albe.
37. **1550, Medieș.** Urbariul domenal Medieș (Satu Mare), consemnează 1/2 sestre deținută de văduva unui anume Ștefan evreul.
38. **[cca. 1550, București].** Responsă a marelui rabin al Salonicului Samuel de Medina la cererea unor evreei stabiliți în București, în legătură cu moartea unui evreu.
39. **1551 mai 9, Făgăraș.** Scrisoare a soției fostului voevod al Transilvaniei, Ștefan Mailat, adresată fratelui ei Tamaș Nadasdy referitoare la informațiile privitoare la moartea voievodului în prizonieratul otoman și intervențiile la Poartă prin intermediul trimisului ei, evreul Abraham.
40. **1557 ianuarie 26, Lvov.** Mărturie a unor negustori moldoveni depusă în fața autorităților orașului Lvov, împotriva unor evreei din Polonia care le reținuseră o serie de mărfuri.

41. **1557 septembrie 7, Pătrașcu cel Bun, Domnul Țării Românești** întărește lui Ganea fost mare portar satul Viianu, amintind uciderea acolo a unui evreu, în vremea domniei lui Mircea Ciobanu.

42. **1559 septembrie 8, Nicopol.** Responsa rabinului Iosef Karo în legătură cu un caz de omucidere a unui evreu venit în Țara Românească pentru încasarea unor datorii și ucis în satul Dridov, lângă București.

43. **1562 aprilie 8, Hirlău.** Raport al agenților imperiali Ioan Belsius și Marcus Bergkowicz către Maximilian de Habsburg în care se relatează între altele despre politica tolerantă a lui Despot, voievodul Moldovei.

44. **1562 iunie 6, Iași.** Raport al agentului imperial I. Belsius către Maximilian de Habsburg, care amintește între alți sprijinitori ai voievodului moldovean Despot pe Zuan Miguez (Ioseph Onazy), evreu portughez personalitate politică la curtea otomană.

45. **1563 octombrie 29, Constantinopol.** Scrisoare a lui M. de Petremol, ambasadorul regelui Franței, Carol al IX-lea către M. de Boistalle, ambasador la Veneția, în care se relatează demersurile lui Alexandru Lăpușeanu pentru reobținerea tronului Moldovei; între sprijinitorii săi este amintit evreul Miguez, favorit al sultanului Selim II.

46. **1564 mai 6.** Informație de la Poarta Otomană transmisă prin Marsiglio della Croce despre intervenția sultanului pe lângă regele Poloniei, prin intermediul interpretului evreu Avram pentru predarea lui Ștefan Tomșa, domnul Moldovei.

47. **1564 mai 27, Nicopole.** Responsă în legătură cu uciderea de către niște greci, în Țara Românească, a unui evreu venit de la Adrianopol.

48. **1564 iunie 29, Köln pe Spree.** Act a lui Ioachim, principele elector de Brandenburg atestând recunoașterea unei obligațiuni bănești aflată la un creditor evreu, în legătură cu un împrumut mai vechi luat de la Petru Rareș, domnul Moldovei.

49. **1566 aprilie 29, [Brașov].** Consemnare a unei decizii judecătorești a sfatului orașului Brașov referitoare la o pricină între un evreu și o locuitoare a orașului menționat.

50. **[1566 iulie 15—august 10].** Scrisoarea pretendentului la tronul Moldovei, Gheorghe Despot adresată Signoriei Genovei în care se recomandă purtătorul ei, ca o personalitate evreiască din țările române.

51. **1568 martie 20, Constantinople.** Ordin imperial al sultanului Selim al II-lea adresat amiralului flotei otomane, cadiilor din Constantinople și comandantului fortăreței Yeni-Hissar referitor la monopolul comerțului cu vinuri pentru Moldova deținut de evreul Iosef Nassi, ducele de Naxos.

52. **1568 august 3.** Firman prin care sultanul Selim al II-lea poruncește cadiului din Cirmen (Cernova) să cerceteze cu atenție pe evreul (iahudi) numit Istergun (?), aflat anterior în slujba răposatului Mircea Ciobanu, domnul Țării Românești și care și-ar fi însușit șase harabale de efecte; după inventarierea amănunțită a efectelor se cere ca evreul să fie trimis la Constantinopol, sub cea mai severă escortă pentru a fi pedepsit.

53. **1568 octombrie 21.** Firman prin care sultanul Selim al II-lea se adresează lui Alexandru al II-lea, domnul Țării Românești cerînd ocrotirea

supușilor săi, față de evrei, care răspunzând nevoilor de numerar ale populației, împrumutau bani cu dobânzi mari, cu porunca ca pe viitor să se împiedice asemenea fapte.

54. **1569 iunie, Lublin.** Instrucțiunile lui Sigismund I, regele Poloniei către solul său Ioan Sieniński trimis la Bogdan Lăpușeanu, domnul Moldovei, amintind între altele de diferendul dintre târgoveții suceveni și negustorii evrei, supuși poloni.

55. **1570 noiembrie 9.** Rezumat al unui contract de cărăușie încheiat între Frîngul din Suceava și negustorii Haim Cohen și Avram Mosso din Constantinopol, pentru transportarea unor mărfuri în Polonia.

56. **1571 ianuarie 17, Lvov.** Mărturie înregistrată în fața autorităților orașului Lvov, în legătură cu sechestrarea de către Anton Tetul și Mihai, români din Birlad a bunurilor evreului Avram Nachman din Olesko pentru neplata unor datorii.

57. **1571 iulie 31, Lvov.** Contract încheiat între Chaim Cohen din Constantinopol și căruțași poloni pentru transportul unor mărfuri din Polonia prin Moldova spre Chilia și înapoi, cu obligația respectării repausului de sîmbătă cerut de obiceiul evreilor cărora le erau destinate mărfurile.

58. **1571 noiembrie 21.** Act al evreului David fiul rașinului Abraham atestînd răscumpărarea unor bunuri ipotecate de Petru Șchiopul, domnul Moldovei.

59. **1573 octombrie 16, Lvov.** Rezumat al unui contract de cărăușie încheiat în fața autorităților orașului Lvov între cărăușul Ioan Vartiris din Iași și evreul Nachman Thor, pentru transportul unor mărfuri la Adrianopol

60. [1574—1591]. Scrisoarea otomană adresată lui Petru Șchiopul, domnul Moldovei pentru plata datoriilor acestuia la evreul Solomon.

61. **1575 august 29, București.** Act al lui Alexandru Mircea, domnul Țării Românești, prin care întărește fostului episcop Ilarion satul Vernești proprietate vîndută anterior ca urmare a unor datorii la creditori evrei.

62. **1578 octombrie 26, Cluj.** Hotărîre a dietei nobilimii Transilvaniei care menționează prezența a numeroși negustori evrei la târgul din ziua sf. Gal (16 octombrie).

63. **1578 decembrie 10.** Act al lui Mihnea Turcitul, domnul Țării Românești, prin care întărește lui Lațco ocine cumpărate în satul Mileștii de Jos, între altele ca urmare a unor datorii contractate de săteni la creditori evrei.

64. **1579 ianuarie 8, Iași.** Act al lui Petre Șchiopul, domnul Moldovei, adresat negustorilor poloni în care se specifică interdicția pentru evrei de a achiziționa vite pe teritoriul moldovean.

65. **1579, Brașov.** Din registrele unor maeștri postăvari din Brașov rezultă că printre furnizorii de coloranți (indigo) și de lînă, se aflau și evrci originari din imperiul otoman.

66. **1582 septembrie 20, Lvov.** Rezumat al unui act polonez privitor la cercetările efectuate din porunca lui Ștefan Bathory, regele Poloniei, în legătură cu datoriile unor negustori evrei față de Iancu Sasul, domnul Moldovei.

67. **1584 iunie 22.** Act prin care Badea și Radul din Roșia atestă vînzarea unei jumătăți din satul Bistrița către logofătul Vișul, pentru a-și plăti datoriile contractate la evreul Avram din Ocna.

68. **1584.** Relatare a lui Franco Sivori care consemnează prezența negustorilor evrei în Țara Românească în vremea domniei lui Petru Cercel.

69. **[1585] septembrie 9, Tirgoviște.** Mihnea Turcitul, domnul Țării Românești, întărește logofătului Vișul partea din satul Bistrița cumpărată de acesta anterior de la Badea și Radul din Roșia, ultimii fiind datori evreului Avram din Ocna Mare.

70. **1586 februarie-iunie.** Chitanța concept a creditorului evreu Moise fiul lui Eliezer în legătură cu plăți făcute de Petru Șchiopul domnul Moldovei.

71. **1586 iunie 26, București.** Mihnea Turcitul, domnul Țării Românești, întărește ocine în Olteni mitropolitului Mihail, care răscumpărase anterior datoriile fostului proprietar al satului, făcute la evrei și creditori otomani.

72. **1586 iulie 18.** Mihnea Turcitul, domnul Țării Românești, întărește lui Pîrvu mare clucer satul Bucovățul amintindu-se datoria contractată de săteni la un creditor evreu.

73. **1587 august 31, Lvov.** Mărturie depusă în fața autorităților orașului Lvov de căraușii moldoveni Ioniță și Stan din Iași împotriva negustorului evreu Avram Gambais din Constantinopol.

74. **1588 iulie 28.** Chitanță a banului Iane Cantacuzino și a stolnicului Nicolae atestînd un împrumut în valoare de 150 000 de aspri făcut la evreul Celebi, creditor al voievodului Moldovei, Petru Șchiopul.

75. **1590 iulie 14.** Mihnea Turcitul, domnul Țării Românești, întărește satul Rădăcinești lui Dumitru, amintindu-se datoriile plătite de acesta unor creditori evrei.

76. **1591 septembrie 12.** Raport al lui Bartolomeu Pezen, trimisul imperial la Poarta otomană, către arhiducele Ernest amintind numirea ca domn al Moldovei a lui Aron Tiranul, identificat cu un anume Emanuel de origine evreiască și sprijinit de medicul evreu constantinopolitan Solomon "Germanul".

77. **1593 ianuarie 25.** Prevedere legislativă privind impozitul care se percepea de la evreii din Transilvania.

78. **1593 august 12, Cetatea Albă.** Fragment dintr-o responsă referitoare la uciderea de către tătari a evreului Iehuda, fiul lui Iacob, plecat pentru a răscumpăra nobili polonezi căzuți în robie.

79. **1593 decembrie 7, București.** Mihai Viteazul întărește lui Căzan și altora ocine, vii și ogoare la Topliceni și în alte sate specificînd proveniența lor, între vînzători fiind amintit și evreul Haim.

80. **[1593—1594].** Relatare a geografului Giovanni Antonio Magini despre prezența evreilor în Moldova în epoca lui Mihai Viteazul.

81. **1594 februarie 19, Londra.** Scrisoare a lui Judass Fatim, slujitor al lui Don Solomon, duce de Mitilene, relatînd diferendul dintre ambasadorul Angliei la Constantinopol și creditorii locali, în legătură cu împrumutul acordat lui Aron Tiranul, domnul Moldovei.

82. **1594 aprilie 21.** Corespondență engleză de la Constantinopol rela-tînd sprijinul acordat de ambasadorul Edward Barton pentru Aron Tira-

nul domnul Moldovei prin intermediul unor creditori de tradiție ai domnilor moldoveni, între care și evrei.

83. **1594 august 17, București.** Mihai Viteazul întărește marelui Stolnic Sîrbu și fratelui său jumătate din satul Bistrița, care aparținuse mai înainte lui Badea din Roșia și fusese vîndut cu 7000 de aspri în contul datoriei ultimului la evreul Avram din Ocna Mare.

84. **[1594].** Însemnare marginală a cronicarului Ștefan Szamosközy referitoare la înscăunarea lui Mihai Viteazul prin're ai cărui creditori de la Constantinopol sînt amintiți evrei.

85. **1595 februarie 26, Lvov.** Informație provenită din Lvov, consemnată în Analele Fugger, referitoare la mazilirea de către otomani a lui Aron Tiranul, domnul Moldovei, și uciderea de către el a supușilor turci, între care și cîțiva evrei.

86. **1595 septembrie 22, Veneția.** Informație contemporană din sursă venețiană care relatează despre represaliile exercitate la ordinul lui Sigismund Bathory, principele Transilvaniei, asupra negustorilor evrei, supuși otomani, aflați în Țările Române Mihai Viteazul.

87. **cca. 1595.** Responsă în legătură cu uciderea unor evrei, în trecere prin Moldova spre imperiul otoman, undeva pe Valea Lăpușnei.

88. **1596 mai 14, Gherghița.** Mihai Viteazul domnul Țării Românești întărește lui Dumitru ocine în Rădăcinești, specificîndu-se plătirea de către acesta a unor datorii la creditorii evrei Sinbotin și Isac.

89. **1599 octombrie 2.** Relatare de epocă a nobilului Toma Kendi făcută comisarului imperial Mihail Szekely despre intențiile politice ale lui Mihai Viteazul, între care enumeră și alungarea credincioșilor evrei.

90. **1600 ianuarie 15, Salonic.** Responsă în legătură cu uciderea unor evrei din Vidin în cursul raidului sud-dunărean al voievodului Țării Românești Mihai Viteazul.

91. **1600 martie 8.** Raport al Comisarului imperial Mihail Szekely către împăratul Rudolf al II-lea în legătură cu evenimentele din Moldova în preajma alungării lui Ieremia Movilă de către Mihai Viteazul, amintind persecutarea negustorilor evrei.

92. **1600 septembrie 15, Cluj.** Relatarea de epocă referitoare la persecuțiile ordonate de principele Transilvaniei împotriva românilor, sîrbilor grecilor și evreilor transilvăneni care s-au arătat favorabili lui Mihai Viteazul, domnul Țării Românești.

93. **1600 septembrie 23, Praga.** Informație de epocă, din surse evreiești, referitoare la evenimentele din Moldova și cursul luptelor dintre Mihai Viteazul și poloni.

94. **1600 octombrie 14, Constantinopol.** Scrisoarea franciscanului Eustachio Fontana adresată cardinalului Cinzio Aldobrandini în legătură cu situația din Țara Românească și raporturile dintre Mihai Viteazul și otomani, menționînd atitudinea nefavorabilă a evreilor față de voievodul român.

95. **Începutul secolului XVII.** Responsa lui Iomtov Saalon în legătură cu disputa dintre doi creditori sud-dunăreni evrei, amintindu-se relațiile lor cu Țara Românească.

96. **1601 august 20.** Însemnare din cronică lui Simon Massa și Mark Fuchs referitoare la distrugerea Clujului de către trupele lui Basta și Mihai Viteazul, domnul Țării Românești, în care se amintește prezența evreilor în acel oraș.

97. [**ante 1605**]. Responsă în legătură cu uciderea unui negustor evreu venit din Polonia la Iași pentru a cumpăra mărfuri.

98. **1605 ianuarie 6.** Responsă în legătură cu moartea unui evreu în cursul luptelor din Moldova, din 1600, între trupele polone ale lui Ian Zamoyski și cele ale lui Mihai Viteazul.

99. **1605 iunie 26—august 3, Praga.** Consiliul secret habsburgic comunică Camerei aulice imperiale hotărârea împăratului Rudolf al II-lea de a onora cererea voievodului român Nicolae Pătrașcu privitoare la un împrumut, sumele urmînd a fi achitate prin intermediul unor evrei.

100. **1605 august.** Responsă în legătură cu moartea unui negustor evreu în Moldova, în timpul unor lupte pe Dunăre.

101. **1606 iulie 26, Kosiče.** Scrisoare a lui Ștefan Bocskai, principele Transilvaniei către regele Poloniei în care solicită trimiterea unui cunoscut medic evreu al vremii, Eleazar, pentru a-l trata.

102. **1607, Gromny.** Decizie a Congresului comunităților evreiești (Vaad), ținut în 1607 la iarmarocul de la Gromny, referitoare la cumpărarea peștelui pescuit în Moldova.

103. **1610 martie 22, Vidin.** Responsă în legătură cu uciderea lui Slomo Zenana, secretar al tribunalului rabinic din Oriahovo.

104. **1611 ianuarie 15, Praga.** Fragment din scrisoarea lui Lazăr Henkel către palatinul György Thurzó amintindu-se răscumpărarea unor datorii contractate de Nicolae Pătrașcu, fostul domn al Țării Românești.

105. **1613, iunie 10, Tirgoviște.** Radu Mihnea, domnul Țării Românești întărește o serie de ocine în Vrancea, amintindu-se datoria unuia dintre săteni la un creditor evreu.

106. **1613 decembrie 10, Iași.** Ștefan Tomșa, domnul Moldovei întărește un privilegiu comercial pentru negustorii din Polonia, între care enumeră și pe evrei, stabilind traseul obligatoriu pe care aceștia urmează să-l parcurgă.

107. [**cca. 1613**]. Responsă în legătură cu uciderea în Moldova a unor evrei de către țilhari.

108. [**cca. 1613**]. Responsă a lui Meir Ghedalia în legătură cu uciderea unor negustori evrei din Polonia, în Moldova.

109. **1614 ianuarie 25, Tirgoviște.** Act al lui Radu Mihnea, domnul Țării Românești care întărește mai multor megieși din satul Mihăița siliștea satului, amintind totodată și datoria unuia dintre ei la un creditor evreu.

110. **1615 septembrie 8, Tirgoviște.** Act al lui Radu Mihnea, domnul Țării Românești prin care întărește Catalinei băneasa, un sat din Dolj, în hotarul căruia este amintit toponimul "fîntîna jidovului".

111. **1615 septembrie—1616 august.** Responsă a lui Biniamin Slonik în legătură cu uciderea, în Moldova, a unor negustori evrei din Polonia de către țilhari.

112. (**1615 decembrie—1616**). Responsă în legătură cu uciderea în Moldova, a unor evrei din Polonia, în perioada luptelor dintre Ștefan Tomșa și Alexandru Movilă.

113. [1615]. În lucrarea sa asupra războaielor antiotomane Hieronimus Augustus Ortelius descrie, în cadrul luptelor din Transilvania dintre Mihai Viteazul și Gheorghe Basta, atitudinea acestuia față de susținătorii voievodului român, între care enumeră și pe evrei.

114. 1618. **martie 20, Tirgoviște.** Act al lui Alexandru Iliăș, domnul Țării Românești prin care întărește lui Bircă o ocină la Golești, în urma unei judecăți privitoare la o datorie la creditorii evrei.

115. 1618 **septembrie.** Fragment dintr-o responsă privitoare la uciderea unui evreu în Moldova.

116. [1618, Iași]. Relatare din veacul al XVII-lea care amintește întâlnirea la Iași dintre rabinul Solomon ben Arayo și Iosef Solomon del Medigo.

117. 1620, **martie 9, Tirgoviște.** Act al lui Gavril Movilă, domnul Țării Românești prin care întărește clucerului Stoica o serie de sate, amintind o ocină deținută de evrei.

118. 1622 **martie 5, Constantinopol.** Raport al trimisului olandez la Constantinopol relatînd despre apariția unui pretendent la domnia Moldovei, ca fiu al lui Aron Tiranul, sprijinit de evrei.

119. 1623 **iunie 18, Cluj.** Gabriel Bethlen, principele Transilvaniei acordă un act de privilegii evreilor din Transilvania, la cererea medicului său, evreul constantinopolitan Abraham Sarsa.

120. 1624 [**martie—august**]. Alexandru Coconul, domnul Țării Românești întărește jupanului Radu logofăt viile lui Ianache banul Catargiu, amintindu-se datoria ultimului la Hogeia Moise Evreul.

121. [1626]. Ghidul de pelerinaj în Țara Sfîntă publicat la Veneția în 1626 de către Gerson Segal Ideles semnala drumul moldovenesc, prin Iași și Galați, drept cel mai recomandat pentru evreii din Polonia.

122. 1627 **aprilie 28, Alba Iulia.** Hotărîre a dietei Transilvaniei care aprobă privilegiul anterior al principelui Gabriel Bethlen acordat negustorilor evrei.

123. 1627 **octombrie 10, București.** Alexandru Coconul, domnul Țării Românești împuternicește pe Vlad, fost mare vistier să ia de la Necula fost mare spătar, banii pe care acesta din urmă i-a furat din banii haraciului și pentru care domnul Gavril Movilă a împrumutat o sumă de la creditorii evrei din Constantinopol.

124. 1627 **octombrie 24, Alba Iulia.** Hotărîre prin care principele Transilvaniei Gabriel Bethlen stabilește liste de prețuri maxime pentru produsele care puteau fi introduse în țară de negustorii turci, greci și evrei.

125. 1629 **februarie—noiembrie.** Mențiune a cronicarului Georg Kraus referitoare la medicul evreu David Rebir (Riberius) aflat în anturajul lui Gabriel Bethlen, principele Transilvaniei.

126. 1631. Mențiune în registrul tricesimal de la Cluj, potrivit căreia s-a adus din Carei la Cluj fier pentru sabie, fier pentru spadă, giulgiu polonez și pînză evreiască.

127. 1632. Relatarea despre Moldova a călugărului minorit conventual Paolo Bonnicio din Malta amintește prezența negustorilor evrei la Iași.

128. 1633 **februarie 2.** Socolilele căpitanului general de la Satu Mare despre cheltuielile efectuate la Cracovia.

129. **1635 august 2, Alba Iulia.** Însemnare privind achiziționarea unei cărți de către medicul evreu David Valerius la Alba-Iulia.

130. **1640 mai 1.** Mențiune a doctorului evreu Arie Iehuda Sia aflat în Moldova la Curtea lui Vasile Lupu și chemat în Transilvania de principele Gheorghe Rakoczi I.

131. **1640 septembrie.** Fragment din relatarea călătoriei călugărului minorit Petru Bogdan Baksić în Țara Românească, referitor la vameșii evrei care dețineau controlul trecerii Dunării.

132. **1640.** Prevedere din Pravila de la Govora referitoare la raporturile dintre preoții din Țara Românească și evrei.

133. **1644 octombrie 21, Iași.** Relatare a misionarului Marco Bandini privitoare la călătoria sa în Moldova, unde i se recomandă drept mediator pe lângă voievodul Vasile Lupu, doctorul evreu al acestuia.

134. **1646.** Prevederi juridice cuprinse în “Cartea românească de învățătură”, alcătuită în vremea lui Vasile Lupu, referitoare la evrei.

135. **1648 martie, Aiud.** Înregistrare a protestului nobilimii transilvănene împotriva negustorilor evrei care revindeau în principat mărfuri cumpărate din interior.

136. **1649 noiembrie.** Responsă a lui Menachem Mendl Krochmal care relatează, între altele, răscumpărarea de la Constantinopol a unor evrei luați robi de la tătari și otomani și întoarcerea lor în Polonia, prin Moldova.

137. **1650 martie 20, Alba Iulia.** Hotărîre a dietei nobilimii referitoare la situația grecilor și evreilor stabiliți în Transilvania.

138. **1651, iunie 27.** Scrisoare adresată de Matei Basarab, domnul Țării Românești lui Michael Goldschmidt, judele Brașovului în legătură cu situația negustorului de mirodenii Avram.

139. **1651.** Fragment din relatarea călătoriei prin Țara Românească a germanului Nicolaus Schmidt care amintește una din vămile dunărene deținute de evrei.

140. **1652 post 11 februarie—ante 22 noiembrie.** Călătorul otoman Evlia Celebi, în trecere prin orașul Mangalia, înregistrează prezența a numeroși evrei.

141. **1652 august—septembrie.** Relatare anonimă germană descriind persecuțiile suferite de evreii din Iași la intrarea în oraș a oastei cazacilor lui Timuș Hmielnițki, venită să asiste la căsătoria acestuia cu fiica domnului Moldovei, Vasile Lupu.

142. **1652.** Prevederile juridice referitoare la evrei cuprinse în “Îndreptarea legii” alcătuită în vremea lui Matei Basarab, domnul Țării Românești.

143. **1653 aprilie 20—21 [Iași].** Relatarea lui Paul de Alep asupra atrocităților comise de cazacii lui Timuș Hmielnițki după înfrîngerea domnitorului Moldovei, Gheorghe Ștefan.

144. **1656—1657.** Relatare de călătorie a predicatorului suedez Conrad Iacob Hildebrandt prin țările române care înregistrează existența comunităților evreiești de la Alba Iulia, Iași, Soroca și Ștefănești.

145. **1657 martie 8, Alba Iulia.** Act încheiat în fața autorităților din Alba Iulia referitor la o vânzare de mărfuri unor evrei localnici, specificându-se și existența unei străzi a evreilor din oraș.

146. [**1657, august**]. Fragment din relatarea lui Paul de Alep despre călătoria în Țara Românească cu mențiunea unui dregător domnesc evreu botezat.

147. **1657 decembrie 11, Iași.** Gheorghe Ștefan, voievodul Moldovei reîntărește lui Iordache Cantacuzino satul Popricani amintind arendarea heleșteului de acolo de către evreul Mosco.

148. [**1659—1661 noiembrie 10.** Mărturie în procesul urmașilor lui Iordache Cantacuzino cu mănăstirea Aron Vodă, în care se amintește o vânzare de heleșteu de pe Jijia unui evreu.

149. **1662 aprilie 11.** Act din vremea lui Grigore Ghica pentru sătenii din Alimănești în care se amintește arendarea unor ocne de sare și a veniturilor încasate la trecerea vadurilor unor evrei din Constantinopol.

150. **1662 septembrie 15, Iași.** Act referitor la vânzarea unor case din Iași de către Iorga Karaiane doctorului Moise.

151. **1663 septembrie 27.** Scrisoare a doamnei Ecaterina Dafina, soția domnitorului Moldovei, Eustratie Dabija, prin care interzice vânzarea vinului de către slujitorii domnești, evreilor și armenilor.

152. **1663 noiembrie 20, Alba Iulia.** Mărturie a evreului Isac zis Porumbacu făcută în fața capitlului bisericii din Alba-Iulia în legătură cu un apropiat al său pe care îl răscumpărase din prizonieratul otoman.

153. **1664 iunie 23, Baia Mare.** Mențiune a unei vânzări de aramă negustorului evreu Adam Nossanovic.

154. **1664 decembrie 20, Köln pe Spree.** Scrisoare a lui Gheorghe Ștefan, domnul Moldovei, adresată principelui Iohann-Ferdinand Porția în legătură cu un zălog al primului, aflat la un creditor evreu..

155. **1665 februarie 6, Stettin.** Scrisoare a lui Gheorghe Ștefan, domnul Moldovei, adresată electorului de Brandenburg solicitându-i intervenția în privința sumelor de bani zălogite de la creditorii evrei vienezi.

156. **1666.** Scrisoare a rabinului de Vilna, Isac ben Abraham către rabinul de Zamosc Levi Hirsch Horovitz, care menționează pe rabinul din Iași.

157. **1668 octombrie 8, Alba Iulia.** Prințesa Transilvaniei Ana Bornemisza poruncește comitelui curial de Zlatna, Istvan Belenyese și lui Iuda evreul să-i elibereze două măji de mercur.

158. **1669 august 6, Turda.** Act încheiat între Istvan Nagy din Turda și Samuel Evreul privitor la răscumpărarea din robia otomană a soției și copilului lui Andraș Comaroni din Petrinzel—Cluj.

159. **1673 februarie 20, Făgăraș.** Act al lui Mihai Apafi I, principele Transilvaniei prin care sînt întărite privilegiile mai vechi ale evreilor din principat.

160. **1673 mai 6, Cimpulung.** Scrisoare a vornicului Gheorghe către judele Bistriței relatînd prinderea unor hoți, între care și un ardelean care jefuise pe niște evrei din Moldova.

161. **1676—1677, Piatra Neamț.** Cea mai veche piatră tombală cunoscută, cu text ebraic din cimitirul mozaic de la Piatra Neamț.

162. **1677 iunie 26, Iași—iulie 8, Isaccea.** Relatare a lui Michal Floryan Rzewuski, secretarul soliei polone care în drum spre Constantinopol a străbătut Moldova, despre audiența la domnul Antonie Ruset și informațiile culese despre evrei.
163. **1678 martie 30 Iași.** Inscripție pe piatra de mormânt din Iași comemorînd pe marele rabin Arie Leib ben Samuel, mort în 1678.
164. **1680 mai, Iași.** În socotelile bisericii catolice din Iași figurează o datorie la un evreu.
165. **1682 iunie 12, Iași.** Raport al călugărului minorit Antonio Angelini din Campi despre Moldova și Țara Românească, relatînd între altele despre prezența evreilor în capitala Moldovei.
166. **1683.** Relatare a Cancelarului Transilvaniei Nicolae Bethlen despre relațiile de afaceri cu evreii din Transilvania.
167. **1684 mai 10, Cîmpulung Moldovenesc.** Act de moștenire făcut de Mihail Dodul și soția sa în favoarea fiului lor, încheiat în casa evreului Mer.
168. **1685 februarie 7, Iași.** Act al lui Macarie, egumenul mănăstirii Cetățuia din Iași, care menționează existența în oraș a unei "mesernițe" (măcelărie rituală).
169. **1685 decembrie 20, Tîrgu Neamț.** Hotărnicie efectuată de orașenii din Tg. Neamț pentru un loc de moară dat de Gheorghe Duca domnul Moldovei fostului episcop al Rădăuților; între semnatarii actului se înregistrează și un evreu.
170. **1686 februarie 27, Iași.** Mențiune a unei sinagogi existente în Iași, în „mahalaua curelarilor“.
171. **1690 mai 2, Făgăraș.** Plîngere înaintată dictei Transilvaniei de către evreica Marian de la Valea Crișului, originară din Moldova.
172. **1690 decembrie 15.** Mențiune a livrărilor de armament efectuate prin intermediul evreului Oppenheimer către armata imperială habsburgică din Transilvania, angajată în războiul cu otomanii.
173. **1690.** Mențiune a lui Natan Hanover ca rabin al sinagogii din Iași pe o tipăritură a sa apărută la Wilmersdorf în 1690.
174. **1691 aprilie 30, Blaj.** Mențiune a sectei judaizante sabatariene din Transilvania.
175. **1691 iulie 3.** Prevederi privitoare la proscierea evreilor stabiliți în Maramureș înscriși în statutul comitatului.
176. **1694 august 10, Iernut.** Contract de arendare a unei glăjării din Porumbacu de Sus de către evreul Iacob Fincz din Alba Iulia.
177. **1694 septembrie 6, Sibiu.** Însemnare în catastiful de vînzări de mărfuri al negustorului sibian Siguli Stratu referitor la evreul Avram.
178. **1695 ianuarie 1.** Act al lui Constantin Brîncoveanu, domnul Țării Românești, adresat vameșilor, cerînd respectarea plății vămii stabilite de domnie, de către toate categoriile de negustori, între care sînt enumerați și evrei.
179. **1697 noiembrie 21, Alba Iulia.** Protest al negustorului Moise Koen din Alba Iulia depus în fața capitlului bisericii transilvănene în legă-

tură cu încercarea unor creditori de a-l face răspunzător pentru datoriile ale tatălui său.

180. **1698 martie 21, [București].** Act al lui Constantin Brîncoveanu domnul Țării Românești prin care concesionează atelierul de lumînări al domniei lui Hagi Vasile, cu specificarea obligației tuturor producătorilor de seu, între care și evrei, de a-l vinde lumînărilor domnesc.

181. **1698 octombrie 19, Iași.** Act al lui Antioh Cantemir, domnul Moldovei, care amintește între altele existența unei școli evreiești (sinagogă) la Focșani.

182. **1698 octombrie 26, Alba Iulia.** Fragment dintr-o conscripție a locuitorilor din Alba Iulia, cu enumerarea evreilor.

183. **1699 februarie 19.** Act al lui Constantin Brîncoveanu, domnul Țării Românești, referitor la perceperea dării în târguri pentru mărfurile vândute cu cotul, care menționează și pe evrei.

184. **1699 august 21, din tabăra de la Socola.** Scrisoare a voievodului Moldovei, Antioh Cantemir către voievodul de Kiev, în care se menționează datoria unor militari față de o evreică din Iași.

APENDICE I:

DOCUMENTE FALSE

I.A. **1526 septembrie 20, Topliceni.** Act al lui Ștefăniță, domnul Moldovei, către șoltuzul și pîrgarii de la Vaslui care interzice armenilor, evreilor și grecilor deținerea de pămînturi și practicarea comerțului.

APENDICE II:

PREZENTE JUDAICE ÎN DACIA ROMANĂ

II.A. [133—134 e.n.], **Pojejena.** Monedă iudaică de bronz, emisă de Simon Bar-Kochba, datată cu probabilitate în 133—134, descoperită în apropierea castrului de la Pojejena.

II.B **157 (?) decembrie 13, Dacia Superior.** Diplomă militară acordată veteranului Barsimsus Calisthensis din Caesarea, fost pedestraș în trupele romane din Dacia, foarte probabil evreu.

II.C **Sec. II. Sarmizegetuza.** Piatră de inel cu inscripție iudaică, descoperită la Sarmizegetuza.

II.D **Sec. II. Sarmizegetuza.** Altar cu inscripție votivă dedicată zeului "Theos Hypsistos" de către Aclia Cassia, personaj, probabil de origine iudaică, descoperit la Sarmizegetuza.

II.E [sec. II]. Inscripție votivă descoperită la Zalău (Porolissum), pusă de un decurion roman purtînd un cognomen de origine iudaică.

II.F [Sec. II ?]. Placă de ardezie cu simboluri iudaice incizate și inscripție descoperită în secolul al XIX-lea în Transilvania.

II.G A doua jumătate a sec. III, Dierna—Orșova

Plăcuță de aur cu inscripție bilingvă, probabil de invocare a divinității ebraice Iao-Iahve, descoperită într-un sarcofag de cărămidă, în municipium-ul roman Dierna (Orșova).

II.H Sec. III—IV, Dierna—Orșova. Plăcuță de aur cu semne și litere incizate pe o foiță rulată inițial, cu simboluri legate de divinitățile ebraice iudeo-gnostice, descoperită în municipium-ul roman de la Dierna—Orșova.

II.I Sfirșitul secolului IV, Tomis—Constanța. Fragment de inscripție cu caractere grecești, descoperită la Tomis (Constanța), în memoria unui negustor din Alexandria de origine probabilă iudaică.

SUMMARIES OF THE DOCUMENTS

1. **about 1165.** Excerpt from "The Itinerary of Benjamin of Tudela" referring to the South Danubian Vlachs and their relations with Jews.
2. **1222.** Andrew II, king of Hungary, grants important privileges to the nobility by the Golden Bull; he also limits the trades for Jews all over the Hungarian kingdom and Transylvania.
3. **1233, September.** Andrew II, king of Hungary, pledges himself in the presence of Jacob of Preneste, the papal legate, to observe the established deal, including the items regarding the Jews.
4. **1234, February 23, Esztergom.** Bela, co-regent to his father Andrew II, king of Hungary, makes known his oath in the presence of Jacob of Preneste, the papal legate. It is connected with the policy of Catholicization Bela will pursue, one of its aims being the persecution of those who adopt Judaism.
5. **1251, December 5.** Bela IV, king of Hungary, grants privileges to the Jews; he also settles the relations between Jews and Christians. "
6. **13th century.** Mention in a writing of Rabbi Moshe Tsaku, son of Chizkia, of the Karaites who "dominate because they alone trade between Byzantium, and Russia and Poland, crossing Bulgaria and the Danubian lands."
7. **14th c., first half, Cetatea Alba.** "The Life of St. John the New", hagiographic writing by Grigore Țamblac, mentions the existence of Jews in Cetatea Albă.
8. **about 1355.** Graffito in the princely church at Curtea de Argeș mentioning a Jewish female person from a ruling family.
9. **1357, August 20, Sibiu.** Peter the Jew is one of the witnesses who signed the reconciliation act between the inhabitants of Cisnădie and those of Cisnădioara.
10. **about 1360.** According to John Thurcozi's chronicle, Louis I, king of Hungary, ordered that the Jews who refused to be converted to Catholicism be expelled.
11. **1397, October, Timișoara.** Edict of Sigismund I of Luxemburg, king of Hungary, who, among other provisions, reinforces the restrictions on the offices that may be held by Jews.
12. **1421, June 29, Bratislava.** Sigismund I of Luxemburg addresses the reeve and magistrates of Cenad in connection with the debts two inhabitants of this town had to pay back to Mussel the Jew.

13. **1444, April 19.** Edict of Ladislaus I, king of Hungary, making known the decision of the General Congregation of the Kingdom and mentioning the taxes that are paid by the Jews.

14. **1473—1474.** Letter of accreditation of the Jewish physician Isaac Beg, envoy of Sultan Uzun Hassan, to the court of Stephen the Great, prince of Moldavia.

15. **1473—1476.** "The Turkish Chronicle" written by Elijah ben Elkana Capsali in 1523 mentions the anti-Ottoman war waged by Stephen the Great, whose prelude had been the persecution of Jews, Ottoman subjects.

16. **1481, August 26.** Testimony of Nicolae Grecul of Tirgoviște and Jannassathar of Sibiu before the convent of Cluj-Mănăștur, concerning a Sibian jailed in Cluj because of property belonging to Jews of Cluj.

17. **1492, September 14, Buda.** Ladislaus II, king of Hungary, orders the Town Council of Sibiu to decide between Jews and their debtors, and between Christian creditors and their Jewish debtors.

18. **1492, September 14, Buda.** Reply of Ladislaus II, king of Hungary, to the Brașov Town Council regarding the complaint lodged against certain Jews who came to town in order to solve their debt cases and other matters, yet refuse to appear before the magistrates. This causes damage to creditors of Brașov and the king orders that judgement be passed in favour of the latter.

19. [1495—1508]. Radu the Great, prince of Walachia, asks the authorities of Brașov to make Blume Hanăș's successors pay the money owed to Hacicu of Rimnicu Vilcea who must pay for the merchandise bought from a Jew.

20. **1499, March 14, Buda.** King Ladislaus II of Hungary replies to several letters of the Voivode of Transylvania, instructing him how to solve various matters; among other things he should take steps towards a decision in the lawsuit opposing Izrael, a Polish merchant, and the town of Sibiu.

21. **1499.** Stephen the Great replies, through his secretary Costea, to a message of Grand Duke Alexander of Lithuania asking him, among other things, to have his former envoy Boguș return to Fedor, the headman of Hotin, the 120 zloty he borrowed to ransom a woman from the Tatars through a Moldavian Jew.

22. **15th c.** Medieval oath formula for the Jews in a manuscript preserved in the Batthyany Library of Alba Iulia.

23. **15 c.** Jewish Codex preserved in the Batthyany Library of Alba Iulia, dated to the 15th c.

24. **1502, December 7, Suceava.** Matteo Muriano conveys to the Signory of Venice information from a Jew who was in Constantinople and whom he met at Suceava.

25. **1504, August 21, [Venice].** The physician Leonardo of Massari writes a letter from Buda, dated 1504, July 25, concerning Stephen the Great's death and the physicians who came to treat him, one of whom was a Jew, the Tatar Khan's physician.

26. **1511, June 6, Buda.** Gabriel Csaki borrowed 200 florins from Mrs. Melamen the Jewess, and he promises to return the loan within 20 days; if not, he will surrender some estates in Bihor.

27. **1521, February 23, Buda.** The magistrates of Caransebeş complain to Louis II, king of Hungary, of the *ban* of Severin who kidnapped a Jew from Peeth.

28. **1523, January 5, Cluj.** The reeve and magistrates of Cluj confirm the agreement between Fabian Blănarul and Emeric Szerencses, through which the former mortgages his house for 200 florins.

29. **1530, September 30, Augsburg.** Ferdinand I of Habsburg orders the magistrates of Cluj to take steps in favour of Ann Klein, i.e. to make Fabian Blănarul return the money he borrowed from her.

30. **Before 1534, August 20, Oradea.** In his Memoirs, George Szeremi mentions the relations between the Ottoman envoy Aloisio Gritti and the Jews of Transylvania.

31. **1535—1544, July 4.** Radu Paisie, prince of Walachia, addresses the inhabitants of Sibiu concerning a debt of one of his subjects to Gheorghe, a Jew of Sibiu.

32. [1538] "**Extremos y Grandezas de Constantinopla**" by Rabbi Moses Almosnino contains references to the Moldavian-Ottoman war of 1538.

33. **1539.** Rabbanite communities of Jerusalem and Hebron confirm the pilgrimage of Karaites from Walachia to the Holy Land.

34. **1542.** The instructions of Petru Rareş to Avram of Bănila, chief (*staroste*) of Cernăuți and envoy to the court of Sigismund I, mention the debt of a Polish Jew to the Prince of Moldavia.

35. **1546, January 16, Cracow.** Sigismund I, king of Poland, answers Petru Rareş through Gheorghe and Burlă, two envoys sent to the Diet of the Kingdom. The king mentions, among other things, the cattle trade between the two countries, practised by Jews.

36. **1550, August 21, Constantinople.** Sultan Suleiman the Magnificent acknowledges reception of a message from Sigismund II August, king of Poland; he also mentions the killing of a Jewish servant by highwaymen not far from Cetatea Albă.

37. **1550.** The estate inventory of Medieş (Satu Mare) mentions a half *sessio* belonging to the widow of a certain Stephen the Jew.

38. **about 1550, Bucharest.** Responsum of Samuel of Medina, the Great Rabbi of Salonika, to the request of Jews of Bucharest concerning the death of a Jew.

39. **1551, May 9, Făgăraş.** The wife of Stephen Mailat, former voivode of Transylvania, informs her brother Tamas Nadasdy about the voivode's death as an Ottoman prisoner and her intercessions at the Porte with the help of her messenger Abraham the Jew.

40. **1557, January 26, Lvov.** Testimony of Moldavian merchants before the authorities of Lvov against some Polish Jews who seized part of their goods.

41. **1557, September 7.** Pătraşcu the Good, prince of Walachia, confirms Vianu village to Ganca, great boyar; a Jew was killed there in the reign of Mircea Ciobanul.

42. **1559, September 8, Nikopol.** Responsum of Iosef Karo in connection with the murder of a Jew who came to Walachia to be paid back some debts and was killed in Dridov village, near Bucharest.

43. **1562, April 8, Hirău.** John Belsius and Marcus Bergkovicz, imperial agents, report to Maximilian of Habsburg the tolerant policy of Despot, prince of Moldavia.

44. **1562, June 6, Jassy.** Report of J. Belsius, imperial agent, to Maximilian of Habsburg mentions as one of Despot's supporters Zuan Miguez (Joseph Onazy), a Portuguese Jew and an important political personality at the Ottoman court.

45. **1563, October 29, Constantinople.** Letter of M. de Petremol, ambassador of the French King Charles IX, to M. de Boistaille, the King's ambassador to Venice, reporting the steps undertaken by Alexandru Lăpușeanu with a view to winning back the throne of Moldavia; one of Lăpușeanu's go-betwens is the Jew Miguez, the favourite of Sultan Selim II.

46. **1564, May 6.** According to information supplied by Marsiglio della Croce, from the Ottoman Porte, the Sultan asked the king of Poland, through his Jewish interpreter Abraham, to hand over Stephen Tomșa, prince of Moldavia.

47. **1564, May 27, Nikopol.** Responsum in connection with a Jew from Adrianople murdered by Greeks in Walachia.

48. **1566, June 29, Köln on Spree.** Joachim, elector prince of Brandenburg, acknowledges a money obligation to a Jewish creditor, as a consequence of a prior loan received from Petru Rareș, prince of Moldavia.

49. **1566, April 29, [Brașov].** The town Council of Brașov decides the case between a Jew and a woman of the said town, the sentence being registered.

50. [**1566, July—August 10**]. Gheorghe Despot, pretender to the Moldavian throne, recommends the bearer of his letter to the Signory of Genoa as a Jewish personality from the Walachian countries.

51. **1568, March 20, Constantinople.** Order of Sultan Selim II addressed to the Admiral of the Ottoman Fleet, to the judges in Constantinople and to the commander of Yeni-Hissar fortress; it concerns the monopoly on the wine trade for Moldavia that belongs to the Jew Yosef Nassi, Duke of Naxos.

52. **1568, August 3.** Firman of Sultan Selim II ordering the judge of Cirmen (Cenova) to closely investigate the Jew (*iahudi*) named Istergun (?) who was in the service of the late Mircea Ciobanul, prince of Walachia, and appropriated six carts with military baggage; after a detailed inventory, the Jew should be sent under escort to Constantinople for punishment.

53. **1568, October 21.** Firman of Sultan Selim II to Alexander II of Wallachia, asking for protection of Ottoman subjects from Jewish merchants who, seeing the population's need for cash, lend money at high interest; the sultan orders that they be prevented from doing this in the future.

54. **1569, June 12, Lublin.** J. Sieniński, envoy of Sigismund II, king of Poland, to the court of Bogdan Lăpușeanu, prince of Moldavia, is instructed to bring into discussion the dispute between the townfolk of Suceava and Jewish merchants, Polish subjects.

55. **1570, November 9.** Summary of a contract concluded between Frîncu of Suceava and the Jewish merchants Haim Cohen and Abraham Mosso of Constantinople for the carting of goods to Poland.

56. **1571, January 17, Lvov.** Evidence recorded before the authorities of Lvov that Anton Tetul and Mihai, Romanians of Bîrlad, have seized chattels of Avram Nachman, a Jew from Olesko, who failed to repay his debt.
57. **1571, July 31, Lvov.** Agreement concluded between Chaim Cohen of Constantinople and Polish carters to carry goods from Poland, through Moldavia, to Chilia and back; they were obliged to observe the Sabbath, according to the custom of the Jews, who were the beneficiaries.
58. [1571, November—December ?]. David, Rabbi Abraham's son, certifies the redemption of property mortgaged by Peter the Lame, prince of Moldavia.
59. **1573, October 16, Lvov.** Summary of a carting contract concluded before the authorities of Lvov between Ioan Vartiris, a carter of Jassy, and the Jew Nachman Thor, for carrying goods to Adrianople.
60. [1574—1591]. Ottoman letter addressed to Peter the Lame, prince of Moldavia, who is asked to pay the money owed to the Jew Solomon.
61. **1575, August 29, Bucharest.** Alexander Mircea, prince of Walachia, confirms Vernești village to the former Bishop Ilarion; the estate had been sold to repay debts to Jewish creditors.
62. **1578, October 26, Cluj.** A decision of the Diet of Transylvania mentions Jewish merchants present in large numbers at the St. Gall Fair (October 16).
63. **1578, December 10.** Mihnea the Turkized, prince of Walachia, confirms small holdings previously bought by Lațco at Mileștii de Jos village from peasants indebted to the Jewish creditors.
64. **1579, January 8, Jassy.** Peter the Lame, prince of Moldavia, informs Polish merchants that Jews are not permitted to buy cattle in Moldavia.
65. **1579, Brașov.** According to the account books of master drapers of Brașov, their suppliers of dyes (indigo) and wool included Jews from the Ottoman Empire.
66. **1582, September 20.** Summary of a Polish document on the inquiry ordered by Stephen Bathory, king of Poland, into the debts of Jewish merchants towards Iancu Sasul, prince of Moldavia.
67. **1584, June 22.** Badea and Radu of Roșia, indebted to Avram, a Jew of Ocna, certify the sale of half of Bistrița village to Chancellor Vișul; the property was sold in order to enable Badea and Radu to pay their debts.
68. **1584.** Franco Sivori mentions Jewish merchants in Walachia in Peter Cercel's reign.
69. [1585], **September 9, Tirgoviște.** Mihnea the Turkized, prince of Walachia, confirms to Chancellor Vișul the part of Bistrița village he bought from Badea and Radu of Roșia, who sold it to pay their debts to Avram, a Jew of Ocna Mare.
70. [1585, February-June]. Draft receipt of the Jewish creditor Moise son of Eliezer for payments made by Peter the Lame, prince of Moldavia.
71. **1586, June 26, Bucharest.** Mihnea the Turkized, prince of Walachia, confirms Metropolitan Mihail in possession of an estate in Olteni; the Metropolitan had paid off the debt the former owner had incurred towards Jews and Ottoman creditors.

72. **1586, July 18.** Mihnea the Turkized, prince of Walachia, confirms Bucovăț village to Pîrvu, Lord Stewart of the Household, also mentioning the peasants' debt to a Jewish creditor.

73. **1587, August 31, Lvov.** Testimony borne before the authorities of Lvov by Ioniță and Stan, two carters from Jassy, against the Jewish merchant Avram Gambais from Constantinople.

74. **1588, July 28.** Receipt of Ban Iancu Cantacuzino and High Steward Nicolae certifying a loan of 150,000 aspers taken from Celebi the Jew, creditor of Peter the Lame, prince of Moldavia.

75. **1590, July 14.** Mihnea the Turkized, prince of Walachia, confirms possession of Rădăcinești village to Dumitru, mentioning the debts the latter repaid to Jewish creditors.

76. **1591, September 12.** Bartolomeu Pezzen, the Imperial envoy to the Ottoman Porte, reports to Archduke Ernest the election of Aron the Tyrant as ruling prince of Moldavia and identifies the latter with a certain Emanuel, a Jew supported by Solomon "the German", a Jewish physician of Constantinople.

77. **1593, January 25.** Legal provision concerning the taxes to be paid by the Jews of Transylvania.

78. **1593, August 12, Cetatea Albă.** Excerpt from a responsum concerning the killing of the Jew Yehuda, son of Jacob, by the Tatars; he was to ransom Polish noblemen from slavery.

79. **1593, December 7, Bucharest.** Michael the Brave confirms to Căzan and others possession of peasant land, vineyards and fields at Topliceni and other villages; the sellers are also mentioned, and one of them is the Jew Haim.

80. [1593–1594]. Geographer Giovanni Antonio Magini reports the existence of Jews in Moldavia in Michael the Brave's reign.

81. **1594, February 19, London.** Letter of Judas Fatim, servant of Don Solomon, Duke of Mitylene, relating the dispute between the Ambassador of England to Constantinople and local creditors over the money lent to Aron the Tyrant, prince of Moldavia.

82. **1594, April 21.** According to an English letter from Constantinople, Ambassador Edward Barton supported Aron the Tyrant, prince of Moldavia, through traditional creditors of the Moldavian princes; some of those creditors were Jews.

83. **1594, August 17, Bucharest.** Michael the Brave confirms to High Steward Sîrbu and his brother possession of half of Bistrița village which Badea of Roșia sold for 7,000 aspers to pay his debt to Avram, a Jew of Ocna Mare.

84. [1594]. Marginal note by chronicler Stephen Szarmosközy concerning Michael the Brave's enthronement mentions Jews among his creditors in Constantinople.

85. **1595, February 26, Lvov.** According to information from Lvov recorded in the Fugger Annals, when deposed by the Porte, Aron the Tyrant killed the Ottoman subjects, several Jews included.

86. **1595, September 22, Venice.** According to a contemporary Venetian source, Sigismund Bathory, prince of Transylvania, ordered reprisals against

the Jewish merchants, Ottoman subjects, who were in the Romanian Lands at the time.

87. **about 1595.** Responsum in connection with the murder of Jews in Lăpușna valley as they passed through Moldavia, on their way to the Ottoman Empire.

88. **1596, May 14, Gherghița.** Michael the Brave, prince of Walachia, confirms possession of peasant holdings at Rădăcinești to Dumitru who paid the peasants' debts to the Jewish creditors Sinbotin and Isac.

89. **1599, October 2.** Nobleman Thomas Kendy reports to Imperial Commissioner Michael Szekely on the policy Michael the Brave intends to pursue, one of his purposes being to chase the Jews from the country.

90. **1600, January 15, Salonika.** Responsum in connection with the massacre of Jews at Vidin during an incursion south of Danube by Michael the Brave prince of Walachia.

91. **1600, March 8.** Imperial Commissioner Michael Szekely reports to Emperor Rudolph II the events in Moldavia immediately before Ieremia Movilă was ousted by Michael the Brave; the persecution of Jewish merchants is also mentioned.

92. **1600, September 15, Cluj.** Contemporary account of the persecutions ordered by the Prince of Transylvania against the Romanians, Serbians, Greeks and Jews of Transylvania who supported Michael the Brave, prince of Walachia.

93. **1600, September 23, Prague.** Jewish sources on the events in Moldavia and the fighting between Michael the Brave and the Poles.

94. **1600, October 14, Constantinople.** Letter of Eustachio Fontana, a Franciscan friar, to Cardinal Cinzio Aldobrandini regarding events in Walachia and the relations between Michael the Brave and the Turks; the unfavourable attitude of the Jews towards the Walachian prince is mentioned.

95. **Early 17th c.** Responsum of Iomtov Saalon in connection with a dispute between two South-Danubian Jewish creditors; their relations with Walachia are also mentioned.

96. **1601, August 20.** According to the chronicle of Simon Mossa and Mark Fuchs, the joint armies of General Basta and Michael the Brave, prince of Walachia, destroyed Cluj; the presence of Jews in that town is mentioned.

97. **[before 1605].** Responsum in connection with the murder of a Jewish merchant from Poland who came to buy goods in Jassy.

98. **1605, January 6.** Responsum in connection with a Jew who died during the battles between the Polish army of Jan Zamoyski and Michael the Brave in 1600.

99. **1605, June 26—August 3, Prague.** The Habsburg Secret Council apprises the Imperial Court Chamber of the decision of King Rudolph II to grant Nicholas Pătrașcu, the Walachian prince, the requested loan; the respective sums will be paid back through certain Jews.

100. **1605, August.** Responsum in connection with a Jewish merchant who died in Moldavia during fighting on the Danube.

101. **1606, July 26, Kodiče.** Stephen Bocskai, prince of Transylvania, writes to the King of Poland asking for a wellknown Jewish physician, Eleazar, to be sent to his Court in order to treat him.

102. **1607, Gromny.** Decision of the Jewish Communities Congress (Vaad) held at the Gromny fair in 1607 on purchasing fish from Moldavia.

103. **1610, March 22, Vidin.** Responsum in connection with the murder of Slomo Zenana, secretary to the Rabbinical Tribunal of Oriakhovo.

104. **1611, January 15, Prague.** Excerpts from Lazar Henkel's letter to Palatine György Thurzo, mentioning his repayment of debts incurred by Nicolae Pătrașcu, the former ruler of Walachia.

105. **1613, June 10, Tirgoviște.** Radu Mihnea, prince of Walachia, confirms possession of peasant holdings in Vrancea, also mentioning one of the peasants' debt to a Jewish creditor.

106. **1613, December 10, Jassy.** Stephen Tomșa, prince of Moldavia, confirms a trading privilege to Polish merchants, including Jews; the trading route to be followed is also established.

107. [about 1613]. Responsum in connection with the killing of some Jews by highwaymen in Moldavia.

108. [about 1613]. Responsum of Meir Ghedalia in connection with the murder of some Jewish merchants who came from Poland to Moldavia.

109. **1614, January 25, Tirgoviște.** Radu Mihnea, prince of Walachia, confirms the property of several neighbours of Mihăița village over the uncultivated fields of the village, also mentioning the debt one of them has to a Jewish creditor.

110. **1615, September 8, Tirgoviște.** Radu Mihnea, prince of Walachia confirms Baness Catalina in possession of a village in Dolj county, that has a place named „the Jew's Well” within its boundaries.

111. **September 1615 – August 1616.** Responsum of Biniamin Slonik in connection with the murder of some Jewish merchants from Poland by highwaymen in Moldavia.

112. **December 1615–1616.** Rabbinical consultation in connection with the murder of some Jews from Poland, killed during the fighting between Stephen Tomșa and Alexander Movilă, in Moldavia.

113. [1615]. Narrating the battles between Michael the Brave and George Basta in his book on anti-Ottoman wars, Hieronymus Augustus Ortelius describes the latter's attitude towards the supporters of the Walachian prince, mentioning that there were also Jews among them.

114. **1618, March 20, Tirgoviște.** Following judgement in a case of debt to Jewish creditors, Alexander Ilieș, prince of Walachia, confirms Bîrcă in possession of a holding at Golești.

115. **1618, September.** Excerpt from a responsum concerning the murder of a Jew in Moldavia.

116. [1618, Jassy]. 17th c. account of the meeting in Jassy between Rabbi Solomon ben Arayo and Yosef Solomon del Medigo.

117. **1620, March 9, Tirgoviște.** Gavril Movilă, prince of Walachia, confirms High Steward Stoica in possession of a number of villages; a peasant holding belonging to Jews is mentioned.

118. **1622, March 5, Constantinople.** The Dutch envoy to Constantinople reports the emergence of a pretender to the Moldavian throne who claims to be Aron the Tyrant's son and is supported by Jews.

119. **1623, June 18, Cluj.** Requested by his Jewish physician Abraham Sarsa, Gabriel Bethlen, prince of Transylvania, grants privileges to the Jews.

120. **1624 [March-August].** Alexander the Younger, prince of Walachia, confirms Steward Radu in possession of vineyards formerly owned by Ban Ianache Catargiu; the latter was indebted to Hogeia Moise, the Jew.

121. [1626]. Pilgrimage Guide to the Holy Land, published in Venice by Gerson Segal Ideles in 1626, points out that the safest route for the Jews from Poland is the Moldavian one, through Jassy and Galați.

122. **1627, April 28, Alba Iulia.** The Diet of Transylvania approves the privilege conferred on Jewish merchants by Gabriel Bethlen, prince of Transylvania.

123. **1627, October 10, Bucharest.** Prince Gavril Movilă borrowed from Jewish creditors in Constantinople the sum of money stolen by Necula, the former High Spatharus, from the tribute to the Porte; Alexander the Younger, prince of Walachia, authorizes Vlad, the former Treasurer, to retrieve the money from Necula.

124. **1627, October 24, Alba Iulia.** Gabriel Bethlen, prince of Transylvania, fixes the maximum prices for the goods brought by Turkish, Greek and Jewish merchants.

125. **1629, February—November.** Chronicler Georg Kraus mentions the Jewish physician David Rebir (Riberius) at the Court of Gabriel Bethlen, prince of Transylvania.

126. **1631.** According to the customs register of Cluj, the town was supplied from Carci with iron for swords and broadswords, Polish fine linen and Jewish cloth.

127. **1632.** In his description of Moldavia, Paolo Bonnicio, a Minorite from Malta, mentions the presence of Jewish merchants in Jassy.

128. **1633, February 2.** Account of the Captain General of Satu Mare: his expenses at Cracow, and money borrowed from a Jewish creditor.

129. **1635, August 2, Alba Iulia.** David Valerius, a Jewish physician, records his purchasing of a book in Alba Iulia.

130. **1640, May 1.** Arie Iehuda Sia, a Jewish physician at the Court of Vasile Lupu, prince of Moldavia, is asked to come to George Rakoczi I, prince of Transylvania.

131. **1640, September.** Travelling through Walachia, Peter Bogdan Bakšić, a Mincrite monk, mentions the Jews who levy the customs duties when one crosses the Danube.

132. **1640.** "The Code of Laws of Govora" on relations between Walachian priests and Jews.

133. **1644, October 21, Jassy.** The Jewish physician at the Court of Basil Lupu is recommended as mediator between the prince and Marco Bandini, a missionary travelling in Moldavia.

134. **1646.** „**The Romanian Teaching Book**” issued during Basil Lupu’s reign contains legal provisions applying to the Jews.

135. **1648, March, Aiud.** Transylvanian noblemen complain against the Jewish merchants who resell mostly goods bought in the country.

136. **1649, November.** Responsum of Menachem Mendl Krochmal reporting, among other things, the ransoming in Constantinople of Jewish prisoners from Tatars and Ottomans and their return to Poland through Moldavia.
137. **1650, March 20, Alba Iulia.** Decision of the Diet of the Nobility regarding the Jews and Greeks established in Transylvania.
138. **1651, June 27.** Matei Basarab, prince of Walachia, writes to Michael Goldschmidt, mayor of Braşov, in connection with Avram, a Jewish spice merchant.
139. **1651.** Nicolaus Schmidt, a German traveller in Walachia, mentions one of the custom-houses on the Danube where Jews levy the duties.
140. **1652, after February 11 — before November 22.** Evlia Celebi, an Ottoman traveller, mentions the great number of Jews he noticed in the town of Mangalia.
141. **1652, August — September.** Anonymous German report on the persecutions suffered by the Jews at the hands of Timush Khmelnitski's Cossacks on the occasion of the khan's marriage to Basil Lupu's daughter.
142. **1652.** Law Book compiled in the time of Matei Basarab, prince of Walachia, contains also legal provisions for the Jews.
143. **1653, April 20—21, [Jassy].** Paul of Aleppo mentions atrocities perpetrated by Timush Khmelnitski's Cossacks after defeating George Stephen, prince of Moldavia.
144. **1656—1657.** Conrad Jacob Hiltelbrandt, a Swedish preacher travelling through the Romanian countries, noted the Jewish communities of Alba Iulia, Jassy, Soroca and Ştefăneşti.
145. **1657, March 8, Alba Iulia.** Deal concluded before the authorities of Alba Iulia for the sale of goods to local Jews. The presence of a Jews' street in the town is mentioned.
146. **[1657, August].** Paul of Aleppo mentions a Christianized Jew who had become a high official, and whom he met while travelling in Walachia.
147. **1657, December 11, Jassy.** George Stephen, prince of Moldavia, reconfirms Iordache Cantacuzino in possession of the village of Popricani and mentions Mosco the Jew's leasehold of the pond there.
148. **[1659—1661], November 10.** The sale of a pond on the Jijia to a Jew is mentioned in a testimony at the trial between Iordache Cantacuzino's successors and Aron Vodă Monastery.
149. **1662, April 11.** Salt-mines and fording dues were leased by Jews from Constantinople, as it results from a deed to the peasants of Alimăneşti in the time of Grigore Ghica, prince of Walachia.
150. **1662, September 15, Jassy.** Iorga Karaiane sold some houses in Jassy to Moise, a Jewish physician.
151. **1663, September 27.** Princess Catherine Dafina, wife of Eustratie Dabija, prince of Moldavia, forbids the princely servants to sell wine to Jews and Armenians.
152. **1663, November 20, Alba Iulia.** The Jew Isac called Porumbacu ransomed a close friend of his from the Ottomans, according to his testimony before the Chapter of the church of Alba Iulia.

153. **1664, June 23, Baia Mare.** Mention of a copper sale to the Jewish merchant Adam Nossanovicz.
154. **1664, December 20, Köln on Spree.** George Stephen, prince of Moldavia, writes to Prince Johann-Ferdinand Portia about the security he deposited with a Jewish creditor.
155. **1665, February 6, Stettin.** George Stephen, prince of Moldavia, writes to the Elector of Brandenburg asking him to intercede with the Viennese Jewish creditors for his pledged money.
156. **1666.** Isaac ben Abraham, Rabbi of Vilna, writes to Levi Hirsch Horovitz, Rabbi of Zamosc, mentioning the Rabbi of Jassy.
157. **1668, October 8, Alba Iulia.** Ann Bornemisza, princess of Transylvania, orders Istvan Belenyesei, the sheriff of Zlatna, and Iuda the Jew to supply two measures of quick-silver.
158. **1669, August 6, Turda.** Agreement concluded between Istvan Nagy of Turda and Samuel the Jew concerning the ransoming from Ottoman slavery of the wife and child of Andras Comaroni of Petrinzel — Cluj.
159. **1673, February 20, Făgăraș.** Michael Apafi I, prince of Transylvania, confirms the privileges granted previously to the Jews in the principality.
160. **1673, May 6, Cimpulung.** Headman George writes to the reeve of Bistrița about some thieves that were caught, one of whom, a Transylvanian, had robbed some Jews in Moldavia.
161. **1676—1677, Piatra Neamț.** The oldest Hebrew inscription known so far on a tombstone is to be found in the Jewish Cemetery of Piatra Neamț.
162. **1677, June 26, Jassy — July 8, Isaccea.** Michal Floryan Rzewuski, secretary to the Polish envoy to Constantinople, passing through Moldavia, recounts their reception by Prince Antonie Ruset and the information he gathered about the Jews.
163. **1678, Jassy.** Funeral inscription on a tombstone at Jassy in memory of Grand Rabbi Arie Leib ben Samuel, deceased in 1678.
164. **1680, May, Jassy.** The accounts book of the Catholic church of Jassy mentions a debt to a Jew.
165. **1682, June 12, Jassy.** Antonio Angelini, a Minorite monk from Campi, reporting on Moldavia and Walachia, mentions the presence of Jews in Jassy.
166. **1683.** Nicholas Bethlen, chancellor of Transylvania, mentions his business relations with local Jews.
167. **1684, May 10, Cimpulung Moldovenesc.** Will of Michael Dodul and his wife in favour of their son Miron, drawn up in the house of the Jew Mer.
168. **1685, February 7, Jassy.** Macarie, Father Superior of Cetățuia Monastery, mentions a *meserniță* (kosher butcher's shop) in Jassy.
169. **1685, December 20, Tîrgu Neamț.** Townspeople of Tîrgu Neamț mark the site of a mill given by George Duca, prince of Moldavia, to the former Bishop of Rădăuți; one of the signatories is a Jew.
170. **1686, February 27, Jassy.** Mention of a synagogue in the strap makers' district of Jassy.

171. **1690, May 2, Făgăraș.** Marian, a Moldavian-born Jewess who settled in the Criș Valley, lodges a complaint with the Diet of Transylvania.
172. **1690, December 15, Oppenheimer,** a Jew, supplies weapons to the Habsburg Imperial Army of Transylvania fighting against the Ottomans.
173. **1690.** Nathan Hanover is mentioned as Rabbi of the Synagogue of Jassy on one of his writings, printed at Wilmersdorf in 1690.
174. **1691, April 30, Blaj.** A Judaizing Sabbatarian sect is mentioned in Transylvania.
175. **1691, July 3.** Provisions concerning the banishment of Jews established in Maramureș are laid down in the county statute.
176. **1690, August 10, Iernut.** Jacob Fincz, a Jew from Alba Julia, leases a glass manufacture in Porumbacu de Sus.
177. **1694, September 6, Sibiu.** Siguli Stratu, a merchant of Sibiu, mentions Avram the Jew as his customer.
178. **1695, January 1.** Constantine Brîncoveanu, prince of Walachia, asks the custom officers to see to the correct payment of custom duties by all the merchants, including the Jews.
179. **1697, November 21, Alba Iulia.** Moise Koen, a Jewish merchant of Alba Iulia, protests, before the Chapter of the Transylvanian Church, against the creditors who try to make him pay his father's debts.
180. **1698, March 21 [Bucharest].** Constantine Brîncoveanu, prince of Walachia, grants to Hadji Basil the princely candle manufactory; all the tallow producers, including the Jews, are under the obligation to sell it to the princely chandler.
181. **1698, October 19, Jassy.** Antioch Cantemir, prince of Moldavia, mentions a Jewish school at the Synagogue of Focșani.
183. **1699, February 19.** Constantine Brîncoveanu, prince of Walachia, imposes a tax for the wares sold in the markets by the cubit; the Jews are also mentioned.
184. **1699, August 21, from the camp at Socola.** Letter of Prince Antioch Cantemir of Moldavia to the Voivode of Kiev, wherein the debt incurred by a number of military towards a Jewess of Jassy is mentioned.

Appendix I: False Documents

I.A. **1526, September 20, Topliceni.** Ștefăniță, prince of Moldavia, announces to the authorities of Vaslui the interdiction for the Jews and the Greeks to possess land and to carry on trade.

Appendix II: Jews in Roman Dacia

II.A. [133—134 C.E.] **Pojejena.** Judaic bronze coin issued by Simon Koc̄hba, dated about 133—134, discovered near the Roman camp of Pojejena.

II.B. **157 (?) December 13, Dacia Superior.** Military diploma granted to Barsimsus Calisthensis from Caesarea, a former infantryman in the Roman army of Dacia, most likely a Jew.

II.C. **2nd c., Sarmizegetusa.** Ring-stone with a Judaic inscription discovered at Sarmizegetusa.

II.D. 2nd c., **Sarmizegetusa**. Altar with a votive inscription in honour of "Theos Hypsistos", erected by Aelia Cassia, probably a Jew, discovered at Sarmizegetusa.

II.E. [2nd c.]. Votive inscription dedicated by a Roman *decurion* with a Judaic cognomen, discovered at Zalău (Porolissum).

II.F. [2nd c. (?)]. Slate with engraved Judaic symbols and inscription, discovered in Transylvania in the 19th c.

II.G. 3rd c. (second half), **Dierna-Orșova**. Small gold plate with a bilingual inscription invoking, probably, the Judaic deity Yao-Yahve, discovered in a brick sarcophagus at Dierna (Orșova), a Roman municipality.

II.H. 3rd-4th c., **Dierna-Orșova**. Small gold plate with signs and letters incised on an initially rolled foil, with symbols connected to the Judeo-gnostic Hebrew divinities, discovered at Dierna-Orșova.

II.I. 4th c. (end), **Tomis-Constanța**. Fragment of an inscription in Greek letters in memory of a merchant from Alexandria, probably a Jew by birth.

TEXTE ȘI REGESTE

1

Circa 1165. Fragment din Itinerariul lui Beniamin din Tudela referitor la vlahii sud-dunăreni și relațiile lor cu evreii.

„...De acolo este o zi de mers pînă la Sinon Potamou,¹ unde trăiesc cam 50 de evrei avînd în frunte pe rabi Solomon și rabi Jacob. Orașul este situat la poalele munților Vlahiei², unde trăiește poporul denumit vlahi. Ei sînt la fel de repezi precum ciutele³ și coboară cu repeziciune din munți spre a jefui și pradă țara Greciei⁴. Nimeni nu poate să urce [pînă la ei] și să poarte război împotriva lor și nici vreun rege nu-i poate ține sub ascultare. Ei nu aderă la credința creștină dar își dau nume evreiești⁵. Unii spun că ei sînt evrei și ei îi numesc pe evrei frații lor. Cînd se întîmplă să-i întilnească ei îi pradă, dar se feresc să-i omoare, așa cum îiucid pe greci. Ei nu aparțin nici unei religii.

De acolo sînt două zile de drum pînă la Gardiki⁶ care este în ruine și are doar cîțiva locuitori, atît greci cît și evrei“.

După: Starr, *The Jews*, p. 230 (Vers. engl.).

¹ Itinerariu celebru în literatura geografică-istorică medievală, periplul lui Beniamin din Tudela este datat de regulă în intervalul 1165—1170 și a cunoscut numeroase ediții de la prima sa tipărire, la Constantinopol, în 1543. Versiunea de față este preluată de J. Starr după ediția N. M. Adler, *The Itinerary of Benjamin of Tudela* Londra, 1907. Sinon Potamou este identificat probabil, de către editor, cu localitatea Lamia.

² Vlahia Mare, în Tesalia.

³ Pasajul (*Samuel*, II, 2) este un *topos* în descrierile de acest gen; A. Asher, *The Itinerary of Rabbi Benjamin of Tudela*, I, New-York, 1840.

⁴ Imperiul bizantin în epoca lui Manuel Comnenul.

⁵ Nume biblice, desigur.

⁶ Identificare probabilă Gardhikion, azi în Grecia.

2

1222. Bula de aur dată de Andrei al II-lea, regele Ungariei, pentru confirmarea privilegiilor nobilimii, prin care se stabilesc restricții în ocuparea slujbelor de către evrei, implicit în comitatele din voievodatul Transilvaniei.

3

„...Comiții cămării, schimbătorii de bani, slujbașii sării și stringătorii vămilor [să fie] nobili ai regatului, să nu poată fi ismaeliții și evreii.“¹

După: DIR. C, veacul XI, XII și XIII, I, p. 192, nr. 137.

¹ Organizarea administrativă a voievodatului Transilvaniei de către regalitatea maghiară s-a definitivat abia în cursul veacului al XIII-lea (cf. Șt. Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, I, Cluj, 1971) și în acest sens este inaugurat volumul de față cu fragmentul din bula lui Andrei al II-lea. Restricțiile menționate sînt foarte probabil un reflex al înnoirii interdicțiilor generale față de evrei, prin hotărârile Conciliului al IV-lea de la Lateran, din 1215; vezi S. Grayzel, *The Church and the Jews in the XIIIth century*, New-York, 1966. Nu este exclus ca o populație evreiască să fi existat în Transilvania și anterior acestui veac. Prevederile legislației regale arpadiene referitoare la evrei sînt însă mult mai vechi. Decretul lui Ladislau cel Sfînt, din 1092, conținea prevederi în legătură cu căsătoria între evrei și creștini (art. 10) și permisiunea de a lucra, acordată evreilor, în zilele de sărbătoare creștină (art. 26). Alte prevederi sînt cuprinse în cărțile de decrete ale lui Coloman (1095–1116), dintre care cel mai important poate fi considerat cel care obligă pe evreii și creștinii care fac o tranzacție, să încheie un act scris, pecetluit cu sigiliul vînzătorului și al cumpărătorului. Semnificația acestui articol de lege pentru dezvoltarea cancelariei medievale, a scrierii în general, a fost subliniată în nenumărate rînduri în istoriografie. Pentru toate prevederile legislative arpadiene referitoare la evrei, vezi: *Corpus Juris Hungarici. Articuli Diaetales annorum 1000–1526*, I, ed. J. Nagy, Al. Kolosvari, C. Ovari, Lipsiae, 1901. Parte a acestor articole de lege vizau, foarte probabil, populația de rit mozaic a kazarilor a căror prezență în Transilvania este atestată atît de cronica lui Anonymus, cît și de toponimia din nord-vestul provinciei. Potrivit cronicii „*terram illam/ i.e. a fluvio Morus usque ad fluvium Zomus/ habitarent gentes, qui dicuntur Cozar*“. În istoriografia românească observațiile în acest sens îi aparțin lui N. Drăganu, *Românii în veacurile IX–XIV pe baza toponimiei și onomasticii*, București, 1933, p. 533–534. Tot el semnaleză toponimele Cuzdrioara (1261, *Kazarvar*) pe Someș și, mai la nord, în Sătmar, *Kozar*, 1335.

Bula de aur din 1222 a fost reconfirmată, cu mici modificări, în 1231, articolul citat avînd formularea: „Evreii și saracinii să nu fie puși la conducerea monetăriei și a ocnelor de sare și a altor slujbe obștești“; cf. *DIR, vol. cit.*, p. 250, nr. 211.

3

1233 septembrie. Andrei al II-lea regele Ungariei se angajează în fața lui Iacob de Preneste, legatul papal, să respecte înțelegerea încheiată privitoare, între altele, la evrei.

„...Iar articolele sînt acestea:

Pe iudei, saracini și pe ismaeliți de acum nu-i vom pune în fruntea vistieriei, monetăriei, a ocnelor, a strîngerii dărilor sau a altor slujbe obștești și nici nu-i vom asemui pe aceștia cu dregătorii [noștri] și nici nu vom face ceva prin înșelăciune, ca din această pricină creștinii să poată fi asupriți de dînșii.

De asemenea nu vom îngădui în întreg regatul nostru ca evreii, saracinii și ismaeliții să stea în fruntea vreunei slujbe obștești.

De asemenea, vom face ca de acum înainte evreii, saracinii și ismaeliții să fie arătați prin semne deosebite și să fie despărțiți de creștini.

De asemenea nu vom îngădui ca iudeii, saracinii sau ismaeliții să cumpere și să aibă robi creștini.

Și făgăduim că noi și urmașii noștri — la cererea episcopului din dieceza căruia sînt sau ar fi evrei, saracini, păgîni sau ismaeliți — îl vom pune și îl vom da în fiecare an pe palatinul sau pe altul dintre dregătorii noștri, care dorim să fie un creștin sîrguitor și-l vom face să jure că va împlini porunca noastră cu credință în această privință, pentru a scoate pe creștini din puterea saracinilor și din viețuirea cu ei. Iar dacă se vor afla, în ciuda acestor rînduieli, creștini conviețuind cu saracini sau saracini avînd robi creștini ori creștini uniți în orice chip cu femeile saracinilor sau saracini cu ale creștinilor, fie sub forma căsătoriei fie în altă formă, să fie pedepsiți pentru o asemenea unire, fie că e vorba de creștini, fie de evrei sau păgîni, cu pierderea tuturor bunurilor și, nu mai puțin, să fie dați de rege pentru totdeauna ca robi creștinilor.¹

După: DIR. C, veacul XI, XII și XIII, I, p. 265—266 și 398, nr. 223 (Lat. și trad.).

¹ Act fundamental pentru înțelegerea realităților transilvănene la începutul secolului al XIII-lea. Acordul dintre rege și legatul papal era urmarea diferendului dintre primul și biserica catolică, principala beneficiară a noii situații consemnate de document și care aruncase anterior interdictul asupra regatului. Totodată, seria de restricții la adresa locuitorilor de altă credință decît cea catolică, este o mărturie a situației acestora în perioada premergătoare conflictului amintit. Pentru etapa ulterioară cînd „transportul sării pe Mureș a trecut de la întreprinzătorii evrei care dispuneau de suficiente mijloace și depozite în această regiune, în mîinile abației de la Bulci, ale cavalerilor ioaniți și capitlului din Arad, ceea ce a dus la scăderea comerțului“, vezi documentația la S. Márki, *Arad Vármegye és Arad szabad királyi város története (Istoria comitatului Arad și a orașului liber regal Arad)*, I, Arad, 1892, p. 482; un punct de vedere similar asupra rolului evreilor și musulmanilor în comerțul de sare transilvănean la: Hansgerd Göckenjan, *Hilfsvölker und Grenzwächter im Mittelalterlichen Ungarn*, Wiesbaden, 1972, p. 162.

4

1234 februarie 23. Esztergom. Bela, fiul și coregentul lui Andrei al II-lea, regele Ungariei, face cunoscut jurămîntul său în fața legatului papal, Iacob de Preneste, cu privire la politica de catolicizare pe care o va urma, între obiectivele ei fiind persecutarea celor care trec la credința iudaică.

„Noi Bela, din mila lui Dumnezeu, rege, întiiul născut fiu al lui Andrei ilustrul rege al Ungariei, facem cunoscut tuturor celor ce vor vedea scrisoarea de față, că la cererea venerabilului părinte Iacob [episcop] ales de Preneste, legatul scaunului apostolic, am jurat în fața lui și a mai multor altora, pe sfînta evanghelie a domnului, că din teritoriile supuse jurisdicției noastre și care cu ajutorul domnului îi vor fi supuse în viitor, ne vom sili, după

puteri, cu bună credință, să stîrpic pe toți ereticii și pe alți creștini, care, părăsind credința creștină, trec la superstiția ismaeliților sau iudeilor oricum s-at numi ei precum și pe creștinii falși...¹

După: DIR. C, veacul XI, XII și XIII, I, p. 271 și 403, nr. 226 (Lat. și trad.).

¹ Actul este urmare a acordului anterior, dintre Andrei al II-lea și legatul papal și anunță politica de catolicizare forțată la adresa celor de credință ortodoxă, iudaică și musulmană, care va ajunge la paroxism în secolul următor, odată cu seria de acte din 1366. Cercetarea anuală a respectării acordurilor anterioare fiind socotită păgubitoare pentru economia regatului, papa Grigore al IX-lea, accepta la 31 august 1235, la cererea lui Andrei al II-lea, ca verificarea să fie făcută din doi în doi ani (cf. *ibidem*, p. 283, nr. 235). Între teritoriile asupra cărora emitea pretenții de expansiune regatul ungar la acea dată se aflau și cele de la sud și răsărit de Carpați, prezența dominicanilor fiind notorie atît în țara Severinului, cît și în sudul Moldovei. Pretenții similare erau emise asupra imperiului Asăneștilor. În legătură cu prezența evreilor în această zonă vezi Joshua Starr, *The Jews in the Byzantine Empire 641–1202*, Atena, 1939, iar pentru epoca posteroară invaziei tătare din 1241–1242, relatarea lui G. Pachymeres, în *Fontes historiae daco-romanae*, III, București, 1975, p. 450–451. Cf. și observațiile lui S. W. Baron, *A Social and Religions History of the Jews*, vol. XVIII, *Byzantins, Mamelucks and Maghribians*, New-York, 1980.

5

1251 decembrie 5. Act de privilegii acordat evreilor de către Bela al IV-lea regele Ungariei, prin care se stabilesc și raporturile dintre ei și creștini.

„Bela din mila lui Dumnezeu, regele Ungariei, Dalmației, Croației, Ramei, Serbiei, Galiției, Lodomeriei și Cumaniei, tuturor credincioșilor întru Hristos, care vor vedea scrisoarea de față, mîntuire întru mîntuitorul tuturor. Fiindcă voim ca locuitorii regatului nostru de orice stare ar fi să se împărtășească de milostivirea și bunăvoința noastră, poruncim ca privilegii la toți evreii așezați în regatul nostru să se păzească neștirbite următoarele drepturi:

[1]. Astfel, mai întii hotărîm să nu se îngăduie niciunui creștin să facă mărturie împotriva unui evreu în treburi de bani pentru bunuri mișcătoare sau în plîngeri care privesc persoane sau averea unui evreu, decît atunci cînd alături de creștin se află și un evreu sau cînd fapta e atît de cunoscută și lămurită, încît ea nu poate fi trasă la îndoială și nu e de nici o dovadă; și această măsură voim să se păzească la fiecare capitol al acestui privilegii.

[2]. De asemenea, dacă un creștin învinuiește pe un evreu, susținînd că i-a zălogit ceva și evreul tăgăduiește, dacă creștinul nu ar vrea să dea crezare numai cuvîntului evreului, evreul jurînd asupra unui preț care să fie același cu al pretinsului bun zălogit la dînsul, va face dovada gîndului său și va fi socotit nevinovat.

[3]. De asemenea, dacă un creștin s-a îndatorat prin zălog unui evreu și susține că s-a îndatorat cu mai puțin decît susține evreul, evreul va depune jurămînt în privința datoriei și ce va dovedi jurînd, să nu se refuze a i se plăti.

[4]. De asemenea, dacă un evreu susține că un creștin i s-a îndatorat prin zălog, fără a avea martori, iar creștinul tăgăduiește, ajunge ca creștinul să se justifice numai prin jurămîntul său.

[5]. De asemenea, evreul poate să primească drept zălog orice i se oferă, oricum s-ar numi, fără a face vreo cercetare în această privință, afară de veștminte bisericești, în afară de cazul cînd ele sînt zălogite de vreo față bisericească și afară de veștminte însîngerate sau ude, pe care în nici un chip nu le va primi.

[6]. De asemenea, dacă vreun creștin ar învinui pe un evreu că zălogul ce-l are evreul, i-a fost furat sau luat cu sila, evreul dacă jură că atunci cînd a primit zălogul nu știa că acesta a fost furat sau răpit și dacă cuprinde în jurămînt și prețul zălogului, dovada făcîndu-se astfel, creștinul urmează să plătească fără nici o lipsă datoria la care este obligat prin zălog.

[7]. De asemenea, dacă evreul a pierdut împreună cu lucrurile sale și zăloagele, fie prin foc, fie prin furt sau prin silnicie și prin aceasta se adeverește, iar creștinul zălogitor cu toate acestea îl pîrăște, atunci evreul, în urma jurămîntului său, să fie socotit slobod de urmărire, afară doar cînd fapta este cunoscută și lămurită cum s-a spus mai sus [și cînd, deci, nu e nevoie de dovada jurămîntului].

[8]. De asemenea, dacă evreii de fapt se ceartă sau se bat între ei, judele cetății noastre să nu caute a-i judeca în nici un chip, iar ei vor fi judecați de noi sau de marele nostru cămăraș. Dacă însă e vorba de o vină care ar atrage pedeapsa cu moartea, aceea se va judeca numai de noi.

[9]. De asemenea, dacă un creștin ar răni un evreu, în orice formă, cel vinovat să ne plătească nouă pedeapsa în bani după datina țării iar celui rănit douăsprezece mărci de argint și cheltuielile ce le-a făcut acesta pentru leacuri ca să se vindece.

[10]. De asemenea, dacă un creștin ar ucide un evreu să se pedepsească cu o pedeapsă după cum se cuvine și toate bunurile sale, mișcătoare și nemîșcătoare, să treacă în stăpînirea noastră.

[11]. De asemenea, dacă un creștin ar ucide pe un evreu. însă fără a-i vărsa sîngele, cel care l-a lovit să ne plătească drept pedeapsă patru mărci de argint, după datina țării, iar dacă nu are bani să fie pedepsit cu o altă pedeapsă după cum vom socoti noi.

[12]. De asemenea, pe oriunde ar trece un evreu, prin domeniul nostru nimeni să nu-l împiedice în nici un fel, nici să-l tulbure, nici să-i pricinuiască vreo greutate, iar dacă ar aduce vreo marfă sau alte lucruri, de la care se obișnuiește a se lua vamă, în toate locurile de vamă să nu plătească mai mult decît ar plăti vreun locuitor al acelei cetăți unde va locui evreul în acea vreme.

[13]. De asemenea, vroim ca vameșii noștri să nu ia cu sila nimic de la evrei, dacă ei ar duce, după obiceiul lor, vreun mort de-al lor dintr-o cetate în alta sau dintr-o provincie în alta sau de pe o posesiune pe alta. Dacă totuși vreun vameș ar fi luat ceva, să fie pedepsit ca un jefuitor de morți.

[14]. De asemenea, dacă cineva ar îndrăzni să arunce ceva asupra sinagogilor (scolas iudeorum), voim ca el să plătească judei evreilor o marcă și jumătate.

[15]. De asemenea, un evreu să nu plătească mai mult de doisprezece dinari judei său, dacă a fost pedepsit cu o amendă.

[16]. De asemenea, dacă un evreu nu s-ar înfățișa la întâia și a doua chemare a judecătorului său, de a două dățile să plătească judei său patru dinari; dacă la a treia chemare nu se înfățișează, să plătească douăzeci și șase.

[17]. De asemenea, dacă un evreu ar răni pe un alt evreu, să nu reținuze a plăti judei său o marcă și jumătate, ca pedeapsă.

[18]. De asemenea, hotărîm ca nici unul să nu jure pentru un lucru neînsemnat pe cartea lui Moise, ce se numește rodale, decît dacă ar fi chemat în fața majestății noastre.

[19]. De asemenea, dacă un evreu ar fi fost ucis în ascuns și prietenii săi n-ar putea dovedi cine l-a omorît, dacă în urma unei cercetări cineva ar fi bănuit și ar fi temeieri de bănuială drepte și vrednice de crezare, o astfel de pricină voim să se sfîrșească prin duel.

[20]. De asemenea, dacă un creștin ar silui o evreică, voim să fie pedepsit cu pedeapsa convenită, care să corespundă oarecum tăierii unei mîini.

[21]. De asemenea, judele evreilor să nu tragă în scaunul său de judecată nici o pricină iscată între evrei, dacă nu i s-a cerut aceasta printr-o plîngere.

[22]. De asemenea, dacă un creștin și-a scos zălogul de la evreu fără să plătească dobînda convenită, dacă n-ar plăti într-o lună, la aceea dobînda să se adauge o dobînda nouă.

[23]. De asemenea, nu pretindem să fim găzduiți în casă evreiască.

[24]. De asemenea, dacă evreul ar împrumuta bani pe posesiunea sau scrisoarea magnaților țării și aceasta o dovedește cu scrisoarea și pecetea lor, noi vom atribui evreului moșiile zălogite și-l vom apăra contra silniciei și-l vom ajuta să le culeagă roadele, pînă cînd se va ivi un creștin care ar vrea să răscumpere toate moșiile zălogite; însă nu voim ca evreul să aibă vreă jurisdicție asupra creștinilor aflători pe acele moșii.

[25]. De asemenea, dacă cineva, bărbat sau femeie, ar răpi un copil evreu voim să fie osîndiți ca hoț.

[26]. De asemenea, dacă evreul a păstrat timp de un an zălogul primit de la creștin și dacă prețul zălogului n-ar întrece suma împrumutată și dobînda, evreul va arăta judei său bunul zălogit înainte de a avea voie să-l vindă.

[27]. Dacă bunul zălogit a rămas, fără nici o protestare, la evreu, timp de mai mult de un an peste sorocul înțelegerii, evreul nu va mai da seamă nimănui despre el.

[28]. De asemenea, voim ca nimeni să nu îndrăznească a sili pe evreu să elibereze zălogul în ziua lui de sărbătoare.

[29]. De asemenea, creștinul care cu sila și-ar lua zălogul de la evreu și ar folosi puterea în casa evreului, să fie pedepsit aspru ca unul care ar păgubi cămara noastră.

[30]. De asemenea, împotriva unui evreu, în pricini iscate între ei judele său să nu înceapă nicăieri judecata decît în fața sinagogii (școlii) lor.¹

Mai hotărîm că, dacă judele cetății în care locuiesc evrei n-ar voi să-i judece potrivit cu cele cuprinse în acest privilegiu al nostru, ci i-ar tulbura împotriva prevederilor cuprinse în obiceiurile și libertățile lor observate pînă acum, să fie înlăturat după ce evreii ne vor fi adus la cunoștință un asemenea fapt și să fie numit, cu știrea noastră, altul în loc.

Iar pentru ca acest așezămînt al nostru să aibă tărie veșnică, am dat scrisoarea de față întărită cu puterea dublei noastre peceți.

Dată în anul de la întrupare o mie două sute cinci zeci și unu, la no-nle lui decembrie, iar în anul domniei noastre al 16-lea.²

După: DIR, C, veacul XIII, II, p. 1—4, nr. 2.

¹ Completare a traducerii după textul unui act similar al lui Frederic al II-lea, ducele Austriei, de la 1 iulie 1244 (nota editorilor). Actul de față nu s-a păstrat în original, ci într-un transumpt din 1422.

² Document de excepție în legislația medievală, actul dat de Bela al IV-lea a anulat, doar pentru moment, măsurile prohibitive anterioare. Între alte motive, emanarea actului privilegiat a fost urmarea situației critice economice și demografice creată de marea invazie mongolo-tătară din 1241—1242. Documentele ulterioare privitoare la Transilvania secolului al XIII-lea nu mai amintesc explicit pe evrei, dar este foarte probabil ca prevederi din actul de privilegiu dat nobilimii de Andrei al III-lea în 1291 să se refere și la această problemă: „Mai făgăduim că nicidecum nu vom dărui dregătoriile sau comitatele regatului nostru sau cetățile sale nici străinilor, oaspeților sau păgînilor, nici nenobililor...” sau „De asemenea oprim cu hotărîre [să se ia zălog] din bunurile locuitorilor noștri care se află în trecere și am pus să fie desființat [acest obicei]”; cf. DIR, C, veacul XIII, II, p. 361 și 362, nr. 397.

6

Sec. XIII. Mențiune într-o scriere a rabinului Moșe Țăku, fiul lui Chizkia, despre caraiții care „domină deoarece numai ei practică comerțul între Bizanț și Rusia și Polonia, traversînd Bulgaria și țările dunărene.“¹

„...caraiții domină deoarece numai ei practică comerțul între Bizanț și Rusia și Polonia, traversînd Bulgaria și țările dunărene...“¹

După I. Kara, Consultații rabinice... mss.

¹ Fragment dintr-o consultație rabinică aparținînd unui autor polon din secolul al XIII-lea. Pasajul citat a fost preluat după Verus (= Marcus, Ahron), *Der Chassidismus. Eine kulturgeschichte Studie*, Pleschen, 1901. A. Bartha. *Hungarian Society in the 9th-10th Centuries*, Budapesta, 1968.

Prima jumătate a sec. XIV, Cetatea Albă. Scrierea hagiografică „Viața Sf. Ioan cel Nou“, întocmită de Grigore Țamblac amintește prezența evreilor la Cetatea Albă.

„Cînd și ostașii au ostenit bătînd mădularele aceluia suflet de diamant și privitorii de toată vîrsta strigau asupra pîngăritului judecător, defăimînd năravul lui cel nemilostiv și sălbăticia, porunci [acela] să se aducă un cal neînvățat și sirep și să lege tare picioarele mucenicului de coada aceluia și unul din ostași să încalce pe dînsul și în toată puterea calului să alerge pe ulițele cetății. Făcîndu-se aceasta, fu tîrît sfîntul prin toată cetatea. Vedere tristă pentru ochii celor cucernici! Iară cînd cel ce tîra pe sfîntul a ajuns între locuințele jidovilor, chiuiau jidovii, întorcîndu-și fețele și cu cele ce se aflau în mîinile lor aruncau asupra sfîntului, producînd chicote fără de rîndială și absurde. Iară unul dintre ei, alergînd în casă și scoțînd o sabie a ajuns pre sfîntul și îndată i-a tăiat cînstitul lui cap și așa dezlegînd și restul trupului, l-au lăsat la un loc cu capul, zăcînd disprețuit și nici unul dintre cucernici neîndrăznind a se atînge de dînsul.“¹

După: Melchisedec, Țamblac, p. 95—96 (Slav. și trad.).

¹ Scrisă la începutul veacului al XV-lea, după 1402, data transportării moaștelor sfîntului de la Cetatea Albă la Suceava, *Viața sf. Ioan cel Nou* conține o serie de date istorice concrete, remarcabilă fiind atestarea existenței unei zone locuită de evrei la Cetatea Albă. În rest, așa cum o definea N. Cartoian: „Sub pana lui Țamblac, potrivit cu cerințele genului, viața sfîntului este scaldată în culoarea miraculosului hagiografic...“ (cf. *Istoria literaturii române vechi*, București, 1980, p. 47 cu bibliografia veche și mai nouă). Istoricii sînt quasi-unanimi în încadrarea evenimentelor în prima jumătate a veacului al XIV-lea, fără a se putea face o delimitare mai strînsă de ordin cronologic. În legătură cu Țamblac, vezi mai recent: K. Mecev, *Le „Martyrium“ de Jean le Nouveau d'Akherman et son auteur* în „Byzantino-Bulgarica“. III, 1969 și V. Spinei, *Moldova în secolele XI—XIV*, București, 1982, p. 201—202 și 245 cu bibl.

8

Circa 1355. Grafîtu în biserica domnească de la Curtea de Argeș amintînd un personaj feminin evreu dintr-o familie domnitoare.

„Doamna evreică“¹

După: Curtea de Argeș. p. 31, fig. 18 (Slav. și trad.).

¹ Grafîtu pe o latură a stilului nord-estic din naosul bisericii domnești de la Curtea de Argeș. Personajul a fost identificat cu Kera Theodora de la Tîrnovo, a doua soție a țarului Ivan Alexandru și mamă a viitorului țar Șişman. Apariția inscripției este în legătură cu relațiile de rudenie strînse dintre voievozii Țării Românești și bulgari, la mijlocul veacului al XIV-lea. Opinii pe marginea semnificației grafîtului vezi la N. Iorga, recenzie în „Revista istorică“, IX, 1923, 10—12, p. 195 și, mai recent, la N. Constantinescu, *Curtea domnească din Argeș, probleme de geneză și evoluție*, în „Buletinul Monumentelor Istorice“, XL, 3, 1971, p. 18—19 și n. 31.

1357 august 20, [Sibiu]. Autoritățile scaunului Sibiu adevăresc împăcarea intervenită între locuitorii din Csnădie și Csnădioara, între martorii actului aflându-se Petru Evreul.

„Martorii acestei împăcări sînt comitele Petru de Csnădie și vilicul Ioan Twrek, Petru Evreul,¹ Bolel fiul lui Mihail, Hendrich, Nicolae, Lankman și Matei, fiul Cojocarului.“

☞ După: DRH, C, XI, p. 169—170, nr. 178 (Lat. și trad.).

¹ Petrus Judaeus. În cazul de față „Judaeus“ poate semnifica o simplă poreclă. Vezi și L. Poliakov, *Les banquiers juifs et le Saint-Siège du XIIIe au XVIIe siècle*, Paris, 1967, p. 28.

10

Circa 1360. Cronica lui Ioan Thuroczi amintește măsura lui Ludovic I, regele Ungariei privitoare la alungarea evreilor care refuzau convertirea la catolicism.

☞ „Ludovic, dorind asemenea unui sirguincios al mîntuirii să convertească la credința catolică și să ciștige întru Cristos pe evrei [și] nefiind în stare să ducă la îndeplinire hotărîrea din cauza neînduplecatei vîrtoșenii a acelor evrei, i-a eliminat și a poruncit să fie alungați toți evreii de pe întreg regatul Ungariei [și] nu a vrut să aibă sau să stăpînească bunurile și lucrurile acelor adunate prin abisul cametei, [care] întinează precum glodul. Și astfel toți din regatul Ungariei s-au retras în Austria și Boemia și au rămas împrăștiați“¹.

După: MHJ, V, 1, p. 15—16, nr. 18 (Lat.).

¹ Prozelitismul confesional desfășurat de regele Ludovic I de Anjou este binecunoscut istoriografic, acțiunea sa declanșată inițial împotriva evreilor, extinzîndu-se rapid asupra tuturor adepților altor credințe decît cea catolică și îndeosebi asupra ortodocșilor. (Cf. Ș. Papacostea, *La fondation de la Valachie et de la Moldavie et les Roumains de Transylvanie: une nouvelle source*, în „Rev. Roum. d’Hist.“, XVII, 1978, 3, p. 401—402).

11

1397 octombrie, [Timișoara]. Decret al lui Sigismund I de Luxemburg, regele Ungariei, care, între alte prevederi, reînnoiește restricțiile referitoare la slujbele ce pot fi ocupate de evrei.

„XXI. Comiții cămării, schimbătorii de bani, slujbașii sării și strîngătorii dărilor [să fie] nobili ai regatului, să nu poată fi ismaeliții și iudeii“¹.

După: Dory, Bónis, Bácskai, Decreta, p. 163 (Lat.).

¹ Formularea este identică aceleia din actul de la 1222 al lui Andrei al II-lea; cf. *supra* nr. 2.

12

1421 iunie 29. Bratislava. Sigismund I de Luxemburg se adresează juzilor și juraților orașului Cenad în legătură cu datoriile a doi locuitori de acolo făcute la Mwssel evreul.

„... Ni se spune prin persoana lui Mwssel zis și evreul, din orașul Viena, acum trăind în orașul nostru Buda că Sthefel și Ipolitus, concetățenii voștri [din Cenad], i-ar fi datori cu o oarecare sumă de bani ...“¹.

După: MHJ, I, p. 155, nr. 116 (Lat.).

¹ Regele ordona rezolvarea cazului de plată a datoriilor prin intermediul episcopului Doja de Cenad.

13

1444 aprilie 18. Decret al lui Vladislav I, regele Ungariei anunțînd hotărîrile congregației generale a regatului și în care sînt amintite dările plătite de evrei.

„... IV. De asemenea, a fost stabilit în privința camerei sării atît din părțile transilvănene, cît și maramureșene, în privința minelor și urburii montane, a dărilor tricesimale ale orașelor, cumaniilor, filistinilor și evreilor, astfel ca, precum nici noi nu am putut, nici regii predecesori ai noștri nu au putut să le dea cuiva veșnic, sau să le ipotecheze, sau să le înstrăineze în vreun alt fel de coroană, din pricina aceasta [și noi] să trebuiască să le realipim coroanei și să le păstrăm în mîinile noastre“¹.

După: Döry, Bónis, Bácskai, Decrety, p. 327 (Lat.).

¹ Pentru revenirea prevederilor restrictive în legislație compară *supra* cu nr. 2, 3 și 11.

14

1473—1474. Scrisoare de acreditare a medicului evreu Isac-beg, trimisul sultanului Uzun-Hassan la Ștefan cel Mare, domnul Moldovei.

„MCCCCLVIII¹, în orașul Caffa. Aceasta este o traducere a unei scrisori a preainălțatului domn Uzun-Hassan, adresată puternicului domn Ștefan voievod, scrisă în limba persană. La cererea lui Isac-beg, a marelui sol al preailustrului domn Uzun-Hassan, a fost făcută această traducere de către mine, Constantin de Sara, magistrul al artelor și notar public în acest loc, din cuvînt în cuvînt și cuvînt pentru cuvînt, neadăugînd sau schimbînd nimic care să schimbe înțelesul sau sensul, doar dacă ar exista expresii în acea limbă persană care să nu poată fi traduse printr-o expresie specifică latină. Aceste expresii le-am tradus prin expresia latină cea mai apropiată care ar putea să fie confirmată de o expresie persană. Tilmaci fiind Coia Colli, armean, cunoscător al zisei limbi persane și eu traducînd în limba latină. Conținutul scrisorii urmează și este astfel:

În rîndul al patrulea, adică în partea dreaptă a numitei scrisori persane sînt cuvintele mai jos scrise, cu litere de aur:

În numele Domnului milostiv și care este numit prin nenumărate nume.

Hassan, fiul lui Ali, fiul lui Osman, Marelui domn milostiv și marelui domn în țara sa, lui Ștefan voievod, celui puternic asupra Moldovei întregi, închinăciuni nesfîrșite din inimă curată. Să știți că pe Isac-beg din partea noastră-l trimitem la prea luminații domni ai Frîncilor. Căci acest Isac știe foarte bine tainele noastre: de aceea să-i dați crezare ca nouă înșine în tot ce va spune din partea noastră.

Căci știți cele ce s-au întîmplat anul trecut, cînd am venit în părțile Șamului [Siriei], deoarece pe acel timp fiul meu mai mare era cu oastea și domnia cei mari, în părțile de la Șira și „Ofraș“ (?). Și un altul din fiii mei și el era cu oaste nesfîrșită în părțile Babiloniei, unde e locul de căpetenie al Saracenilor. Și patru nepoți ai mei de la fratele meu mai mare erau în părțile Caramaniei și alți patru nepoți ai mei, de la un frate mai mic, erau în Rei, lingă Corasan și Masunderan. Și afară de oștile acelea, o oaste a mea și un popor al meu foarte mare stăteau pe la casele lor. Așijderea, afară de aceste oștiri, multe mii de oameni în împrejurimile Șamului. Pe care oști toate lăsîndu-le în locurile mai sus arătate, eu cu puțini oameni am cerțat părțile Otomanului și cu voia atotputernicului Dumnezeu întîi am rupt pe oamenii otomanului, care oameni au fost hrana săbiilor și săgeților noastre. Dar după aceea otomanul a înfrînt o mică pîrticică din ai noștri dar, unde a fost ucis unul dintre ai noștri, dintre ai lui au fost uciși zece. Și acestea vi le dăm de știre vouă, pentru că nu era nici un lucru rău între acel otoman și mine.

În această primăvară voi aduna pe toți oamenii de război, puternici, înarmați și voi strînge toată puterea mea, îndreptîndu-mă spre părțile otomanului.

De aceea e nevoie să dați de știre aceste lucruri Domnilor creștini mari și să-i asigurați de voința noastră, indemnîndu-i să se gătească și pună la cale, să strîngă oști și să se unească și să vie asupra otomanului, ca buni prieteni ai noștri, din acea parte, din Europa. Și eu de asemenea voi merge asupra lui, din partea aceasta și astfel trebuie să dăm jos pe omul acela din scaunul lui. Căci nădăjduiesc că gîndurile noastre cu îndurare și mila lui Dumnezeu se vor săvîrși, precum dorim și voim. Și întru aceasta rugăm

și pe Dumnezeu care, fiind Dumnezeu atotputernic, să ducă la bun capăt aceste lucruri ale noastre și toate cele rele să se piardă.

Eu, Constantin de Sara, magistrul artelor libere și notar public al autorității imperiale în această parte, am făcut mai sus zisa traducere din limba zisă persană în latină întru toate și prin tot ce este cuprins mai sus și spre întărire am semnat și am pus sigiliul meu.²

După : Iorga, Veneția, III, p. 14—16 (Lat. și trad.).

¹ Documentul este reprodus și în N. Iorga, *Studii asupra evului mediu românesc*, ed. S. Papacostea. București, 1984, p. 239—240 și *MHJ*, XII, p. 48—49, nr. 2/2, aici sub data greșită 1459. Data actului este contraversată; în volumul de față a fost acceptată cea stabilită de N. Iorga. O discuție asupra documentului vezi și la P. Cancel, *Data epistolei lui Uzun Hassan, către Ștefan cel Mare și misiunea lui Isac-beg*, București, 1912, care data actul în 1472.

² Isac-beg, „de neam spaniol, însă evreu după credință”, apare în corespondența diplomatică europeană începând cu anul 1471. Despre el, vezi studiile lui M. A. Halevy, *Relațiile lui Ștefan cel Mare cu evreii*, în vol. *Omagiu d-lui dr. Ad. Stern cu ocazia celei de a 80-a aniversări a nașterii sale* (= „Sinai. Anuar de studii judaice”, II), București, 1929, p. 40—41 și mai recent *Le rôle d'Isac-Bag médecin et ambassadeur de Uzun-Hassan*, București-Madrid, 1956, ca și cel al lui L. Tardy, *Izsák Zsido orvos a perzsiai uralkodó és Corvin Matyas össezkötője a törökellenes világliga negyszurvezésében*, în *MHJ*, XII, Budapesta, 1969, p. 27—44, care nu cunoaște contribuțiile anterioare ale lui Halevy.

15

1473—1476. „Cronica Turciei” alcătuită de Elia ben Elkana Capsali în 1523 relatează între altele despre războiul antiotoman purtat de Ștefan cel Mare, domnul Moldovei și al cărui preludiu ar fi fosi persecutarea unor evrei, supuși otomani.

„Cap. XXV.— (Și) în anul 5236¹ [1476] s-a ridicat puternicul împărat Zucha-Zan² (cel pe care îl numesc astăzi Sophi) și a pornit războiul împotriva Turcului cu o mare și puternică oaste³. Când au aflat toți principii supuși că Zucha-Zan a pornit în război, se bucurau foarte mult, zicându-și: Mehmet nu va putea să-i reziste, ci va fi învins; cum ne-a tratat pe noi, așa îl va răsplăti Dumnezeu: iată ziua mult așteptată! Și ei s-au revoltat împotriva turcilor: când pe ascuns când pe față, luind în deridere fără milă supunerea lor. În rindul lor era de asemenea domnul Valahiei Mici⁴. (Fiindcă sînt doi principii în Valahia: cel al Valahiei Mari și cel al Valahiei Mici: dar [aici e vorba] de Valahia Mică). Avînd în vedere că țara sa e mică și populația este puțin numeroasă, dar toți viteji care se adăpostesc în munți și văi, cine ar fi avut curajul să se apropie de ei? Astfel, cînd a aflat, [Ștefan cel Mare] că Zucha-Zan a plecat (la război) împotriva stăpînului sau sultanului Mehmet⁵, el s-a pus a unelti tot felul de planuri. Pe ascuns ei

a îndepărtat supunerea și și-a eliberat umerii de sub apăsarea sa: dar tot acest (lucru) în ascuns, fără a se manifesta deschis⁶.

Pe atunci se aflau în Valahia niște neguțatori evrei, veniți după comerțul lor. Domnul îi arestă și îi ținu închiși timp de trei zile. În ziua a treia, după ce fuseseră chinuiți, ordonă să fie aduși înaintea lui și le ceru, ca preț de răscumpărare, cite o mie de aspri de fiecare, de nu le va scoate ochiul drept, făcându-le rușine în Israel. Evreii ziseră: „Noi sîntem supuși turcești și cum ne robești pe noi și averea noastră?” Și implorară mila domnului. Dar în zadar: principele n-a vrut să-i asculte și nu renunță la planul cel rău. El le luă întregul avut, iar celui care n-avea bani, îi scoase ochiul, ori îi tăia urechea, ori mina, chinuindu-i mult.

Cînd aflară evreii din Constantinopol de această faptă, ei alergară și, cu cenușă pe cap, acostară pe sultan în drum, strigînd: „Ajută-ne împărate: sîntem doar robii tăi și tot ce avem al tău este, cum poate deci să ne robească domnul Valahiei, pe noi și averea noastră?” Sultanul răspunse: „Cînd îl va da Dumnezeu pe Zucha-Zan în mîinile mele, mă voi răzbuna pe valahi...”⁷.

Cap. XXVI. — Atunci cînd războiul s-a sfîrșit⁸, intenția sultanului Mehmet a fost să se întoarcă la Constantinopol dar, pe drum, și-a amintit de principele Valahiei, de aceea ce a făcut acela evreilor și de legămîntul pe care l-a proferat în privința lui. Găsindu-se la o răspîntie unde unul din drumuri mergea spre Constantinopol și celălalt spre Valahia, împăratul și-a îndreptat cavaleria spre această (ultimă) direcție⁹.

După: Halevy, *Les guerres*, p. 194 și 196 și idem. *Relațiile*, p. 43—44.

¹ Anul este indicat după era obișnuită evreiască și corespunde anului 1476 al erei creștine. Elia ben Elkana Capsali (cca. 1490—cca. 1555), rabin și istoric din Candia, este autor a două cronici referitoare la istoria Venetiei și a imperiului otoman. Vezi și Charles Berlin. *A Sixteenth Century Hebrew Chronicle of the Ottoman Empire: The Seder Eliyahu Zuta of Elijah Capsali and Its Message*, in *Studies in Jewish Bibliography, History and Literature in honor of I. Edward Kiew*, New York, 1971, p. 21—44.

² Corect: Uzun Hassan (1453—1478) sultan al statului turcoman al Mielului Alb (Ak-Koyunllu). Pentru războiul declanșat de acesta în 1472 împotriva otomanilor, în conexiune cu statele coaliției creștine, vezi Ș. Papacostea, *Stephen the Great. Prince of Moldavia 1457—1504*, Bucharest, 1981, p. 41—43, care citează de asemenea cronica lui Capsali,

³ Cronica are o serie de imprecizii de ordin cronologic, războiul lui Uzun Hassan desfășurîndu-se în 1472—1473.

⁴ Ștefan cel Mare. Studiul lui M. A. Halevy corectează identificările anterioare ale primului editor al textului în românește, M. Gaster în „Anuar pentru israeliți”, VIII, București, 1885, p. 160—162, care opina pentru Vlad Țepeș ca personaj al episodului.

⁵ Mehmet al II-lea (1451—1481).

⁶ Pînă aici transcris după M. A. Halevy, *Les guerres...*, p. 194.

⁷ După M. A. Halevy, *Relațiile...*, p. 43—44.

⁸ Uzun-Hassan a fost înfrînt în august 1473, continuînd însă a fi un pericol potențial pentru otomani.

⁹ După M. A. Halevy, *Les guerres...*, p. 195. Pasajul se referă la campania lui Mehmet împotriva Moldovei, încheiată cu bătălia de la Valea Albă (26 iulie 1476). Reținerea evreilor supuși otomani nu a fost decît un simptom al angajamentului domnului moldovean în conflictul antiotoman și nu o cauză reală a războiului. Pentru o situație similară, captivitatea unor genezezi la Succava și răscumpărările cerute de moldoveni, în 1475—1476, vezi A. Pippidi, *Contribuții la studiul legilor războiului în evul mediu*, București, 1974, p. 330—332 și, mai recent Șt. Andreescu în „Rev. Roum. d'Hist.”, XXI, 1982, 2.

1481 august 26. Mărturie a lui Nicolae Grecul din Tîrgoviște și a lui Ioan Jannassathar din Sibiu în fața conventului de la Cluj-Mănăștur în legătură cu un sibian închis la Cluj, în dispută fiind bunuri aparținînd evreilor clujeni.

„Facem cunoscut că bărbații înțelepți și chibzuiți, Nicolae Grecul din Tîrgoviște și Ioan Jannassathar din Sibiu au venit la noi cu scrisorile de recomandare ale alesului Ștefan de Telegd, vicevoievodul Transilvaniei, în persoană, de bună voie și nesiliți de nimeni și au declarat că, în timp ce ei se aflau în simbăta precedentă sărbătorii Adormirii Maicii Domnului [15 august] la Cluj, în fața casei lui Ioan Agatha din Sibiu, s-au oprit și apoi au început să vorbească și au stat de vorbă; atunci chibzuitul Kerestheș Sîrbul, locuitor din orașul Kewy¹, a venit la Nicolae Grecul și l-a salutat; acesta l-a întrebat dacă înțeleptul Toma Olaz din Sibiu va veni repede la Buda sau nu? Sîrbul a răspuns că nu va veni curînd, drept care Grecul [a spus]: vreau să pun pariu pe 2 florini că respectivul va veni în decurs de opt zile. Dar Sîrbul acela [a spus]: Nu vrem să pariem în acest chip doar pe doi florini, ci pe zece florini de aur; iar Toma Olaz venise în ziua încheierii pariului în numitul oraș Cluj. Amintitul Nicolae Grecul i-a spus Sîrbului: am auzit de la niște oameni că chibzuitul Haller, cetățean al orașului Buda, a trimis pe cineva în numele său la numitul Toma Olaz, care era deținut, anunțîndu-l și promițîndu-i, că dacă nu va spune că lucrurile pe care servitorul amintitului Haller le dusesese de mult din orașul Cluj aparțin evreilor, ci că sînt chiar ale lui Haller, îl va elibera pe Toma Olaz din carceră și îi va mai da pe deasupra încă 500 de florini; eu însă mărturisesc că totul a aparținut servitorului, care nu a primit, a răspuns amintitul Sîrb; vrei să știi totuși, pe cine l-a trimis Haller în numele său a spus Grecul; vreau să știu, i-a răspuns Sîrbul; eu sînt acel om care a fost trimis la cel ce se află în carceră, dar n-a vrut în nici un chip să spună că lucrurile amintite nu ar fi ale evreilor, ci repeta tot timpul că ele aparțin evreilor respectivi. Ca dovadă a mărturiei celor amintiți mai sus am întocmit actul acesta sub imboldul normelor de drept generale.

Dat în prima duminică după sărbătoarea fericitului rege Ștefan, anul domnului [14]81.⁴²

După: MHJ, V, 1, p. 73—74, nr. 173 (Lat.).

¹ Localitate în Banat.

² Documentul prezintă un interes deosebit atît pentru atestarea comunității evreiești din Cluj, cit și pentru afirmarea legăturilor comerciale între locuitorii celor trei localități menționate, Tîrgoviște, Sibiu și Cluj.

1492 septembrie 14, Buda. Scrisoare a lui Vladislav al II-lea regele Ungariei adresată sfatului orașenesc din Sibiu prin care poruncește să se facă dreptate atît evreilor în procesele pe care le au cu debitorii lor, cît și creditorilor creștini în raport cu evreii datornici.

„...¹ Am aflat că unii evrei obișnuiesc să vină și chiar des în același oraș al nostru în fața voastră cu acele scrisori ale noastre prin care acești evrei doresc, ca să judecați și să le faceți dreptate pentru toți debitorii lor și cei cărora le intentează ei procese, iar după ce dreptatea a fost făcută, se cuvine să le acordați satisfacție deplină; și că, dimpotrivă, aceiași evrei nu vor să se judece în fața voastră cu nici unul dintre creditorii lor, sau cu cei care au vreo pricină cu ei; din această cauză creditorii evreilor amintii suportă pagube importante. De aceea dorim și, bazîndu-ne pe credința voastră, vă dăm poruncă, ca — și nu cumva să fie altfel — în tot ceea ce se va întîmpla în viitor, oriunde și ori de cîte ori, să judecați și să faceți dreptate conform ordinelor și cererilor noastre, în toate procesele evreilor cu debitorii lor sau cu alții pe care îi reclamă ei; dar la fel trebuie să judecați și să faceți dreptate conform probelor aduse de respectivii iar apoi să le dați deplină satisfacție și creditorilor aceluiași evrei sau celor care le intentează procese acestora... Dat la Buda de sărbătoarea Înălțării sfintei cruci în anul 1492.“²

După: MHJ, V, 1, p. 85—86, nr. 191 (Lat.).

¹ Formula de adresare către sfatul Sibiului.

² Act deosebit de important atestînd relațiile considerabile ale negustorilor evrei cu cei sîbieni și, pînă, chiar existența unei comunități locale evreiești. Alături de alte documente incluse în acest volum (vezi nr. 18,20) informațiile actului infirmă teza istoriografică mai veche, potrivit căreia evreii ar fi fost excluși din comerțul orașelor sud-transilvănene, fapt ce ar fi avut implicații și în ceea ce privește prezența lor în Țara Românească.

1492 septembrie 14, Buda. Scrisoare a lui Vladislav al II-lea, regele Ungariei prin care răspunde sfatului orașului Brașov, în legătură cu plîngerea depusă împotriva unor evrei care au venit în oraș pentru a-și rezolva pro-

cesele de datorii și alte afaceri, dar refuză să compară în fața juzilor. Faptul duce la păgubirea unor creditori brașoveni și regele dispune să li se facă dreptate acestora din urmă.¹

După: MHJ, V, 1, p. 86, nr. 192 (Regest).

¹ Regest după document inedit din corespondența orașului medieval Brașov. La începutul secolului al XVI-lea erau amintite alte prezențe de negustori evrei în comerțul brașovean: fiul lui „Solomon evreul, odinioară numit Gsaczko” solicita la 9 februarie 1512, prin intermediul autorităților orașului Lvov, ca sfatul din Brașov să-i facă dreptate într-o pricină referitoare la datorii contractate de tatăl său: cf. Arh. Bisericii Negre, Brașov, I. E. 156.

19

[1495—1508]. Radu cel Mare, domnul Țării Românești cere autorităților din Brașov să oblige pe urmașii lui Bliume Hanăș să plătească datoria avută la Hacicu din Rimnicu Vilcea, ultimul fiind dator pentru marfă cumpărată de la un evreu.

„Din mila lui Dumnezeu Io Radul, voevod și domn al țării Ungro-Vlahiei¹. Scrie domnia mea multă sănătate cinstiților noștri frați și buni prieteni, județului și celor doisprezece pîrgari din Brașov. Și după aceasta dau de știre domniei voastre de lucrul acestui sărac al nostru, feciorul lui Hacicu² de la Rimnic³, cum că a venit înaintea noastră și s-a jeluț că are acolo la Brașov un datornic, pe Bliume Hanaș. Bliume Hanăș a murit însă nevasta și copiii lui au rămas în viață. Deci vă rugăm pe domnia voastră, ca pe niște prieteni, să-i faceți judecată dreptă, ca să i se plătească acestui sărac al nostru, căci el a plătit evreului de la care luase marfa⁴. Avut-a ori n-a avut, el și-a vîndut casele și viile și tot, cum a putut și s-a plătit. Căci la noi e obiceiul: nu plătește bogatul ci plătește datornicul. Știu că acest obicei este și la domnia voastră, dar știu că el a fost și mai înainte la domnia voastră cu cartea domniei mele și domnia voastră nu i-ați făcut dreptate. Vă rog dar pe domnia voastră: nu se poate ca oamenii noștri să rămîie mereu de pagubă și să vie mereu plîngîndu-se împotriva domniei voastre că nu le faceți dreptate și nu li se plătesc datoriile. Noi nu putem lăsa pe săracii noștri în așa pagubă. Așadar, să i se plătească acestuia, ca să nu mai vie să se plîngă de nedreptate din partea domniei voastre. Și Dumnezeu să vă bucure.“

După: Bogdan, Documente, I, p. 234—235, nr. CXCv (Slav.: și trad.).

¹ Radu cel Mare (1495–1508). În lipsa altor elemente documentul a fost datat potrivit perioadei domniei voievodului român. Este probabil că actul să dateze din a doua parte a domniei dat fiind rolul jucat de fiul lui Hăcicu.

² Hăcicu, jupan din Rîmnicu Vilcea, amintit în documentele Țării Românești la 1485 și prin fratele său, la 1495 (cf. *Documenta Romaniae Historica, B, Țara Românească, I (1247–1500)*, București, 1966, p. 316, nr. 196 – jupan Hăcica – și 411, nr. 252 – Ivan fratele lui Hăcicu). Relația fiului acestuia cu un negustor evreu de la care cumpăra marfă trebuie să fi fost importantă din moment ce datoria era acoperită prin vânzarea întregii averi.

³ Rîmnicu Vilcea.

⁴ Circuitul mărfurilor levantine, comerț în care evreeii din Imperiul otoman ocupau un loc important este prezentat explicit într-un act emanat de la curtea lui Basarab cel Tânăr (1477–1481) și adresat de asemenea brașovenilor: „... dar săracii noștri iau marfa de la turci și aceștia le pun soroc, iar ei la soroc nu pot plăti, fiindcă nu le plățiți voi ca să se plătească și ei de turci.” (cf. I. Bogdan, *op. cit.*, p. 176, nr. CXLV).

20

1499 martie 14, Buda. Regele Vladislav al II-lea al Ungariei răspunde la mai multe scrisori ale voievodului Transilvaniei dîndu-i dispoziții pentru rezolvarea unor probleme: între ele să ia măsuri pentru judecarea procesului dintre Izrael, negustor din Polonia și orașul Sibiu.¹

După Pataki, *Domeniul Hunedoara*, p. 130, nr. 29 (Regest).

¹ Vezi observațiile *supra*, nr. 17.

21

1499. Ștefan cel Mare răspunde prin diacul său Coștea la solia lui Alexandru, marele duce al Lituaniei cerîndu-i, între altele, să intervină pe lângă fostul sol Boguș ca să restituie lui Fedor, starostele de Hotin, suma de 120 zloți împrumutați pentru răscumpărarea unei femei scăpate din robia tătărească de un evreu din Moldova.

„... Milostivirea voastră să mai știți și aceasta: cînd a fost la noi solul milostivirei voastre Boguș diacul, a aflat aici la un evreu¹ o juțineasă răscumpărată de la tătari, dar solul milostivirei voastre n-a avut cu ce să plătească evreului pe aceea jupineasă. El s-a împrumutat dar pe chezașia boierului nostru Fedor, starostele de Hotin, cu o sută douăzeci de zloți roșii ungurești și are să i-i trimită la Hotin în ziua Înălțării lui Hristos²;

solul milostivirei voastre a dat zăpisiul acela pe numele său. De aceea milostivirea voastră să porunciți lui Boguș să trimită boierului nostru banii“.

După: Bogdan, Documentele lui Ștefan, II, p. 450 și 452 (Slav. și trad.).

¹ Pentru interpretarea pasajului vezi M. A. Halevy, *Relatiile lui Ștefan cel Mare cu Evreii*, în vol. *Omagiu d-lui dr. Ad. Stern cu ocazia celei de a 80-a aniversări a nașterii sale* (= „Sinai. Anuar de studii judeice”, II), București, 1929, p. 45–46, cu o traducere după Th. Codrescu, *Uricariul*, III, p. 81–82. Pasajul a mai fost publicat în traducere de B. P. Hașdeu în *Arhiva istorică* I, 1, p. 83, cu data 1498–1499. N. Iorga, *Istoria lui Ștefan cel Mare*, ed. 1904, p. 256 nota 340 și 342, datează solia în mai–iunie 1502.

² Sărbătoare la 40 de zile după paști, joia; în 1499 data respectivă ar fi fost joi 9 mai.

22

Sec. XV. Formulă de jurământ medieval pentru evrei, păstrată într-un manuscris de la biblioteca Pathyaneum din Alba Iulia.

„Jurământul evreilor. Jură tu Juda în acest chip, adică pe Dumnezeu¹ tată atotputernic Sabaot, care i-a apărut lui Moise dintr-un tufiș (de mure)l sau pe Adonay tatăl, că vei răspunde cum se cuvine și vei spune adevărul despre ceea ce vei fi întrebat. Să răspundă: Jur. Și dacă vei fi vinovat sau vei jura strîmb să fi aruncat între neamuri (străine) și să mori în țara dușmanilor tăi și astfel să te înghită pămîntul ca pe Dathan și Abyron. Să răspundă: Amin.“

B.C.S.—Secția Bathyaneum, Alba Iulia, 183-II-44

¹ În text, forma populară „in rubro“. De fapt, „...apparuitque ei Dominus... de medio rubi;“ *Exodus*, III, 2.

23

Sec. XV. Codex evreiesc păstrat la biblioteca Bathyaneum din Alba Iulia, datat în veacul al XV-lea.

„Rabbi Samuel Maroccanus: Scrisoarea către Rabbi Isaac sau temeiurile succinte pentru a condamna erorile evreilor, tradusă de Alphonsus de Bonihominis (din ordinul predicatorilor)¹“.

B.C.S.—Secția Bathyaneum, Alba Iulia, 195-I-146

¹ Reproduce un manuscris de la sfîrșitul secolului al XIV-lea. Vezi E. Varju. *A gyulafejevári Batthyány Könyvtár*, Budapesta, 1899, p. 183 și 195.

1502 decembrie 7, Suceava. Raportul medicului Matteo Muriano către Signoria Veneției amintește informații culese la Suceava de la un evreu venit de la Constantinopole.

„... În clipa de față acest han al Crimeii [Mengli Ghirai], care a rămas învingător, poate să ridice de la 80 000 pînă la 100 000 de călăreți, și-a măritat pe o fiică a sa cu fiul turcului care este domn al Caffei; din cauza acestei înrudiri și turcul i-a trimis multe daruri și de mare preț, printre care — după cum arată un evreu care a venit de acolo și care spune că l-a văzut chiar el — un cort de o mărime de necrezut...”¹.

După: Călători străini, I, p. 150.

¹ Fragmentul face parte din primul raport trimis de medicul venețian Matteo Muriano, sosit în Moldova în august 1502, la cererea lui Ștefan cel Mare și reprezintă mărturia importantă a unui diplomat contemporan evenimentelor descrise.

1504 august 21, [Veneția]. Rezumatul unei scrisori trimise de la Buda, de medicul Leonardo de Massari, la 26 iulie 1504, relatînd despre moartea voievodului Ștefan cel Mare și activitatea medicilor acestuia, între care se afla și un evreu, doctor al hanului tătar.

„... Ștefan rănindu-și piciorul și [plaga fiind] cităva vreme micșorată, la un moment dat ea a început a se mări și cum medicii au pronosticat că este infectată, ei au trata^t-o cu foc după sfatul maestrului Hieronimo de Cesena, medicul care venise în acest an trimis de Signorie și al unui evreu, medic al împăratului tătarilor.”¹

După: Hurmuzaki, Documente, VIII, p. 41, nr. L (Ital).

¹ Pasajul a fost publicat în extenso, cu traducerea și de L. Rosenbaum, *Documente și note privitoare la istoria evreilor din Țările Române (1476–1750)*, București, 1947, p. 9–10, nr. 6, sub data greșită 25 august. Vezi și comentariul lui M. A. Halevy, *Relațiile lui Ștefan cel Mare cu Evreii*, în vol. *Omagiu d-lui dr. Ad. Stern cu ocazia celei de a 80-a aniversări a nașterii sale* (= „Sinai. Anuar de studii iudaice”, II), București, 1929, p. 47, nota 1, unde propune posibilitatea ca personajul să fie același cu medicul evreu spaniol, Isac, trimis anterior de Ioan Albert, regele Poloniei lui Mengli Ghirai.

1511 iunie 6, Buda. Gabriel Csáky se angajează la restituirea unui împrumut de două sute de florini în termen de douăzeci de zile în fața doamnei Melamen evreica, sub clauza cedării unor proprietăți din Bihor în cazul nerestituirii datoriei.

„Noi Emeric de Peren, comite perpetuu al comitatului Abaúj, palatin al regatului Ungariei și jude al Cumanilor, dăm de știre prin scrisoarea de față că alesul Gabriel de Chaaki prezentat în persoană în fața noastră, de bună voie, a mărturisit în acest chip: că el ridicase și primise două sute de florini în numerar, fără dobândă și cu nădejdea restituirii de la perfida doamnă Melamen evreica fiica lui Mendel Negrul (Fekethe), văduva răposatului nelegiuit Jan Evreul, locuitor în acest oraș Buda [și] pe care promisese și se angajase prin mijlocirea mărturiei sale să-i redea și să-i plătească integral și fără nici o întârziere acelei evreice Melamen, în a douăzecea zi a sărbătorii preafericitului apostol Jacob care urmează să fie acum [25 iunie; n. trad.], ba chiar a promis și s-a angajat în fața noastră într-un așa chip ca, dacă Gabriel Chaaky nu ar putea s-au nu s-ar îngriji în vreun fel să redea și să plătească cei două sute de florini în a douăzecea zi a sărbătorii numite a preafericitului apostol Jacob doamnei evreice Melamen, atunci, îndată după trecerea termenului aceluia de plată, Gabriel Chaaky să fie osîndit și să trebuiască a fi condamnat din această pricină în fața doamnei Melamen Evreica [la plata] a patru sute de florini.

Acest lucru fiind în mod special arătat ca, dacă Gabriel Chaaky nu vrea, nu poate s-au nu se îngrijește în vreun fel să dea și să plătească acești patru sute de florini care trebuie plătiți în termen de o lună doamnei Melamen Evreica, atunci numitul Gabriel Chaaky să fie osîndit la plata dublată a acelor patru sute de florini în fața numitei doamne Melamen Evreica, iar doamna Melamen Evreica, doar în temeiul scrisorii de față să aibă deplină putere să ocupe sau să facă să fie ocupate toate părțile aceluia de proprietate ale lui Gabriel din tirgurile Cheresig, Adrian, Merthonfalwa¹ și Zeghalom¹ existente în comitatul Bihor sau, dacă doamna Melamen evreica ar vrea, [să aibă deplină putere] ca prin ocupare și prin vânzare și înstrăinare de la sine, în schimbul sumei de bani numită [să poată] să le vindă sau să le înstrăineze în orice chip; totodată luînd asupra sa numitul Gabriel Chaaky, ca pe doamna Melamen evreica, după ocuparea ziselor părți de proprietate, să o mențină în stăpînire pașnică și să o apere de orice osteneală din partea celor ce ar contesta, prin cheltuielile și ostenețile sale, pînă cînd acea doamnă Melamen evreica va fi satisfăcută în privința sumei de bani zisă, pe deplin; și dacă pomenitul Gabriel Chaaky n-ar vrea sau nu s-ar îngriji, în legătură cu obligațiile sale, [astfel ca] să se mențină și să persiste cu orice chip, atunci Gabriel Chaaky să fie condamnat în fața doamnei Melamen evreica

pentru neindeplinirea mărturiei și a cinstei sale și să nu stea și nici să nu poată sta în rîndul oamenilor cinstiți și numitul Gabriel Chaaky, niciodată, să nu ceară sau să intervină pentru dobîndirea făgăduinței sale, pe lingă maiestatea regală sau domnul sus zis sau baronii regatului, prin mijlocirea puterii și mărturiei scrisorii noastre.

Dat în Buda, vineri imediat înainte de rusalii (festum Penthecostes), anul domnului 1511¹“2.

După: MHJ, VIII, p. 112—113, nr. 115 (Lat.). O copie cu mici diferențe în MHJ, V, 1, p. 118—119, nr. 255.

¹ Localități, azi în R. P. Ungară.

² La 18 decembrie 1511, capitlul bisericii din Buda înregistra declarația evreicei Melamen în legătură cu luarea în posesiune a teritoriilor numite, din comitatul Bihor (Cf. MHJ, V, 1, p. 121—122, nr. 259).

27

1521 februarie 23, Buda. Plîngere a juraților orașului Caransebeș depusă în fața lui Ludovic al II-lea, regele Ungariei, împotriva banului de Severin, în legătură cu răpirea unui evreu din cetatea Peeth.

„Noi Ludovic, din mila lui Dumnezeu rege al Ungariei, Boemiei etc. Dăm de știre tuturor celor ce li se cuvine cele de față, cum că supușii noștri credincioși, nobilii și chibzuiții, judele Ioan de Bucosnița și Ioan Maramorossy și ceilalți cetățeni jurați ai orașului nostru Caransebeș pe de o parte, iar pe de alta Nicolae de Gîrliște, banul cetății Severin, fiind convocați în mod legal, în ultima vinere care a trecut, s-au înfățișat în persoană în fața noastră, plîngîndu-se unul împotriva celuilalt. Între altele, din partea amintitului jude și a juraților orașului nostru Caransebeș au fost aduse și prezentate împotriva amintitului ban Nicolae de Gîrliște, anumite scrisori ale capitlului bisericii din Arad. Ele ne erau adresate în urma poruncii scrise și conțineau între altele o piră și o dare în judecată a judeului și juraților amintiți mai sus. Se pare că, după ce de curînd doi familiari ai nobilului Ștefan de Baal au adus din Turcia și l-au introdus în cetatea noastră Peeth¹ pe un oarecare evreu, atunci aleșii Iacob Hery și Gabor de Sebeș, castelanii banului Nicolae de Gîrliște, numiți de el în cetatea noastră amintită Peeth, la ordinul și îndemnul aceluiași Nicolae de Gîrliște, stăpinul lor, nu se știe din ce cauză, l-au răpit pe evreu din mîinile celor citați, din cetatea Pribeck (?), l-au dus cu ei și au făcut ce au vrut cu ajutorul forței. Pentru răpirea acestui evreu, numitul Ștefan Baly a confiscat, a luat cu el și a făcut după voia lui, cu lucrurile și bunurile acelorași cetățeni ai noștri din Caransebeș,

în valoare de 800 florini, ce se aflau în comitatul Timiș, între posesiunile numite Ictar și Recaș. Între altele chiar și judele și jurații amintiți ca și ceilalți cetățeni ai orașului nostru menționat s-au unit împotriva lui Nicolae de Girliște...².

După Hurmuzaki, Documente, II.3.p. 377—378 (Lat.): MHJ, V.1, p. 136, nr. 281.

¹ Cetate, azi în ruine, lângă Dubova.

² În final regele îl condamnă pe banul de Severin la plata a 800 florini.

28

1523 ianuarie 5, Cluj. Judele și jurații orașului Cluj adevăresc actul încheiat între Fabian Blănarul și Emeric Szerencses prin care primul își zălogește casa pentru suma de 200 de florini.

„Noi Laurențiu Bek judele și jurații orașeni ai orașului Cluj dăm de știre prin cuprinsul scrisorii de față tuturor cărora li se cuvine că, chibzuitul Fabian Blănarul, locuitor al nostru, împreună cu cinstita doamnă Caterina soția sa legitimă, înfățișați în fața noastră în persoană, au declarat, cu glas tare de bună voie și liber, în acest chip, că ei [siliți] de unele nevoi grabnice ale lor de neînălțurat, zălogiseră o anume casă a lor aflată în orașul nostru Cluj, pe ulița podului, situată și alăturată între casele concetățenilor noștri Cristofor Rezhen dinspre nord și a lui Ioan Ban dinspre răsărit, respectabilului și chibzuitului Emeric Szerencses, cetățean al orașului Buda și cinstitei doamne Ana, soția lui legitimă, pentru două sute de florini, ridicăți și primiți de la ei cu totul și integral, după cum au declarat, în termenul de răscumpărare mai jos [specificat] și chiar s-au obligat și împrumutat în fața noastră sub o asemenea condiție, astfel ca nici Fabian Blănarul, nici soția sa să nu poată și nici să nu aibă dreptul să vîndă sau să zălogească nimănui altuia numita casă, pînă cînd pomenitul Emeric Szerencses sau soția sa nu vor recăpăta zișii două sute de florini în banii lor.

Pentru care mărturie am dat scrisoarea noastră însemnată cu sigiliul mai mare al orașului nostru. Dat în orașul Cluj, luni înaintea sărbătorii bobotezei, în anul 1523.

Această copie de față a fost confruntată și auzită de către mine, Ștefan Phafstetter din Bratislava, notar public al sfintei diocese apostolice și imperiale de Esztergom, astfel ca să concorde cuvînt cu cuvînt cu originalul său [și] pentru aceasta am fost rugat și chemat să subscriu întru fidelitate.¹

După: MHJ, XI, p. 34—35, nr. 7 (Lat.).

¹ Vezi în continuare în volum, actul sub 30 septembrie 1530.

1530 septembrie 30, Augsburg. Ferdinand I de Habsburg ordonă juraților orașului Cluj să intervină în favoarea Anei Klein pentru a i se restitui o sumă de bani împrumutată lui Fabian Blănarul.

„Ferdinand, prin grația lui Dumnezeu rege al Ungariei și Boemiei etc., infante al Spaniilor, arhiduce al Austriei etc., credincioșilor noștri, chibzuiții și luminații juzi și jurați orașenești ai orașului nostru Cluj, din părțile Transilvaniei, sănătate și milostivire.

Ne-a fost arătat prin persoana cinstitei Ana Klein, soția răposatului Emeric Zerenches, că ea pusese la îndemână și împrumutase credinciosului nostru Fabian Blănarul, concetățeanul vostru, două sute de florini, cu câțiva ani în urmă și că, pentru aceia, Fabian zălogise reclamantei casa sa, pe care o locuia atunci [și că] acesta nu poate în nici un chip să redobândească creditul acela de la numitul său debitor. Deoarece i-ar fi dificil dacă ar trimite acolo în Transilvania împuterniciții sau oamenii săi, degeaba, ne-a rugat cu umilință să binevoim să îndeplinim și să o ajutăm în acest lucru delicat.

Ca pentru această sumă mică de bani să nu trimită [omul] său acolo, ca să nu se ajungă să meargă acela degeaba, dacă aceie nu pot fi rezolvate altfel, vă sfătuim mai bine să trebuiți să-l constringeți pe debitorul său pentru a face plata...

Dat la Augsburg, în sărbătoarea fericitului arhanghel Mihail, în anul domnului 1530.

Ferdinand

Wylaky“.

După: *MHJ*, XV, p. 19—20, nr. 6 (Lat.).

¹ Suma fusese împrumutată la 5 ianuarie 1523 (Cf. *MHJ*, XI, p. 34—35, nr. 7 și volumul de față, nr. 28).

ante 1534 august 29, Oradea. Fragment din memoriile lui Gheorghe Szeremi relatind despre relațiile trimisului otoman Aloisio Gritti cu evreii din Transilvania.

„Existau, cu excepția ungarilor care aveau guvernator, trei neamuri și anume, evrei, greci și italieni. Aceste trei neamuri erau fucari¹, avind

toți banii cu ei și alte lucruri prețioase, lucruri de diferite feluri și mai ales mărfuri. Se spune că un evreu a zis că el duce cu sine toate bogățiile, deoarece el singur a promis guvernatorului Gritti², să-l ducă la Buda și să ușureze situația familiei Mendel și a cartierului³ evreilor...⁴.

După: MHJ, XII, p. 71-72, nr. 8 (Lat.).

¹ Așa în textul original: denumire populară pentru bancheri, zarafi.

² Episodul se înscrie în evenimentele din Transilvania, generate de luptele între partizanii habsburgilor și cei ai otomanilor. Trimis pe lângă Ioan Zapolya, de către sultan, Aloisio Gritti a concentrat împotriva sa nobilimea transilvăneană, care îl asediază și îl ucide în Mediaș. Memoriile lui Szerémi înregistrează acest ultim episod, sub data 29 august 1534, notînd și persecutarea negustorilor levantini, evrei și greci: „Și domnii [nobilii] au poruncit să nu poată fi lezați ungarilor [și] că trebuie uciși numai pedestrașii turci, adică ienicerii [și] călărima turcilor, iar în același timp, evreii și grecii”; cf. MHJ, XII, p. 72, nr. 9.

³ În original *vicus*.

⁴ Fragmentul face parte din lucrarea *Epistola de p̄rditione regni Hungarorum*.

31

[1535—1544] iulie 4. Scrisoare a lui Radu Paisie, domnul Țării Românești, adresată sibienilor în legătură cu diferendul privitor la o datorie bănească a unui supus de-al său la evreul Gheorghe din Sibiu.

„+ Din mila lui Dumnezeu Io Radul, voievod și domn. Scrie domnia mea la ai noștri cinstiți și buni prieteni și vechi de aproape ai domniei mele, burger meșterului și județului și celor 12 pîrgari din cetatea Sibiului, multă sănătate aduc domniei voastre. Și după aceea dau de știre domniei voastre pentru lucrul sărmanului domniei mele pe nume Lepcea, că a venit la domnia mea și s-a plîns înaintea domniei mele, că a avut o datorie la Gheorghe evreul încă din zilele lui Basarab voievod¹, 40 de florini. Drept aceea vă rog pe domnia voastră, să le întoarceți acea marfă și să le faceți judecată dreaptă...
Scris iulie 4 zile Io Radul Voievod din mila lui Dumnezeu domn“.²

După: Nicolaescu, Documente, p. 69—71 (Slav. și trad.).

¹ Datoria data, se pare, din vremea lui Neagoe Basarab (1512—1521).

² Documentul nedatat este atribuit de editor lui Radu Paisie, domn al Țării Românești (1535 mart. — 1545).

32

[1538]. Fragment din lucrarea rabinului Moses Almosnino, *Extremos y Grandezas de Constantinopla*, cu referiri la războiul moldo-otoman din 1538.

„Al șaselea război care s-a dat a fost împotriva domnului Bogdaniei¹, cel care negîndu-și supunerea, refuzase să plătească tributul pe care îl datora pîrîndu-i-se că poate rezista puterii sale absolute.² Marele stăpin³ anunțînd această rebeliune și trufie, a pornit împotriva lui cu armata sa, însoțit de cei mai mari și mai puternici din regatul său și, cu forța armelor, a supus acel regat mai mult decît era, astfel încît să nu mai aibă curajul să scuture jugul, cum intenționase pînă atunci⁴. Și, deși ar fi putut să pedepsească pe acest rege subjugîndu-l cu totul, ștergîndu-i amintirea, folosindu-se de obișnuita sa pietate, nu a făcut-o nici nu i-a luat țara, de unde ar putea scoate un bun tezaur, mulțumindu-se doar cu tributul care i-l datora.”⁵

După: Almosnino, *Extremos y Grandezas*, p. 88–89 (Span.).

¹ În original, *el Rei de Bogdan*; Petru Rareș, domn al Moldovei (1527–1538, prima domnie).

² Despre situația politică premergătoare războiului cu otomanii, vezi V. Eskenasy, *Un nou izvor referitor la prima domnie a lui Petru Rareș*, în „Studii”, 29, 1973, 1, p. 137–144.

³ Sultanul Soliman I Magnificul (1520–1566).

⁴ Pentru o vedere de ansamblu a situației Moldovei în epocă vezi mai recent, Șt. S. Gorovei, *Petru Rareș (1527–1538; 1541–1546)*, București, 1982.

⁵ Fragmentul face parte din lucrarea lui Moses Almosnino (Ben Baruch), cca. 1500-cca. 1580, cunoscut astronom, filozof și predicator creștin și a fost preluat după ediția tipărită la Madrid în 1638.

33

1539. Scrisoare a obștilor rabanite din Ierusalim și Hebron care atestă pelerinajul unor evrei caraiți din Țara Românească la locurile sfinte din Palestina.

„...Caraiții din Constantinopol, din orașele Valahiei și din orașele „insulei Crimeea“ vizitează locurile sfinte din Palestina, fără a contribui cu ceva la întreținerea lor.”¹

După: Rosenbaum, *Documente*, fasc. I, p. 10, nr. 7.

¹ Publicat anterior de Dr. M. Halevy, *Din istoria evreilor români*, în „Curierul Israelit”, an XXII, nr. 19, 25 mai 1930, p. 2, care comentează critic informația „al cărui caracter istoric este de o autenticitate probabilă, dacă nu chiar cu totul sigură”. Mai recent, pentru istoria caraiților, vezi: Simon Szyszman, *Le karaisme*, Lausanne, 1980.

34

[1542]. Instrucțiunile lui Petru Rareș către solul său Avram din Bănila starostele Cernăuților trimis la Sigismund I, care amintesc de datoria unui evreu polon, față de domnul Moldovei.

„...Și a mai poruncit stăpînul nostru ca să rugăm pe strălucirea voastră pentru acea datorie, pe care stăpînul nostru o are de primit de la acel evreu, care strălucirea voastră a poruncit să fie băgat la închisoare în cetatea din Vilna, și așa strălucirea voastră a dat scrisori ca, ori ca datoria să fie achitată, ori ca acel evreu să fie predat pentru această plată. Și astfel, stăpînul nostru mulțumește pentru aceasta strălucirii voastre, dar ne-a poruncit să rugăm pe strălucirea voastră ca să binevoiască a porunci ca acel evreu să fie adus la Liov cu oamenii săi, căci acest evreu are mulți frați și prieteni, ca să nu încerce să ucidă pe cel ce-l va trimite stăpînul nostru, iar stăpînul nostru de asemenea va face foarte bucuros la porunca măriei voastre.”¹

După: Corfus, Documente polone, p. 75 și 77—78, nr. 43 (Pol. și trad.).

¹ Ulterior Sigismund I răspunde la solia lui Petru Rareș: „Despre evreul care șade închis în cetatea de la Vilna, m.s. regele a poruncit să i se spună că rămîne la ceea ce i-a spus prin Burlă, că m.s. regele va da poruncă să-i fie predat cînd domnul voievod va trimite după dînsul acolo, iar lui Burlă îi sînt date scrisori ca domnul voievod să poată trimite în siguranță după el”. (Cf. I. Corfus, *op.cit.*, p. 80 și 81, nr. 44, din același an). L. Rosenbaum, *Documente*, p. 10—11, nr. 8 semnaleză pentru anul 1540, după cronică lui Martin Bielski, refugierea în Moldova a unor polonezi convertiți la iudaism. Din această perioadă documentele referitoare la contacte, în special de ordin economic, între moldoveni și evrei încep să crească numeric. Din păcate nu ne-a fost accesibilă (cu o singură excepție, M. Balaban, *Zydzki lwowsky XVI—XVII*, Lvov, 1966) bogata literatură istorică polonă asupra subiectului în cauză.

35

1546 ianuarie 16, Cracovia. Sigismund I, regele Poloniei răspunde lui Petru Rareș la solia trimisă, prin moldovenii Ghengea și Burlă, dietei regatului amintind între altele comerțul cu vite între cele două țări efectuat de evrei.

„... Domnul voievod¹ a spus prin voi m.s. regelui și l-a rugat să binevoiască să-i facă dreptate cu Vasko [Borzoboati], supusul măriei sale din Krasnystaw, și să-l strîngă ca să-i plătească boii pe care i-a cumpărat de la el, M.S. regele, după cum totdeauna a obișnuit să facă dreptate domnului voievod cu supușii săi, tot așa și acum a binevoit să stăruie cu sîrguință ca să împlinească cererea și rugămîntea domnului voievod și a fost binevoit, împreună cu m.s. regele cel tînăr, fiul său, să recomande unor comisari, ca aceștia, găsind că Borzoboati este dator domnului voievod, să facă dreptate cu el. În fața căroră Borzoboati a mărturisit că nu el a cumpărat acei boi de care se plînge domnul voievod, ci evreii, arătînd atît prin mărturie cît și prin declarații că un evreu a plătit vama pe boi și i-a vîndut. Ca urmare, comisarii măriei sale nu l-au găsit dator. Cînd deci această pricină a ajuns înaintea măriei sale, singuri voi ați fost martori buni, ce strădanie și ce stăruință a binevoit să depună măria sa în ea. A binevoit să pună pentru aceasta senatori de-ai săi mai de frunte și să le recomande ca să ia știință îndestulă-

toare și să cerceteze cu stăruință dacă Borzoboati este dator domnului voievod. Și a fost ceartă lungă înaintea senatorilor măriei sale între Borzoboati și acești evrei în legătură cu acei boi, și a arătat Borzoboati dovezi îndestulătoare că evreii au cumpărat de la domnul voievod acești boi, evreii i-au scos din Moldova, evreii i-au minat prin regat, evreii au plătit vamă pentru ei și i-au vîndut. Ceea ce a dovedit prin toate mărturiile și declarațiile vameșilor și ale altor oameni mulți, iar la sfîrșit a arătat că atunci cînd a fost scris zapisul, pe care voi l-ați arătat, el s-a aflat la Sokal după trebile sale. Dar fiindcă evreii au spus înaintea senatorilor măriei sale că atunci Borzoboati s-a aflat în Moldova, zicînd că l-ar fi văzut acolo armenii din Camenița, și mai spun că, dacă armenii n-ar recunoaște aceasta, evreii să fie pedepsiți, luîndu-li-se toate averile lor și viața. [...] Dar fiindcă s-a dovedit că evreii au fost aceia care au minat acești boi din Moldova, m.s. regele nedorind pagube domnului voievod, va face bucuros dreptate cu ei și dacă vor avea averile lor le va porunci să plătească acești boi, iar dacă averile lor nu vor ajunge, atunci îi va preda pe ei în persoană domnului voievod, cînd totuși măria sa binevoiește să fie informat dacă acești evrei au datorii mari atît în Moldova cît și aiurea, așa că atunci, cînd îi va avea domnul voievod, să-i vină ușor să-și primească plata pentru boii săi, în care scop măria sa va binevoi să ajute domnului voievod și să stăruiască pentru a putea fi despăgubit.“²

„Această datorie, cu care era dator domnului voievod evreul Izaciko, dat fiind că acesta a fost ucis în Germania, m.s. regele va porunci soției lui să i-o plătească și va da scrisorile sale ca aceasta să fie strinsă pentru plata acestei datorii.“

După: Corfus, Documente polone, p. 98—99 și 100—101, nr. 54, (Pol. și trad.).

¹ Petru Rareș, domn al Moldovei (1527—1538; 1541—1546).

² Diferendul nu era încă lichidat cu puțin timp înaintea morții lui Petru Rareș (3 septembrie 1546) și reapare în instrucțiunile pentru delegații poloni trimiși la comisia mixtă de la hotar: „... În fața căroră [a senatorilor] solii domnului voievod au arătat un zapis, pe care l-au dat ca fiind al lui Borzoboati, pe care nu era nici iscălitura, nici pecetea acestuia, iar pe deasupra mai era scris în limba românească, prin care zapis au voit să dovedească, că Borzoboati ar fi dator pentru o mie de boi domnului voievod, zicînd că acești boi i-ar fi tîrguit el însuși la domnul voievod. Din partea lui Borzoboati însă s-au arătat dovezi și mărturii că evreii au minat acei boi din Moldova, și că evreii i-au vîndut în Polonia altor negustori și lui Borzoboati însuși“. Cf. I. Corfus, *op. cit.*, p. 117 și 120, nr. 60.

36

1550 august 21, Constantinopol. Scrisoarea sultanului Saleiman Magnificul confirmînd primirea soliei trimise de Sigismund al II-lea August regele Poloniei, amintește uciderea unui slujitor evreu de către tîlhari, în preajma Cetății Albe.

„Ați mai dat de știre că persoana cu numele de Matias Moleska¹ din neamul leșesc, trimițând la Istambul pe slujitorul său, evreul numit Has^a Karlam², pentru unele treburi ale sale, acesta s-a întâlnit cu haramini³ lângă Akkerman⁴. Fiind găsit acolo ucis, stăpînul Akkermanului i-a prins pe răufăcători și i-a trimis la Istambul. Banii i-a predat la vistierie, dar averea aceea nu a fost dată persoanei cu numele de Matias zicîndu-se că nu ar fi a lui...”⁵

După: Mehmed, Documente, p. 39, nr. 25.

¹ Corect M. Mienski, după nota editorului.

² Cu variantă de nume Halemharleh, potrivit editorului.

³ Răufăcători, hoți de codru.

⁴ Cetatea Albă.

⁵ Pentru alte situații similare, vezi în acest volum responsele rabinice privitoare la omuciderea întimplată pe teritoriul Moldovei medievale. În același an este menționat un alt evreu, Simon Hannel, făcînd comerț cu bijuterii în Moldova; cf. L. Rosenbaum, *Documente*, p. 11, nr. 9.

37

1550 Medieș. Urbariul domeniului Medieș (Satu Mare) consemnează
1/2 sesie deținută de văduva unui anume Ștefan evreul.

„... văduva lui Ștefan Evreul, 1/2 sesie“.

După: MHJ, V, 1, p. 191, nr. 385 (Lat.).

38

[*Circa 1550, București*]. Responsă¹ a marelui rabin al Salonicului Samuel de Medina, la cererea unor evrei stabiliți în București în legătură cu moartea unui evreu.

„Noi subscrișii ne aflăm în București, cînd se prezintă înaintea noastră d-l Abraham b. Eliezer și ne declară următoarele: S-a întimplat un fapt grav, s-a furat din prăvălia d-lor Isac Rufus și Habib Amato vreo 4000 aspri, care aparțineau tînărului Iuda Rufus, plus 1600 de aspri din averea asociațiilor Isac Rufus și Habib Amato. Tînărul Iuda b. Gerson mărturisi că el este autorul furtului. Duminică dimineața veni eminentul b. David ibn Usa la d-l Abraham b. Eliezer și-i zise: „Hai să mergem la acești domni și să le spunem că ajunge, să-l mai lase; căci altfel se poate întimpla o nenorocire: să treacă la islamism, ori să facă un alt rău (făcîndu-și seama)“. S-au dus deci numiții domni la prăvălia d-lui Habib și, găsind acolo pe d-l Iacob b. Habib, i-au zis: „Vedeți de a scăpa băiatul, ca să nu se întimpla vreo nenorocire“. Dar

d-l Iacob b. Habib le răspunse: „Pentru Dumnezeu! Duceți-vă la d-nii Iuda și Iosef Rufus și spuneți lor să înceteze, că e destul!“ D-l Iosef Rufus îl apostrofă însă pe d-l Abraham b. Eliezer, zicându-i: „Pentru asta ați venit voi, ca să faceți scandal?!“ Și trintind ușa au plecat d-nii Iuda și Iosef Rufus. Această mărturie a depus-o d-l Abraham b. Eliezer și eminentul d. David ibn Usa a confirmat-o, cu singura deosebire, anume: că ședea în prăvălia d-lui Habib iar numitul d. Iacob b. Habib l-a rugat: „Pentru Dumnezeu! Cheamați pe d-l Abraham b. Eliezer și mergeți la acești tineri și spuneți-i să lase băiatul, ca să nu se întâmple o nenorocire“. Servitorul a rămas acolo o zi și o noapte, iar dimineața următoare fu găsit mort. După spusele d-lor Iuda și Iosef Rufus, el însuși s-ar fi spânzurat. Semnat: Isac Țevi, Baruch Galipapa, Baruch b. Elia. — Moise Angel depune o altă mărturie: Ne-a chemat d-l Habab Amato în București și ne-a arătat odaia în care s-ar fi spânzurat servitorul. Ne-am dus acolo împreună cu eminentul d. David Usa, cu fratele său d-l Abraham Usa și cu d-l David Mar Haim și am constatat că tavanul odăii era încărcat, iar dedesubt erau grinzile și scindurile așezate în așa fel, încît nici nu s-ar fi putut atîrna acolo o fringhie. Ceva mai mult. În noaptea în care s-a întîmplat strangularea, au dormit în aceiași odaie împreună cu nenorocitul băiat și d-nii Samuel Estrelega și Iuda și Iosef Rufus. Pentru care mărturie am iscălit aici conform: Moise Angel, David Mar Haim.“²

După: Halevy, Comunitățile, p. 41—42.

¹ Responsa poate fi o hotărîre rabinică dată de rabin în calitatea sa de președinte al unui complex de judecată-Beth-Din (vezi și doc. 42, 47, 78, 87, 95, 97, 98, 100, 103, 107, 108, 111, 112, 136), în fața căruia se disputau litigiile de ordin comercial, civil sau chiar penal sau doar o consultare cu valoare de constatare judiciară privind confirmarea decesului unei persoane dispărute.

Desigur nu trebuie omise numeroasele consultări date în probleme de cult, legate de interpretarea și aplicarea textelor religioase în situații concrete.

Întrucît recăsătorirea soției unui bărbat pierit fără urmă, nu era posibilă după legile iudaice decît dacă decesul era cert dovedit, în fața rabinului se prezentau martorii cu ajutorul cărora se încerca reconstituirea minuțioasă a cauzelor, datei, locului, împrejurării și eventual al locului unde a fost îngropat decedatul. Ca atare consemnările incluse în volum apar în acele cazuri în care văduva dorea să se remărite.

De altfel omorirea negustorilor creștini, evrei sau musulmani era frecventă atît în Balcani cît și în unele țări din vestul Europei, dat fiind practica jefuirii lor. Voievozii români au luat severe măsuri pentru siguranța cîrmurilor, pîdeșind cu toată asprimea pe jefuitori (vezi și doc. 42, 97).

² Text tradus de M. A. Halevy după culegerea de response *Hoșen Mișfat*, consultația V—V a marelui rabin al Salonului Samuel de Medîna (1505—1589). Conținutul actului atestă existența unei comunități sefarde încheate, în București, la mijlocul veacului al XVI-lea, în legătură cu mai vechile comunități de la sud de Dunăre, din Imperiul otoman. Prezența unei comunități evreiești în Țara Românească este atestată și de mențiunea altui act din 1550, care înregistrează o judecată între Arsen, fiul „valahului“ Ușen și evreul Mosho pentru 1 000 akce, prețul textilelor (lînă și mătase) de la Salonic, pe care ultimul le vinduse celui dintîi; cf. S. Panova, *The Jewish Population of the City of Sofia (during the XVIIth—XVIIIth century)*. „Annual“, XV, Sofia, 1980, p. 45 după G. Galabov, H. Duda, *Die Protokoll-bucher des Kadimtes, Sofia*, München, 1960. Pentru situația evreilor din Imperiul otoman în epocă, vezi mai recent Israel M. Goldman, *The Life and Times of Rabbi David Ibn Abi Zimra. A social Economic and Cultural Study of Jewish Life in the Ottoman Empire in the 15th and 16th centuries as reflected in the Responsa of the RDBZ*, New York, 1970.

1551 mai 9, Făgăraș. Scrisoare a soției fostului voievod al Transilvaniei, Ștefan Mailat, adresată fratelui ei Tamaș Nadasdy referitoare la informațiile despre moartea voievodului în prizonieratul otoman și intervențiile la Poartă prin intermediul trimisului ei, evreul Abraham.

„... Îți voi mulțumi pentru faptul că îmi scri despre felul în care a murit iubitul meu soț, fiindcă n-am reușit să aflu încă pînă acum, cu toate că i-am scris solului regelui francez, să-mi scrie cum a fost moartea soțului meu și unde l-au înmormîntat și despre testamentul acestuia, căci am aflat că la el se află; dar scrisoarea nu l-a găsit la Adrianopol. I-am scris și lui Rustan Pașa ca să-mi dea acasă soțul măcar mort, dacă viu n-a mai putut veni, dar preotul Ferenz și evreul Abraham n-au predat scrisoarea. Ei motivează cu faptul că dacă i-ar fi dat scrisoarea lui Rustan Pașa, acesta ar fi cerut imediat o sumă de bani. Și mi-au transmis să am răbdare pînă va merge solul cu dările. Și numai cu această solie voi putea obține ce doresc...”¹

După: MHJ, XV, p. 22, nr. 11 (Unğ.).

¹ Ștefan Mailat, voievod al Transilvaniei (1534—1540), în 1541 prins de otomani și trimis la Constantinopol, unde a murit în 1551. În legătură cu el vezi: P. Binder, *Ștefan Mailat (circa 1502—1551) boier român și nobil transilvănean. Date despre românitatea lui*. „Studii”, 25, 1972, 2.

40

1557 ianuarie 26, Lvov. Mărturie a unor negustori moldoveni depusă în fața autorităților orașului Lvov, împotriva unor evrei din Polonia care le reținuseră o serie de mărfuri.

„Mărturie¹ a negustorilor moldoveni „Andreico, Thomas Tedicz, Romașco și Mani din Suceava, precum și a lui Chadzidor din Suceava, a lui Abram din Iași și Giurgiu din Siret“ care protestează împotriva lui „Falhek Zelman și Lazăr, evrei din Vladimiria“. Aceștia le reținuseră moldovenilor o serie de mărfuri în orașul Strzelcze”².

După: N. Iorga, Studii și doc., XXIII, p. 341—342, nr. 155 (Regest).

¹ Regest întocmit de N. Iorga după actul păstrat în arhivele de la Lvov.

² Negustorii din Moldova veniseră la iarmarocul de la Lvov și se pare că făcuseră și căraușie pentru evreii împotriva cărora depun plîngerea; cf. N. Iorga, *Relațiile comerciale ale țărilor noastre cu Lembergul*, București, 1900, p. 39—40.

[1557 septembrie] 7. Pătrașcu cel Bun, domnul Țării Românești întărește lui Ganea, fost mare portar, satul Vianu, amintind ucidera unui evreu acolo, în vremea domniei lui Mircea Ciobanul.

, Hrisovul răposatului Pătrașcu voevod dă la leat 7061 [1553]¹, ce l-au dat Ganii vel portar și el l-au dat danie la mânăstire.

Cu mila lui Dumnezeu, eu Pătrașcu voevod și domn a toată Țara Rumânească feciorul marelui și preabunului Radu voevod. Dat-am domniia mea acistă poruncă a domnii mele boierului domnii mele, jupanului Ganea, fost mare portar și feciorilor lui, ciți Dumnezeu îi va dărui, ca să-i fie lui satul Viianul² tot, cu toate hotarele cele bătrine.

Pentru că acest satu ce s-au scris mai sus, Viianul, el au fost bătrîn și de moștenire al jupînesii Velicâi den Sătoae; și pentru că, cîndu au venit Mircea voivod în Țara Rumânească³, atunci au miluit pe Gane portar cu acest satu ce s-au scris mai sus, Viianul, pentru slujbă care i-au slujit prin țări streine, cu vârsări de sînge.

Iar după aceia, [el] s-au găsit un Ovrei ucis pre acestu satu, ce s-au scris mai sus, Viianul. Deci, au fost venit maica și muieria Ovreiul[ui] de s-au apucatu de acestu satu, ce s-au zisu mai sus, Viianul și s-au fost și pîrît inaintea Mircii voevod. Iar într-aceia, domniia lui au căutatu și au judecatu și au dat satului Viianului, cîm să plătească sîngele Ovreiului cu 40.000 de aspri și să fie judecat. Iar într-aceia, Gane postelnic, el nu s-au suferit să-și spargă casele și curțile, ci au căzut inaintea Mircii voevod, de s-au jăluit cum că nu are alt loc să șază, dacă-l va scoate pre el din satu. Iar într-aceia, Mirce voevod, domniia lui s-au milostivit și au dat acele 40.000 de aspri din mîna domnii lui, maicii și muierii Ovreiului, de i-au plătit sîngele lui și au miluit pe Gane postelnic cu acestu satu ce s-au zis mai sus, Viianul, ca să-i fie domnii lui pomană în veci.

Și au făcut și carte domnii lui cu mare blestem, cum, după mergere domnii lui, pre cine va alege domnul Dumnezeu din feciorii domnii lui sau din alte neamuri să fie domn Țării Românești și acestu domnu să se milostivească să învoiască și să întărească aciastă carte a domnii lui, ca să aibă și el pomană împreună cu domniia lui în veci de veacu; [...]"

După: DRH, B. Țara Rumânească V. p. 113—114, nr. 102.

¹ Datarea corectă a documentului s-a făcut de către editori după divan.

² Sat dispărut, situat în apropiere de Radovan, județul Dolj.

³ Episodul relatat se referă la epoca celei de-a doua domnii a lui Mircea Ciobanul (1553—1554).

1559 septembrie 8, Nicopol. Responsa rabinului Iosef Karo în legătură cu un caz de omucidere a unui evreu venit în Țara Românească pentru încasarea unor datorii și ucis în satul Dridov, lângă București.

„Avînd în vedere că d-l Solomon ibn Benvenist (odihnească-se în Eden !) a trimis pe fratele său, d-l Moise Vidal, spre încasarea datoriilor în ținutul Valahiei, unde el avea printre datornici și pe un neevreu din satul pomenit, care-i datora peste 10.000 de aspri; și d-l Solomon, așteptîndu-l în zadar pe fratele său timp de o lună de zile și fiind îngrijorat de soarta lui s-a dus să-l caute pînă la zisul sat Dridov¹ și, găsind acolo pe acel neevreu, care-i era dator cei 10.000 de aspri, l-a întrebat de fratele său, iar neevreul i-a răspuns: „am plătit fratelui tău și a plecat de la mine“, și luînd d-l Solomon pe neevreu și ducîndu-l în fața domnului Valahiei², acesta i-a zis: „tu ai spus că Moise Vidal a venit în casa ta și că a plecat de la tine după ce i-ai plătit datoria; dacă așa este, unde se află el acum, căci nu l-am găsit doar nicăieri!“ — și i-a poruncit să se ducă să-l caute, deoarece mărturisise că d-l Moise Vidal a fost oaspetele său; — și, trecînd aproape o lună de zile s-a întors neevreul și spuse domnului că a văzut în vis cum d-l Moise Vidal era aruncat într-un puț cu apă din București; — și aflîndu-se acolo trei evrei: d-nii Samuel Estrelega, Abraham Salinas și Habib Amato⁴, care s-au dus deîndată la auzul acestor cuvinte la puțul în care era aruncat d-l Moise Vidal și au putut distinge urmele roților unei căruțe, de la puț pînă la casa neevreului din satul Dridov.

„Noi (membrii tribunalului rabinic) în completul de trei ținînd împreună ședință: — prezentîndu-se înaintea noastră d-l Samuel Estrelega și declarîndu-ne sub formă de mărturie — cu formula de rigoare „că nespunînd adevărul, răspunde-va de păcat“ — primind asupra sa toate sancțiunile din lume: „E adevărat că mă aflam în București cînd d-l Moise Vidal fu scos afară din puț într-un sac muiat în apă; aceasta avu loc în prezența mea și îndată ce i-am zărit fața l-am și recunoscut prin semnele ce le avea pe obraz și pe care le cunoșteam — anume ciupituri de pe urma vărsatului de care fusese bolnav în tinerețe — așa cum le avea fiind în viață; l-am mai recunoscut prin barba, nasul, ochii, buzele și toate celelalte organe ale lui distingîndu-l foarte bine, fără nici o îndoială; am mai observat că avea o rană sub urechea dreaptă și o altă rană pe obrazul stîng, ajungînd pînă la gură, restul feței nefiind de loc rănit; iar în sac am văzut puțin gunoi“;

Noi, etc., — prezentîndu-se înaintea noastră d-l Abraham Salinas și depunînd mărturie întocmai cum a depus d-l Samuel Estrelega, cuvînt cu cuvînt;

Noi, etc., — prezentîndu-se în fața noastră și d-l Habib Amato și depunînd aceiași mărturie, întocmai cum au depus-o d-nii Samuel și Abraham, cuvînt cu cuvînt;

Am autentificat cele mai sus scrise înaintea noastră, semnind astăzi Vineri 7 ale lunii Tişri din anul 5320 de la Zidire, aici în Nicopole. Totul fiind autentic.”⁵

După: Halevy, Comunităţile, p. 44—45.

¹ Sat, probabil identic cu Dridrih din documentele slavo-române, azi Drihu, jud. Ialomiţa.

² Mircea Ciobanul.

³ Acelaşi personaj apare martor într-o consultaţie rabinică anterioară; vezi volumul de faţă sub data cca. 1550.

⁴ Vezi nota anterioară.

⁵ Actul reprezintă o autentificare a declaraţiilor martorilor efectuată la rabinatul din Nicopol, el fiind apoi înaintat pentru o hotărîre definitivă lui Iosif Karo şi Samuel de Medina. Faptul explică includerea cazului în culegerile de response ale celor două personalităţi. M. A. Halevy a tradus documentul ebraic după varianta Karo, XII (la Samuel de Medina, *Even Ha-Ezer*, LIV). Pentru comunităţile sefarde puternice de la sud de Dunăre sub a căror influenţă s-au aflat şi acelea din Ţara Românească, vezi J. S. Emmanuel, *Histoire des israelites de Salonique*, Paris, 1936. O primă traducere românească a documentului, vezi în „Revista israelită”, I, 1883, 13, p. 407—408, sub data greşită 1552. O altă variantă cu diferenţe minime de transcriere a numelor a fost publicată de E. Eskenazy, *Fontes hebraici....I*, p. 482—483, cu data 7 august 1560.

43

1562 aprilie 8, Hîrlău. Raport al agenţilor imperiali Ioan Belsius şi Marcus Bergkowicz către Maximilian de Habsburg în care se relatează între altele despre politica tolerantă a lui Despot, voievodul Moldovei.

„Mai întii regula urmată de Despot¹ în administrarea statului şi în actele de cîrmuire este aceasta. În locul celei mai cumplite nedreptăţi şi tiranii a lui Alexandru [Lăpuşeanu]² el rosteşte judecăţi cu cea mai mare nepărtinire şi păzeşte dreptatea faţă de tot neamul de oameni care sînt aici de multe feluri şi de mii de chipuri şi cum spune el cu drept cuvînt, de multe cugete: armeni, evrei, greci, moldoveni, sirbi, saşi etc.; el însuşi face judecăţile în piaţa curţii.”³

După: Călători străini, II, p. 131—132.

¹ Ion Despot, domn al Moldovei (1561—1563).

² Alexandru Lăpuşeanu, domn al Moldovei (1552—1561).

³ O confirmare a politicii tolerante a lui Despot în raport cu predecesorul său Alexandru Lăpuşeanu apare în relatarea lui Belsius trimisă de la Roman, la 13 aprilie 1562: „... şi cînd voiam să plec el m-a rechemat şi mi-a poruncit să scriu şi aceasta: că deoarece Alexandru Moldoveanul a silit toate naţiunile de tot felul fără deosebire să se boteze din nou şi să urmeze religia moldovenilor, lipsindu-i de religia lor proprie, el [Despot] a numit un episcop al naţiei săseşti...” (Cf. *Călători...*, II, p. 140).

1562 iunie 6, Iași. Raport al agentului imperial I. Belsius către Maximilian de Habsburg, care amintește între alți sprijinitori ai voievodului moldovean Despot pe Zuan Miguez (Ioseph Onazy), evreu portughez personalitate politică la curtea otomană.

„... El [negustorul Galatino]¹ a fost la Despot și înainte de plecare i-a lăsat acestuia o listă a prietenilor de la Poartă, scrisă pe italienește: Odobasiul sultanului, apoi ceaș beiful principelui, adică al principelui turc Mustafa Celebi, negustorul Iosif Onazy, evreul sultanului Selim...”²

După: *Călători străini*, II, p. 170 și n. 28—29.

¹ Corect: Iohannes Baptista Galliciolus, negustor italian în trecere prin Moldova.

² Identificat cu Zuan Miguez, evreu portughez, personalitate politică la curtea sultanului Selim, care l-a înălțat la rangul de duce de Naxos, fiind cunoscut ulterior sub numele Don Jose Nassi. A jucat un rol important în evenimentele politice din Moldova și în cadrul relațiilor internaționale din răsăritul Europei. Din literatura importantă dedicată personajului vezi: Salomon W. Baron, *A Social and Religious History of the Jews*, t. XVIII, *The Ottoman Empire, Persia, Ethiopia, India and China*. New York, 1983, p. 472 cu bibliografia aproape exhaustivă: Moses Schorr, *Zur Geschichte des Don Josef Nasi. Monatschrift für Geschichte und Wissenschaft des Judentums*, XLI (Breslau), p. 169—177 și 228—237; Cecil Roth *The House of Nasi. Dona Gracia*, New York, 1969 etc. În literatura română menționi la N. Iorga, *Istoria evreilor din țările noastre*, București, 1913, p. 6.

Carol Rym, rezident imperial la Constantinopol scrie la 6 martie 1571, împăratului Maximilian al II-lea despre eventualitatea numirii aceluiași ca domn al Moldovei./cf. Hurmuzaki, *Documente*, II, 1, p. 613, nr. DXCIV (Lat)/. Un zvon similar era raportat la 11 martie 1571 din Pera, de către bailul venețian la Constantinopol, Marc Antonio Barbaro, într-o scrisoare către Dogele Veneției (cf. Hurmuzaki, *Documente* VIII, p. 162, nr. CCXXXIV). Măsura este evitată în condițiile înfringerii otomanilor la Lepanto (v. A. Pippidi, *Les Pays danubiens et Lépante* în idem, *Hommes et idées du Sud-Est européen a l'aube de l'âge moderne*, Bucarest-Paris, 1980; idem *Tradiția politică bizantină în țările române în secolele XVI-XVIII* București 1983) Joseph Nassi intervine o ultimă dată în problemele Moldovei, în 1572 când susține întronarea lui Ioan cel Viteaz („Si ha che'l Vaivoda di Bogdania intrato în contumacia appresso Turchi era fuggito, onde era stato elletto un'altro Vaivoda et che Gian Miches mostrando di favorito a quel governo”; cf. Veress, *Documente*, I, p. 308 la 15 februarie 1572).

1563 octombrie 29, Constantinopol. Scrisoare a lui M. de Petre-mol, ambasadorul regelui Franței, Carol al IX-lea către M. de Boistaille, ambasador la Veneția, în care se relatează demersurile lui Alexandru Lăpușneanu pentru reobținerea tronului Moldovei; între sprijinitorii săi este amintit evreul Miguez, favorit al sultanului Selim II.

„Marele Sultan a dat stăpînirea Moldovei lui Alexandru¹, deși moldovenii îl resping cu tărie. Despotul și celălalt care s-a întronat principe urmează să fie aduși aici, în mare primejdie de a avea același sfîrșit ca și Dumitrașcu; pentru aceasta în Moldova au intrat șapte sangeaci. Miine sau poi-miine Alexandru urmează să plece de aici, însoțit de un capigi-basa al marelui sultan care îl va repune în domnie și va restabili ordinea. Distracția îl va costa peste 200.000 de ducăți, din care sultanul Selim va avea peste 50.000, iar pașa tot pe atita.. Migues va primi ca bacșiș zecă mii, fără a-i mai pune la socoteală pe cei mai mărunți, amestecați în afacere.

După: Charriere, *Negotiations de la France*, t. II, p. 742 (Fr.); *Arh. Ist.*, I. 19, p. 148, nr. 220. (Trad. rom.).

¹ Alexandru Lăpușneanu, domn al Moldovei (1552—1561; 1564—1568); reluarea domniei de la Ștefan Tomșa s-a petrecut în martie 1564, în ciuda intervenției polone, condusă de Dimitrie Wiszniewiecki (Dumitrescu, în document).

² Pentru Migues vezi *supra*, nr. 44, nota 2.

³ Traducerea lui Hașdeu nu concordă în total cu originalul.

46

1564 mai 6. Informație de la Poarta Otomană transmisă prin Marsiglio della Croce despre intervenția sultanului pe lângă regele Poloniei, prin intermediul interpretului evreu Avram pentru predarea lui Ștefan Tomșa, domnul Moldovei.

„Stăpînul (sultanul) turc¹ a cerut lui Avram, interpretul său principal pe lângă regele Poloniei², ca să i se facă oficiul de a i se preda în miini Ștefan Valahul³, care îl omorise pe Despot⁴ al Moldovei...”⁵

După: Tappe, *Documents*, p. 38—39, nr. 46 (Ital.).

¹ Soliman I (1520—1566).

² Sigismund I (1548—1572).

³ Ștefan Tomșa, domn al Moldovei (1563—1564), ucis de poloni la cererea otomanilor.

⁴ Ioan Despot, domn al Moldovei (1561—1563), ucis de Ștefan Tomșa.

⁵ Asupra desfășurării evenimentelor vezi, pe scurt, Șt. S. Gorovei, *Mușatinii*, București, 1976, p. 108.

47

1564 mai 26, Nicopole. Responsă în legătură cu uciderea de către niște greci, în Țara Românească, a unui evreu venit de la Adrianopole.

„Așa s-au petrecut lucrurile. Ițchac, fiul lui Iosef Castro din Adrianopole, soțul lui Sol, fiica domnului Ionitov Saadia din Galipoli, a venit la Nicopole în luna Menechen Av anul (5) 322¹ și a rămas la Nicopole câteva zile. După aceea a plecat în Valahia să cumpere boi și să-i aducă la Adrianopole. Și s-a întâmplat că s-a întovărășit cu trei greci și au început să cumpere boi. S-au sculat grecii și l-au omorât. Când au auzit de acest lucru oamenii din Nicopole, s-au adunat câțiva prieteni și au plecat în Valahia, spre locul unde se spunea că a fost aruncat trupul, ca să-l înmormînteze; dar nu l-au găsit nicăieri. Și dacă a trecut multă vreme, numai în lacrimi fără sfârșit din ochii văduvei, ea s-a ridicat și a venit în orașul Nicopole și a plîns și s-a rugat de obștea sfîntă Nicopole și și-a vărsat amarul în fața lor pentru ca să cerceteze în fel și chip pierderea soțului ei, pomenitul Ițchac Castro, după ce a fost ucis aici, aproape de noi, cale cam de o zi. Deci au răspuns la cererea sărmanei și am cercetat și anchetat zi de zi și, după cercetări, ne-a trimis domnul oameni care au depus mărturie despre lucruri ce le-au auzit și au văzut cu ochii lor și iată orînduite mărturiile fiecăruia după cum a dat mărturie în fața noastră, jos iscăliții trei judecători ai tribunalului rabinic.

A venit în fața noastră Chaim 'n Albalag și a dat mărturie după lege și a spus: „Pe cînd eram în Valahia m-am aflat într-un sat cu numele de Laghin², fiind găzduit în casa unui țaran cu numele de Arki și am auzit din gura sa și din gura altor țărani vorbind astfel: „Cînd am văzut evrei, ni s-a ridicat părul în cap pentru întîmplarea cea rea ce s-a întîmplat în satele învecinate cu un evreu care cumpăra boi și a fost ucis la încrucișarea de drumuri, la marginea satului Urbașka³. Iar oamenii din satul Urbașka l-au scos pe cel ucis și l-au dus pe hotarul altui sat, ca să scape de dușegubină⁴. Atunci am spus țaranilor: „Cum s-au întîmplat lucrurile, căci eu am venit împreună cu alți evrei ca să-l îngropăm și nu l-am găsit?“ Atunci au răspuns țaranii și au zis: „Cum de nu l-ați văzut cînd mortul era întins pe pămînt în văzul tuturor și ciinii îi mînceau carnea?“ Aceste lucruri s-au întîmplat de Purim (5) 324⁵. Toate acestea le-a dat mărturie pomenitului domn Chaim.

A mai venit domnul Eliezer, fiul lui Avraham și a dat mărturie după lege. „În luna lui Adar din anul (5) 324⁶, mă afluam în satul Bagolește⁷ și am văzut acolo oameni din sat certîndu-se unul cu altul și i-am întreat: „De ce vă certați?“ Și mi-au răspuns: „Ne certăm pentru suma de bani ce a fost aruncată asupra noastră din partea stăpînirii, pentru un evreu care cumpăra boi și a fost ucis în hotarul nostru“. Și i-am întreat: „Cum a fost întîmplarea?“ Și mi-a spus gazda, împreună cu alți țărani, cum a fost ucis lingă satul Urbașka, iar oamenii din sat cînd au văzut pe cel ucis, ca să nu plătească despăgubire pentru singele lui, l-au dus și l-au ascuns în niște nisip pe malul apei, care se cheamă Teleorman, apoi riul a ieșit din albie, cu mare revărsare și l-a acoperit. Dar noi l-am văzut că era un om frumos și nu-i lipsea nici un mădular, afară de ochii ce-i scosese corbii. Noi l-am scos de acolo și l-am îngropat, ca să nu fie văzut în hotarul nostru“. Toate acestea le-a mărturisit pomenitul domn Avraham, după legea martorilor.

A mai venit în fața noastră și domnul Biniamin Porkalis și a dat mărturie după legea martorilor: „În luna Tișri din anul (5) 323⁸, fiind în Valahia, a trimis după mine pircălabul. M-am dus la dinsul și mi-a zis: „Ascultă ce spune acest țaran care a venit aici să caute niște evrei“. Și l-am întreat:

„Ce vrei de la evrei?“ Țăranul mi-a răspuns: „Sînt trimisul banului din Luta⁹, care m-a trimis să văd dacă am să găsesc vreun evreu, să dezvălui urechilor sale despre un evreu care cumpăra boi și a fost ucis, ca să vină să se ocupe de dînsul și de banii lui, căci banii și boii și tîlharii sînt în mîna lui“. Cînd am auzit acest lucru am scris la Nicopole, la obștea sfîntă, să vină să se ocupe de el. Și au plecat cîțiva oameni să-l caute și nu l-au găsit“.

A mai venit în fața noastră și domnul Iosef Chaion și a dat mărturie, după legea martorilor: „După ce a fost ucis evreul, banul de Luta a luat boii. L-am întrebat pe ban: „Ce faci cu boii aceștia?“ Și mi-a răspuns: „Boii aceștia îi voi ține la mine pînă va veni reclamantul din Adrianopole, căci după cum mi-au spus păstorii, stăpînul lor era din Adrianopole“.

Toate aceste mărturii le-am primit azi, vineri, 15 Sivan (5) 324¹⁰ la Nicopole și le-am întărit: Mordechai Tivul, prăvilaș, Șlomo Saltiel, prăvilaș, Șlomo Țarfati, prăvilaș...¹¹

După: Fontes hebraici, I, p. 346—348 (Ebraic) și I. Cara, Consultații rabinice. (Trad.).

¹ Iulie-august 1562. Evenimentele descrise s-au petrecut în vremea lui Petru cel Tânăr, domn al Țării Românești (1559—1568). Dregătorii domnești amintiți de document, un pîrcălab și un ban de „Luta“, probabil de Olt, nu pot fi identificați.

² Sat neidentificat, probabil dispărut.

³ Probabil Orbeasca, azi com. în jud. Teleorman.

⁴ Documentul reflectă realități sociale și juridice importante ale vremii, în primul rînd responsabilitatea colectivă a obștilor sătești pentru delictele penale săvîrșite în hotarele ei. Satul avea îndatorirea de a descoperi pe răufăcător și a-l preda autorităților, în caz contrar plătind o amendă mare, *dușegubina*, dată de obicei în vite. Pentru alte cazuri similare de omucidere, vezi V. Costăchel, P. P. Panaitescu, A. Cazacu, *Viața feudală în Țara Românească și Moldova (sec. XIV — XVII)*, București, 1957, p. 100—102.

⁶ 5 februarie — martie 1564.

⁶ *Idem.*

⁷ Sat neidentificat, probabil dispărut.

⁸ 8 august — septembrie 1562.

⁹ Este vorba, probabil, de insula Luta Mică, situată pe Dunăre, în apropierea vărsării Teleormanului.

¹⁰ La 26 mai 1564.

¹¹ Documentul a apărut, sub nr. 18, în volumul al III-lea al consultațiilor rabinice ale lui Iosef, fiul lui David (cca. 1502—1583).

48

1564 iunie 29, Köln pe Spree. Act al lui Ioachim, principele elector de Brandenburg atestînd recunoașterea unei obligațiuni bănești aflată la un creditor evreu, în legătură cu un împrumut mai vechi luat de la Petru Rareș, domnul Moldovei.

„Noi Ioachim, din grația lui Dumnezeu, principe elector și markgraf de Brandenburg, ..., mărturisim și recunoaștem prin aceasta cum că evreul Low din Derenbewelch, fiul evreului Chinhaa odinioară credinciosul nostru servitor, ne-a adus la cunoștință cum că, într-un anumit loc, se află obligațiunea noastră despre două sute mii florini ungurești către Domnul Petru Voievod, mare principe al Moldovei¹, care obligațiune numitul evreu Low s-a îndatorat să o răscumpere pē seama noastră cu o sumă de bani...

Dată în castelul nostru Colonia lângă Sprea, luni, ziua a doua a lui Petru și Pavel², anul lui Christos 1564.

*Ioachim Principe elector și markgraf de Brandenburg, cu mîna proprie*³.

După: Papiu-Ilarian, Tezaur, III, p. 23.

¹ Petru Rareș, domn al Moldovei (1527—1538; 1541—1546). Împrumutul către principele elector, jumătate în numerar, restul în cirezi de vite, a fost realizat în 1542, după atașarea voievodatului român la coaliția antiotomană. Pentru condițiile înapoierii sumelor împrumutate, vezi R. Constantinescu, *Moldova și Transilvania în vremea lui Petru Rareș. Relații politice și militare (1527—1546)*, București, 1978, p. 155, nota 675.

² Editorul datează doc. la 30 iunie, dar ziua a doua a sărbătorii cade în 29 iunie.

³ Negocierile pentru împrumut au continuat pînă spre sfîrșitul secolului al XVI-lea. La 9 iulie 1593, principele elector scria despre creanțe: „acest lucru a fost trecut sub tăcere un timp, apoi s-au ocupat evreii cu aceasta, pînă la Heinrich Kramer din Leipzig...“; cf. N. Iorga, *Acte și fragmente*, I, 125. În 1598 i se raporta electorului că pergamamentul original al actului eliberat lui Petru Rareș se afla „la un evreu bătrîn, care era rabin“ și că în el se afla înscris cu litere de aur numele creditorului și al debitorului“; cf. *ibidem*, p. 164.

49

1566 aprilie 29, [Brașov]. Consemnare a unei decizii judecătorești a sfatului orașului Brașov referitoare la ● pricină între un evreu și o locuitoare a orașului menționat.

„La 29 aprilie evreul Lassel s-a apărut în fața instanței pentru cuvinte injurioase la adresa femeii Balber. Astfel domnii mei [judecători] l-au găsit vinovat pe evreul Lassel, ca să redea femeii onoarea și să-i facă tribunului pe plac, drept care s-a făcut o însemnare.“¹

După: MHJ, V, 1, p. 203, nr. 415 (Germ.).

¹ Însemnarea se păstrează în *Liber actuarius, quo summam sententiae finales judiciorum senatus Coronensis...consignantur*, I, (1551—1560) și constituie o mărturie a prezenței evreilor și în orașele săsești din sudul Transilvaniei, împotriva aserțiunii mai vechi a lui N. Iorga (*Istoria evreilor*, p. 167) potrivit căreia nu se poate discuta o implicare a evreilor în viața economică a acestor centre comerciale, aflate în relație strînsă cu Țara Românească în special. Vezi, în acest volum și doc. nr. 18, 20 etc.

[1566 iulie 15-august 10]. Scrisoarea pretendentului la tronul Moldovei, Gheorghe Despot adresată Signoriei Genovei în care se recomandă purtătorul ei, ca o personalitate evreiască din țările române.

„... Aleseră martor pe purtătorul prezentei [scrisori], care este un mare om evreu, negustor din Valachia de jos¹, țara noastră, care și-a abandonat toate afacerile, soție și copii, ca să mă caute [și] a cheltuit mare parte din bunurile sale. Și așa datorită milei divine a făcut deja circa o lună pînă m-a găsit, în Lombardia...”²

După: Sacerdoțeanu, Despot, p. 3—7 (Ital.).

¹ Basa Valachia, denumire a Țării Românești.

² Scrisoarea aparține unei preținse rude, Ioan Gheorghe Haracleu Basile Despot, care revendica, la trei ani după moartea domnului Moldovei, Ioan Despot (1561—1563), moștenirea acestuia. Actul nedatat a fost încadrat cronologic pe considerente istorice de către editor. Asupra pretendentului amintit vezi și A. Pippidi, *Hommes et idées du Sud-Est européen à l'aube de l'âge moderne*, București-Paris, 1980, p. 41 și 261—262.

1568 martie 20, Constantinopole. Ordin imperial al sultanului Selim al II-lea adresat amiralului flotei otomane, ca-diilor din Constantinopole și comandantului fortăreței Yeni-Hissar referitor la monopolul comerțului cu vinuri pentru Moldova deținut de evreul Josef Nassi, ducele de Naxos.

„Joseph, actualmente duce de Naxos împuternicise pe lângă mine pe medicul David pentru a-mi aduce la cunoștință că, după ce obținut-se ordinul imperial de a lăsa să treacă prin Bosfor o mie de butoaie de vin, pe care el le cumpăra în fiecare an din insula Creta și pe care le expediază în Moldova, alte raiale fac același comerț și spun că sînt în posesia unor ordine asemănătoare. El solicită așadar, prin cerere, să i se acorde monopolul acestui comerț. Am ordonat ca, atunci cînd el va voi să treacă, în fiecare an, prin Bosfor, o mie de butoaie de vin de proveniență din Creta și cu destinația Moldova, nimeni să nu îndrăznească să-l împiedice și să i se opună și ca aceia ce spun: noi avem ca și el vin, să fie respinși și să nu fie ascultați. În plus, tu trebuie să le iei ordinele (permisele) pe care le posedă, să le pui într-un sac pe care îl vei ascunde și mi-l vei trimite. Tu trebuie să le aduci la cunoștință că de acum înainte vinul pe care vor încerca să-l

treacă, în ciuda acestui ordin, prin Bosfor, va fi confiscat. Tu ești însărcinat, în consecință să-mi aduci la cunoștință toate detaliile referitoare la aceasta.

20 Ramazan 975.¹

După: Galanté, Nassi, p. 29, nr. 5 (Turc, și trad. franc.).

¹ Asupra personajului și a relațiilor sale cu Moldova vezi în acest volum doc., nr. 44, 45.

52

1568 august 3. Firman prin care sultanul Selim al II-lea poruncește cadiului din Cirmen (Cernova) să cerceteze cu atenție pe evreul (*iahudi*) numit Istergun (?) aflat anterior în slujba răposatului Mircea Ciobanul¹, domnul Țării Românești și care și-ar fi însușit șase harabale de efecte²; după inventarierea amănunțită a efectelor se cere ca evreul să fie trimis la Constantinopol, sub cea mai severă escortă, pentru a fi pedepsit.³

După: Guboglu, Catalogul, I, p. 40, nr. nr. 69 (Regest).

¹ Mircea Ciobanul, domn al Țării Românești (1545—1552; 1553—1554; 1558—1559).

² N. Iorga, *Documente și cercelări asupra istoriei financiare și economice a principatelor române*, I, București, 1900, p. 182 menționează în regest un document cu un conținut asemănător, pentru un evreu în relație cu urmașul lui Mircea Ciobanul, voievodul Petru cel Tânăr (1559—1568) și care se întorsese la Nicopol cu șase care de vin și vase. M. Guboglu, *op. cit.*, nu discută o posibilă identitate a celor două documente.

³ Tot N. Iorga în *ibidem*, semnalează în regest și o altă poruncă, adresată guvernatorului din Salonic, în legătură cu un evreu care își însușise lucruri aparținând lui Petru cel Tânăr, mazilit de otomani în iunie 1568 și exilat în Asia Mică.

53

1568 octombrie 21. Firman prin care sultanul Selim al II-lea se adresează lui Alexandru al II-lea, domnul Țării Românești, cerînd ocrotirea supușilor săi față de evrei, care răspunzînd nevoilor de numerar ale populației, împrumutau bani cu dobînzi mari, cu porunca ca pe viitor să se împiedice asemenea fapte.

După: Guboglu, Catalogul, I, p. 41, nr. 78 (Regest).

¹ Alexandru al II-lea Mircea domn al Țării Românești (1568 iunie — 1574; prima domnie).

1569 iunie 13, Lublin. Instrucțiunile lui Sigismund I, regele Poloniei către solul său Ioan Sieniński trimis la Bogdan Lăpușneanu, domnul Moldovei, amintind între altele de diferendul dintre târgoveții suceveni și negustori evrei, supuși poloni.

„... În afară de aceasta, domnul sol va cere stăruitor domnului voievod să facă de asemenea neîntârziat dreptate, acolo, în prezența sa, supușilor m.s. regelui, evreilor Zakier Abrahamowicz și ginerelui său, Moise Giersnowicz din Buck, cu supușii domnului voievod din Suceava¹ pentru 1 200 de zloți roșii, pe care acei suceveni i-au luat fără nici o vină de la numiții evrei.“

După: Corfus, Documente polone, p. 312—313, nr. 157 (Pol. și trad.).

¹ Bogdan Lăpușneanu, domn al Moldovei (1568—1572).

1570 noiembrie 9. Rezumat al unui contract de cărăușie încheiat între Frîngul din Suceava și negustorii Haim Cohen și Avram Mosso din Constantinopol, pentru transportarea unor mărfuri în Polonia.

„Contract de cărăușie¹ între Frîngul din Suceava și Haim Cohen și Avram Mosso, evrei din Constantinopol pentru transportul unor mărfuri egale cu 52 de centenarii, mai puțin 2 lapides, cu prețul de 4 florini și 15 groși. La întoarcere, celor doi li se va aduce 20 de centenarii din alte mărfuri. Dacă va fi o greutate mai mare i se va comunica lui Frîngul în ziua următoare sosirii sale la Constantinopol. Cărăușul se obliga să aștepte două săptămîni pentru a prelua marfa la întoarcere. Cît va aștepta în plus, va fi plătit de cei doi evrei. De la Dunăre pînă la Constantinopol, atît la dus cît și la întors, va aștepta întotdeauna sîmbăta. Va aduce cu sine un servitor evreu al celor doi.“²

■ După: Iorga, Studii și doc., XXIII, p. 352—353, nr. 180 (Regest).

¹ Contractul este rezumat pe larg de N. Iorga, după actul original din arhivele de la Lvov.

² Același negustor evreu încheia un contract similar pentru tranzitarea unor mărfuri prin Moldova, un an mai tîrziu: vezi în volumul de față, documentul sub data 13 iulie 1571. N. Iorga semnala în aceeași colecție de documente prezența unor evrei din Constantinopol la Lvov, încă din a doua jumătate a secolului al XV-lea, semnăind posibilitatea ca ei să fi tranzitat mărfuri prin Moldova: Avram, în 1477—79. Avram și Moise din Constantinopol, la 18 decembrie 1479; cf. *Studii și documente*, XXIII, p. 312—313 și idem, *Istoria comerțului românesc. Epoca veche*, I, București, 1925, p. 128.

1571 ianuarie 17, Lvov. Mărturie înregistrată în fața autorităților orașului Lvov, în legătură cu sechestrarea de către Anton Tetul și Mihai, români din Bîrlad a bunurilor evreului Avram Nachman din Olesko pentru neplata unor datorii.

„Înfățișându-se în persoană...¹ aleșii Anton Tetul și Mihai români din Bîrlad, au pus sechestrul judiciar asupra tuturor bunurilor imobiliare și mobiliare ale perfidului Avram, fiul lui Nachman din Olesko“, pentru 100 fl. aur.“²

După: Iorga, Studii și doc., XXIII, p. 354. (Regest).

¹ Regest întocmit de N. Iorga după actul original din arhivele de la Lvov.

² În același an sînt consemnate la Lvov alte două tranzacții între Rusu Moldoveanul și Israel evreul, pentru boi cumpărați la Sniatin (30 ian.) și între Holub Trochim, român (din Hôrîn și evreul Calman, pentru pinză, postav și un bou luate pe credit de cel dintîi 3 febr.); cf. N. Iorga *Relațiile țărilor noastre cu Lembergul*, București, 1900, p. 47.

1571 iulie 31, Lvov. Contract încheiat între Chaim Cohen din Constantinopol și căruțași poloni pentru transportul unor mărfuri din Polonia prin Moldova spre Chilia și înapoi, cu obligația respectării repausului de sîmbătă cerut de obiceiul evreilor cărora le erau destinate mărfurile.

„Venind în fața biroului avocațial din Lvov chibzuiții [bărbați] căruțașii Andrei Baricza din Sacz, Martin din Camenița și Olesko din Kalecza, țărani din preajma Lvovului, s-au obligat prin decizie și sentință, față de Chaim Cohen, evreu constantinopolitan, pentru 65 de cîntare¹ (măji) de anumite mărfuri, pe care urmează să le transporte cu caii și căruțele lor, la Chilia, oraș turcesc, în bună stare și integre. Pentru transportul căror mărfuri, Chaim Cohen s-a obligat să plătească jumătate de florin de fiecare cîntar [și] pe lângă aceasta, același Chaim Cohen spunînd căruțașilor că urmează să transporte alte mărfuri de la Chilia la Lvov, și că, atît într-o împrejurare cît și în cealaltă le va plăti același preț de cîntar. Iar dacă Chaim nu ar fi avut mărfuri în Chilia și i-ar fi trimis pe căruțași de acolo fără marfă atunci, după ce sînt duse mărfurile pe care ei le transportă acum în Turcia, pentru fiecare dintre cîntare (măji), [el] să fie obligat să adauge acelor căruțași 15 groși. În sfîrșit, [în ceea ce privește] toate vămile și

taxele de cărauşie, atît pentru mărfuri cît şi pentru cai şi care, prin Turcia şi Valachia [i.e. Moldova] şi în Polonia şi Rusia, doar pentru mărfuri va trebui să le rezolve Chaim, după obiceiul celorlalţi negustori. Căruţaşii vor plăti acele taxe, pe care obişnuiau să le plătească pentru cai şi cărauşe, în Rusia.

Plata se va face de către acelaşi Chaim numiţilor căruţaşi în amintitul Lvov, în prezenţa [lor], pe jumătate, iar restul în Valahia. În Chilia, numiţii căruţaşi vor aştepta impunerea mărfurilor cel mult pînă în a cincea zi. În caz că ar aştepta mai multe zile acelaşi Chaim va fi obligat să le dea căruţaşilor cu slujitorii care îngrijesc de cai şi animalele de povară sau caii acelora, alimente din banii proprii.

Că vor trebui să ţină în ţara Valahiei toate simbetele, după obicei, din cauza acelor evrei al celui Chaim² cărora le sînt destinate mărfurile.

Făcut ca mai sus [marţi, înainte sărbătorii Sf. Petru în lanţuri], în anul domnului 1571⁴³

După: Iorga, St. ist., p. 295—296, nr. XLIV (Lat.).

¹ *Cîntar*, unitate de măsură pentru mărfuri, în Moldova măsurînd circa 56 kg (cf N. Stoicescu, *Cum măsurau strămoşii. Metrologia medievală pe teritoriul României*, Bucureşti 1971, p. 259 şi urm.).

² Pentru identificarea lui Chaim Cohen vezi şi doc. nr. 55, 151.

³ Contracte similare sînt cunoscute din documentele publicate de N. Iorga din arhivele polone de la Lvov (vezi *Studii şi documente*, vol. XXVII), alături de cărauşii poloni fiind atestaţi aceia din Moldova — Mihai Fanr, Ianăş şi Stan etc. — care prestează servicii unor evrei constantinopolitani ce-şi tranzitau mărfurile prin ţinuturile româneşti.

58

1571 noiembrie 21. Act al evreului David, fiul rabinului Abraham atestînd răscumpărarea unor bunuri ipotocate de domnul Moldovei.

„Eu David fiul rabinului Rebi Abraham şi moştenitorii mei înştiinţăm pe toţi cei ce vor vedea acest înscris al nostru că, curtea, dijma şi celelalte proprietăţi, ca şi actele de transmisiune ce erau ipotocate la noi de la ...¹ sînt liberate de către noi pe deplin, căci am primit banii pentru care ne fusese ipotocate; așa că [nu avem] nici o pretenţiune asupra proprietăţilor pomenite. De aceea am dat scrisul nostru la ...¹ [ca să-i] fie spre folos acum sau pe viitor.

Pentru adevărul lucrului că aceste proprietăți și actele de transmisiune s-au răscumpărat în ziua a patra a săptămânii [miercuri], 4 Kislev, anul 5132 (sic), la mia a șasea [1571, noiembrie—decembrie²].

David, fiul rabinului Rebi Abraham“.

După: Iorga, Documente, p. 17, nr. XVI.

¹ Documentul este scris în ebraică și, potrivit editorului, numele persoanei nu se poate vocaliza cu certitudine.

² Anul 5132 este improbabil așa cum semnala și N. Iorga, care pune sub semnul întrebării datarea noiembrie-decembrie 1571. Anul ebraic trebuie să fie 5332 și în acest caz răscumpărarea ipotetică a avut loc în vremea lui Bogdan Lăpușeanu (1568—1572) și nu a lui Petru Șchiopul, cum susține editorul.

59

1573 octombrie 16, Lvov. Rezumat al unui contract de cărăușie încheiat în fața autorităților orașului Lvov între cărăușul Ioan Vartiris din Iași și evreul Nachman Thor, pentru transportul unor mărfuri la Adrianopol.

„Alesul Ioan Vartiris, armean din Iași, oraș românesc, cărăuș“ se îndatorează lui Nachman Thor¹ a duce la Adrianopol, fiecare majă cu patru florini, prin Camenița².

După: Iorga, Studii și doc., XXIII, p. 358, nr. 200 (Regest)

¹ Același negustor evreu constantinopolitan era atestat la 9 septembrie 1573, în relație cu românii din Hotin (cf. N. Iorga, *op. cit.*, p. 358, nr. 199).

² Regest a lui N. Iorga după actul original din arhivele de la Lvov.

60

[1574—1591]. Scrisoare otomană adresată lui Petru Șchiopul, domnul Moldovei pentru plata datoriilor acestuia la evreul Solomon.

„Voievodul Petru, domn al Moldovei¹.

Dumnezeu să-ți dea sănătate și viață îndelungată. Mă închin domniei tale și poruncesc [ca] numitul Solomon, fiul lui ...², avînd să primească plata de la domnia voastră, ca unul ce a fost în slujba domniei voastre și aveți nevoie de dînsul, să i se dea dreptul pentru slujba ce a făcut și să mai rămîie în slujba domniei voastre. [Iar] oamenii ce sînt acolo, trimiteți-i cît mai iute, fără zăbavă, căci așa ne este dorința cea mai fierbinte³.

După: Iorga, Documente, p. 4, nr. IV.

¹ Datarea actului după perioada de domnie a lui Petru Șchiopul (1574—1577; 1578—1579); 1582—1591).

² Vocalizarea nu e dată. N. Iorga presupune că ar fi vorba de unul dintre personajele cele mai influente de la curtea sultanului, informatorul ambasadei germane, medicul Solomon Tedeschi Ashkenazi. În legătură cu el vezi precizările lui M. A. Halevy în „Sinai. Anuar de studii judaice”, II, p. 25 și 26, nota 1 și caracterizarea sa într-un document de epocă (25 iunie 1574): „Et semble à iceluy ambassadeur (qui est juif et a esté longtemps premier médecin de feu roy de Pologne, comme à présent il l'est du Grand Seigneur et de son premier bassa, qu'il possède, comme l'on dit, entièrment etc.)”, cf. Renée Neher-Barnheim, *Histoire juive, Faits et documents*, Paris, 1971, p. 55. Vezi și C. Roth, *Salomon Ashkenazi and the election to the throne of Poland 1574—1575*, in „Oxford Slavonic Papers”, p. 8—20.

³ Emitentul, unul dintre demnitarii otomani, este necunoscut.

61

1575 august 29, București. Act al lui Alexandru Mircea, domnul Țării Românești prin care întărește fostului episcop Ilarion satul Vernești, proprietate vîndută anterior ca urmare a unor datorii la creditorii evrei.

„Cu mila lui Dumnezeu, Io Alexandru voievod și domn a toată Țara Rumânească¹, feciorul marelui și preabunului Mircii voievod, feciorul Mihniei voievod. Dat-am domnia mea aciastă poruncă a domniei mele părintelui fost episcop chir Ilarion și frăține-său Ivan din oraș domniei mele din Buzău și cu feciorii lui, cîți Dumnezeu îi va da, ca să le fie moșie la Vernești, partea Oprinii toată, oricîtă se va alege din cîmp și din deal și din pădure și din uscat de pretutindenea, pentru că aciasta mai sus zisă moșie au fost bătrînă și dreaptă ocină și de baștină a Radului feciorul Danciului al lui Bogdan din Popești și o au cumpărat Oprina de la Radul, drept 6 000 de aspri, însă cînd au fost Radul pribeg în Țara Ungurească, în zilele răposatului Pătru voievod². După aceea, răposatul Pătru voievod au închis pe Oprina și au vrut să o spînzure, pentru căci au cumpărat moșie de la pribegi. Iar Oprina, în vreme ce au văzut că va să piară, s-au îndatorit și au luat de la turci și de la jidovi și de la gelepi aspri cu camătă de ș-au plătit capul de cătră răposatul Pătru voievod, ca să nu piară. Și n-au perit, ci s-au întîmplat ei moarte de au murit de moarte.

Iar după moartea ei, au rămas feciori ei, anume Balcul și Stoica și Costea și Gheorghe, datori foarte mult la jidovi și la gelepi și cu alt n-au avut cu ce să plăti de datorie, ci au vîndut din moșia lor din Vernești a treia parte, lui Ivan de preste toată moșia și sînt stînjeni 57, drept 4 600 aspri turcești. Și tot n-au putut să se plătească, nici cu acei 4 600 de aspri, ci iarăși au vîndut și părintelui fost episcop chiar Ilarion din moșia lor din Vernești o parte din cei 57 de stînjeni de preste toată moșia, drept 8 500 aspri turcești și un cal bun. Iar după aceea încă n-au putut să se plătească nici cu acești aspri mai sus ziși, ci iar au pus zălog și cêlaltă parte de moșie din Vernești, ce rămăsese lor din cei 57 de stînjeni de preste toată moșia, la părintele fost episcop chir Ilarion, drept 11 500 aspri turcești...”

După: DIR, B, veac XVI, 4 p. 201—202, nr. 200 (Trad.).

¹ Alexandru Mircea, domn al Țării Românești (1568—1574; 1574—1577).

² Petru cel Tânăr, domn al Țării Românești (1559—1568). Remarcabil de mare este datoria contractată pentru răscumpărarea vinei.

1578 octombrie 26, Cluj. Hotărîrea dietei nobilimii Transilvaniei care menționează prezența a numeroși negustori evrei la târgul din ziua sf. Gal (16 octombrie).

„... 6. A hotărît maiestatea ta¹, împreună cu țara, în dieta trecută², că grecii și alte neamuri străine nu pot pătrunde dincolo de locurile fixate [pentru desfacerea mărfurilor]³; se spune însă deschis, că niciodată nu a intrat asemenea mulțime de greci și chiar și evrei, ca acum, cu ocazia târgului din ziua sf. Gal...“⁴

După: Mon. Com. R. Trans., III, p. 139—140 (Ung.).

¹ Cristofor Bathori, voievod al Transilvaniei (1576—1581).

² Dieta din 27 aprilie — 5 mai 1578.

³ Problema protecționismului comercial a preocupat nobilimea și în cadrul lucrărilor altor diete. Cea de la Leț, de la 25 octombrie—4 noiembrie 1600, spre exemplu, interzicea pătrunderea negustorilor străini în interiorul principatului, obligându-i să-și desfacă mărfurile în târgurile mărginașe (Çaransebeș, Tâlmaci, Rîșnov, Prejmer etc.); D. Prodan, *Iobăgia în Transilvania în sec. XVI*, I, București, 1967, p. 447.

⁴ Sărbătoarea sf. Gal corespunde zilei de 16 octombrie, dieta de la Cluj desfășurându-se între 21—26 octombrie 1578.

1578 decembrie 10. Act al lui Mihnea Turcitul domnul Țării Românești prin care întărește lui Lațco ocine cumpărate în satul Mileștii de Jos, între altele ca urmare a unor datorii contractate de săteni la creditorii evrei.

„+ Din mila lui Dumnezeu, Io Mihnea voievod și domn a toată Țara Ungrovlahiei¹, fiul marelui și preabunului Alexandru voievod. Dă domnia mea această poruncă a domniei mele lui Lațco cu fiii săi, ciți îi va lăsa Dumnezeu, ca să-i fie ocină la Mileștii de Jos², din partea lui Ștefan jumătate, din vii și din vatra din sat și din pădure și din cîmp și din apă, pentru că a cumpărat-o de la fiii lui Ștefan și de la fratele lui, Stanciul, pentru 1 537 aspri, deoarece a fost pentru nevoia fiilor lui Ștefan și a fratelui lui, Stanciul, de la un evreu, căruia îi era dator Ștefan, dar l-a plătit Lațco din temnița de la Nicopole³.

Și iar a cumpărat Lațco ocină la Mileștii de Sus din partea popei Dumitru, a patra parte, din apă și din uscat și din pădure, pentru 450 de aspri, pentru că i-a fost popei nevoie la un evreu, dar l-a plătit Lațco cu aspri de la dînsul. [...]“⁴

Și iar a cumpărat Lațco ocină la Mileștii de Sus, partea lui Stănie toată, de peste tot și din cîmp și din pădure și din apă, dar numai nu i-a plătit o curătură care este dealungul râului, pentru că a cumpărat-o de la

fiii lui Stănie, de la Pața și de la Bucșe și de la Gindac, pentru o iapă, prețuită la 200 aspri, de s-au plătit de un evreu...”

După: DIR, B, veac. XVI, 4, p. 352—353, nr. 363 (Trad.).

¹ Act din prima domnie a lui Mihnea Turcitul, domn al Țării Românești (1577—1583).

² Azi sat component al com. suburb. Șimnicu de Sus, municipiul Craiova, jud. Dolj.

³ Interesantă mențiunea închiderii datornicului la Nicopole.

⁴ Urmează enumerarea altor ocini cumpărate în același sat.

64

1579 ianuarie 8, Iași. Act al lui Petru Șchiopul, domnul Moldovei adresat negustorilor poloni în care se specifică interdicția pentru evrei de a achiziționa vite pe teritoriul moldovean.

„Eu Petru¹, cu mila lui Dumnezeu domn și moștenitor al Țării Moldovei. Facem cunoscută prietenia noastră tuturor negustorilor din Lvov, atât lor cât și altora din orașele mărginașe ale pământului coroanei polone...

De asemenea, mai facem cunoscut că am alungat pe evrei de pe pământul nostru, lucru pe care să binevoiți să-l cunoașteți. Și lucrul acesta nu dintr-un motiv careare, ci doar din pricina plîngerii negustorilor noștri pentru faptul că [atunci cînd] negustorii noștri se îndreaptă cu boii la hotare, atunci evreii cumpără la voi peștăvuri și pleacă cu ele la noi și, evitîndu-i pe negustorii noștri își cumpără boi pentru ei, în timp ce negustorii noștri rămîn cu boii nevînduți.

Dacă însă am ști că ei nu pot cumpăra boi de la negustorii noștri, acolo, pe graniță, noi le-am permite să-i cumpere în țară, dar ei vor să cumpere pe pământul nostru pentru ei, iar negustorii noștri să rămînă cu boii nevînduți...”²

După: Arh. Ist., I, nr. 22, p. 172—174, nr. 255 (Pol.).

¹ Petru Șchiopul, domn al Moldovei (1574—1577; 1578—1579; 1582—1591).

² Actul nu exclude cu totul evreii din comerțul Moldovei, cum a fost considerat încă de obicei în literatura de specialitate, mai veche ci se constituie doar ca o măsură protecționistă în raport cu negustorii moldoveni referitoare la comerțul cu vite.

65

1579 Brașov. Din registrele unor meșteri peștăvari din Brașov rezultă că printre furnizorii de coloranți (indigo) și de lînă, se aflau și evrei, originari din Imperiul otoman.

1579 Meșterul postăvar Lörincz

Pentru indigoul dl. Iacob 14 h. 1 per fl. 1/45 fl. 17,52

1 aprilie. De la dl. Iacob marfă pentru fl. 1

1579 Meșterul postăvar Ștefan [pentru] nevoile atelierului 27 aug. de la Avram indigo, 5 h. per fl

1 1/2 fl. 7,5

9 sept. pentru indigoul lui Abraham 6½ h 1 per 1 d. 50
fl. 9,7

10 sept. pentru indigoul lui Avram 1½ h fl. 2,25

1579 Andreass Gressman

1 aprilie de la dl. Iacob [marfă pentru] fl. 2,80

1579 Andreass Gresmann

27 august de la Avram pentru indigoul său
5 h. 1 per.

fl. 1½

fl. 7,5

1579 Andreass Gressman

9 septembrie lui Abraham pentru (indigoul)
său 6 h.1 per fl.

1 d. 50 fl. 9,75

10 septembrie pentru indigoul lui Abraham
1/2 fl. 2,25

1579 Schwarcz Hanness

26 august indigoul pentru dl. Iacob 5 h.

1 per fl. 1/25

fl. 6,25

1579 Andres Burgraff

19 septembrie pentru indigoul lui Abraham
6¼g. fl. 9,75

1579 Hannes Hermann

9 septembrie indigoul lui Abraham 6½ h. fl. 9,75

1579 Sylwesterr

1 aprilie de la dl. Iacob fl. 1,70

1579 Sylwesterr

3 septembrie pentru indigoul lui Abraham
 5 h. per fl. 7,50

1579 Sylwesterr

10 septembrie pentru indigoul lui Avram
 1½ h. fl. 2,25

1579 Hanns Bach

27 august pentru indigoul lui Abraham 5 h. 1 per fl. 1½
 fl. 7

26 august indigoul pentru dl. Iacob 5 h.
 1 per fl. 1/25
 fl. 6,2

1579 Hanns Bach

10 septembrie indigoul lui Avram 1½ h. fl. 2,25

1579 Hanns Goldner

10 septembrie s-a cumpărat de la Abraham
 indigo 39 h. 1 per fl. 1/50
 fl. 58,50.¹

După: Goldenberg-Belu, Registre, p. 135—150.

¹ Asupra comerțului efectuat de evrei cu orașele sud-transilvănene (Brașov, Sibiu, Caransebeș etc.) se păstrează date relativ numeroase în actele și registrele vamale ale acestor localități. Parte a lor au fost publicate (*Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt*, vol. I—III, *Rechnungen...*, Brașov, 1886—1896 și *Quellen zur Geschichte Siebenbürgens aus Sächsischen Archiven I* [1: *Rechnungen aus dem Archiv der Stadt Hermannstadt und der Sächsischen Nation*, I, Sibiu, 1880), altele își așteaptă valorificarea în arhivele de la Brașov și Sibiu. Asupra lor vezi N. Iorga, *Istoria comerțului românesc, Epoca veche*, București 1925 și, mai recent, studiile semnate de S. Goldenberg, *Der Südrandel in den Zollrechnungen von Sibiu (Hermannstadt) im 16. Jahrhundert*, în „RESEE”, II, 1964, 3—4; R. Manolescu, *Comerțul Țării Românești și Moldovei cu Brașovul (secolul al XVI-lea)*, București, 1965; M. Dan, S. Goldenberg, *Le commerce balkano-levantin de la Transylvanie au cours de*

la secolul al XVI-lea, în „RESEE”, V, 1967, 1—2; S. Goldenberg, *Caransebeșul în comerțul sud-est european din secolul al XVI-lea*. în „Banatica”, 1, Iași, 1971. Între negustorii evrei amintiți în veacul al XVI-lea se află: Moise (1549 cu mărfuri în valoare de 48 340 de aspri și în 1550 cu mărfuri de 2 000 aspri, la Brașov), Abraham din Rîmnic, Abraham (1588), Abraham venit cu calfele sale și cu marfă de la Nicopole (1595) un Abraham din „Sibiu” (1597), Panna, „evreu din Tirgoviște” (1595), Saffar din Vidin (1595 și 1618—1619) etc. În legătură cu fabricarea postavurilor și protecționismul otoman, vezi pentru aceiași perioadă și documentele publicate de A. Galanté, *Documents officiels turcs concernant les Juifs de Turquie*, Stamboul, 1931, p. 132—134.

66

1582 septembrie 20, Lvov. Rezumat al unui act polonez privitor la cercetările efectuate din porunca lui Ștefan Bathory, regele Poloniei în legătură cu datoriile unor negustori evrei față de Iancu Sasul, domnul Moldovei.

„La 20 septembrie (1582) din Varșovia, Ștefan Bathory, regele, împunternici pe tezaurariul curții... să caute pretutindeni averile lui „Iancu, domnul Moldovei”¹... Consulii chemară pe negustorii locali și străini și mai ales pe cei care se știau că sint în legătură cu Moldova și-i întrebară în privința averilor lui Iancu Vodă..., „despre datoriile pentru boi și orice alte mărfuri din Moldova...”; Stanislav Scholcz, jurat din Lemberg recunoscu...; în aceeași categorie cu Scholcz se găsi Iosif Nachimovici, evreu din Lemberg, dator cu 640 taleri pentru boi, pentru acoperirea cărei datorii dăduse zece bucăți de pînză de Colonia, a opt taleri bucata; Scholcz mai numi printre „cumpărătorii de boi moldovenești” pe Chamiecz evreu din Buczacz, ... și cițiva evrei din Sniatin... Șefii „senioreă” comunității evreiești, cercetînd în sinagogă mai găsesc încă un cumpărător... evreul Samuil, care luînd boi moldovenești la bilciul de la Sniatin i-a vîndut...².

După: Iorga, *Relațiile*, p. 56—58 (Regest).

¹ Iancu Sasul, domn al Moldovei (1579—1582), omorît în Polonia, la Lvov.

² Regeste întocmite de N. Iorga după acte din arhiva orașului Lvov. Pentru alte tranzacții cu vite cumpărate de negustori evrei în Moldova, vezi în vol. de față doc. nr. 35, etc. În legătură cu relațiile lui Iancu Sasu și ale Moldovei cu evreeii în aceeași perioadă vezi și documentul din vol. XI al colecției Hurmuzaki sub nr. CV.

67

[1584] iunie 22. Act prin care Badea și Radul din Roșia atestă vînzarea unei jumătăți din satul Bistrița către logofătul Vișul, pentru a-și plăti datoriile contractate la evreul Avram din Ocna.

„+ Scrie jupan Badea și Radul din Roșia această carte a noastră acestui boier, lui Vișul logofăt, ca să fie volnic cu această carte a noastră

și să stăpînească partea noastră de ocină, jumătate din Bistrița, de peste tot hotarul, din cîmp și din deal și din moară și din apă și de pretutindeni, pentru că a vîndut-o Badea și Radul, jumătate din Bistrița lui Vișul logofăt, pentru 6 500 aspri, de ne-am plătit cu acei aspri de către Avram Evreul¹ de niște datorii. Și au vîndut Badea și Radul din Roșia acel sat, jumătate din Bistrița, lui Vișul logofăt, partea lor, de a lor bunăvoie...²

După: DIR. B, veacul XVI, vol. V, p. 162, nr. 172 și 533.

¹ După lista martorilor la vînzare actul specifică: „pentru că am vîndut lui Vișul logofăt de nevoie, pentru că am fost datori lui Avram Evreul de la Ocna 6500 aspri mai sus spusî.”

² Ulterior, Avram din Ocna Mare este amintit cu ocazia daniei satului Bistrița de către Mihai Viteazul marelui stolnic Sirbu; vezi în acest volum și nr. 69 și 83.

68

1584. Relatare a lui Franco Sivori care consemnează prezența negustorilor evrei în Țara Românească în vremea domniei lui Petru Cercel.

„... Muntenii nu fac negoț și de aceea negustoria este purtată de raguzani, greci și evrei și ceva turci, care aduc ștofe de lînă, mătăsuri și brocarturi, folosite pentru veșmintele bărbaților și femeilor de seamă, care se îmbracă cu multă strălucire”¹.

După: Călători străini, III. p. 17.

¹ Petru Cercel, domn al Țării Românești (1583–1585) a fost însoțit în intervalul 1581–1585 de genovezul Franco Sivori, ulterior autor al unor memorii, document de primă importanță pentru istoria Țării Românești (cf. Șt. Pascu, *Petru Cercel și Țara Românească la sfîrșitul sec. al XVI-lea*, Cluj 1944). Alte surse diplomatice atestă legăturile intense ale domnitorului român cu cercurile evreiești de la Constantinopol și Veneția. La 2 iulie 1583 un raport diplomatic german trimis de la Constantinopol anunța curții habsburge numirea ca domn a lui Petru Cercel și semnala creditele acordate noului domn de evreei constantinopolitani (Hurmuzaki, *Documente*, XI, p. 663–664, nr. 107). Cîteva zile mai tîrziu, la 12 iulie, ambasadorul Germigny semnala Curții Franței relațiile domnului cu sultana Hazaki prin intermediul unei mijlocitoare de origine evreiască (cf. *ibidem*, p. 164–165, nr. 274). Un alt raport, al secretarului venețian Ziliol anunța, la 22 martie 1589, plecarea lui Petru Cercel la Mantova și amintea despre relațiile acestuia în Veneția cu „deli Pannarotti Hebrei et Salamoncin Hebreo”; cf. *ibidem*, p. 202–203, nr. 321.

69

[1585] septembrie 9, Tîrgoviște. Mihnea Turcitul, domnul Țării Românești, întărește logofătului Vișul partea din satul Bistrița cumpărată de acesta anterior de la Badea și Radul din Roșia, ultimii fiind datori evreului Avram din Ocna Mare.

„† Din mila lui Dumnezeu, Io Mihail¹ voevod și domn a toată țara Ungrovlahiei, fiul marelui și preabunului Alexandru voevod. Dă domnia mea această poruncă a domniei mele slugii domniei mele Vișul logofăt și cu fiii lui, cîți Dumnezeu îi va lăsa, ca să-i fie ocină satul Bistrița jumătate, fiindcă l-a cumpărat Vișul logofăt de la Badea și de la Radul din Roșia, pentru 7 000 aspri.²

Pentru că Badea și Radul au fost datori unui evreu, anume Avram de la Ocna Mare. Astfel i-a plătit Vișul logofăt de la Avram Evreul cu acei aspri ce sînt scriși mai sus, iar ei au vîndut lui Vișul logofăt jumătate din satul Bistrița, părțile lor toate...“³

După: DIR.B, veacul XVI, vol. V, p. 203, nr. 216 și 549 (fotocopie după documentul slavon).

¹ Mihnea Turcitul, domn al Țării Românești (1585–1591). Vinzarea efectivă se făcuse cu un an în urmă, în vremea lui Petru Cercel; cf. în acest volum, nr. 67.

² În actul de vinzare propriu-zis suma apare de 6500 aspri.

³ Remarcabilă este modalitatea efectivă a vânzării pusă în lumină de act, suma de bani fiind transferată direct de cumpărător, logofătul Vișul, creditorului evreu din Ocna Mare. Vezi și nr. 83.

70

1586 februarie-iunie. Chitanță concepută a creditorului evreu Moise fiul lui Eliezer în legătură cu plăți făcute de Petru Șchiopul domnul Moldovei.

„În numele lui Dumnezeu.

Am făcut socoteală cu... Petru-Vodă¹ și s-a găsit că am primit pînă duminică, 19 Șebat 5346, cinci sute treizeci și două de mii șapte sute optzeci de aspri. Pentru adevărîntă am iscălit aici numele meu: Moise, fiul lui Eliezer răposatul.

Încă de la gealep douăzeci și trei de mii șapte sute șasezeci de aspri.

Încă de la...² șasesprezece mii de aspri.

Încă de la administrațiunea din Galați opt mii de aspri.

Încă de la...² nouă mii de aspri.

Această socoteală a fost pînă în ziua de luni, 9 ale lunii, iar anul [e] 5346. În ziua aceea am mai primit zece mii patru sute șasezeci. Care fac, de toți, șase sute de mii.

Am mai primit, în ziua de luni, întîi a lui Tamuz, 5 000 (cinci mii) de lei, fiecare cite patruzeci de aspri, care fac două sute de mii de asprii.“

După: Iorga, Documente, p. 12, nr. XI.

¹ Petru Șchiopul, domnul Moldovei, în ultimă domnie (1582–1591); documentul a fost publicat de Iorga sub datarea largă 1585 martie-1586 februarie.

² Așa în original.

1586 iunie 26, București. Mihnea Turcitul, domnul Țării Românești întărește ocine în Olteni mitropolitului Mihail, care răscumpăraseră anterior datoriile fostului proprietar al satului, făcute la evrei și creditori otomani.

„Din mila lui Dumnezeu, Io Mihnea voevod și domn a toată țara Ungrovlahiei¹, fiul marelui și preabunului Alexandru voevod. Dă domnia mea această poruncă a domniei mele precinstitului și preasfințitului arhimitropolit, chir vlădică Mihail, ca să-i fie ocină în Olteni, din partea lui Dumitru vătaf din Bujoreni și fiilor lui, Stroe și Bujor, a treia parte din sat, cu vecinii, din cîmp și din pădure și din dealul cu vie și de pretutindeni. Pentru că această mai sus zisă ocină a fost de moștenire a lui Dumitru vătaf și a fiilor lui. Și apoi Dumitru vătaf și fiii lui, Stroe și Bujor, au venit singuri înaintea domniei mele, cînd am fost domnia mea domn în țară întîia oară, de au dat această mai sus zisă ocină părintelui vlădică Mihail, cînd a fost episcop la Rîmnîc, ca să facă patru sărîndare, două sărîndare lui Dumitru vătaf și jupanitei lui, iarăși două sărîndare. Însă părintele vlădică Mihail n-a vrut să dea nimic, nici să facă nimic de la sfînta episcopie, ci s-a gîndit în sufletul sfinției sale, ca să-i fie lui această mai sus zisă ocină de ohabă. Astfel, s-a ridicat părintele vlădică Mihail de a plăti aceste sărîndare din niște aspri ai sfinției sale dinainte vreme, pînă ce nu era episcop, încă din averile părinților sfinției sale, 480 aspri, pe patru sărîndare. Și apoi iarăși a dat părintele vlădică Mihail 2 000 aspri, iarăși din asprii sfinției sale, de i-a scris la sfîntul jertfelnic.

Și apoi s-a întîmplat moarte lui Dumitru vătaf și au rămas fiii lui Dumitru vătaf săraci și în mare greutate și nevoie și în multă datorie la evrei și gelepi. Iar întru aceasta, părintele vlădică Mihail, dacă a văzut așa, că sînt vînduți evreilor și gelepilor cu datorii, iar sfinția sa i-a plătit de către toți datornicii pe unde au avut datorii. Iar apoi părintele vlădică Mihail i-a miluit de-apururi...”

După: DIR.B, veacul XVI, V, p. 245, nr. 259.

¹ Mihnea Turcitul. Evenimentele relatate se referă la prima domnie, deci perioada 1577 – 1583.

1586 iulie 18. Mihnea Turcitul, domnul Țării Românești întărește lui Pîrvu mare clucer satul Bucovățul amintindu-se datoria contractată de săteni la un creditor evreu.

„Cu mila lui Dumnezeu, Io Mihnea voievod și domn a toată Țara Rumânească¹, feciorul bunului și preamilostivului, răposatului Alexandru voievod. Dat-am domnia mea această poruncă a domniei mele cinstitului dregătorului domniei mele, jupan Pârvul mare clucer și feciorilor lui, ciți Dumnezeu îi va da, ca să-i fie lui satul Bucovățul peste apa Jăiului, tot, cu toate hotarële cële bătrîne, de peste tot hotarul...

Apoi, cînd a fost în zilele răposatului Pătru voievod cel Tinăru², feciorul Mircei voievod, iar acest sat ce am zis mai sus, el au fcst dat într-o năpaste a unui Turcu solac. Și așa părăia acel mai sus zis solac înaintea răposatului Pătru voievod, feciorul Mircei voievod, cum că i-au fost furat o traistă cu 30 000 de aspri turcești. Într-acei răposatul Pătru voivod, domnia lui au căutat cu toți cinstiții dregătorii domnii lui și au aflat cum că acest sat mai sus zis, Bucovățul, au fost vinovați de furtișag acestui Turcu solac, ce s-au zis mai sus. Și atuncea, într-cea vrême și jupan Marcea postelnic și frate-său cel mai mic³. Dreptu acéia, răposatul Pătru voivod, domnia sa au întreat pe acești boiari ce scriu mai sus, cum să plătească satul lor ce acest mai sus zis Turcului solac. Iar jupan Marcea postelnic și frate-său Radul postelnic, iar ei nicidecum n-au vrut să plătească satul lor ce s-au zis mai sus, Bucovățul, ci s-au lepădat de ei denaintea lui Pătru voivod și le-au zis să plătească ei de acel Turcu solac, ce s-au zis mai sus și să le fie lor sat și moșie în veci. Iar satul Bucovățul într-acea vrême, ei n-au avut bani ca să plătească de această mai sus zisă năpaste, ci au luat 30000 de aspri cu dobîndă de la un ovréiu, de s-au plătit de acel Turcu solac.

Iar după aceasta, n-au fost multă zăbavă, ci au luat domnul Dumnezeu domnia de la Pătru voivod. Și după aceasta, au dăruit și au miluit domnul Dumnezeu și cinstitul împărat pre părintele domnii méle, Io Alixandru voivod⁴, cu domnia în Țara Rumânească. Iar acest sat ce s-au zis mai sus, anume Bucovățul, iar ei nicicum n-au putut să plătească acei 30 000 de aspri, ce i-au fost luat de la acel ovréiu mai sus zis, pentru că au fost între ei oameni săraci și nevolnici, ci au căzut și s-au rugat și au plânsu înaintea cinstitului dregătoriuului părintelui domniei méle, Io Alixandru voivod, jupan Stepan fost mare clucer⁵, că să-i plătească de cătră acel ovréiu, ce s-au zis mai sus, de acești 30 000 de aspri și satul să fie moșie în veci. Într-aceia, cinstitul dregătoriuul părintelui domnii méle jupan Stepan fost mare clucer, el n-au cutezat așa să-i plătească, ci iar au întreat pe Marcea postelnicul și pe frate-său Radul postelnicul, cum vor zice acei boiari, vor să plătească ei satul lor, au nu? Iar acești boiari ce s-au zis mai sus, Marcea postelnic și frate-său Radul postelnic, ei s-au lepădat de acest mai sus zis sat, ci l-au ertat dinaintea răposatului domnii méle, Io Alixandru voievod, în divan, să să plătească acest sat ce s-au zis mai sus. Într-aceia, cinstitul dregătoriuul părintelui domniei méle, jupan Stepan fost mare clucer, el au dat și au plătit această datorie și năpaste ce s-au zis mai sus, acești 30 000 de aspri, în mîna acelui ovréiu ce s-au zis mai sus, denaintea răposatului părintelui domnii méle Alixandru voivod și denaintea cinstiților dregătorilor părintelui domnii méle, în divan.“⁶

După: DIR.B. veacul XVI, V, p. 255—256, nr. 268.

¹ Mihnea Turcitul; document dat în ultima domnie, 1585—1591.

² Petru cel Tânăr (1559—1568).

³ Text lipsă în original.

⁴ Alexandru al II-lea Mircea (1568—1574).

⁵ Ștefan (Stepan) din Cioroiși. Fost mare clucer în perioada 1571—1573 (cf. N. Soicescu, *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova sec. XIV—XVII*, București, 1971, p. 96).

⁶ Potrivit datelor de mai sus împrumutul la cămătarul evreu a fost făcut în perioada 1559—1568, anume spre sfârșitul ei, plata datoriei efectuându-se în 1571—1573. Relatarea privitoare la creditori se repetă în termeni identici în actul lui Mihnea Turcitul din 8 aprilie 1590; cf. *D.R. B., veacul XVI*, V, p. 434—435. nr. 452.

73

1587 august 31, Lvov. Mărturie depusă în fața autorităților orașului Lvov de căraușii moldoveni Ioniță și Stan din Iași împotriva negustorului evreu Avram Gambais din Constantinopol.

„Ioniță și Stan din Iași, împreună cu tovarășii lor, reclamă — 126 fl. — pentru transportul de la Reni la Iași, a 14 care cu 42 vase de malvazie pentru evreul constantinopolitan Avram Gambais.

Pe 1 august, Avram prezintă un act grec, datat din Iași, în care Sima Vorsi marele vameș afirmă că în puterea învoielii încheiate s-a făcut plata. Actul era scris de notarul vameșului și în baza lui Avram susținea că datorii fuseseră căraușii, care i-ar fi plătit la Lemberg un rest de 71 de taleri și jumătate și că ei ar fi primit la plecarea din Iași o sumă de 300 aspri iar ce mai rămăsese au luat la Iași.”¹

După: Iorga, *Relațiile*, p. 86—87 (Regest).

¹ Rezumat întocmit de N. Iorga după actul original din arhiva de la Lvov. La 2 septembrie 1587, același cărauș moldovean Ioniță, împreună cu fratele său Teodor apăreau în fața tribunalului din Lvov în calitate de debitori ai altui evreu constantinopolitan; cf. *ibidem*, p. 87. Un an mai târziu (17 febr.) este atestat un transport similar prin Moldova, efectuat, în beneficiul unui negustor evreu, de către Mihai Făurarul, din Iași; *ibidem*, p. 88.

74

1588 iulie 28. Chitanță a banului Iane Cantacuzino și a stolnicului Nicolae atestând un împrumut în valoare de 150 000 de aspri făcut la evreul Celebi, creditor al voievodului Moldovei, Petru Șchiopul.

„Mărturisesc eu Ioan banul și Nicolae stolnicul că am luat de la Celebî Evreul postavuri și le-am împărțit pașilor pentru bairaclic, cum le-au dus pe rind, pentru 150 000 de aspri, adică aspri o sută cincizeci de mii; și le-am luat ca din partea domnului nostru Petru voievod¹ și avem învoială să fie omul lui la domnul nostru, să-i plătească. Și ca dovadă s-a făcut sinetul de față. 1588 iulie 28.

Și banii de mai sus, adică 150 000 [de aspri], s-au plătit în luna lui decembrie, de zi întâi, 1588.

Și...“

Pe verso: „Cele ovrăi.“²

„De la Petru voievod, de la Bogdan [din Bogdania = Moldova], 150 000.“³

După: Iorga, Documente, p. 2—3, nr. I (Grec, și trad.).

¹ Petru Șchiopul, domnul Moldovei, în ultima domnie (1582—1591).

² Însemnare aparținând lui Petru Șchiopul; Cele = Celebi. Este datată post 30 noiembrie 1588 — ante 19 august 1591, cf. *Documente și însemnări românești din secolul al XVI-lea*, București, 1979, p. 166, nr. LXXIII.

³ Însemnare ebraică (?) a lui Celebi.

75

1590 iulie 14 . Mihnea Turcitul, domnul Țării Românești în-tărește satul Rădăcinești lui Dumitru, amintindu-se datoriile plătite de acesta unor creditori evrei.

„Din mila lui Dumnezeu, Io Mihnea voievod¹ și domn a toată țara Ungrovlahiei, fiul marelui și preabunului Alexandru voievod. Dă domnia mea această poruncă a domniei mele lui Stanciul și mamei lui, Iușca și cu fiii lor, ciți le va da Dumnezeu, ca să le fie ocină la Rădăcinești² pentru că le este veche și dreaptă ocină de moștenire. Încă a cumpărat Stanciul ocină la Rădăcinești de la Constandin o seliște și o casă pentru 650 aspri și un loc de brădet pentru 60 aspri. Și iar a plătit Stanciul birurile lui Constandin pe trei ani, de i-a dat 1650 aspri.

Iar apoi, la moartea Iușei și la moartea lui Stanciul, ei au dat cu limba lor lui Dumitru văr al doilea toate ocinele lor și vite și vii și case și case și toate sculele și bucatele [de] mâncare și toată agoniseala lor. Iar Dumitru, el a făcut pomană Iușei și lui Stanciul și a cheltuit Dumitru din bucatele lui cu piine și cu vin și cu ceară 590 aspri și le-a făcut șase sârindare pentru 720 de aspri. Și iar a plătit Dumitru pentru birurile lui Stanciul 650 aspri. Și a plătit Dumitru datoriile lui Stanciul de către soția lui Stanciul, cu 600 aspri și de către Sâmbotin Evreul cu 680 aspri și de către Isac Evreul cu 350 aspri și de către Manta Grecul cu 150 aspri...“

După: DIR. B, veacul XVI, V, p. 467, nr. 482 și 631 (fotocopic după documentul slavon).

¹ Mihnea Turcitul, domn al Țării Românești (1585—1591).

² Sat, com. Berislăvești, jud. Vâlcea.

1591 septembrie 12. Raport al lui Bartolomeu Pezzen, trimisul imperial la Poarta otomană, către arhiducele Ernest amintind numirea ca domn al Moldovei a lui Aron Tiranul, identificat cu un anume Emanuel de origine evreiască și sprijinit de medicul evreu constantinopolitan Solomon „Germanul“.¹

„... Între timp este unul în locul său; ar fi un prieten al lui Petrașcu, care ar fi venit tot cu Petrașcu din Polonia, pe nume Emanuel¹ din neamul evreilor, prin grija lui Hogeia al sultanului, prin muftiu și mai ales printr-un evreu respectabil numit Solomon „Germanul“, în prezent factotum al marului vizir...”²

După: Hurmuzaki, *Documente III*, p. 153, nr. 140 (Germ.).

¹ Este vorba de numirea ca domn al Moldovei a lui Aron Tiranul (1591—1592; 1592—1595), succesorul lui Petru Șchiopul. Identificarea sa cu un personaj de origine ebraică este fantezistă, probabil datorată sprijinului primit din partea cercurilor evreiești constantinopolitane. În alte documente, papa îl denumea Abraham, iar fiul presupus al domnului, Locadello, pretendent la tronul Moldovei în 1622, ar fi fost „întețit cu o evreică”; cf. Hurmuzaki, *Documente*, IV, 2, p. 393 și V p. 393; Iorga, în „Analele Academiei Române”, t. XIX, p. 194.

² Solomon Aschenasi zis „Germanul” (Tedeschi), sprijinitor al lui Aron Tiranul, era la acea dată unul dintre personajele cele mai influente la curtea otomană și totodată rival al lui Don Jose Nassi; vezi Halevy. *Comunitățile*, p. 25 și, volumul de față, nr. 81.

1593 ianuarie 25. Prevedere legislativă privind impozitul care se percepea de la evreii din Transilvania.

„Articolul 4. Să se ceară și de la cei de mai jos, care trebuie să facă declarații. Evreii și anabapțiștii să plătească pe cap de om... Evreii să plătească pe fiecare cap douăzeci de denari.”¹

După: MHJ, V, 1, p. 221—222, nr. 450 (Lat.).

¹ Hotărîrea Dietei privea toți locuitorii regatului Ungariei, anunțînd o serie de măsuri de urgență în pregătirea războiului cu otomanii, care avca să se încheie în 1526 cu dezmembrarea Ungariei, după ocuparea Budei. Astfel în 1525 un decret al Dietei de la Racos, prevedea înlocuirea tuturor zarafilor (*fukari*) și a slujbașilor tezaurului de origine străină; cf. Hurmuzaki, *Documente*, II, 3, p. 507. Darea comunității evreilor (*Universitas Iudaeorum*), în 1526, se ridică la 1600 florini; cf. *ibidem*, p. 531, nr. CCCLXIX, n. 1.

Tot din 1526, după lupta de la Buda, o dietă nobiliară decidea expulzarea evreilor din toate ținuturile, cetățile și orașele Ungariei; dar hotărîrea nu pare să se fi pus în practică. Cf. *ibidem*, II, 3, p. 595, nr. CCCII.

Pentru situația acestor categorii vezi, în continuare, nr. 89.

1593 august 12, Cetatea Albă. Fragment dintr-o răspunsă referitoare la uciderea de către tătari a evreului Iehuda, fiul lui Iacob, plecat pentru a răscumpăra nobili polonezi căzuți în robie.

„În fața noastră, noi păstorii obștii sfinte Cetatea Albă, a venit onoratul domn Biniamin, fiul onoratului domn Eliezer și domnul Eliahu, fiul onoratului domn Ițhac, cumnatul său și domnul Avraham, fiul onoratului domn Zalman și au dat mărturie că un evreu ce venea din Rusia ca să meargă la Caffa, cu numele de Iehuda, fiul onoratului domn Iakov, a venit de dincolo ca să plece cu un ismaelit, pe nume Kasia. Tilharii i-au întilnit și l-au ucis [pe evreu]. Am scris și am iscălit numele noastre aici, în Cetatea Albă, luni 17 Sivan 5351.¹ Și totul a hotărît și întărit. Eu, Avraham, fiul rabinului Șlomo, eu Avraham, fiul răposatului Iehuda, eu Israel, fiul lui Dan, eu Reuven, fiul onoratului Eliahu...

În fața tribunalului de trei s-a înfățișat domnul Ieheșia fiul răposatului Iakov și a spus astfel, în limba evreiască: „Acum un an eram în Valahia² cu Moșe din Plock ca să răscumpărăm vite și am recunoscut pe un evreu din Cetatea Albă, pe care nu-l mai văzusem de 15 ani și l-am întrebat despre fratele meu, pomenitul Iehuda, dacă îl cunoaște. Atunci mi-a răspuns: „Te cunosc pe tine și pe fratele tău, care cînta din lăută“. Atunci l-am întrebat să-mi spună cum a pierit, pe uscat sau pe mare?. Atunci mi-a spus: „Fratele tău a pierit desigur; știi prea bine că a fost la Cetatea Albă și a plecat să afle unde sînt nobilii polonezi, luați în robie, ca să-i răscumpere. A plecat cu dînsul și un turc tot [cu gîndul] să răscumpere robi. Și erau banii în pomenita căruță evreiască, pe cînd turcul călărea. Niște tătari au văzut că evreul avea bani în căruță. Tătarii l-au urmărit, iar turcul a scăpat, fugind [înapoi] la Cetatea Albă. Cînd s-a întors turcul l-am întrebat: „De ce te-ai întors atît de repede?“ Atunci mi-a spus: „L-au ucis pe evreu, iar eu abia am scăpat cu fugă și m-au sărăcit de tot, căci mi-au luat toți banii.“ Și mi-a povestit așa cum am arătat mai sus. Toate acestea mi le-a spus evreul de la Cetatea Albă și l-am crezut și am luat doliu după fratele meu.

Toate acestea au fost date mărturie în fața noastră de Ioșua, fiul lui Iakov. S-a făcut azi, marți 12 Av (5) 353³, Șmuel, fiul răposatului Iosef, Simon, fiul martirului Moșe Kaț, Manases Iakov, fiul răposatului Iehuda Segal⁴.

După: Kara, Consultații rabinice.

¹ 1591.

² Id est *Moldova*.

³ În vara anului 1593. Mărturiile vin să ateste uciderea lui Iehuda cîndva în 1590 sau la începutul anului următor, pe drumul dintre Cetatea Albă și Caffa. Actul, în idiș, face parte din culegerea de consultații rabinice a lui Ioel Sirkes (cca. 1560—1640). Traducerea s-a făcut după ediția *Beit chadaș*, Frankfurt pe Main, 1697, cons. 77.

⁴ Pentru comunitatea evreiască existentă la Cetatea Albă în secolul al XVI-lea vezi mărturiile asupra unui vechi cimitir, la Gr. Arakian, *Observații pe marginea unor mărturii scrise*, în „Arhivele Basarabiei”, II, 1929—1938, Chișinău, 4, p. 441—449.

1593 decembrie 7, București. Mihai Viteazul întărește lui Căzan și altora ocine, vii și ogoare la Topliceni și în alte sate specificînd proveniența lor, între vînzători fiind amintit și evreul Haim.

„Din mila lui Dumnezeu, Io Mihail voievod și domn a toată țara Ungrovlahiei, fiul marelui și preabunului Io Petrașco voievod. Dă domnia mea această poruncă a domniei mele lui Căzan cu fiii, ciți Dumnezeu îi va lăsa, ca să-i fie o vie în Topliceni¹, pentru că a cumpărat-o de la Haim pentru 300 aspri gata. Și iar a cumpărat Căzan două ogoare în Topliceni, un ogor în vale, alt ogor în deal, la hotar, de la Nedelea din Topliceni pentru 200 aspri gata.

Și au vîndut acei oameni care s-au zis mai sus aceste ocine de bună voia lor, cu știrea tuturor megieșilor din sus și din jos și dinaintea domniei mele.

De aceea, am dat și domnia mea acelor oameni, care s-au zis mai sus, ca să le fie ocine de ohabă lor, fiilor și nepoților și strănepoților și de nimeni neclintit, după porunca domniei mele...²

După: DRH, B, XI, p. 18—20, nr. 15 (Slav și trad.).

¹ Sat Topliceni, în jud. Buzău.

² Mihai Viteazul, domn al Țării Românești (1593—1601). Interesul actului este major, fiind unul dintre puținele care atestă existența unei proprietăți de pămînt a unui evreu, probabil ca urmare a unei datorii neachitate de către un localnic.

80

[1593—1594]. Relatare a geografului Giovanni Antonio Magini despre prezența evreilor în Moldova în epoca lui Mihai Viteazul.

„... În Moldova se află mulți armeni, evrei, unguri, sași și raguzani care dețin tot negoțul. Căci aceștia sînt cei ce exportă grîul și vinul în Rusia și în Polonia și tot astfel trimit piei, cerge, ceară, miere, pastramă de vită, unt, legume la Constantinopol¹.”

După: Călători străini, IV, p. 587.

¹ Fragmentul face parte din lucrarea geografului padovian Giovanni Antonio Magini, *Geografia*, apărută la Veneția în 1596.

1594 februarie 19, Londra. Scrisoare a lui Judass Fatim, slujitor al lui Don Solomon, duce de Mitilene, relatînd diferendul dintre ambasadorul Angliei la Constantinopol și creditorii locali, în legătură cu împrumutul acordat lui Aron Tiranul, domnul Moldovei.

„Căruia¹ i s-au încurcat lucrurile de așa manieră încît l-au făcut să fie răspunzător pentru angajament și debitor a aproape trei sute de mii de scuzi, față de mai multe persoane, [împrumutați] pentru a ajuta pe cei care au vrut și l-au făcut domn al Bogdaniei², în scopul ca acest domn să-l elibereze de angajamentul și creanțele în care intrase susnumitul ambasador; pentru ca să plătească creditorii și neavînd posibilitatea s-o facă, deoarece numitul domn al Bogdaniei nu-i plătește cum se cuvine, astfel încît numitul ambasador, fără posibilități de plată, suferă mare rușine din partea creditorilor.“³

După: Tappe, Documents, p. 64, nr. 94 (Franc.).

¹ Edward Barton, ambasadorul Angliei la Poarta otomană.

² În original *Roy de Bougdanie*; Aron Tiranul, domn al Moldovei (1591–1595) recunoscut domn grație unor sume mari plătite sultanului, girant fiind Barton. Vezi, în continuare, nr. 82.

³ Scrisoarea aparține lui Judass Fatim, slujitor al lui Don Solomon Ashkenasi, duce de Mitilene și favorit al sultanului, la această dată în conflict cu reprezentantul englez la Poartă. Vezi și nr. 76 pentru ascensiunea lui Aron Tiranul. Același Judass Fatim răspundea într-o scrisoare de la 1 martie 1594, din Londra, la o serie de întrebări despre soarta domnului moldovean: [19] „Ce cauză îl face să fugă pe domnul Bogdaniei” — „Numiții Paulo Mariane, Mossey Benvenisti și David Passe sînt cauza încurcăturii ambasadorului de pe lângă domnul Moldovei și, intermediarul pentru tot ceea ce îl privește, este Paulo Mariane.” [20]. „La cine este îndatorat ambasadorul Barton?” — „Ambasadorul Barton, ai cărui creditori sînt evrei, turci și creștini, [care] i-au adus numeroase inele și multe mărfuri și bani, la comanda lui Aron Vodă”; cf. Tappe, *op. cit.*, p. 64–65, nr. 95.

1594 aprilie 21. Corespondență engleză de la Constantinopol relatînd sprijinul acordat de ambasadorul Edward Barton pentru Aron Tiranul domnul Moldovei prin intermediul unor creditori de tradiție ai domnilor Moldovei, între care și evrei.

„Domnul Barton¹ după ce a obținut [răspuns favorabil] din mâna Împăratului², la solicitarea sa în favoarea lui Aron³, negustorii greci nu au fost capabili să împlinească sumele de bani făgăduite de ei, drept care, alți negustori, atît creștini, cît și turci și evrei, prieteni ai domnului Barton, ca unii care mai înainte vreme avuseseră de a face cu domnii din acele părți în asemenea pricină⁴, s-au oferit ei înșiși să-i furnizeze [sumele de bani] lui Aron Vodă⁵, dacă domnul Barton ar fi mijlocitorul lor pe lingă domn, ca să fie binevoitor față de ei și să le plătească repede datoria...“⁶

După Tappe, Documents, p. 69, nr. 102 (Engl.)

¹ Edward Barton, reprezentant al Angliei la Poarta Otomană, mediator în problemele Moldovei. Pentru relațiile între Moldova și Anglia vezi: L. Démeny, P. Cernovodeanu, *Relațiile politice ale Angliei cu Moldova, Țara Românească și Transilvania în secolele XVI—XVIII*, București, 1974.

² Murad al III-lea (1574—1595).

³ Aron Tiranul, domn al Moldovei (1591—1595). Asupra epocii și relațiilor domnului cu englezii vezi și rapoartele contemporane ale misionarului croat Alessandro Comuleo în *Călători străini*, III, p. 370 și nr. 76. Vezi și doc. anterior.

⁴ Mențiune de interes pentru intensitatea raporturilor domnilor moldoveni cu creditorii evrei.

⁵ Pentru degenerarea situației politice și, în consecință, uciderea unor creditori de la Poartă între care și evrei, vezi în continuare nr. 86.

⁶ Corespondență trimisă de Thomas Wilcox, care a fost personal în Moldova, secretarului de stat al Angliei, Brughly.

83

1594 august 17, București. Mihai Viteazul întărește marelui stolnic Sîrbu și fratelui său jumătate din satul Bistrița, care aparținuse mai înainte lui Badea din Roșia și fusese vîndut cu 7000 de aspri în contul datoriei ultimului la evreul Avram din Ocna Mare.

„+ Din mila lui Dumnezeu, Io Mihail voievod și domn a toată țara Ungrovlahiei, fiul marelui și preabunului, răposatului Petrașco voievod. Dă domnia mea această poruncă a domniei mele cinstitului dregător al domniei mele jupan Sîrbul mare stolnic și cu fratele său popa Stan din Cerneți și cu fiii lor, cîți Dumnezeu le va lăsa, ca să le fie ocină satul Bistrița, jumătate și cu vecinii și din cîmp și din pădure și din apă cu morile, oricît se va alege și cu venitul de pretutindeni, însă partea lui Badea și partea fratelui său Radul din Roșia. Pentru că acest sat, el a fost de moștenire al lui Badea și al fratelui său Radul. Deci, l-a vîndut Badea și fratele său Radul din Roșia lui Vișul logofătul din Bâldești, pentru 7 000 aspri gata, cu care i-a plătit Vișul logofăt pe Badea și pe fratele său Radul cu acei aspri, pentru o datorie de la un evreu, anume Avram de la Ocna Mare, încă dinainte vreme.“¹

După: DRH.B, XI, p. 111—112, nr. 83. (Slav. și trad.).

¹ Actul este o reconfirmare a unor documente mai vechi, din vremea lui Petru Cercel și Mihnea Turcicul. Vezi *supra*, nr. 69 și 72.

[1594]. Însemnare marginală a cronicarului Ștefan Szamosközy referitoare la înscăunarea lui Mihai Viteazul printre ai cărui creditori de la Constantinopol sînt amintiți evrei.

„Cînd a luat Mihai Vodă domnia la Țarigrad făcut-a multe cheltuieli pe la greci, evrei, turci, încît au trecut de patru sute de mii de florini. Cînd a ajuns pe scaunul țării trimis-a cărți și a chemat din toate părțile pe aceia cărora le era dator. După ce s-au strîns toți — din Țarigrad, din Adrianopol și din alte locuri — în Țara Românească, i-a tăiat pe toți. Fost-a acesta cel dintîi semn pentru lovirea turcilor anno 1594.”¹

După: Crăciun, Szamosközy, p. 101

¹ Represiunea creditorilor levantini a avut loc la 13 noiembrie 1594 și a constituit momentul declanșării mișcării antiotomane. Din acest motiv, episodul a avut un larg răsunet fiind înregistrat de majoritatea izvoarelor vremii. Știrea era comunicată Venetiei de bailul Marco Venier de la Pera, la 29 noiembrie 1594 (cf. Hurmuzaki, *Documente*, III, p. 465, nr. 32). Ulterior ea a fost înregistrată de Cronică Anonimă, cronică lui Baltassar Walther, Stavrinou, Naima etc. Pentru toate mențiunile vezi P. P. Panaitescu, *Mihai Viteazul*, București, 1936, p. 109–110 și nota 1.

1595 februarie 26, Lvov. Informație provenită din Lvov, consemnată în Analele Fugger, referitoare la mazilirea de către otomani a lui Aron Tiranul, domnul Moldovei și uciderea de către el a supușilor turci, între care și cîțiva evrei.

„Știrile ne vestesc că zilele acestea sosesc continuu indivizi din Iași și Camenița care afirmă — cum am auzit de altfel eu însumi încă ieri seara de la toți iaconomiștii — că împăratul turcesc a chemat la sine la curte pe un ceauș, împreună cu patru căpitani, slujbași însemnați, care păzesc intrarea la sultan și i-a trimis la Iași, în Moldova, la Aron vodă¹ spre a-i porunci să meargă cu ei la Constantinopol la curtea împăratului turcesc. Cum a aflat dar că a fost mazilit și că s-a numit de acum un altul în locul lui, a pus să fie tăiat capul ceaușului împreună cu al acelor patru trimiși și a poruncit apoi de asemenea să se treacă prin sabie pe toți turcii din Moldova, precum și pe evreii turci, din care au dat de 19 persoane și s-a declarat apoi ca dușman fățiș, unindu-se cu muntenii și transilvănenii contra Turciei.”²

După: Hurmuzaki, Documente, III, I, p. 224, nr. 203. (Germ.);
Rosenbaum, Documente, p. 21, nr. 20 (Trad.).

¹ Aron Tiranul, domn al Moldovei (1591–1592; 1592–1595). A domnit până la aprilie 1595, murind ulterior în Transilvania în închisoarea de la Vinț. Vezi *supra* și nr. 76, 81–82.

² Asupra momentului istoric, vezi P. P. Panaitescu, *Mihai Viteazul*, București, 1936, p. 133–135. Reacția împotriva evreilor supuși otomani, asemănătoare cu cea a lui Mihai Viteazul, s-a limitat la evreii veniți din imperiul otoman.

86

1595 septembrie 22, Veneția. Informație contemporană din sursă venețiană care relatează despre represaliile exercitate la ordinul lui Sigismund Bathory, principele Transilvaniei, asupra negustorilor evrei supuși otomani, aflați în Țările Române.

„Înainte de a pleca din Constantinopol, Sinan¹ a tratat cu mai mulți negustori evrei, obișnuiți să facă negoț în Muntenia și Moldova, ca să meargă în acele țări și să se străduiască a îndemna acele neamuri să se întorcă la ascultarea sultanului și să se desprindă de ardeleni; așa s-a poruncit ca toți evreii să fie prinși și duși la Alba Iulia, unde zișii evrei au fost spânzurați de-alungul zidurilor aceluia oraș și, după ce s-a luat cu asalt Lipova, au fost tăiați în bucăți toți turcii și evreii ciți au fost acolo, punând Sigismund să se proclame că evreii nu pot rămâne în Ardeal, Moldova și Muntenia și că oricine are dreptul să-i omoare, oriunde îi găsește...”²

După: Constantinescu, Documente, p. 34 și 184, nr. 75 (Ital. și trad.).

¹ Informațiile italiene asupra momentului sînt foarte precise și, ca atare, de primă importanță. Marele vizir Sinan Pașa a preluat conducerea trupelor otomane în cursul lunii iulie 1593.

² Represiunile împotriva evreilor supuși otomani, aflați în Țările române pot fi datate relativ cu mare precizie, ele fiind ulterioare tratatelor de vasalitate încheiate între Sigismund Bathory și domnii români, cu Mihai Viteazul (Alba Iulia, 20 mai 1595) și Ștefan Răzvan (3 iunie); acorduri care prevedeau măsuri discriminatorii față de străini (greci, evrei etc.). Vezi în acest sens P. P. Panaitescu, *Mihai Viteazul*, București, 1936, p. 114–115. În același context Analele Fugger aminteau la 1 martie 1595 pe medicul evreu al lui Sinan pașa, doctorul Iacob (Giacob Rabino sau Robeno) care venise în Țara Românească să reclame o datorie de 4 000 de taleri, fusese închis de domn și dat ca ostatec principelui Transilvaniei; cf. Hurmuzaki, *Documente*, XI, p. 228, nr. 203 (Germ.) și M. A. Halevy *Médecins Juifs...*, p. 25.

87

cca. 1595. Responsă în legătură cu uciderea unor evrei, în trecere prin Moldova spre imperiul otoman, undeva pe valea Lăpușnei.

„Trei oameni din obștea sfântă din Lvov și cu dinșii trei tineri au plecat din orașul Iași, din Țara Valahiei¹, spre țara turcească. Pe drum, cale de o zi de la Iași, au fost omoriți. Numele primului [era] Ițchak Tirkł, iar numele celui de al doilea [era] Mendel, fiul lui Papus; numele celui de-al treilea, Faibiș.

Și iată că a dat mărturie onoratul domn Moșe, fiul lui Iehuda, cum că Mendel, fiul lui Papus și Ițchak Tirkł din obștea sfântă Lvov a u plecat din Iași în anul (5) 356², ca să meargă în țara turcească. Iar el i-a însoțit cind au plecat din orașul Iași. După scurt timp a venit o veste că au fost uciși.

A deus apoi mărturie onoratul domn Aharon, fiul martirului, domnul Iakov, cum că cei trei oameni sus numiți cu numele lor și cu dinșii trei tineri au plecat din orașul Iași, cu un grup de turci străini, ca să meargă în țara turcilor. Plecarea lor din orașul Iași a avut loc într-o joi, cu aproximativ două săptămîni înainte de Șavuot din anul (5) 356 după computul mic.³ După cîteva zile au venit alți turci în orașul Iași și ne-au spus: „Voi sinteți evrei, să știți deci că acei turci, care au plecat din Iași în țara turcească, ne-au întîlnit pe drum și ne-au spus: „Cînd veți merge în orașul Iași, să spuneți evreilor că cei șase evrei, care au plecat împreună cu noi din orașul Iași, s-au grăbit și ne-au luat-o înainte pe drum, din cauza apropierii simbetei. Noi am mers în urma lor și i-am găsit omoriți într-o vale.

A mai deus mărturie și susnumitul Aharon, că la acea dată, nu mai plecaseră alți evrei din orașul Iași, afară de cei șase amintiți.

A mai deus mărturie onoratul domn Mendel Halevy, cum că în joia aceea au plecat evreii din orașul Iași, cu niște turci străini, ca să meargă în țara turcească, dar n-a spus cîți evrei, ci doar evrei; nici nu-i cunoștea, afară de unul zis Ițchak Tirkł din Lvov. După cîteva zile au venit alți turci străini în orașul Iași și așa mai departe, cum a povestit și onoratul, susnumit, domn Aharon.

A mai deus mărturie și onoratul, suspomenit, domn Mendel, că a auzit din gura [ucigașilor?] în timpul chinurilor și în timpul ducerii la moarte; că au dat mărturie despre uciderea acelor sus amintiți.

A mai dat mărturie onoratul domn Ozer, cind a mers el din orașul Iași spre țara turcilor și în drum au venit la dînsul trei neevrei „Weiszkepf“⁴, din orașul Iași [care] i-au spus...⁵ cum au fost uciși șase evrei: trei bărbați și trei tineri; pe unul îl cunoștea; îi zicea Aizic Mekler [samsar] din Lvov și știa multe limbi. Are și o neastă la Lvov, în afara orașului. Și au spus neevreii „Weiszkepf“⁴ că evreii n-au vrut să-i aștepte la Iași, din cauza simbetei și au pornit-o [înainte],...⁶ apoi ne-am dus și noi după dinșii și i-am găsit uciși în valea orașului Lăpușna⁷.

A mai dat mărturie și onoratul domn Michel, la fel ca și vorbele amintite ale lui Ozer. Dar este o deosebire între dinșii, căci onoratul domn Michel a zis că neevreii au spus că i-au găsit morți în ziua de duminică, iar onoratul domn Ozer nu a spus în care zi. Mai este o deosebire între ei, căci onoratul domn Ozer a dat mărturie în numele pomeniților evrei, cum că pomenitul, onoratul domn Ițchak Tirkł are o neastă la Lvov, în afara zidurilor cetății, iar onoratul domn Michel nu a afirmat aceasta.

... Și am rezumat spuselor lor atît cit trebuie pentru concluzie.“⁸

După: Kara, Consultații rabinice.

¹ Moldova.

² În 1595.

³ În decembrie 1595.

⁴ Probabil „bătrini“.

⁵ Lipsă în text.

⁶ *Idem*.

⁷ Lăpușna (azi în R. S. S. Moldova-românească). Pentru tîrg, ca loc de vamă pe drumul spre Cetatea Albă, vezi C. C. Giurescu, *Tîrguri sau orașe și cetăți moldovene*, București, 1967, p. 248—249.

⁸ Documentul aparține cullegerii de response a lui Biniamin Aharon Slonik tradus după ediția „*Masat Biniamin*“ Metz, 1776, cons. 44. O variantă prescurtată a aceluiași document a fost publicată de M. M. Halevy, *Comunitățile evreiești din Iași și București pînă la Zaveră (1821)*, în „Sinai. Anuar de studii judaice“, III, București, 1931, p. 28—29, traducerea urmînd textul ediției a II-a a responselor citate, din 1833. În varianta Halevy, numele au o transcriere puțin diferită: Isac Türkl, Menel ben Papis și Phoebus. După cum observă ultimul editor amintit, textul vine să afirme existența, la sfîrșitul veacului al XVI-lea, unei comunități evreiești ieșene încheiate.

88

1596 mai 14, Gherghița. Mihai Viteazul, domnul Țării Românești întărește lui Dumitru ocine în Rădăcinești specificîndu-se plătirea de către acesta a unor datorii la creditorii evrei Sinbotin și Isac.

„+ Din mila lui Dumnezeu, Io Mihail voievod și domn a toată Țara Ungrovlahiei, fiul marelui și preabunului și răposatului Pătrașco voievod. Și a dat domnia mea această poruncă a domniei mele lui Stanciul și mamei lui, Iușei și cu fiii lor, ciți Dumnezeu le va da, ca să le fie ocină în Rădăcinești, pentru că le este veche și dreaptă ocină și de moștenire. Și încă a cumpărat Stanciul ocină în Rădăcinești de la Costandin I seliște și o casă pentru 650 aspri gata și un loc din Brădet pentru 60 aspri gata. Și iar să-i fie lui Stanciul ocină în Rădăcinești partea de ocină a lui Costandin toată, cît n-a cumpărat cu aspri, oricît se va alege de peste tot hotarul și de pretutindenii, pentru că a plătit Stanciul birurile lui Costandin în trei ani, de a dat 1650 aspri gata.

Iar apoi, la moartea lui Stanciul, și la moartea Iușei, mama lui Stanciul, el a dat cu limba lui, însuși Stanciul vărului său de al doilea, lui Dumitru, toate ocinele lui și vitele și viile și casele și sculele și averile, hrana și toată agoniseala lui, iar Dumitru, el a făcut pomană Iușei și lui Stanciul și a cheltuit Dumitru din bucatele lui, cu piinea și cu vinul și cu tot, 590 aspri. Și a făcut 6 sărăcuste pentru 720 aspri. Și iar a dat Dumitru pentru birurile lui Stanciul 1 250 aspri. Și a plătit Dumitru datorii lui Stanciul de la soția lui Stanciul, anume Sora, pentru 600 aspri și de la Sinbotin evreul

pentru 680 aspri și de la Isac evreul pentru 350 aspri gata și de la Manta grecul pentru 150 aspri...¹

Și am văzut domnia mea² și cartea lui Mihnea voievod, cum a dat Stanciul toate ocinele lui și toate averile lui și toate sculele sale lui Dumitru vărul său de-al doilea...“

După: DRH, B, XI, p. 212—214, nr. 167 (Slav. și trad.).

¹ Actul continuă cu alte prevederi.

² Întărirea este acordată de Mihai Viteazul, domnul Țării Românești (1593—1601), pe baza unui act mai vechi al voievodului Mihnea Turcitul (1585—1591), datînd din 1590; cf. nr. 75 în volumul de față.

89

1599 octombrie 2. Relatare de epocă a nobilului Toma Kendi făcută comisarului imperial Mihai Szekely despre intențiile politice ale lui Mihai Viteazul, între care enumeră și alungarea credincioșilor evrei.

„... De asemenea, [Mihai Viteazul¹] nu vrea sub nici un chip să îngăduie pe arieni și calvini, ca și pe cei ce împărtășesc credința iudaică, iar pe aceia vrea să-i stîrpească pînă la unul.“²

După: Vasiliu, Miscellanca, I, p. 240 (Lat.).

¹ Pentru politica ecleziastică a lui Mihai Viteazul, în perioada unificării politice a celor trei țări române (1599—1600) vezi P. P. Panaitescu, *Mihai Viteazul*, 1936, p. p. 175—180.

² Evoluția situației evreilor în această perioadă este consemnată unanim de relațiile celor mai variate surse istorice; vezi în volumul de față documentele sub nr. 92—94. Informarea comisarului imperial, Carlo Magno către Mihai Viteazul, în legătură cu revedicările formulate de acesta în fața împăratului Rudolf al II-lea, aduce precizări suplimentare: „Eu, împăratul, rog pe Domne-Ta să nu lași într-acel loc mulți credincioși, numai să lași 3: Greci și Frânci și Lotreni...“; cf. actului datat înainte de 13 februarie 1600, în *Mihai Viteazul în conștiința europeană, Documente externe*, I, p. 413, nr. 148.

90

1600 ianuarie 15. Salonic. Responsă în legătură cu uciderea unor evrei din Vidin în cursul raidului sud-dunărean al voievodului Țării Românești, Mihai Viteazul.

„În fața noastră, jos iscăliții trei judecători, întruniți ca tribunal, a venit domnul Israel Simon, locuitor din Vidin și, după ce i-am adresat obișnuitele preveniri, a depus mărturie în ladino: „Pe cînd mă aflam în magazinul meu din Vidin a intrat un cunoscut al meu, neevreu, care văzîndu-mă, s-a apropiat de mine și mi-a relatat violențele săvîrșite de craiul

român.¹ Și fără ca eu să-l fi întrebat, mi-a spus: „L-am găsit pe prietenul Iosef Ruso și pe doi frați vitregi ai săi, Ițchak Varon și Ițchak Amiel, cu care era mereu împreună; ei fuseseră omoriți împreună, iar eu i-am îngropat.“

Aceste mărturii au fost depuse după ce martorul a fost prevenit că trebuie să spună adevărul. Apoi și-a mai amintit ceva și a spus că el fusese tovarăș cu numitul domn Iosef Ruso și că numele celor doi frați vitregi erau chiar Ițchak Varon și Ițchak Amiel.

Azi, marți 9 Svat (5) 360², aici în Salonic.

Drept care semnăm: Aron Iosef Sason, prăvilaș, Iosef, fiul lui Moșe Sason, prăvilaș, Mordechai Baruch Mitevuli, prăvilaș.³

După: Fontes hebraicii, I, p. 338 (Ladino) și Kara, Consultații rabinice (Trad.).

¹ În original, „el rei Vlaho“, Mihai Viteazul; domn al Țării Românești (1593–1601). Evenimentele descrise se înscriu în cadrul politicii antiotomane a domnitorului român și a măsurilor represive la adresa supușilor Porții; în legătură cu aceasta vezi, *supra* documentele din 1594 și septembrie 1595 și comentariile la ele.

² Marți 15 ianuarie 1600.

³ Documentul aparține culegerii de consultații rabinice a lui Aharon Sason (1555–1610) și este inclus în volumul „*Torat emet*“, Veneția, 1626. O traducere engleză vezi, mai recent, în „*Annual...*“, V, Sofia, 1970, p. 96.

91

1600 martie 8. Raport al comisarului imperial Mihail Szekeley către împăratul Rudolf al II-lea în legătură cu evenimentele din Moldova în preajma alungării lui Ieremia Movilă de către Mihail Viteazul, amintind persecutarea negustorilor evrei.

„... iar mai departe se arată că mare parte a locuitorilor din Moldova s-a băjenit spre Valahia, căci atunci când Ieremia se gătea de fugă¹ a socotit țara drept cămară a sa, iar de la negustorii ce nu erau stornici, precum grecii, armenii, evreii lua ducați de aur cu miile și peste.“²

După: Hurmuzaki, Documente, XII, p. 765, nr. 1133 (Germ.).

¹ Ieremia Movilă, domn al Moldovei (1595–1600) a fost alungat de trupele voievozului Mihai Viteazul în luna mai 1600.

² Pentru evenimentele complementare și situația creșterii, vezi *supra* nr. 94–96.

92

1600 septembrie 15, Cluj. Relatare de epocă referitoare la persecuțiile ordonate de principele Transilvaniei împotriva românilor, sîrbilor, grecilor și evreilor transilvăneni care s-au arătat favorabili lui Mihai Viteazul, domnul Țării Românești.

„Toți valahii, sîrbii, evreii și grecii care sînt de partea voievodului sînt uciși de cître ai noștri, iar el, voievodul, să tot fie la Alba Iulia“¹.

După: Veress, Documente, VI, p. 187—188 (Germ.).

¹ Informația este de interes, fiind unică în relatarea unei atitudini favorabile a evreilor în raport cu Mihai Viteazul. Ea precede cu puțin lupta de la Mirăslău și evenimentele legate de ea și nuanțează imaginea oarecum stereotipă în aprecieri ale celorlalte știri contemporane.

93

1600 septembrie 23, Praga. Informație de epocă, din surse evreiești referitoare la evenimentele din Moldova și cursul luptelor dintre Mihai Viteazul și poloni.

„Zilele acestea au sosit evrei localnici, venind de la tîrgul de la Cracovia; ei confirmă nu numai că sperjurul Bathori și marele cancelar din Polonia au fost înfrinți în Moldova de către fiul Valahului, dar și că el, voievodul¹, i-a urmărit pe respectivii cu trupele lor cale de 7 mile și i-a bătut.“²

După: Veress, Documente, VI, p. 199 (Germ.).

¹ Mihai Viteazul, domnul Țării Românești.

² Informația se referă la luptele dintre voievodul român și trupele lui Ieremia Movilă, sprijinite de poloni.

94

1600 octombrie 14, Constantinopol. Scrisoarea franciscanului Eustachio Fontana adresată cardinalului Cinzio Aldobrandini în legătură cu situația din Țara Românească și raporturile dintre Mihai Viteazul și otomani, menționînd atitudinea nefavorabilă a evreilor față de voievodul român.

„Preailustre și preacucernice monseniore, stăpîn al meu, eminență. De la ultima scrisoare pe care am expediat-o luna trecută domniei voastre preailustre și preacucernice, pînă acum s-a sperat și în mod normal ar fi să se producă cîteva confruntări în Ungaria, între imperiali și Ibrahim, sau în Moldova, între Mihai și polonezi. Nimic nu s-a petrecut, armele au stat la locul lor. Domnește liniștea. Ceea ce nu împiedică să se manevreze cu toată puterea împotriva lui Mihai. Toți strigă contra lui pentru planul demn

de dispreț; îl amenință cu moartea; nu poate câștiga la propunerile sale de pace, în nici un fel, nici poporul nici pe cei mari, deoarece are aproape toate categoriile de oameni contra sa, pînă și evreii...“¹

După: Mihai Viteazul, p. 579—580, nr. 217 (Ital. și trad.).

¹ Mihai Viteazul, domn al Țării Românești (1593—1601). Informația este posteroară luptei de la Mirăslău (18 sept.) și recuceririi Moldovei de către trupele polone, marcind o serie de înfringeri succesive ale voievozului român și un moment cumpănă în acțiunile sale.

95

Începutul sec. XVII. Responsă a lui Iomtov Saalon în legătură cu disputa dintre doi creditori sud-dunăreni evrei, amintindu-se relațiile lor cu Țara Românească.

„Reuven a cedat o datorie ce o avea asupra unui valah, la o sumă mare, pentru o sumă mai mică și a spus [cumpărătorului] să se ducă să o încaseze (iar surplusul îi va aparține). Și a cumpărat Șimon zapisul de la Reuven, după lege și a plecat în Valahia.¹ A trimis acolo un om al său și s-a întors după un timp, zicînd că nu a primit nimic de la valah. Acum el se întoarce către Reuven, că așa fusese înțelegerea între ei și actul se află la mîna lui Șimon, că dacă se va întoarce zapisul valahului și nu va fi primit banii, să-i capete înapoi de la Reuven.

Reuven a argumentat: „Dă-mi zapisul ce ți l-am încredințat și-ți voi da ceea ce îmi ceri“. Iar Șimon a răspuns: „Nu-l am, căci l-am pierdut, dar iată documentul întocmit de Rașkalo, administratorul aceluia valah, în locul zapisului ce mi l-ai încredințat; căci așa mi-ai spus, să-l dau lui Rașkalo, care e omul de credință [al valahului] și împlinește poruncile sale [după cum] se știe; chiar dacă l-aș fi ascuns, el tot îți va plăti, în temeiul documentului pe care ți l-a făcut administratorul său, ca și cu zapisul însuși, căci așa face întotdeauna și altora.

Iar Reuven i-a răspuns: „Chiar dacă e așa cum spui, dar mă tem că zapisul e în mîna altuia, sau va veni și acela și va cere datoria, căci așa e scris [în zapis] să se plătească oricui arată zapisul datoriei ș.a.m.d. Iar cînd voi merge eu cu documentul, nu-mi va da nimic; deși cu te cred că n-ai încasat, pînă nu văd zapisul pe care ți l-am încredințat și chiar dacă te voi crede, nu cred pe trimisul tău și dacă vei lămuri că nu este vreo neînțelegere între noi, la ce bun? Și atunci, dacă ți s-a pierdut, tu ești dator să mi-l înapoiezi chiar dacă n-ai fi fost decît un trimis plătit, dar mai ales că ai cumpărat zapisul, vînzare deplină...“²

După: Fontes hebraici, II, p. 118—19 (Ebraic) și Kara, Consultații rabinice. (Trad.).

¹ Țara Românească.

² În original textul continuă. Fragmentul aparține culegerii de response a lui Iomtov Saalon (1557/1561—1638) și a fost tradusă după *Consultații rabinice*, Veneția, 1694, f. 117 v., cons. 142.

1601 august 20. Însemnare din cronica lui Simon Massa și Mark Fuchs referitoare la distrugerea Clujului de către trupele lui Basta și Mihai Viteazul, domnul Țării Românești, în care se amintește prezența evreilor în acel oraș.

„... din cauza unor delictе foarte grave și anume pentru faptul că l-au primit pe Sigismund și l-au ajutat împotriva germanilor, pe cînd fugea la Opel și după ce comisarii majestății sale au fost alungați în mod rușinos, în sfîrșit, deoarece orașul acela (și anume Clujul) a fost copleșit de cele mai diferite și murdare secte și anume, arieni, anabapțiști și evrei. Din aceste motive Basta și voievodul Mihai au venit cu instrucțiuni de la împărat, ca să distrugă din temelii orașul cu ajutorul voluntarilor și să fie făcut orașul una cu pămîntul și să nu fie cruțați nici măcar copiii.”¹

După: MHJ, V, 1, p. 228, nr. 465 (Lat.).

¹ Episodul se referă la înfrîngerea lui Sigismund Bathory de către trupele generalului Basta și ale voievodului Mihai Viteazul în lupta de la Gorâslău (3 august 1601) și la evenimentele ce au urmat. Trupele lui Mihai Viteazul au intrat în Cluj la 11 august.

[ante 1605]. Responsă în legătură cu uciderea unui negustor evreu venit din Polonia la Iași pentru a cumpăra mărfuri.

„Un evreu din obștea sfîntă Sniatyn, cu numele de Iosef, fiul lui Menachem a plecat în țara Valahia¹, în orașul Iași și a cumpărat acolo marfă: ceară și blănuri...”² Iar din orașul Iași a pornit înapoi spre casă, în orașul Sniatyn și a luat cu dînsul toată marfa ce o cumpărase acolo. Cînd a ieșit din oraș i s-a alăturat un străin neevreu cu soția sa neevreică.

După aceasta, peste cîteva zile, un evreu cu numele de Șevach, din obștea sfîntă Lvov, a venit la Trepanoli³, în țara Poloniei și a recunoscut pe acel neevreu pomenit mai sus și pe acea neevreică. A mai găsit și căruța și calul și marfa onoratului domn Iosef, mai sus pomenit. Îndată s-a mirat onoratul domn Șevach și a simțit că neevreul l-a ucis pe amintitul evreu Iosef și i-a luat tot avutul, căci acest om, onoratul domn Șevach fusese la Iași în același han cu onoratul domn Iosef. El a recunoscut toată marfa onoratului domn Iosef, precum și calul și căruța. El văzuse cînd neevreul și soția sa i s-au alăturat pe drum cînd a ieșit din orașul Iași. Atunci s-a străduit onoratul domn Șevach, cu intervenții, pînă ce l-au închis pe ucigaș în închisoarea unde se țîn cei acuzați de omor. Iar cînd străinul a văzut primejdia în care l-a adus crima sa, a mărturisit în închisoare, fără nici un fel de

tortură și a povestit toată fapta sa cea rea, cum l-a ucis pe sus pomenitul onoratul domn Iosef din Sniatyn, în țara Valahiei și i-au luat tot avutul. După mărturisirea sa, s-a dat sentința după legea contra ucigașilor...¹

Adus la tribunalul rabinic, care a luat mărturia în orașul Podhajec. Mai este scris la acest tribunal că, după ce s-a sfârșit judecata celui neevreu care l-a jefuit și ucis, că [ucigașul] a justificat sentința și a strigat în gura mare în fața tuturor: „Acum știm că Dumnezeu este judecător drept și că e adevărat că răzbună singele evreului Iosef, pe care l-am vărsat cu miinile mele“. De asemenea, confesorul a povestit că, atunci când ucigașul i s-a spovedit înaintea morții, așa cum e obiceiul la creștini să se spovedească la preot, a recunoscut dreptatea osindei, zicându-i chiar aceste vorbe. Mai scrie acolo că ucigașul a spus că atunci când a împușcat cu arma numită pușcă în trupul pomenitului Iosef, acesta a căzut îndată la pământ, iar ucigașul și soția sa s-au sculat și au scotocit trupul pomenitului Iosef și în hainele sale după bani, dar n-au găsit decît cam doi galbeni. Sus amintitul Iosef nu s-a zvîrcolit de loc și nu mai avea răsufulare, ci era mort deabinelea. Și a fost ucis lingă o [fintină]...“⁵

După: Kara, Consultații rabinice.

¹ În Moldova.

² Lipsă în text.

³ Probabil, localitatea medievală Tarnopol.

⁴ Lipsă în text.

⁵ Documentul nu poartă dată, fiind încadrat în funcție de celelalte consultații rabinice ale lui Biniamin Slonik. Traducerea s-a făcut după textul ebraic din culegerea *Masat Biniamin*, Metz 1776, cons. 68.

98

1605 ianuarie 6. Responsă în legătură cu moartea unui evreu în cursul luptelor din Moldova, din 1600, între trupele polone ale lui Jan Zamoyski și cele ale lui Mihai Viteazul.

„În fața noastră, jos iscăliții trei judecători, în ședință, a venit onoratul domn Iosef, fiul domnului Smuel și l-am întrebat după lege și cu pre-venirile legale și a depus mărturie în slavă, iar noi am tradus în idiș: „Eram în Valahia¹, eu și Chaim, ginerele onoratului domn Ithac, fiul lui Slomo din Krasni, la Stepanuviț², într-un han, atunci când a fost războiul cu Mihail.³ Atunci ni s-a făcut frică și ne-am dus la o gospodărie, în tabăra de valahi și poloni⁴, care se afla în câmp, la o jumătate de milă de Botoșani. Aici am văzut o luptă mare a hășopdarului, iar trimișii se duceau și veneau mereu, anunțînd că vine Mihail. Atunci eu, Iosef i-am spus numitului Chaim: „Aici se va da o luptă mare cu Mihail, e primejdie de moarte pentru noi. Mai bine să ne ducem în orașul Botoșani, poate că Dumnezeu ne va mintui.“

Numitul Chaim n-a vrut să plece; atunci am plecat numai eu, Iosef, iar Chaim a rămas în lupta pomenită. Pină la urmă, eu, Iosef împreună cu alți evrei din Lvov și Skaly, am fost în Botoșani. Aici am auzit că ai noștri [polonii] au bătut oastea lui Mihail și au înaintat spre Cotnari. Noi ne-am temut să mai rămînem la Botoșani, căci era oaste puțină acolo; atunci ne-am tocmnit iarăși oameni și am plecat din nou la Stepanoviț. Pe drum, l-am văzut pe amintitul Chaim zăcînd pe cîmp, pe spate. Avea o gaură în gîtlej, hainele îi erau muiate în singe și era mort. Eu l-am atins cu mîna mea. Atunci au vrut țărani să-i scoată caftanul, căci purta un caftan bun de „Margea“, iar eu le-am spus: „Să nu faceți asta; e evreu și veți avea necazuri multe.“ Ei l-au lăsat în pace. Noi ne-am dus repede la Stepanoviț de frica luptelor. Aceasta s-a întîmplat la cinci zile după ce m-am despărțit de dinsul.“

Tribunalul rabinic a întărit mărturia după lege și întocmai azi, duminică, 26 Tevet 5305, după computul mic, aici în obștea sfîntă Medziboz.“⁵

După: Kara, Consultații rabinice.

¹ Moldova.

² Tîrgul medieval Ștefănești.

³ Mihai Viteazul, ca domn al Moldovei (mai-septembrie 1600). Documentul aduce informații prețioase pentru cronologia luptelor din Moldova, în vremea domnitorului amintit, evenimentele relatate încadrîndu-se în cursul ciocnirilor din luna septembrie 1600, după intrarea în țară a trupelor polone care l-au instalat la domnie pe Ieremia Movilă.

⁴ Relatarea se referă la trupele cancelarului Jan Zamoyski și la moldovenii adepți ai lui Ieremia Movilă. Pentru ansamblul luptelor vezi P. P. Panaitescu, *Mihai Viteazul*, București, 1936, p. 228–230 și precizările lui I. Kara, în „Acta Valachica“, Tîrgoviște, 1972, p. 171–175.

⁵ Consultația rabinică aparține culegerii lui Ioel Sirkes, ed. Frankfurt pe Main, 1696, nr. 82 (vezi și *supra* cons. 77, din 1593). Prima traducere românească a sa, cu diferențe notabile față de cea prezentă, a apărut în „Revista israelită“, I, 1886, 11, p. 343–344, după care s-a preluat datarea actului. Arthur Gorovei în *Monografia orașului Botoșani*, Botoșani, 1925, p. 74–75, pare să semnaleze o altă consultație care se referă la luptele dintre Mihăiaș Movilă, fiul lui Simion cu Constantin Movilă, fiul domnului Moldovei, Ieremia (1600–1606), încheiate cu înfrîngerea primului la Ștefănești, în decembrie 1607.

1605 iunie 26-august 3, Praga. Consiliul secret habsburgic comunică Camerei aulice imperiale hotărîrea împăratului Rudolf al II-lea de a onora cererea voievodului român Nicolae Pătrașcu privitoare la un împrumut, sumele urmînd a fi achitate prin intermediul unor evrei.

„Se comunică prin aceasta camerei aulice. Consilierii consiliului secret își amintesc că maiestatea sa imperială... a binevoit să aprobe cu un an în urmă să i se dea voievodului Pătrașcu¹ 15.000 taleri pentru bijuteriile oferite maiestății sale. Deoarece amintitul Pătrașcu dorește 5.000 de taleri

de la maiestatea sa pentru plata unor datorii contractate, ca să-și poată scoate zălogul, altfel acesta va fi vîndut în cîteva zile de către evrei, camera aulică îi va procura cei 5.000 taleri, căci altfel el va pierde zălogul ce valorează peste 20.000 taleri, la evrei și va suferi o pagubă mare. De la Consiliul Secret, 26 iunie 1605.

Rabus cu mîna proprie.

S-a reluat în Consiliul secret și s-a menționat în mod expres că de mult i s-au aprobat [lui Pătrașcu] 5.000 taleri cadou și 15.000 pentru bijuterii. Pentru el intervin domnii Geheimben ca să i se dea ajutor din restanțele Geheimben. Evreii să fie somați și să se trateze cu ei scoaterea zălogului. 3 august [1]605².

Ediție: Veress, Documente, VII, p. 241—242 (Germ.).

¹ Nicolae Pătrașcu, domn al Țării Românești (nei. 1599—sept. 1600).

² În același an, în septembrie, Nicolae Pătrașcu apărea în fața unui reprezentant al curții habsburge, Joachim Huber, care relatează: „Pe baza ordinului oral pe care l-a dat Înălțimea Voastră în fața multora l-am chemat pe amintitul domn Pătrașcu la mine și am aflat de la el ce și cui datorează. El mi-a relatat că toate datoriile sale amintite la creștini și evrei se ridică împreună cu dobinzile la 5.000 taleri; mai propune să înainteze un inventar amănunțit cu numele creditorilor și sumele datorate, precum și zălogul amanetat ca și dobinzile pendinte“. Cf. *MHJ*, V, 1, p. 231, nr. 474, unde informația apare în mod greșit sub anul 1606.

100

1605 august. Responsă în legătură cu moartea unui negustor evreu în Moldova, în timpul unor lupte pe Dunăre.

„În ședința tribunalului rabinic astăzi, duminică 7 Elul (5) 365 a venit în fața noastră onoratul domn Mordechai-Morduș, fiul onoratului domn Șlomo și a declarat după legile martorilor... în limba idiș. „Eu și un evreu italian ședeam la Iași, în Valahia și mai era cu noi un evreu din Lvov, cu numele Aizik sticlarul.

El făcea unt și brînză. A început: „Nu mai am ce face aici, plec la Galați să cumpăr lecoveriță¹ poate voi scoate un ciștig. Ne-am convins că nu vrea să rămînă. A luat cu sine [dantelă] și panglici, iar evreul italian i-a dat două butoiașe cu rachiu, ca să cumpere lecoveriță. Cîteva zile după plecarea sa a venit veste că ar fi lupte la Galați; noi ne-am temut pentru pomenitul evreu. Între timp au sosit doi evrei și ne-au povestit despre lupte și cum a fost ucis acolo un evreu.

Cînd au loc lupte la Galați e un obicei acolo. Sub un mal înalt curge un fluviu pe care plutesc multe corăbii. Oamenii sar pe corăbii și trec pe celălalt mal. Evreul a vrut și el să sară, ba se și apucase de o corabie, cînd a fost lovit în coaste de o săgeată și a căzut în apă. Cei doi evrei nu ne-au spus însă numele [ucigașului]. Au spus numai că auziseră de pieirea evreului în împrejurările arătate.

Mai târziu ne aflăm la Iași într-o zi de târg. Un preot s-a apropiat de evreul italian și a vorbit cu dînsul despre luptele sus pomenite și despre uciderea aceluia evreu. M-am apropiat și eu [de ei] dar preotul vorbea într-o limbă pe care n-am înțeles-o bine². I-am rugat să povestească în românește³ cele întîmplate. Atunci a spus: „Am găzduit un om care avea dantelă, panglici și două butoiașe și cumpărase lecveriță. Cînd a izbucnit lupta, evreul a fugit ca să scape și voia să sară în corabie, care se afla pe fluviu, așa cum s-a mai spus, dar a fost împușcat și a căzut în apă. A doua zi luptele s-au terminat, ostașii au plecat, cum pleacă ei de obicei, repede și s-au scos morții din apă, s-au dezbrăcat și îngropat. Cînd au ajuns la evreu văzîndu-l că e circumcis, deci evreu sau musulman, n-au vrut să-l îngroape. Între timp am ajuns și eu la fața locului, l-am recunoscut [pe cel ucis] și le-am spus: „E un evreu pe care l-am găzduit într-o odaie a mea“. Și m-am dus de l-am îngropat, căci îmi fusese oaspete; dantela, panglicile și rachiul s-au pierdut în învălmășală, dar lecverița mai este.“ Toate acestea preotul le-a povestit în românește, iar italianului i le-a spus în altă limbă. Nu pot să știu dacă preotul i-a povestit evreului italian din proprie inițiativă sau la întrebarea acestuia despre pomenitul evreu“. Acestea sînt vorbele pomenitului Mordechai-Morduş.

[Semnează] Iakov, fiul învățătorului nostru răposatul Meşulim halevi ... Kopel Aşkenazi, Iţchak, fiul lui Iakov.

Se întărește iscălitura domnului Iţchak, fiul lui Iakov, ca fiind autentică și dată în fața noastră, cei trei. Acestea sînt vorbele smeritului Ioșea⁴, fiul învățătorului nostru Alecsandri...⁵

După: Kara, Consultații rabinice.

¹ Substanță dulce.

² În transcrierea lui M. A. Halevy, *Comunitățile Evreiești...*, în „Sinai. Anuar de studii judaice“, III, 1931, p. 30, preotul vorbea în *laaz*, limbă vorbită de o parte a populației orientale din Dobrogea (vezi, doc. *infra*, la 1652, Mangalia).

³ Aici, ca și în alte cazuri referitoare la Țara Românească, discuțiile purtate de evrei în limba română vin să ateste, odată în plus, stabilitatea comunităților locale și adaptarea la realitățile vieții medievale din cele două țări românești.

⁴ Secretarul sfatului rabinic.

⁵ Documentul face parte din culegerea de response a lui Biniamin Aharon, fiul lui Avraham Slonik, ediția „*Masat Biniamin*“, Metz, 1776, cons. nr. 45. Evenimentele relatate sînt în legătură, foarte probabil, cu luptele din 1602–1603 între trupele lui Radu Șerban, domnul Țării Românești și cele coalizate ale lui Simion Movilă, tătari și otomani. Pentru alte cazuri similare ale unor evrei uciși la începutul secolului al XVII-lea în Moldova, vezi semnalările lui M. A. Halevy, *op. cit.*, p. 30. O primă traducere românească, după ediția Sidilkow, 1883, cu cîteva diferențe neînsemnate („Iacob sin Meşulim numit Kopel Askenasi“, etc.), a apărut în „Revista israelită“, I, 1886, 13, p. 409.

101

1606 iulie 26, Kosiče. Scrisoare a lui Ștefan Bocskai, principele Transilvaniei către regele Poloniei în care solicită trimiterea unui cunoscut medic evreu al vremii, Eleazar, pentru a-l trata.

„Medicul Eleazar, care prin neam, educație și religie este evreu, a fost chemat din Polonia la Košice în anul 1606 pentru a îmblinzi cruzimea bolii precunoscutului principe al Transilvaniei Ștefan Bocskai¹, atunci când se credea că acesta fusese otrăvit de către Mihail Kătai, secretarul departamentului secret, printr-o bău²ură otrăvită pe care o oferise. Medicul a fost chemat la Košice. Iată acum scrisoarea principelui care se lupta cu moartea, trimisă în taină regelui Poloniei², pentru ca acesta să-l trimeată pe medicul Eleazar; ea s-a păstrat la Wolfg. Bethlen, Istoria Transilv., cartea XV! „Maiestatea voastră regală stăpîne, stăpîne foarte venerat de către mine! Încrezător în bunăvoința pe care maiestatea voastră regală pare să o manifeste, am socotit că ea trebuie să se arate la fel și în întîmplările acestea; în ultimele două luni a dat o boală grea peste mine, astfel încît am fost în pericol să ajung la capătul vieții mele. Totuși prin mila Domnului am supraviețuit, învingînd forța neașteptată a bolii prin străduința medicilor pe care îi am lîngă mine; dar deși am fost îngrijit de ei tot timpul, n-am putut să recîștig sănătatea dorită și vigoarea corporală pierdută. Deoarece în alte rînduri, din cauza tulburărilor politice ale statelor³ am fost lipsit de un număr mai mare de dîctori decît s-ar cuveni, care să poată avea o grijă mai mare și mai bună pentru sănătatea noastră prin mulțimea sfaturilor lor; de aceea am trimis la Cracovia orașul de scaun al majestății voastre, pe Gheorghe Czeplédi, convocatorul curții noastre și pe nobilul Gheorghe Szabó pentru a-l cîștiga de partea noastră pe savantul medic evreu, a cărui faimă și îndeminare în această meserie s-a răspîndit cu multe laude pînă la noi, rog pe maiestatea voastră intens, să-i ordone aceluia, în numele dragostei ce mi-o purtați, să meargă pînă la mine și să nu stea la îndoială sau să nu depună străduințe credincioase în vindecarea bolii mele. Pe cît de plăcută și de scumpă le este oamenilor sănătatea însăși, voi face ca și pe el să-l aștepte lucruri foarte plăcute. Dat în orașul nostrul liber Košice în 26 iulie 1606“

Wolfg. Bethlen, Ist. Transilv. cartea 1, amintește cu aceste cuvinte că boala principelui, care merita o viață mai lungă, a înșelat grija și priceperea tuturor medicilor de casă și a evreului Eleazar: „Agravîndu-se boala principelui Bocskai, cu care se lupta deja de cîteva luni și devenind pe zi ce trece tot mai gravă, cei mai experți medici, nu numai cei din Ungaria, care se aflau la patul lui, dar chiar și evreul Eleazar, care venise de curînd adus din Polonia, nu au folosit la nimic etc.“⁴

După: MHJ, XV, p. 26—27, nr. 18 (Lat.).

¹ Ștefan Bocskai, principe al Transilvaniei (1604—1606 dec. 29).

² Sigismund al III-lea (1587—1632).

³ Referirea privește continuarea războiului antiotoman, în anii de după moartea lui Mihai Viteazul, încheiat abia în 1606 prin pacea de la Sztivatorok între imperiali și Poartă.

⁴ Fragmentul aparține *Biografiei abreviate a medicilor din Ungaria și Transilvania* a lui Ștefan Weszprémi. Un alt medic evreu este consemnat la scurtă vreme — 2 iulie 1623 — la curtea lui Gabriel Bethlen (1613—1629); cf. MHJ, X, p. 153, nr. 133. Vezi în volumul de față și doc. nr. 119, 129, 130.

1607, Gromny. Decizie a Congresului comunităților evreiești (Vaad), ținut în 1607 la iarmarocul de la Gromny, referitoare la cumpărarea peștelui pescuit în Moldova.

„Există locuri cunoscute în Valahia¹, unde se pescuiesc împreună pești kușer [rituali] și pești treif [nerituali]. S-a constatat precis că peștii [de ambele feluri] să sărează și se usucă laolaltă; trebuie deci să se vegheze imediat ca nimeni să nu cumpere astfel de pește uscat, decît de la un om care se pricepe“.²

După: Kara, Consultații rabinice.

¹ Pentru comerțul cu pește practicat în Moldova la începutul secolului al XVII-lea vezi notațiile lui N. Iorga, *Istoria comerțului românesc, Epoca veche*, București, 1925, p. 268.

² Text tradus după G. Sohestov. *Matovat Kodes, L'rov*, 1869, f. 33, verso.

1610 martie 22, Vidin. Responsă în legătură cu uciderea lui Slomo Zenana, secretar al tribunalului rabinic din Oriahovo.

„În fața noastră, subscrișii trei judecători [ai tribunalului rabinic] a venit înțeleptul domn Ițchak Saul și, după prevenirile legale ce i s-au făcut, că va spune adevărul...¹, a jurat și a declarat următoarele: El s-a dus la Oriahovo, să fie secretar al tribunalului rabinic, în locul lui Slomo Zenana și strîngea datoriile [covenite] numitului Slomo. El s-a dus să ceară unui valah suma pe care acesta o luase cu împrumut. În acest moment a sosit o căruță cu sare, mînată de doi valahi. Doi turci, care se aflau pe acolo, iau zis: „Îi vezi pe aceștia doi? Ei au vărsat singele lui Küciuk Iazindji“. Atunci-i-a chemat la o parte și i-a întrebat cum a fost ucis și cine l-a ucis. Iar ei au zis: „Acești valahi sînt din Gubaz Dibrav² și Küciuk Iazindji s-a certat cu ei pentru niște funii și-l dușmăneau“. Pe cînd veneau din Nicopole³ cu o barcă încărcată cu făină, el venea dinspre Ostrov, spre Gubaz Dibrav; s-a stîrnit un vînt puternic și au fost luați de curent. Un barcagiu turc, care a scăpat, a spus că luaseră totul din barcă. Vestea a făcut vilvă la Oriahovo; unii s-au dus și au adus foi din cărți, ce au găsit. Acolo au întîlnit niște valahi. Unul din valahi i-a întrebat pe cei din barcă: „Îl căutați, poate, pe Küciuk Iazindji, care a fost ucis? Nu-l veți găsi, căci l-au aruncat într-o mlaștină, iar barca lui au sfărîmat-o în bucăți“.

Noi am cercetat și am aflat că domnul Slomo era poreclit Küciuk Iazindji, adică „scriitorul cel mic“. Aceasta a avut loc la Vidin, la 27 Adar 5370⁴ și pentru stabilirea adevărului am scris mărturiile în prezența noastră:

Iosef Galiano, prăvilaș, Rafael, fiul lui Samuel, prăvilaș, Rafael Ventura, prăvilaș. La această ședință a celor trei [prăvilași] noi, membrii tribunalului rabinic întărim cu semnăturile de mai sus: Moșe Djalati, Slomo Alabio, David, fiul lui Nehemia, prăvilaș⁵.

După: Fontes herbraici, II, p. 227—228 (Judeo-spaniolă); Kara, Consultații rabinice (Trad.).

¹ Lipsă în original.

² Localitate neidentificată.

³ Nicopolul Mic, azi Turnu Măgurele.

⁴ 22 martie 1610.

⁵ Documentul aparține culegerii de response a lui Șlomo ibn Aharon Hason, *Mișpatim ieșarin*, ed. Salonic, 1732.

104

1611 ianuarie 15, Praga. Fragment din scrisoarea lui Lazăr Henkel către palatinul György Thurzó amintindu-se răscumpărarea unor datorii contractate de Nicolae Pătrașcu, fostul domn al Țării Românești.

„... Întrucît sînt convins și cred chiar, nici nu mă îndoiesc că domnia ta își mai aduce aminte, cu cîtă dragoste, sinceritate și bunăvoință v-am slujit eu cînd la îndrumarea, îndemnul și dorința domniei tale am răscumpărat de la evrei nu numai bunurile sale care erau aproape cu totul pierdute, plătînd cu bani gheață, pe care i-am cerut cu împrumut de la altul, dar pe lingă aceasta, cît timp a fost aici la mare nevoie și în mare lipsă, nu numai că am luat asupra-mi în multe feluri, cînd cu bani gheață, cînd alte datorii de-ale lui, ci chiar plătindu-i astfel, încît datoria a întrecut cu cîte ceva chiar [suma] de 15 mii de florini; iar acestea le-am făcut pentru domnul Pătrașcu voievod¹, numai pentru a fi pe placul domniei tale“.

După: MHJ, V, 1, p. 232, nr. 475 (Ung.).

¹ Nicolae Pătrașcu, domn al Țării Românești (noi. 1599 — sept. 1600). Pentru datoriile contractate de el anterior, *vezi supra*, nr. 99.

105

1613 iunie 10, Tirgoviște. Radu Mihnea, domnul Țării Românești întărește o serie de ocine în Vrancea, amintindu-se datoria unuia dintre săteni la un creditor evreu.

„... Și iarăși a cumpărat Măinea 3 ogoare în satul Dumitrești de la Lepădat pentru 900 aspri. Și iarăși a cumpărat Măinea un ogor în Dumitrești

de la Șerban, pentru 200 aspri. Și iarăși a cumpărat Măinea ocină în Neniulești, toată partea lui Neniul, pentru două vaci cu lapte și cincizeci ferdele de griu. Și iarăși a cumpărat Măinea ocină în Bicești, partea lui Barcă toată, pentru 600 aspri. Și iarăși a cumpărat Măinea două ogoare în satul Dumitrești de la Cântă pentru 2 boi. Și iarăși să-i fie lui Măinea și femeii lui Ana, în satul Dumitrești, partea de ocină a lui Oprea din Tigoii toată, pentru că a dat-o Oprea pentru sufletul lui și încă i-a plătit Măinea datoria lui Oprea la un evreu, 500 aspri...¹

După: DIR, B, veac, XVII, 4, p. 204, nr. 189 (Trad.).

¹ Act al lui Radu Mihnea, domnul Țării Românești, din a treia domnie (1611–1616) Satele sint grupate în jud. Vrancea.

106

1613 decembrie 10, Iași. Ștefan Tomșa, domnul Moldovei întărește un privilegiu comercial pentru negustorii din Polonia, între care enumeră și pe evrei, stabilind traseul obligatoriu pe care aceștia urmează să-l parcurgă.

„Ștefan Tomșa¹, din mila lui Dumnezeu domn al țării Moldovei și moștenitor de drept. Facem cunoscut tuturor și fiecăruia în parte căruia i se cuvine, poporului din Polonia, polonezilor și mai ales negustorilor, atât polonezi cât și ucrainieni, armeni și evrei, că au voie, din acest ceas, să treacă prin pământurile noastre cu toate mărfurile și cumpărăturile, pe drumul de la Cernăuți, Hotin și Soroca, dar nu prin altă parte și numai pe aceste drumuri să meargă, altminteri își vor pierde marfa și toate cumpărăturile. Iar dacă vor arăta scrisoarea noastră pircălabilor noștri ce străjuiesc pe aceste drumuri volnici vor fi să intre și să iasă din ținuturile noastre. Și pentru o mai bună încredințare a scrisorii noastre, am poruncit să se pecetluiască și am iscălit cu mîna noastră. În Iași, în ziua nouă [a lunii lui] aprilie, anul Domnului o mie șase sute patrusprezece.²

Ștefan voievod³.

După: Iorga, Doamna lui Ieremia, p. 55, nr. XVII (Pol.).

¹ Ștefan al II-lea Tomșa, domn al Moldovei (1611–1615).

² Dintr-o inadvertență, N. Iorga a pus documentul sub data 10 decembrie 1613 (!). Sub data corectă, 9 aprilie 1614, actul este semnalat după regestul polon din *Kronika miasta Lwowa przez Dyoniziego Zubryckiego Nakładem Autora*, Lvov, 1844, de către L. R. Rosenbaum, *Documente și note privitoare la istoria evreilor din Țările Române*, I, București, 1947, p. 21, nr. 21. Pentru drumurile comerciale prin Moldova, în această perioadă, vezi P. P. Panaitescu, *Mihai Țiteazul*, București, 1936, p. 130. Deși privilegiul acesta redeschide negustorilor evrei piața moldovenească, specificarea traseului obligatoriu pe care urmau să-l străbată, rămîne o prevedere restrictivă, consecință a protecționismului comercial instituit prin actul mai vechi al lui Petru Șchiopul. Vezi, *supra*, nr. 64.

³ Semnătura domnului în slavonă.

[cca. 1613]. Responsă în legătură cu uciderea în Moldova a unor evrei de către țilhari.

„Înaintea noastră trei judecători, întruniți în tribunalul rabinic, s-a înfățișat domnul Șimon, fiul mortului, domnul Iakov și a spus, după legea martorilor, cu blestemul, că dacă nu va spune adevărul, își va purta păcatul; și a spus acestea în limba idiș: „Eram în orașul Soroca¹ și am vorbit cu un român despre oamenii care au fost uciși în Țara Valahiei². Atunci l-am întrebat pe român dacă erau aceiași țilhari care i-au ucis pe evrei. Iar el mi-a răspuns că au fost alți țilhari care i-au ucis pe Israel și pe tovarășii săi, iar acolo unde Nisan și Moșko și Șalom au pierit, au fost iarăși alți țilhari. Nisan și Moșko au fost văzuți zăcînd în pădure alătura, iar Șalom zăcea și el lângă dinșii, decapitat, capul fiind departe de trup.“ Pînă aici spusele lor.

A mai depus mărturie onoratul domn Israel, fiul lui Șlomo, în aceeași pricină: „Eram la Orhei³ și am întrebat despre cei omoriți și anume Nisan cu tovarășii săi. Și mi-au spus cițiva neevrei că au fost înecați, iar altul [a spus] că au fost uciși în pădure. Pe urmă au mai spus neîntrebați și alți neevrei, că este neîndoielnic că au pierit și i-au numit pe Nisan, pe Moșko și pe Șalom. Apoi m-am dus la hanul la care Nisan obișnuia să tragă și femeia avea șpențerul lui, iar pe cap basmaua lui. Eu am recunoscut basmaua lui Nisan și am spus femeii că basmaua este a lui Nisan, iar dînsa mi-a răspuns: „Vorbești mult, evreule și tu ai să pieri, așa cum a pierit dînsul“. Pînă aici vorbele lui.

A mai depus mărturie Menachem, fiul lui Avraham, în pricina nenorocirii de mai sus. „Și eu am fost la Orhei cu numitul Israel și am văzut și cu basmaua și i-am spus și eu la fel [femeii], iar dînsa mi-a răspuns la fel, ba a mai adăugat că niște oameni i-au dat cartea de rugăciune a lui Nisan, iar șalul de rugăciune l-a văzut la o femeie, care îl poartă drept șorț. A mai spus: „Mergeam pe stradă și m-am văzut o femeie în piață și mi-a vorbit: „Credeam că și tu ai pierit ca și bietul Nisan; a pierit evreul cel mic și Moșko și Șalom. Îmi pare rău de dinșii“. Atunci am întrebat cum au pierit. Dar ea mi-a spus că au fost decapitați și aruncați într-o groapă în pădure.

A mai depus mărturie Ițchak, fiul lui Eliezer, în chestia nenorocirii sus pomenite: „Eram la Soroca și m-a întîlnit un român din Orhei cu numele de Ștefalenco și mi-a spus: „Slavă domnului că n-ai pierit și tu. Mi-a părut rău de tine, că ești încă tînăr, credeam că ai pierit împreună cu Israel și pe bietul Șalom; iarăși l-au ucis și Nisan cu Moșko plecaseră din Orhei [și] atunci i-au întîlnit și i-au legat și i-au dus în pădure de i-au decapitat“.

A mai depus mărturie suspomenitul domn Șimon: „A venit la mine nechemat un neevreu, în orașul Soroca și mi-a zis: „Am fost și eu cînd au fost omoriți evreii; eu călătoream cu stăpînul meu la o hotărnicie și am ajuns într-un sat. Aici era o mare gălăgie. M-am apropiat și eu și am văzut cum i-au scos din han pe cei trei evrei, i-au legat și i-au dus, cu bani cu tot. Eu

i-am întrebat: „Unde-i duceți?” Ei mi-au răspuns: „Pircălăbul de Orhei a poruncit să-i ducem pe cei trei evrei cu banii lor“. Și i-au dus.

A doua zi m-am întors acasă și m-a întâlnit căruțașul care transportase evreii. L-am întrebat: „Ce ați făcut cu evreii? I-ați dus la închisoare?” Atunci mi-a răspuns: „Au fost băgați la închisoare, de unde nu vor mai ieși cîte zile or avea“. Știu unde se află hanul din sat, din care omul îmi spusese că au fost scoși, căci acolo trăgeau Nisan și Moșko și Șalom, evreii sus pomeniți.

Iscălit: Menachem, fiul învățătorului nostru Mordechai Zingherl, răposatul; Ieșua Mordechai, fiul învățătorului nostru, răposatul Iașkov, zis Iekl, fiul lui...⁴ rectorul seminarului Biniamin Aharon [rabin]⁵.

După: Kara, Consultații rabinice.

¹ Soroca, oraș medieval, azi în R.S.S. Moldovenească (U.R.S.S.), pe vechiul drum moldovenesc (cf. C.C. Giurescu, *Tîrguri sau orașe și cetăți moldovene*, București, 1967, p. 275—277).

² Moldova, în vremea lui Ștefan al II-lea Tomșa (1611—1615), epocă în care comerțul cu Polonia, practicat și prin evrei este protejat de către domnitor, (cf. *infra*, nr. 106).

³ Orhei, târg medieval, probabil Orheiul Nou, azi în R.S.S. Moldovenească (U.R.S.S.), pe vechiul drum comercial al Moldovei (cf. C. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 254—255, unde apar și satele din ocolul târgului și în care s-au petrecut evenimentele relatate de documentul de față). Pentru starea de nesiguranță în ținutul Sorocii și al Orheiului, în această perioadă și care a afectat și pe negustorii în trecere prin zonă, vezi relatarea lui Charles de Joppecourt, în *Călători străini despre țările române*, IV, București, 1972, p. 386 și urm., cu notele bibliografice.

⁴ Lipsă în original.

⁵ Textul, în original în idiș, aparține culegerii de consultații rabinice ale lui Meir Ghedalia din Lublin (1558—1616) și a fost tradus după ediția *Manhir unei Chachanim*, Veneția, 1619, cons., 132. Data actului a fost stabilită în funcție de alte două consultații rabinice, în legătură cu același caz.

108

[cca. 1613]. Responsă a lui Meir Ghedalia în legătură cu uciderea unor negustori evrei din Polonia, în Moldova.

„A mai depus mărturie mai sus amintitul domn Ițchak, fiul domnului Mordechai, în sus amintita nenorocire¹. Și iată ce a spus: „Eram în Valahia², în orașul Stepanoviț³, și se afla acolo un evreu din Bar, care mi-a vorbit și mi-a arătat: Uite că vine ucigașul care i-a înecat pe cei doi evrei din Priluk“. Unul [din ei] era Zalman, cantorul din Priluk⁴. Numitul evreu a mai povestit cum l-au găsit pe evreu lângă [podul de peste] apă, atunci cînd l-au aruncat pentru a doua oară în Prut. Iar sus numitul evreu îmi spunea, scriind o scrisoare: „Aș vrea să mă răzbun pe ucigaș“. Apoi m-am dus în sat și am întrebat-o pe gazda mea dacă aceste [spuse] sînt adevărate. Atunci mi-a răspuns gospodarul: „Aici peste drum locuiește ucigașul“. Și mi-a povestit că atunci cînd i-au aruncat în Prut pe cei doi evrei, unul din ei a înotat, a ieșit din apă și a fugit în sat, însă tilharii l-au urmărit, l-au luat cu de-a sila și au trecut cu el prin fața casei mele. El a strigat: „Sînt cantorul din Priluk, am nevastă și copii, dați-mă rob peste mare, dar nu mă omoriți“. Atunci

ucigașul i-a răspuns: „Nu vreau, eu vreau să te înec“. Și l-a înecat. Mai tirziu a fost găsit lângă [podul] pomenit; mîncaseră peștii din el și era mort“.

Pină aici sînt cuvintele mărturiilor care au fost date la tribunalul rabinic [din Bar]⁵ și pe care mai sus le-a transmis, fruntașul înălțatul domn, învățătorul nostru Aba halevi...“⁶

După: Kara, Consultații rabinice.

¹ Cazul pare a fi în relație cu evenimentele relatate în documentul anterior.

² Moldova, în vremea lui Ștefan al II-lea Tomșa (1611—1615).

³ Tîrgul medieval Ștefănești (cf. C. C. Giurescu, *Tîrguri sau orașe și cetăți moldovene*, București, 1967, p. 288—289) situat pe Bașeu, afluent al Prutului.

⁴ Azi Priluki, în U.R.S.S.

⁵ Oraș, cetate în Podolia.

⁶ Consultația aparține lui Meir Ghedalia și a fost tradusă după *Manhir cinei Chachanim*, Veneția, 1619, cons., 134. O traducere parțială vezi la S. Callimachi și S. Cris-Cristian, *Călători și scriitori străini despre evreii din Principatele românești*, Iași, 1935, p. 15.

109

1614 ianuarie 25, Tîrgoviște. Act al lui Radu Mihnea, domnul Țării Românești care întărește mai multor megiași din satul Mihăița siliștea satului, amintind totodată și datoria unuia dintre ei la un creditor evreu.

„+Din mila lui Dumnezeu, Io Radul voievod și domn a toată Țara Ungrovlahiei, fiul marelui și preabunului Mihnea voievod. Dă domnia mea această poruncă a domniei mele: lui Hamza și lui Ursu și lui Crăciun și lui Vladul și lui Tîrseanul și lui Vladul al lui Dârleaș și lui Dumitru și lui Vințilă și lui Toader și lui Stanciul și Toma și Staiul și Dragomir și Neagoe și Sâbur și cu ceata lor și cu fiii lor, cîți, le va da Dumnezeu, ca să le fie lor siliștea care se numește Mihăița¹ toată, cu tot hotarul, oricît se va alege de pretutindenii. [...]”²

Pentru că acest mai sus numit sat, silistea Mihăița, a fost dat și miluit de mai înainte vreme de jupan Marcea postelnic și de sora lui jupanița Zamfira bunicilor acestora mai sus spuși și numiți oameni, lui popa Oprea și lui Mărțea și lui Părvul și fraților lor și cetei lor, pentru pomană și încă le-au fost lor și cumetri...³ popa Oprea și cu frații lui mai sus spuși, pe sora lui jupan Marcea...³ pe jupanița Zamfira și de la un evreu cu 9 590 aspri turcești, încă mai de mult“⁴.

După: DIR, B, veac XVII, 2, p. 239—240, nr. 224 (Trad.).

¹ Sat Mihăița, com. Coșofenii din Dos, jud. Dolj.

² Urmează descrierea hotarelor siliștei.

³ Loc rupt în original.

⁴ Documentul este dat de Radu Mihnea, domnul Țării Românești, în a treia domnie (1611—1616), dar datoria la creditorul evreu datează foarte probabil din secolul al XVI-lea. Marcea a fost mare postelnic în 1510—1512, 1518—1519, cînd donează siliștea; vezi N. Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova*, sec. XIV—XVII, XVII, p. 70.

1615 septembrie 8, Tîrgoviște. Act al lui Radu Mihnea, domnul Țării Românești, prin care întărește Catalinei băneasa, un sat din Dolj, în hotarul căruia este amintit toponimul „fîntina jidovului“.

„... însă de la casa Marcului pînă la bunarul¹ jidovului, căci a cumpărat orașanca Catalina băneasa această moșăe de la acești oameni de mai sus ziși, de la Stan și de la frate-său Radul, fiii Sasului și de la Toma, nepotul Sasului, drept gata 9 100²...“

După: DIR, B, veac XVII, 2, p. 432, nr. 371 (Trad.).

¹ „Bunar“ = puț, fîntină.

² Act dat de Radu Mihnea, domnul Țării Românești, în a treia domnie (1611–1616).

111

1615 septembrie-1616 august. Responsă a lui Biniamin Slonik în legătură cu uciderea în Moldova a unor negustori evrei din Polonia, de către tilhari.

„Un evreu din obștea sfîntă Sniatyn, cu numele de Șlomo Halevi plecase în țara Valahiei¹, împreună cu un neevreu cu numele de Samachvil, fiind trimiși de un neevreu din Sniatyn, numit Havrila. Acesta le dăduse bani și diferite mărfuri, să facă alișveruș în Valahia.

Mai apoi a venit veste că numitul Șlomo și numitul neevreu au fost uciși, jefuiți și aruncați în apă. Așa au dat mărturie cîțiva evrei, ce aflaseră [acest lucru] de la niște neevrei și au întărit mărturia în fața tribunalului rabinic. Însă soția pomenitului Șlomo nu a așteptat decizia rabinilor, dacă se poate recăsători sau nu și s-a măritat.

Îată că a dat mărturie onoratul domn Naftali că aflîndu-se în Valahia a venit la dînsul un neevreu [...] și i-a spus: „Cînd te vei duce la Sniatyn, să-i spui prietenului meu Havrila, să nu-și mai aștepte banii și marfa, căci au fost jefuiți de tilhari; dînsul știe unde se află și desigur că-i vor fi restituiți în întregime“. Atunci l-a întrebat onoratul domn Naftali: „Dar cine sînt cei doi uciși?“ Omul i-a răspuns că știe [și asta]; unul era evreu cu numele de Șlomo, iar celălalt un creștin, cu numele de Samachvil, amîndoi fiind trimiși de pomenitul Havrila, care le-a dat bani și marfă, să-i cumpere vite în Valahia; amîndoi au fost uciși și aruncați în apă. „Și mi-i tare jale de prietenul meu Samachvil!“ Pînă aici mărturia aceasta. Întărit în anul (5) 376³.

A mai depus mărturie și onoratul domn David, fiul domnului Iosef: „Pe cînd se afla în Valahia a venit la dînsul un neevreu și a spus că de-l vor întreba evreii, le va arăta locul unde sînt îngropați evreul din Sniatyn și creștinul Samacvhil care fuseseră uciși și aruncați în apă.

A mai depus mărturie onoratul domn Avraham fiul domnului [...] ⁴, cum că creștinul Havrila, care i-a trimis pe evreul Șlomo și pe creștinul Samachvil să facă negoț pentru dînsul în Valahia, îndată ce a aflat că cei doi au fost uciși, a trimis doi oameni în Valahia, să cerceteze și să afle ce li s-a întîmplat. Cînd s-au întors cei doi, au spus că [aceaia] au fost uciși în cutare loc, ba au spus și cine sînt ucigașii.

A mai depus mărturie onoratul domn David, fiul domnului Iosef. O creștină i-a spus că a auzit de la altă femeie că, aflîndu-se într-un copac, a văzut cum țilharii îl duceau pe evreu, soțul lui Eidil, fiica lui Aharon din Galiția, și pe creștin, la malul iazului, [unde] i-au ucis și i-au aruncat în în apă...“ ⁵

După: Kara, Consultații rabinice.

¹ Moldova. Evenimentele s-au petrecut pe fondul stării de nesiguranță, creată de luptele dintre Ștefan Tomșa și Movilești, urmate de acelea din 1616, care au dus la înscăunarea lui Radu Mihnea (1616–1619), susținut de otomani.

² Lipsă în original.

³ În 1616.

⁴ Lipsă în original.

⁵ Consultația aparține culegerii de response a lui Biniamin Slonik, *Masat Biniamin* ed. Metz, 1776, cons. 105 (în ebraică).

112

1615 decembrie-1616. Responsă în legătură cu uciderea în Moldova a unor evrei din Polonia, în perioada luptelor dintre Ștefan Tomșa și Alexandru Movilă.

„Femeia Ghitl, soția onoratului domn Nachman, fiul învățătorului nostru, domnul Șlomo, din obștea sfîntă Skaly, pentru care a depus mărturie în fața mea onoratul domn Iosef, fiul lui Ițchak din Czortkow. „Fiind în țara Valahiei¹, în vremea iernii trecutului an (5) 376², am fost informat de către un neevreu, printr-un trimis, că un evreu cu numele Iakibka [Iakobka] din obștea sfîntă Lvov, a fost ucis pe drum, împreună cu alți evrei. Însă atunci cînd am auzit vestea aceasta nu ne-a fost cu putință să ne ducem și să căutăm pe acești evrei uciși, din cauza oștenilor războiului, care erau în țară.³

Dar cam trei săptămîni după aflarea vestei, țara s-a liniștit și atunci m-am dus la locul omorului și l-am găsit pe unul din ei, cu fața acoperită de zăpadă și ghiață. Am îndepărtat zăpada și ghiața de pe obrazul lui și am recunoscut îndată, dintr-o privire, că era onoratul domn Nachman, fiul învățătorului nostru, domnul Șlomo, din obștea sfîntă Skaly, căci fața și în-

fățișarea nu i se schimbaseră de loc. Nici nu avea vreo gaură în obraz, ci numai pe dos am văzut lovitură și rană.“

Pină aici, mărturia onoratului domn, sus amintitul Iosef...“⁴

După: Kara, Consultații rabinice.

¹ Moldova, în vremea lui Ștefan al II-lea Tomșa (1611—1615).

² În iarna 1615-1616.

³ Informațiile se referă la luptele între Ștefan Tomșa și oastea nobilimii polone, susținătoare a lui Alexandru Movilă și care s-au încheiat cu victoria celor din urmă în lupta de la Tătărani, lângă Iași (23 noiembrie 1615). Cf. Miron Costin *Letopisețul Țării Moldovei de la Aron Vodă încoace*, ed. P. P. Panaitescu, București, 1944, p. 33.

⁴ Consultația rabinică aparține culegerii de response a lui Biniamin Slonik (cca. 1550 — cca. 1619) și a fost tradusă după *Masat Biniamin*, Metz, 1776, cons. 104.

113

[1615]. În lucrarea sa asupra războaielor antiotomane Hieronimus Augustus Ortelius descrie, în cadrul luptelor din Transilvania dintre Mihai Viteazul și Gheorghe Basta, atitudinea acestuia față de susținătorii voievodului român, între care enumeră și pe evrei.

„... Care prilej, domnul Gheorghe Basta l-a folosit spre a-și strînge oastea și pe cei care se aflau la hotarele Ungariei, în număr de 1 000 călăreți și pedestri cu care, bine înarmați, în ziua de 13 septembrie a sosit în Cluj, cu toate că toți aleșii tuturor claselor din Transilvania l-au primit cum se cuvine și cu mare fast:¹ iar în ziua de 16 septembrie a pornit cu oastea sa împotriva lui Mihai Voievod care, cu 18.000 de oameni se afla într-o trecătoare, la două leghe de Alba Iulia, spre a-l sili la ascultare și spre a tăia în bucăți, pe toți valahii, sîrbii și evreii care trecuseră de partea voievodului...“²

După: Callimachi, Căl. str., p. 20—21 (Germ. și trad.).

¹ Episodul se referă la evenimentele lunii septembrie 1600, cînd Gh. Basta, comandantul trupelor imperiale se alătură insurecției nobilimii transilvănene împotriva lui Mihai Viteazul, acesta din urmă fiind înfrînt în lupta de la Mirăslău (18 septembrie 1600).

² Pasajul este redat după H. A. Ortelius, *Chronologia oder Historische beschreibung aller Kriegsempörungen und belagerungen... so in Ober und Under Ungern auch Sibenbürgen mit dem Türken von Ao., 1395 bis aufgegenwertige Zeit...*, Nürnberg, 1615. Interesul său deosebit rezidă din posibilitatea oferită de acest izvor pentru alcătuirea unei imagini corecte asupra voievodului român prezentat de alte surse în imagini exclusiv negative. Vezi *supra*, nr. 92.

114

1618 martie 20, Tirgoviște. Act al lui Alexandru Iliăș, domnul Țării Românești prin care întărește lui Bîrcă o ocină la Golești, în urma unei judecăți privitoare la o datorie la creditorii evrei.

„+ Din mila lui Dumnezeu, Io Alexandru voievod și domn a toată Țara Ungrovlahiei, fiul marelui și preabunului, răposatului Io Iliș voievod. Dă domnia mea această poruncă a domniei mele lui Bîrcă și cu fiii lui, cîți Dumnezeu îi va da, ca să-i fie ocină la Golești însă partea unchiului său Manea Vulpariul Gaulea, partea lui toată din cîmp și din pădure și din apă din vatra satului de pretutindeni oricît se va alege de peste tot hotarul.

Pentru că această mai sus ocină, ea a fost de moștenire a lui Manea Vulpariul Gaulea. Astfel, cînd a fost în zilele lui Mihnea voievod¹, Manea Gaulea a căzut în datorie la niște evrei. Iar după aceia, Vladul și cu fratele său Dragomir, el a plătit pe Manea Vulpariul Gaulea de acea datorie de la evrei, pentru 2 000 aspri de argint și au voit să ție ei ocină lui Manea Gaulea din Golești. Într-aceasta, nepotul său Manea, tatăl lui Bîrcă mai sus scris, el nu s-a îndurat să se amestece alții în moșia lor părintească și să ia ocina lui Gaulea pentru acea datorie, ci a înapoiat Manea toți asprii înapoi lui Vladul și lui Dragomir, cu cit au plătit pe unchiul lor Manea Gaulea, de la evrei, cu 2000 aspri...“²

După: DIR, B. veac XVII, 3, p. 201, nr. 175 (Trad.).

¹ Probabil, Mihnea Turcitul, domn al Țării Românești, în prima sa domnie (1577 – 1583) deoarece documentul amintește actele mai vechi ale judecării din timpul acestuia și a lui Petru Cercel, succesorul său.

² Act dat de Alexandru Iliș, domn al Țării Românești, în prima domnie (1616 – 1618).

115

1618 septembrie. Fragment dintr-o responsă privitoare la uciderea unui evreu în Moldova.

„...¹ Primul martor care a depus mărturie e învățătorul nostru, domnul Ierachmiel. După această mărturie se poate căsători. Și, deși valahul nu a depus mărturie nici despre numele [ucisului] și nici despre numele orașului, nici despre numele tatălui [celui ucis], nu este îndoială că învățătorul nostru, domnul Ierachmiel l-a întrebat despre acel evreu [ucis] și s-a dus cu valahul și s-a convins că el și tatăl său au fost omoriți...

Scris și iscălit, vineri din perecopa „Zot habrachă... [sfîrșitul lunii Tișri] (5) 379 după computul mic.“²

După: Kara, Consultații rabinice.

¹ Este redată numai concluzia anchetei despre uciderea evreului.

² Consultația rabinică aparține culegerii lui Abraham Slonik, *Masat Biniamin*, ed. Metz, 1776, cons. 109 (în ebraică). Ancheta datează din 1618, evenimentul referindu-se la Moldova, sub Radu Mihnea (1616 – 1619).

[1618, Iași]. Relatare din veacul al XVII-lea care amintește întâlnirea la Iași dintre rabinul Solomon ben Arayo și Iosef Solomon del Medigo.

„Rabi Iosef S. Del Medigo, ilustrul și savantul fenomenal este născut la 6/16 iulie 1591 (28 Sivan 5351 de la creațiunea...) La vârsta de 27 ani el părăsește Constantinopole pentru ca să meargă în Polonia, trece prin Valahia, intră în orașul Iași, unde a găsit pe savantul și sfântul Rabi Solomon Ben Arayo (sau Arowi), medic distins, care se ocupa acolo serios cu studiul cabalei de mai mult de 40 de ani și care compusese diferite opere. Atunci, Del Medigo rămâne acolo încă 11 ani, unde el a dobândit știință peste știință și a devenit un profund cabalist, apoi a plecat spre Polonia, stabilindu-se în Lituania, unde a devenit medicul principelui Radziwil.“¹

După: Rosenbaum, Documente, p. 22, nr. 22.

¹ Pasajul a fost preluat după R. Moise Mita, *Noveloth Holma*, Basel, 1628, în traducerea românească a lui Brociner, *Chestiunea Israelitelor români*, I, București, 1910, p. 132. Vezi și comentariul lui N. Iorga, *Istoria evreilor în țările noastre*, București, 1913, p. 8 care pe baza acestei informații admite existența unei comunități evreiești de rit spaniol la Iași. O altă versiune, datată 1619–1620 este publicată de M.A. Halevy, *Comunitățile evreiești din Iași și București pînă la zăveră (1821)*, în „Sinai”, III. București 1931, p. 32, unde pasajul este citat după Samuel Askenazi, *Matref la Hochma*, ed. a II-a, Odesa, 1865, p. 7 (f. 4a). În legătură cu Delmedigo, vezi și observațiile lui M. A. Halevy în „Studia et acta orientalia”, I, 1957, București, 1958, p. 379. nota 1 și *idem*, *Médecins Juifs...*

117

1620 martie 9, Tîrgoviște. Act al lui Gavril Movilă, domnul Țării Românești prin care întărește clucerului Stoica o serie de sate, amintind o ocină deținută de evrei.

„... Și cînd a fost acum, în zilele domniei mele, cînd m-a dăruit domnul Dumnezeu cu domnia în Țara Românească¹, iar boierul domniei mele Stoica clucer, el a avut pîră înaintea domniei mele cu Arsenie din Sărăcinești² și s-au pîrît de față. Și așa pîra Arsenie că a cumpărat această ocină de la niște evrei și că a vîndut Arsenie această dedină lui Stănilav...“³

După: DIR, B. veac XVII, 3, p. 486, nr. 441 și p. 747 (Trad. și fotogr. doc. slav.).

¹ Gavril Movilă, domn al Țării Românești (1618–1620).

² Vechea denumire a satului Valea Cheii, jud., Vâlcea.

³ Actul este deosebit de interesant, atestînd prima stăpînire a unui sat de către evreii din Țara Românească.

1622 martie 5, Constantinopol. Raport al trimisului olandez la Constantinopol relatînd despre apariția unui pretendent la domnia Moldovei, ca fiu al lui Aron Tiranul și sprijinit de evrei¹.

„Acest tînăr de treabă fusese adus de evrei și alți vagabonzi la acest joc păgubitor și la această pierzătoare ambiție, dîndu-se înaintea turcilor drept fiul unuia Aron Vodă², care fusese în vremea lui domn al Moldovei și, gonit de acolo, fugise la Veneția.“³

După: Iorga, Studii și doc., XXIII, p. 130, nr. 19.

¹ Este vorba despre Gian-Giacomo Locatello, secretarul bailului Veneției, care potrivit altui raport, din același an (*ibidem*, p. 132, nr. 20) „a început a se da fățiș drept fiul lui Aron Voevod care a fost pe vremuri domn al Moldovei“.

² Aron Tiranul, domn al Moldovei (1591–1592, 1592–1595), în strînse relații cu creditorii levantini, mort în Transilvania în 1597.

³ În același an, la 30 septembrie, o altă notă informativă descria situația din imperiul otoman, alăturînd domniei țărilor române și creditorii evrei și greci constantinopolitani: „Domniei Moldovei și Țării Românești, evreii cei bogați și grecii sînt și ei puși la contribuție și, cu sila prinderii și urmării sub tot felul de cuvînte, despoiați fiecare după puterea sa“, *ibidem*, p. 145, nr. 35.

1623 iunie 18, Cluj. Gabriel Bethlen, principele Transilvaniei acordă un act de privilegii evreilor din Transilvania, la cererea medicului său, evreul constantinopolitan Abraham Sarsa.

„Gabriel etc. Dăum de știre etc. că deoarece prin demnitatea noastră la care am ajuns din voia și deosebita binefacere a bunului Dumnezeu atotputernic și prin glasul și sprijinul celor trei națiuni locuitorii acestei țări a noastre a Transilvaniei — la nimic nu ne străduim mai mult decît ca pe aceia care stau sub oblăduirea noastră să-i ferim de vitregiile războiului și să le facem parte de razele binecuvîntatei păci ca pe o parte din deosebita noastră putere de grijă, pe de altă parte din îndurarea noastră părintească cu care ne purtăm față de întreaga obște, ca această a noastră țară pustiită și devastată în urma feluritelor avataruri ale războaielor și a incursiunilor dușmanilor, prin adunarea și așezarea la un loc a feluritelor neamuri, să o ridicăm în așa fel ca propășindu-se pe zi ce trece să egaleze în privința puterilor sale armate și binefacerile de seamă ale păcii, vechea Dacie.

Așadar, ca să atingem această a noastră dorință și ca prin adunarea la un loc a feluritelor neamuri să aducem la înflorire această țară a noastră a Transilvaniei, înfățișându-se deosebita mijlocire a distinsului Abraham Sarsa, medic evreu din Constantinopol, am crezut de bine ca să binevoim a hărăzi cu milostivire scutirile de față, trecute în rînduielele de mai jos, tuturor din neamul evreiesc, care cu îndurata noastră încuviințare voiesc să se așeze în țara noastră a Transilvaniei; am hotărît [ca acele scutiri] să le fie hărăzite cu milostivire și îngăduite și respectate de toți locuitorii țării noastre.

Iar șirul acestor scutiri este cuprins în punctele de mai jos după cum urmează:

1. Prin chezășia noastră și a locuitorilor țării vor avea dreptul pentru așezare și îndeletnicire cu negoțul.

2. Li se îngăduie fiecăruia dintre ei îndeletnicirea cu comerțul, plecarea dincolo de hotarele țării pentru aducerea diferitelor mărfuri din Constantinopol și scoaterea lor din ținuturile noastre.

3. Va fi rînduit un bărbat nobil chibzuit, cunoscător de legi atunci cînd se vor ivi treburi de dezbătut și de lămurit, care nu numai că le va apăra interesele acolo unde-i nevoie ci, ba chiar, le va promova: dar totodată se va strădui cu zel ca nu cumva aceștia fie pe ascuns, fie deschis, să uneltească ceva împotriva Înălțimii noastre, sau împotriva țării și ținuturilor noastre.

4. Ca să poată viețui cît mai sigur vor plăti drept dare la fel ca și alții care veniseră din vreo altă țară și se vor bucura de aceleași scutiri ca și anabapțiștii: totuși nu cumva să [îndrăznească] să înșele pe vreunul dintre locuitorii țării sau să încalce legile publice.

5. Vor avea libertatea ca să-și exerseze credința și aceea după datina lor în limita în care nu aduc pagubă altora.

6. Evreii ceilalți, stabiliți pe [alte] meleaguri creștine, [cei] din Spania sau din alte părți care ar rivni să se așeze în țara noastră și să-și continue îndeletnicirile pot să se aștepte la acciași libertate și siguranță.

7. Pentru ca să nu necinstească veșmintul creștinilor, nici să nu se folosească de vreun semn necuviincios, li se îngăduie portul [lor].

8. Vor avea neîncetat dreptul liber de a scoate bani din țară fără a vătăma totuși rînduielele așezate ale țării.

9. Dacă în urma destinului rău al țării (de ceea ce preabunul mare Dumnezeu să ne cruțe) i-ar constrînge ca să părăsească țara noastră, să aibă puțința ca în scurgerea unui întreg an să-și vîndă bunurile sau să le adăpostească în locuri mai ferite.

10. În cazul cînd cineva dintre ei ar săvîrși vreo crimă, răufăcătorul să fie urmărit și pedepsit cu osîndă dreaptă, ceilalți însă să nu fie învinuiți, nici hărțuiți.

11. Medicul lor va avea mereu liberă trecere, dreptul de a pleca și de a se reîntoarce în părțile noastre.

Iată, acestea sînt scutirile pe care am hotărît să le hărăzim și să le îngăduim oamenilor care profesază credința evreiască, asigurîndu-i că noi

vom ține cont, cu îndurare, de toate îngăduințele și scutirile, precum și le asigurăm, îngăduim și le hărăzim prin puterea și mărturia hrisovului [de față].

Dat în orașul nostru Cluj, în anul 1623, în a 18-a zi a [lunii lui] iunie.¹

După: MHJ, VIII, p. 259—260, nr. 319 (Lat.).

¹ Act remarcabil, diploma de privilegii acordată evreilor de principele Gabriel Bethlen (1613—1629) a deschis epoca reglementărilor moderne, fapt atestat de dezvoltarea ulterioară a comunităților transilvănene. Medicii evrei au fost, în tot cursul secolului al XVII-lea, o permanență la curtea principilor Transilvaniei, vezi în continuare nr. 129, 130. Aprobarea privilegiului de către dietă, cf. *infra*, nr. 122. Documentul a fost publicat și în *MHJ*, II, p. 85—86.

120

1624 [martie-august]. Alexandru Coconul, domnul Țării Românești întărește jupanului Radu logofăt viile lui Ianache banul Catargiu, amintindu-se datoria ultimului la Hogeia Moise evreul.

„...Iar fii-său Gheorghe mare peh[arnic], el dacă au văzut atât datorii ale tătăine-său lui Ianche banul, el s-au lepădat dinaint[ea] domnii mël[e] din divan și de datorii și de bucate și de moșiile tătăine-său. Și au rămas Gheorghe mare peh[arnic] de toate datorii ca să li plătească jup[î]neasa Mariia băneasa. Într-acéia au fostu vândut jup[î]neasa Mariia băneasa dup[ă] moartea jupânului Ianache banul acéste vii și acéste sálaș[e] di Țigan[i] ce sântu mai sus zise pentru datoria lui Ianache banul ce au fostu el dator la Hogeia Moisiu Ovréiul, ca să-i fie Radului log[ofăt] moșie neclintită...“¹

După: DIR, B, veac XVII, 4, p. 383, nr. 393 (Copie rom.).

¹ Document al lui Alexandru Coconul, domn al Țării Românești (1623—1627). Un act asemănător în conținut este publicat de editori, după un original slavon din 27 iunie 1624, Tirgoviște: „Și au vîndut jupanița Maria băneasa și Gheorghe paharnic aceste dedine mai sus zise, după moartea jupanului Enache banul, pentru datoria lui ce a fost el dator la Hogeia Musi ovréiul, ca să-i fie lui Radul logofăt dedină neclintit“; cf. *ibidem*, p. 452.

121

[1626]. Ghidul de pelerinaj în Țara Sfântă publicat la Veneția în 1626 de către Gerson Segal Ideles semnala drumul moldovenesc, prin Iași și Galați, drept cel mai recomandat pentru evreii din Polonia.

„Unii se duc (în Țara Sfântă) prin Veneția, alții prin Buda: drumul cel drept și mai bun dintre toate este cel ce duce din Camenița în Podolia spre Iași, care se află în țara Valahiei (Bogdaniei); de acolo la Galați, care e situat pe Dunăre.“¹

După: Halevy, Comunitățile, III, 1931, p. 70. nr. 3.

¹ Pasajul din Gerson Segal Ideles, *Gelilot Ereț-Israel*, Veneția, 1626 a fost tradus după „*Mizrah Oumaarav*“, V, p. 302–303 (cf. M.A. Halevy, *loc. cit.*).

122

1627 aprilie 28, Alba Iulia. Hotărâre a dietei Transilvaniei care aprobă privilegiul anterior al principelui Gabriel Bethlen acordat negustorilor evrei.

„Articolul IX

Se aprobă din partea stărilor permisiunile date de către maiestatea sa¹ evreilor, să practice liber comerțul în țară, dacă nu prejudiciază privilegiile orașelor și tirgurilor libere. Deoarece vedem că și în această privință mărirea sa a avut în vedere marea lipsă care există în prezent în țară, încuviințăm și aprobăm și noi permisiunea dată de maiestatea sa evreilor spre a practica liber comerțul în această țară, dacă nu aduc prejudicii privilegiilor orașelor libere.“²

După: Mon. Com. R. Trans., VIII, p. 371 (Ung.).

¹ Gabriel Bethlen, principe al Transilvaniei (1613–1629).

² Referirea pare a fi la privilegiul acordat de principe evreilor în 1623. Vezi în volumul de față nr. 119. Ulterior, în cursul veacului al XVII-lea alte hotărâri dietale sau edicte au adus diverse amendamente în funcție de situații specifice. În 1653, edictul 72 „Despre evrei“ reafirma în termeni aproape identici libertatea comerțului, dar limita evreilor permisiunea de a se stabili în orașe doar la Alba Iulia. În 1668, dieta de la Bistrița acorda evreilor permisiunea desfacerii libere a articolelor de curelărie, fapt ce stirnea în același an protestul meșteșugarilor sași care își vedeau amenințate privilegiile de breaslă; *Mon. Com. R. Trans.*, XIV, p. 361. Dieta din noiembrie-decembrie 1673 specifica proveniența acestor mărfuri, ca aduse din imperiul otoman (*ibidem* XV, p. 225). Problemele legate de desfăcerea mărfurilor negustorilor străini, între care și evrei au fost discutate și la dieta din octombrie 1678 de la Alba Iulia (*ibidem*, XVI, p. 605–606). La Făgăraș, în martie 1684, se discutau prejudiciile aduse negustorilor greci și evrei la desfăcerea mărfurilor în comitatul Hunedoara (*ibidem*, XVIII, p. 209). Alte prevederi restrictive privind fabricarea și desfăcerea băuturilor spirtoase, între alții și de către evrei, erau statuate la dieta de la Cluj din martie-aprilie 1697 (*ibidem*, XXI, p. 289–290).

123

1627 octombrie 10, București. Alexandru Coconul, domnul Țării Românești imputernicește pe Vlad, fost mare vistier să ia de la Necula fost mare spătar, banii pe care acesta

din urmă i-a furat din banii haraciului și pentru care domnul Gavril Movilă a împrumutat o sumă de la creditorii evrei din Constantinopol.

„... Pentru că au spus boiarinului domniei mele Vladul vistier în divanul domniei mele, cum l-au fost trimis domnia lui, Gavriil voevodu la Țarigrad, cu zece povără de aspri, haraciul; iar cîndu au fost acolo au mai lipsit den haraci, fără banii ce au dat, trei povără. Deci l-au apucat acolo, veziriul și teftedariul de acea lipsă de haraci de l-au închis. Într-acéia, au luouat bani cu camătă de la balgii și de la ovréi, de-au împlut seama haraciului...”¹

După: DRH, B, XXI, 1965, p. 445, nr. 273.

¹ Episodul relatat se referă la trimiterea lui Vlad Rudeanu, mare paharnic, la Constantinopol, pentru a duce haraciul, în vremea domniei lui Gavril Movilă, domn al Țării Românești (1618—1620).

124

1627 octombrie 24, Alba Iulia. Hotărîre prin care principele Transilvaniei Gabriel Bethlen¹ stabilește lista de prețuri maximale pentru produsele care puteau fi introduse în țară de negustorii turci, greci și evrei.²

După: MHJ. XVIII, p. 69-73, nr. 88 (Ung.).

¹ Gabriel Bethlen principe al Transilvaniei (1613—1629).

² Vezi în ediția citată textul original al hotărîrii.

125

1629 februarie-noiembrie. Mențiune a cronicarului Georg Kraus referitoare la medicul evreu David Rebir (Riberius) aflat în anturajul lui Gabriel Bethlen, principele Transilvaniei.

„După ce în povestirile de mai sus am vorbit despre glorioasa domnie a lui Gabriel Bethlen¹, despre mărinimia, despre războaiele norocoase purtate, despre nunta sa princiară cu Ecaterina de Cașovia, trebuie amintit că el a început să sufere de dropică, fiind îngrijit de mulți medici care erau lîngă el: germani, italieni, francezi, polonezi și de un doctor evreu cu nu-

mele de Hyberius (Ryberius)². Cum timpul pelerinajului său [pe această lume] se terminase, se îmbolnăvi rău la Făgăraș în 16 februarie. Plecă la drum și veni bolnav la Sibiu, unde zăcu cinci zile...³

După: Kraus, *Cronica*, p. 66.

¹ Gabriel Bethlen, principe al Transilvaniei (1613–15 noiembrie 1629).

² Medicul evreu David Rebir (Ryberius) a continuat să se afle în Transilvania și în vremea principelui Gh. Rakoczi I (1630–1648) fiind menționat în mai multe rânduri în documentele epocii. La 18 ianuarie 1630 se afla la Cluj, venit de la Oradea unde îl tratase pe Ștefan Bethlen (cf. *MHJ*, X, p. 154, nr. 135). Tot acolo era menționat la 2 și 3 ianuarie 1632 (*ibidem*, p. 164, nr. 144). La 11 decembrie 1634 se afla la Alba Iulia (*ibidem*, p. 172, nr. 160), pretutindeni cheltuielile sale fiind suportate de principe. Vezi și M.A.Haley, *Médecins Juifs*, p. 26.

³ Pasajul se află reprodus, după ediția cronicii din 1862, *Fontes Rerum Austriacarum*, XIII și în *MHJ*, XIII, p. 69, nr. 44.

126

1631. Mențiune în registrul tricesimal de la Cluj, potrivit căreia s-a adus din Carei la Cluj fier pentru sabie, fier pentru spadă, giulgiu polonez și pînză evreiască.¹

După: *MHJ*, XVIII, p. 73, nr. 89 (Regest).

¹ Pentru situația economică a orașelor transilvănene în epocă, vezi mai recent S. Goldenberg, *Supplying of Transilvanian Towns in the 16th and 17th Centuries and the Price Policy of Municipal Administrative Authorities*, în „*Rev. Roum. Scienc. Soc. Șcienc. Econ.*” 22, 1978, 2, p. 231–239.

127

1632. Relatarea despre Moldova a călugărului minorit conventual Paolo Bonnicio din Malta amintește prezența negustorilor evrei la Iași.

„Aproape în mijlocul Moldovei este capitala numită Iași, unde locuiește domnul și acest oraș are între 7 și 8 000 de gospodării, dar este foarte populată și locuit de moldoveni și greci schismatici, de armeni schismatici și arieni, de puțini unguri catolici și calvini. Sînt acolo turci, tătari și evrei, dar sînt în trecere pentru negoț sau pentru treburile stăpînilor lor.”¹

După: *Călători străini*, V. p. 21.

¹ Călugărul minorit se afla la Iași în iulie 1632, cînd era recomandat de ambasadorul francez de la Constantinopol, Gournay, lui Radu Iliăș domnul Moldovei.

1633 februarie 2. Socotelile căpitanului general de la Satu Mare despre cheltuielile efectuate la Cracovia.

Am dat evreului camăta după 200 de florini poloni, florini poloni 8.“

După: MHJ, V, 1, p. 285, nr. 547 (Ung.).

1635 august 2, Alba Iulia. Însemnare privind achiziționarea unei cărți de către medicul evreu David Valerius la Alba Iulia.

„În Alba Iulia, în ziua de 2 august, în anul mîntuirii 1635. Am cumpărat această carte pentru un florin unguresc și bani cincizeci fl. 1 : 50 David Valerius P[rofesor] M[edicinae]“¹.

După: MHJ, X, p. 173, nr. 162.

¹ Pentru relativ numeroșii medici evrei din Transilvania vezi în volumul de față nr. 119, 125 etc. Alt medic evreu era înregistrat tot în 1635, la Sighișoara (MHJ, VIII, p. 262, nr. 323), iar în 1642, la Cluj se înregistra venirea unor „evrei purtînd blazon la git, conducîndu-l pe medicul Leo, care pleca spre țara sa“; MHJ, X, p. 178, nr. 173. Vezi și doc. următor.

1640 mai 1. Mențione a doctorului evreu Aric Jehuda Sia aflat în Moldova la curtea lui Vasile Lupu și chemat în Transilvania de principele Gheorghe Rakoczi I.

„Înțelegem dorința doctorului evreu, dar poate rămîne acolo, în interior, gratuit: totuși, dacă ar veni aici pentru jumătate de an și ar locui aici lingă noi, ar fi de folos și soției stăpînului¹; pe lingă alte daruri și găzduiri ale noastre i-am da cei cinci sute de taleri; dar ca să-l alungăm acolo nu ne putem încumeta fără batjocura noastră. Noi cunoaștem firea nestatornică a voievodului Lupu², slavă domnului; vom avea grijă cu cinste atît de a-l

aduce cît și de a-l trimite înapoi și i-am da ceea ce i-am promis, fapt pentru care, dacă dumneata îl poți convinge, noi îl vom aduce aici.“

După: MHJ, XV, p. 29, nr. 24 (Ung.).

¹ Gheorghe Rakoczi I, principe al Transilvaniei (1630–1648).

² Vasile Lupu, domn al Moldovei (1634–1653); notabilă mențiunea doctorului evreu Arie Jehuda Sia și a raporturilor sale cu domnul. Potrivit editorilor, doctorul este identificabil cu eruditul Leo Sîaa din Turcia, semnalat în Transilvania în august 1637 și din nou în iulie 1642, cînd sosea la Cluj „în drum spre țara sa”; cf. *MHJ*, X, p. 178, nr. 173. În aceeași vreme este semnalată prezența la curtea moldovenească a unui doctor Coen (Cohen); cf. M.A. Halevy, *Médecins Juifs*, p. 27. Vezi nr. 133 și mențiunile medicului Cohen în Hurmuzaki, *Documente*, V, 2, p. 27, 69–70 (pentru anii 1656–1660).

131

1640 septembrie. Fragment din relatarea călătoriei călugărului minorit Petru Bogdan Baksić în Țara Românească, referitor la vameșii evrei care dețineau controlul trecerii Dunării.

„... În fața [Rusciucului] pe o insulă din Dunăre, se află altă cetate, numită Giurgiu, bine întărită, după chipul celei numite mai sus. Iar pe uscat, de pe malul Dunării, din vecinătatea cetății se află un oraș mare cu 3 000 de case dintre care 1 000 sînt ale turcilor și 2 000 ale românilor iar, în afară de Giurgiu, turcii nu mai stăpînesc nimic altceva în acea parte a Dunării... Cu vameșii turci se trece mai ușor decît cu cei evrei dar în cele mai multe schele de la Dunăre vameșii sînt, în cea mai mare parte, evrei.”¹

După: Călători străini, V, p. 199–200.

¹ Baksić ajungea la Rusciuc la 8 septembrie 1640. Vezi și nr. 139.

132

1640. Prevedere din Pravila de la Govora referitoare la raporturile între preoții din Țara Românească și evrei.

„De la pravila săborului Antiochiei. (70). Fieș ce popă va face taină cu ovreii și le va zice frate, sau va mânca cu dinșii, fiind altă seminție săborul lui dumnezeu, unul ca acela anatema.”¹

După: Pravila de la Govora, p. 27.

¹ Tipărită de arhiepiscopul Teofil, în vremea lui Matei Basarab, pravila bisericească de la Govora, reflectă prin articolul citat atitudinea înaltului cler față de evrei și anunță o epocă de prozelitism religios care transpare din informațiile relatării mai târzii a lui Paul de Alep. Vezi, mai departe, nr. 146.

1644 octombrie 21, Iași. Relatare a misionarului Marco Bandini privitoare la călătoria sa în Moldova, unde i se recomandă drept mediator pe lângă voievodul Vasile Lupu, doctorul evreu al acestuia.

„În sfârșit am fost primiți în gazdă, cu toată cuviința și atenția de către reverendul părinte Gasparo din Noto, vice prefectul minoriților conventuali și al misionarilor din Moldova, care ne-a ospătat la cină pe cât a putut mai bine. La acea cină am început să-l întrebăm și să-l descoasem stăruitor pe suszisul reverend părinte Gaspar dacă există la curtea preainălțatului și luminatului principe al Moldovei vreun bărbat catolic sau schismatic de al cărui concurs și sprijin pe lângă acel principe ne-am putea folosi în nevoile și sărăcia noastră și a bisericilor noastre. Atunci reverendul părinte Gaspar a început să vorbească pe față și să spună [...]. Să se folosească mai bine de [concursul] doctorului evreu¹ sau al unui oarecare grec numit Barba și nu de al lui Kotnarski.“²

După: Călători străini, V, p. 314—315.

¹ Identificat de editorii ediției, cu doctorul Cohen, amintit și în alte surse diplomatice ca aflându-se printre „cei mai intimi“ din anturajul voievodului Moldovei Vasile Lupu (1634—1653). Vezi și observațiile anterioare, sub nr. 130.

² S-a observat adesea în literatura mai veche, faptul că Bandini nu îi menționează expres pe evreii din Moldova (V. E. Schwartzfeld, *Evreii în Moldova în secolul al XVI-lea și al XVII-lea*, în „Sinai“, I, 1926, p. 8—9). La informația citată se poate adăuga, cu mare probabilitate ca personajul să fie un creditor evreu, știrea încadrată la sfârșitul anului 1644: „Și cum nu aveam bani, am primit un împrumut de la domnul numit Iacob Celebi, locuind la Iași; cf. *Călători străini*, V., p. 321.

134

1646. Prevederi juridice cuprinse în „Cartea românească de învățătură“, alcătuită în vremea lui Vasile Lupu, referitoare la evrei.

„Pentru scamnele furțișagului. Pricina 16.

... 226. Cînd va avea piră creștinul cu un jidov, nu să va da giurămînt jidovului. Giurămîntul ce să dă împotriva furului nu să dă ca să arate el furțișagul, ce numai dacă va arăta furțișagul singur furul, au de va mărturisii cineva, atunce să dă giurămînt celuia ce ș-au pierdut lucrul, ce să dzice păgubașului, pentru să arate cu adevărat cît au fost și de ce preț au fost și încă să-ș arate și cheltuiala.¹

Pentru a patraspredzeace pricină ce micșurează giudețul cercetarea. Glava 64.

... 2. Jidovul de va face o greșală și dup-aceea va veni spre credință creștinească și să va botezda, sau nu să va certa nicecum, sau să va certa mai puțin pentru acea greșală, de cum învață pravila; și acesta lucru stă cu totul în voia giudețului să-l cearte sau să nu cearte veri mult veri puțin.

3. Jidovul ce s-au botezat, de va fi luat cevași cît de puțină certare pentru greșală ce-au greșit încă nainte de botez, atunce giudețul nice într-un chip nu va putea să-l cearte, cum spune pravile.

4. Jidovul dacă să va boteza, de-are fi făcut cîte păcate și scîrnăvii, pentru darul botezului toate să vor curăți și va rămînea, cum a fi născut a do ora. Atunce poate să fie și preot fără nice de o sminteală.²

Pentru a șeasespredzece pricină ce înmicșurează certarea. Glava 66

... 5. Acela ce-și va da feciorul lui pre mîna giudețului ca pre un vinovat, de-are fi tată-său și jidov, tot mai puțin să va certa.³

După: Carte de învățătură, p. 79, 177—178.

¹ Prevederile aparțin primei pravile oficiale a Moldovei, tipărită în 1646 la Iași, întocmită pe baza legiurilor mai vechi bizantine, din dispoziția lui Vasile Lupu, domnul Moldovei (1634—1653). Prima dispoziție cu caracter vădit discriminatoriu stabilește raporturile juridice cu evreii, în caz de furturi.

² Concepută în spirit religios, potrivit mentalității medievale, pravila conține și o serie de circumstanțe atenuante, între care absolvirea sau micșorarea vinei în cazul botezării evreilor sau a călugăririi creștinilor.

³ Prevedere care atenuază vădit caracterul aparent strict al pravilei.

135

1648 martie, Aiud. Înregistrare a protestului nobilimii transilvănene împotriva negustorilor evrei care revindeau în principat mărfuri cumpărate din interior.

„Adunarea stărilor din comitatul Alba în instrucțiunile date reprezentanților lor trimiși de la Alba Iulia. Frații noștri nobili din Alba Iulia ni se plîng că evreii, deși ar fi obligați, potrivit actelor lor assecuraționale să aducă mărfuri în țară, nu respectă aceste prescripții, fiindcă, atunci cînd sîrbii care transportă sarea, turci și alții aduc spre vînzare, din părțile de jos diferite mărfuri, evreii merg înaintea lor una sau chiar două mile, ba chiar mai departe, și, cumpărînd de la ei acestea la un preț mic, le aduc în oraș și le vînd la prețul stabilit.¹ Trebuie să solicităm să li se interzică aceasta evreilor astfel că, dacă vor să ia mărfuri, să plece ei înșiși din țară după ele, potrivit celor stabilite în privilegiile lor, iar mărfurile pe care alții le aduc, să nu le poată cumpăra ei, să le vîndă aceia, pentru ca, nici astfel să nu crească prețul mărfurilor, ca să poată cumpăra fiecare din oraș, cu cîștig, de la asemenea sîrbi, turci, precum mai înainte alioquin²; toate acestea sînt spre paguba locuitorilor țării și a orașului.³”

După: MHJ, XVIII, p. 73—74, nr. 91 (Ung.).

¹ Pentru prețurile produselor importate, stabilite de principe, vezi *supra*, nr. 124.

² Așa în original.

³ Măsură cu caracter vădit protecționist amintind și alte hotăriri de acest gen luate în dietele transilvănene în veacul al XVII-lea; vezi și nr. 122.

1649 noiembrie. Răspunsă a lui Menachem Mendl Krochmal care relatează, între altele, răscumpărarea de la Constantinopol a unor evrei luați robi de tătari și otomani și întoarcerea lor în Polonia prin Moldova.

„Am primit cele scrise din mîna dumneavoastră¹ și în privința meritului dumneavoastră discipol care a venit dintre cei scăpați de sabie, furia și măcelul care a fost în țările Polonia și Rusia² și i s-a spus că soția lui s-ar fi botezat și el s-a logodit cu o alta; eu nu i-am permis și am scris că nimeni să nu se amestece în această afacere fără știrea și voia mea și dumneavoastră vorbiți pentru el; și îmi pare mie simplu că va putea lua o alta, cînd i se va înmîna divorțul prin altul...³

„Deci, acel fugit de sub ascuțișul săbiei și de torturi nu știe de soția lui că s-a botezat, dar că i s-a spus că a fost botezată cu sila și poate că s-a întors îndată ce sila a trecut, și a fugit; și nu numai atît, dar, că și aceea ce i s-a spus că s-a botezat prin silă, nu i s-a spus sub formă de mărturie, ci i s-a spus ca un fel de poveste; sigur deci că nu e corect de a o face să fie despărțită cu de-a sila și el să ia o alta; și mai cu seamă că nu sînt decît cincipatru ani de cînd a căzut în mîinile răufăcătorilor și blestemaților și pînă acum nimeni nu merge și nu vine încă într-acolo. Să se înștiințeze pe fiecare într-un mod corect, poate îndelungul timpului se va afla ceva despre dînsa, sau că s-a întors la iudaism îndată ce sila trecu și a fugit apoi, sau că a rămas între dînșii și mai bine e să mîncîne carne tăiată decît carne de mortăciune. Să șază deci singur sigur și liniștit și fie frumusețea lui ca a măslinului verde. Aceste cuvinte în luna Kislev 410⁴

După acea îmi veni o scrisoare ce o scrise un om numit Rabi Ioșua, frate cu mama acelei femei și scrise că acea femeie fu luată prizonieră de către niște tătari și că evreeii din Constantinopol au răscumpărat-o și că ea nu și-a schimbat religia de loc, ci era dreaptă în credința ei, că ea se întorsese în orașul Iași, cu mulți prizonieri care au fost răscumpărați acolo [odată cu dînsa]. Cîteva zile după aceea veni acea femeie în districtul Lublin și scrise bărbatului ei încoace, să se întoarcă la pierderea sa. Și el făcu așa și merse înspre a ei întîmpinare, primind-o cu iubire. Și eu am lădat pe sfîntul Dumnezeu că m-a condus pe cale adevărată. Și vedeți faptele lui Dumnezeu care a pus nume pe pămînt.“⁵

După: Rev.Isr., I, 15, p. 474—475.

¹ Consultația este adresată de Menachem Mendl Krochmal ginerelei său, rabinul Gherșon; cf. „Revista israelită”, p. 474.

² Evenimentele, la care face aluzie documentul, petrecute în anii 1644—1646, pe fondul încercării Poloniei de a constitui o ligă antiotomană, din care urma să facă parte și Moldova lui Vasile Lupu, sînt bine cunoscute în literatura de specialitate. Invaziile tătare în Polonia s-au soldat, după spusele cronicarului Miron Costin cu „răsipă a mare și nedobîndite cetăți, ce robii și plian de creștini în mînule pânginești”; cf. *Letopisețul Țării Moldovei de la Aron vodă încoace*. ed. P. P. Panaitescu, București, 1944, p. 123. În

anii următori o parte a robilor au fost răscumpărați; pentru cei polonezi, spre exemplu, vezi raportul solului W. Miaskowski către Dietă, în *Călători străini*, V, p. 162. În ceea ce privește pe evreii din rindurile tătarilor, aceștia au fost capturați, în timpul invaziei tătaro-căzăcești în Polonia, din anul 1648.

³ Pasaj netradus.

⁴ Noiembrie 1649; am adoptat datarea propusă de I. Kara, spre deosebire de cea din „Revista israelită“ (pentru 1650).

⁵ Documentul aparține culegerii de response a lui Menachem Mandl Kröchmal (1600—1661), *Temach Fedek*. Traducerea s-a făcut după ediția din *Lwow*, 1861, cons. 70. Un fragment a fost tradus și de I. Kara, *Consultații rabinice...*, mss, după ed. Amsterdam, 1675, f. 102, cons. 70.

137

1650 martie 20, Alba Iulia. Hotărîre a dietei nobilimii referitoare la situația grecilor și evreilor stabiliți în Transilvania.

„Articolul XXVII.

Evreii să poarte haine evreiești, grecii haine grecești; să nu umble în haine militare ungurești, sub pedeapsa de 200 de florini.

În afară de aceste [prevederi] situația evreilor să fie după voința domnului nostru.¹ Am hotărît în numele țării, a celor trei națiuni și prin mila măriei tale, că atât evreii cît și grecii să poarte haine potrivit stării lor, iar cine ar purta haine militare ungurești să fie pedepsit cu două sute de florini. Întrucît fiscul are puțin de cîștigat de pe urma evreilor, i-am lăsat la dispoziția măriei tale, să decidă cum să-i trateze.“²

După: MHJ, XVIII, p. 74, nr. 92 (Ung.).

¹ Gheorghe Rákóczi al II-lea, principe al Transilvaniei (1648—1658).

² Dietele ulterioare au stabilit, în funcție de conjunctura istorică a epocii, diverse contribuții bănești din partea evreilor din Transilvania. În februarie 1655, dieta de la Cluj prevedea ca „stările comercianților greci și evrei“ să dea împreună 300 de florini, în vederea construcției reprezentanței diplomatice a principatului, la Constantinopol (cf. *Mon. Com. R. Trans.*, XI, p. 192—193). Dieta de la Gherla din septembrie 1657 care a discutat problema răscumpărării prizonierilor căzuți în expediția lui Rakoczi din Polonia, a impus pe evrei la o taxă de 100 de taleri (*ibidem*, XIII, p. 527). La propunerea principelui Mihai Apafi, dieta de la Cincu Mare, din ianuarie-februarie 1664, stabilea darea pe cap de familie de 5 taleri (*ibidem*, XIII, p. 291—293). Suma strînsă urma să fie plătită sultanului, impunerea și modalitatea de stringere a banilor fiind discutată în termeni similari în 1665 la dieta de la Alba Iulia (*ibidem*, XIV, p. 122—123). Aceleași dări la Poartă fac obiectul hotărîrii dietei de la Iernut, din iulie 1668, impozitul plătit de greci, armeni și evrei împreună, ridicîndu-se la 2 000 de taleri. Principele urma să hotărască „un om coresponszător, sau mai mulți, care vor stabili partea care revine grecilor, armenilor, evreilor și altora care fac comerț în Transilvania...“ (*ibidem*, XIV, p. 345). În anul următor suma arca aceeași valoare, urmînd a fi predată pînă la 1 mai (*ibidem*, XIV, p. 401—402). Dieta din 1670 stabilea din nou pentru evrei, o taxă de cite 5 taleri pe cap de familie (*ibidem*, XV, p. 118), iar în 1678 ei erau impuși, în totalitate, la plata a 100 taleri (*ibidem*, XVI, p. 532). În anul tratatului de la Viena, 1686, prin care Transilvania accepta protecția împăratului, iar Mihai Apafi era recunoscut de acesta ca principe, dieta de la

Sibiu hotăra ca „evreii din Alba Iulia să dea dublu [impozit] față de cum obișnuiesc să plătească de regulă” (*ibidem*, XVIII, p. 499), creșterea menținută și în anul următor (*ibidem*, XIX, p. 186). Dietele din 1689 au hotărit măsuri succesive ale dărilor pentru evreii din Alba Iulia, întâi la 150 de florini (*ibidem*, XX, p. 150), apoi la o suplimentare a sumei cu încă 40 de florini (*ibidem*, XX, p. 258) ca în final suma hotărâtă pentru anul 1690, plătită prin intermediul judei evreilor, să se ridice la 200 florini (*ibidem*, XX, p. 318).

138

1651 iunie 27. Scrisoare adresată de Matei Basarab, domnul Țării Românești lui Michael Goldschmidt, judele Brașovului în legătură cu situația negustorului de mirodenii Avram.

„[Matei] După aceasta-ți facem știre domnetale pentru rându acestui spiciiar¹ anume Avram, carele au venit încă de un an ca să meargă la Țari-grad; deci el s-au bolnăvit aici, ci n-au putut merge; deci iată că acum s-a sănătoșit și au pohtit să vie iar aciia la domneta; deci să nu te scărbești domneta pre dânsul căci au făcut zăbavă că au fost bolnav, ce n-au putut veni; deci iată că acum va veni la domneta, ci să nu te scărbești domneta pre dânsul ce să aibă cinste și socotință cum au avut și mai nainte vreme de la Domneta. De aceasta pohtim pre domneta. Să fii domneta sănătos. [Iunie 27, 7159. Iscălitură autografă. Adresa slavă: „Golotșmit Mihai“. Pecetea mare]²”

După: Iorga, *Socotelile*, p. 98.

¹ Negustor de mirodenii.

² Scrisoare a lui Matei Basarab, domnul Țării Românești (1652–1654).

139

1651. Fragment din relatarea călătoriei prin Țara Românească a germanului Nicolaus Schmidt care amintește una din vămile dunărene deținute de evrei.

„După ce am străbătut toată Turcia, ne-am îndreptat spre Bulgaria și la locul unde Dunărea se varsă în mare am trecut vama evreiască¹, aici a trebuit să dea fiecare [cite] un ducat... După aceea am mers în Țara Românească...”²

După: *Călători străini*, V, p. 457.

¹ Pentru vămile deținute de evrei în porturile dunărene vezi și relația lui Baksic, *supra*, nr. 131.

² Relatarea privește reîntoarcerea lui Nicolaus Schmidt, fost soldat în armata imperială, din prizonieratul și robia otomană.

1652 post 11 februarie-ante 22 noiembrie. Călătorul otoman Evlia Celebi, în trecere prin orașul Mangalia, înregistrează prezența a numeroși evrei.

„Descrierea orașului și a marelui port Mangalia. ... Aici se află de asemenea, mulți greci și evrei, dar zi și noapte, la judecătoria n-ai loc de pricinile dintre lazi¹ și evrei. În acest oraș, Mangalia, dacă un laz dă o palmă unui evreu, e sigur că cel care a lovit e pedepsit conform Șeriatului.”²

După: Călători străini, VI, p. 380.

¹ Populația din nord-estul Anatoliei. Limba lor, folosită de un preot într-o conversație cu un evreu, în Iași, apare menționată în responsa din august 1605. Vezi *supra* nr. 100.

² Prezența evreilor este notată de către călător și în cazul orașului Ismail: „Orașul acesta e compus în total din două mii de case. În el sînt trei mahalale locuite de musulmani; restul e plin de raiale dintre greci, armeni și evrei... Toată populația trăiește de pe urma negoțului, făcînd cumpărări și vînzări cu valahii și moldovenii.” (*ibidem*, p. 406—407).

1652 august-septembrie. Relatare anonimă germană descriind persecuțiile suferite de evreii din Iași la intrarea în oraș a oastei cazacilor lui Timuș Hmelnițki, venită să asiste la căsătoria acestuia cu fiica domnului Moldovei, Vasile Lupu.

„Oastea căzăcească și-a așezat tabăra sub vii și a pricinuit mari pagube locuitorilor din Iași¹, de aceea evreii s-au ascuns, căci cei pe care puneau ei [cazacia] mîna, trebuiau să se răscumpere cu preț bun.² Pe lîngă, aceia a mai dat buzna încă o ceată de cazaci cărora li s-au dat tainuri și incartiruire.”

După: Călători străini, V, p. 474.

¹ Relatarea descrie nunta domniței Ruxandra, fiica lui Vasile Lupu, domnul Moldovei (1634—1653) cu Timuș, fiul lui Bogdan Hmelnițki, hatmanul cazacilor. Asupra scrierii și edițiilor, vezi comentariul din *Călători străini*, V, p. 469—470.

² O variantă polonă a descrierii, care diferă parțial de cea germană, înregistrează faptul că „Evreii nu s-au arătat; șaizeci dintre evrei care au fost surprinși au trebuit să plătească o grea răscumpărare,” cf. Hurmuzaki, *Documente*, supl. II, vol. III, p. 35 (text polon) și 38 (trad. franceză) și *Călători străini*, V, p. 474, nota 31. Faima tristă a lui Timuș Hmelnițki e înregistrată și de relatarea lui Paul din Alep: „A ucis cu mîna lui citeva mii de dușmani, cum am aflat de la oamenii lui; tot după spusele lor, ar fi ucis cu sabia și cu mîna lui șapte mii de evrei”; cf. *Călători străini*, VI, p. 99. Cifrele, evident exagerate, i-au fost inspirate călătorului de viziunea luptelor între Gheorghe Ștefan și cazacia, sprijinitori ai lui Vasile Lupu.

Paul de Alep mai consemnează la 24 iunie 1654 răspunsul evreului Ienachi care se refugiază în Moldova despre felul în care hatmanul Hmelnițki tratase pe evreii polonezi „fi masa- crase și îi tiranizase, mai rău decît Vespasian în antichitate”. (După Basile Radu, *Patrologia orientalis*. t. XXVI, fasc.5, p. 666—667 — Anale și trad. franceză). Vezi și Nathan Hanover, *Abyss of Despair (Even Metulah)*, New Brunswick, London, 1887.

142

1652. Prevederile juridice referitoare la evrei cuprinse în „Îndreptarea legii” alcătuită în vremea lui Matei Basarab, domnul Țării Românești.

„Pentru că mărturiile trebuie să fie foarte oameni credincioși și carii să opresc să nu mărturisească și carii nu să opresc. Glava 24.

... Nice eretic, nice ovreaiu nu mărturisește asupra creștinului.¹

Aicea scriem pentru seamnele furțișagului. Vina 16. Glava 349.

[...] **Zac. 8.** Cînd va avea piră creștinul cu un ovreaiu, atunce nu se va da jurămint ovreaiului. Jurămintul carele se dă împotriva furului, acela nu se dă ca să arate el furțișagul, ce numai dacă va arăta furțișagul singur furul, au de va mărturisi cineva, atunce se dă jurămint celuia ce ș-au pierdut lucrul, ce să zice păgubașului, pentru ca să arate adevărat cît au fost și de ce preț au fost și încă să-ș arate și cheltuiala.²

Aicea scriem pentru a patrusprezecea vină, carea micșorează judecătoria pedepsa și certarea. Glava 369.

[...] **Zac. 2.** Ovreaiul de va face greșală și dup-aceia va veni spre credință creștinească și se va boteza, acela sau nu se va certa nicecum, sau se va certa pentru acea greșală, de cum învață pravila; și acesta lucru stă cu totul în voia judecătorului, să-l cearte sau să nu-l cearte, veri mult, veri puțin.

Zac. 3. Ovreaiul carele se-au botezat, de va fi luat cevași cît de puțină certare pentru greșala ce/au gresit încă mainainte de botez, atunce judecătoria nice într-un chip nu va putea să-l cearte cum spune pravila.

Zac. 4. Ovreaiul, deaca se va boteza, de-ar fi făcut cîte păcate și scîrnăvii, iară pentru darul botezului toate se vor curăța și va rămînea cum ar fi născut a doa oară și atunce poate să fie și preot fără nice o smin-teală.³

Pentru a șasesprezecea vină, pentru carea micșorează certarea judecătoria. Glava 371.

[...] **Zac. 4.** Celu a-ș, va da feciorul lui pre mîna judecătoriaului ca pe un vinovat, atunce de-ar fi tată-său și ovreaiu, tot mai puțin se va certa.⁴

După: Îndreptarea legii, p. 86, 329, 347—348.

¹ Prevederile aparțin pravilei judiciare întocmite în Țara Românească în vremea lui Matei Basarab (1632—1654). Concepută în spirit religios ea conține prevederi cu caracter discriminatoriu față de locuitorii țării de altă credință decît cea ortodoxă. Vezi și nr. 132.

² Vezi o prevedere asemănătoare în legislația din Moldova; cf. *supra*, nr. 134.

³ Caracterul religios al prevederilor este vădit în acest capitol care absolvă de vină pe un evreu în caz de botez.

⁴ Este de observat, pe fondul mentalității tipice medievale discriminatorii față de evrei, conținutul nuanțat al legislației.

1653 aprilie 20-21 [Iași]. Relatarea lui Paul de Alep asupra atrocităților comise de cazacii lui Timuș Hmelnițki după înfrângerea domnitorului Moldovei, Gheorghe Ștefan.

„În acest timp, turcii și evreii au început să tremure în fața cazacilor, care îi jefuiau și care i-au supus la cazne și violențe neînchipuite. Dacă nu ar fi fost de față domnul nostru patriarh, ei ar fi fost nimiciiți. Cum ar fi fost altfel, căci le sînt dușmani? Cît despre moldoveni, a fost și mai rău; iar evreii erau puși în lanțuri și schingiuiți în toate nopțile pentru ca să se boteze și să-și mărturisească averile. Sufletele noastre erau copleșite de mîhnire auzind plîsetele copiilor și pruncilor lor.”¹

După: Călători străini, VI, p. 83.

¹ Evenimentele descrise se referă la momentul aprilie 1653 cînd, alungat de logofătul Gheorghe Ștefan, Vasile Lupu, domn al Moldovei (1634—1653) a făcut apel la cazacii hatmanului Timuș Hmelnițki, pentru a recupera domnia. Pentru alte acțiuni similare ale cazacilor *vezi supra*, nr. 141. Luptele au continuat pînă în toamnă, în august 1653, la revenirea lui Gheorghe Ștefan, relatarea notînd teroarea introdusă de oștenii acestuia: „Musulmanii și evreii ieșeau în văzul tuturor fără teamă, dar grecii nu mai ieșeau din casele lor din pricina marii dușmăanii care era împotriva lor, căci boierii lui Vasile [Lupu] subjugaseră pe moldoveni...; cf. *ibidem*, p. 95.

1656—1657. Relatare de călătorie a predicatorului suedez Conrad Jacob Hildebrandt prin țările române care înregistrează existența comunităților evreiești de la Alba Iulia, Iași, Soroca și Ștefănești.

[1656 august, Alba Iulia] „... Înăuntru, între zidurile castelului, locuiau mulți evrei, care făceau negoț cu mărfuri turcești și aveau o sinagogă a lor [...] ... evreii de asemenea își aveau sinagoga lor, și grecii aveau și ei o biserică a lor; [...] Așadar în acest oraș, Alba Iulia, ungunii, calvinii, catolicii, grecii, evreii se închinau lui Dumnezeu, în bisericile lor, fiecare după felul său.”¹

[1656 decembrie 28, Iași] „Printre locuitorii statornici se găsesc mulți evrei care se ocupă cu comerțul alături de negustori greci și moldoveni.”²

[1657 ianuarie 4, Soroca] „... Orașul era ticsit de evrei, care se refugiaseră aici parte din Polonia, parte din Ucraina, cînd i-au alungat cazacii din țara lor. De la ei am putut căpăta mied, rachiou și alte lucruri.

Între alții ni s-a alăturat un evreu cu numele de „Abraham” care l-a rugat pe sol să-l ia cu el în Ucraina, pentru că avea ceva de reclamat acolo.

Domnul sol i-a încuviințat cererea, deoarece evreul vorbea nemțește și ru-sește și putea sluji de tâlmaci în această călătorie. Dealtfel el luase loc în sania domnului sol și i-a povestit pe larg și înduioșător despre măcelurile poporului său, adică al evreilor făcută de cazaci în Ucraina, arătându-ne în același timp drumul, ce-l țineau tătarii, când porneau spre Polonia, spre care se îndreptau în marș chiar atunci. Acest evreu avea deslegare de la rabinul său să nu se țină în timpul călătoriei cu totul după cele prescise, el întrebându-a un cuțit de măcelărie al său anume și lua de la noi mai bucu-ros mîncarea negătită, pentru a și-o găti după legea sau țara lui.“

[1657 februarie 15, Ștefănești] „... Și aici era ticsit de evrei refugiați.“³

După: Călători străini, V, p. 567, 570, 596, 600—601.

¹ Predicatorul Conrad Iacob Hiltelbrandt (1629—1679) a însoțit solul suedez Sternbach în misiunile sale în Transilvania și Ucraina, înregistrînd în jurnalul său, în general cu acuratețe, situația din regiunile străbătute. Mărturiile sale asupra evreilor din Alba Iulia sînt confirmate de documentele de epocă prezente în acest volum, de notat fiind înregistrarea existenței sinagogii, alături de celelalte monumente de cult din oraș.

² Remarcabilă informația asupra caracterului statornic al evreilor locuitori în Iași.

³ Situația din Ucraina a determinat refugiarea unui număr relativ mare de evrei în Moldova, contribuind la dezvoltarea comunităților de acolo. Pentru poziția domnilor români vezi considerațiile lui Paul de Alep (*Călători străini*, VI, p. 293) care scrie despre raporturile lui Hmelnițki cu ei: „a început prin a cere sprijinul lui Vasile [Lupu] domnul Moldovei și al lui Matei [Basarab], domnul Țării Românești, pentru a-l ajuta să min-tuiască pe cazacii ortodocși de sclavia evreilor, a armenilor și a polonilor. Dar în loc de a-l ajuta și de a lupta împreună cu el pentru credință, Vasile [Lupu] și Matei [Basarab] l-au răsplătit [făcîndu-i] rău, căci Vasile [Lupu] a trimis scrisoarea lui prietenilor săi poloni pentru a-i informa de demersul lui Hmelnițki, dușmanul lor și a-i asigura de propria sa credință“.

145

1657 martie 8, Alba Iulia. Act încheiat în fața autorităților din Alba Iulia referitor la o vînzare de mărfuri unor evrei localnici, specificîndu-se și existența unei străzi a evreilor din oraș.

„Noi Francisc Tarazközi, unul din oamenii capitlului și Ioan Bekesi, Gheorghe Vizaknia Deak și Marko Posgai persoane nobile avîndu-și reședința în orașul Alba Iulia, în comitatul Alba, aducem la cunoștința tuturor de orice stare prin scrisoarea de față: Că în acest an o mie șase sute cincizeci și șapte, adică anul 1657, ziua a opta a lunii martie, ne-a chemat pe noi cinstitul și binevoitorul nostru domn, domnul Francisc Olasz Dervendli tot din acest oraș Alba Iulia, din strada italiană (alias evreiască), dinăuntrul zidului orașului,¹ la casa nobilei doamne, soția domnului Farkas Kámuthi, doamna Sofia Jazbrényi, care casă se învecinează pe de o parte cu casa vădu-vei lui Gheorghe Horvat de bună amintire, pe de altă parte a nobilului

Boldisar Kemény de bună amintire. Fiind de față evreii care locuiesc în casa sus amintită, adică Solomon, Mordocheus și Isak, ne-au declarat nouă prin voință comună, în mod public toți patru, adică amintitul Ferencz Olasz și amintiții trei evrei, cum că în zilele trecute ei s-au fi înțeles între ei și ar fi convenit în privința cumpărării unor mărfuri negustorești, potrivit căruia domnul Ferencz Olasz ar fi dat celor trei evrei menționați niște mărfuri de mătase venețiană scumpă, în valoare de o mie de florini. La plata sumei de o mie de florini, cei trei s-au angajat să-i restituie începând din anul și ziua consemnată mai sus pînă în trei ani, de la data prezentei, în acea zi restituindu-i fără nici o aminare sau tergiversare față de Ferencz Olasz sau de reprezentantul său, delegat de el pentru aceasta. Și dacă s-ar întîmpla ca să rămînă în viață numai unul dintre ei, să-i poată încasa chiar și numai de la acesta. Iar dacă, în cursul timpului, ar muri toți trei, domnul Ferencz Olasz să-i poată încasa de la soțiile și urmașii lor sau chiar de la moștenitorii lor, prin puterea actului de față. Dacă [ei] în vreun fel sau sub un anumit pretext ar amîna plata datoriei de o mie de florini să fie în puterea lui Ferencz Olasz și a celor păgubiți să se atingă oriunde, la țară, la oraș, la vad, la tricesimare, la vamă, pe drum sau lingă drum, în spațele domnilor, nobililor, căpitanilor, hotnogilor și a altor demnitari, de toate bunurile lor, oricum s-ar numi ele, să le rețină, să ceară satisfacție pînă la [împlinirea sumei de] o mie de florini, în duplo cum refusione expensarum et damnorum exinde emergentium.²

Iar dacă evreii amintiți n-ar avea bunuri suficiente Ferencz Olasz luînd cu sine un vicecomite sau un jude nobiliar sau un om desemnat pentru aceasta să se poată atinge și de persoana lor, să poată cere să fie arestați, să aibă dreptul să-i țină sub arest în închisoare, pînă cînd vor plăti nevătămat și integral suma de bani. Iar dacă ar muri toți evreii, suma de bani menționată să fie încasată de la soțiile și urmașilor, potrivit procedurii amintite.

Împotriva încasării datoriei menționate să nu fie de ajutor nici o inhibiție, contradictio, repulsio, remedium juridicum, ne gratia quidem Principis.²

Pentru o mai mare întărire a autenticității acestora de ambele părți, și-au dat mîna înaintea noastră [și] am dat și noi scrisoarea noastră scrisă cu scrisul mîinii noastre și întărită cu pecetea noastră obișnuită, prin medierea credinței noastre. Dată în anul, ziua și locul înscris mai sus.

Îndreptat de către aceiași
Francisc Tarazközi cu mîna
proprie

George L. Vizaknai, cu mîna
proprie

Aceiași de mai sus.

Ioan Békési, cu mîna proprie

Marc Posgai, cu mîna proprie⁴³

După: MHJ, V, 1, p. 365—366, nr. 674 (Ung.).

¹ Interesantă mențiunea unei străzi locuite de evrei în Alba Iulia.

² Așa în original.

³ Același Ferencz Olasz apăruse la 11 iulie 1655 în fața autorităților din Alba Iulia fiind acuzat de a fi primit de la negustorul evreu Iosif suma de 735 de taleri imperiali, pentru a-i duce reprezentantului acestuia de la Belgrad. În urma cheltuirii banilor pe mărfuri care au adus pagubă negustorului evreu, Olasz este obligat să înapoieze suma primită pînă la 29 septembrie 1655; cf. *MHJ*, V, 1, p. 352—354, nr. 669.

[1657 august]. Fragment din relatarea lui Paul de Alep despre călătoria în Țara Românească cu mențiunea unui dregător domnesc evreu botezat.

„XXXIV. Creștinarea unui evreu¹.

Portarul pe care domnul² îl orînduise ca să ne însoțească era un evreu de neam, [ce fusese] haham³ și fusese botezat în timpul domniei răposatului Matei voievod⁴, ajungînd un creștin dintre cei mai hobotnici. Și noi înșine am fost martori la astfel de fapte și merite ale sale [și] la astfel de relații, vorbe de duh și însușiri rare, încît întrec orice descriere. Dintre acestea, vom spune în treacăt că el ne-a făcut istoricul originii sale, spunîndu-ne că tatăl său era de fel din Alep, un evreu din casa lui Abud, că el a plecat de acolo pentru a se așeza la Istanbul, de unde cestălalt, fiul, s-a îndreptat spre această țară pentru a face negoț,⁵ pînă ce Dumnezeu a binevoit să-l călăuzească spre adevăr. El poartă discuții numai cu evreii și a călăuzit pe mulți din ei spre credința [adevărată], după cum am fost noi înșine martori.

Într-o zi un negustor evreu a venit la Tirgoviște⁶ și, îndată ce l-am văzut, am spus în glumă portarului nostru: „Poți oare să-l convertești pe acest om?“ El a răspuns: „Da, pot“. Și îndată, a doua zi, el a adus pe evreu la domnul nostru patriarh⁷ ca să îngenunche înaintea lui și să mărturisească cu propria sa gură pocăința sa, spunînd: „Nădăjduiesc că sfinția voastră mă va boteza, căci trebuie să mulțumesc lui Dumnezeu că m-a călăuzit spre credința cea adevărată prin mijlocirea acestui creștin“, arătînd pe sus-numitul Atanasie. Am rămas foarte surprinși de aceasta și domnul nostru patriarh a trimis un om împreună cu mine la domn care, după aceea, a dat poruncă și noi l-am botezat. După aceea domnul i-a făcut mari miluiri, înrolîndu-l ca lefegiu în oastea sa și însurîndu-l.⁸

Deasemenea, Atanasie a spus evreilor: „Cînd intrați în sinagogile⁹ voastre, îmbrăcați cu talesurile voastre, fiecare din voi își întoarce capul spre răsărit și, plecîndu-se, repetă din psalmii profetului David: „Eu intru în casa ta“, apoi întorcîndu-se către apus, spune: „Și eu mă închin în casa sfințeniei tale“; apoi întorcîndu-se către miazăzi, spune: „De frica ta, o Doamne“ și [apoi], către miazănoapte, [zicînd] „Călăuzește-mă spre dreptatea ta“. Dar acesta — spune el — este chiar semnul crucii“.

Tînărul evreu pe care l-am botezat la Craiova fusese învățat și convertit de el.¹⁰

El ne-a povestit, spunîndu-ne: „Într-o zi am pus această întrebare unci adunări de evrei: „Voi spuneți că Mesia va ieși din neamul lui David; dar triburile voastre s-au sfărîmat. Spuneți-mi atunci, de unde urmează să mai vină?“

Într-altă zi, vorbind despre anafură, mi-a spus că evreii i-au obiectat: „Voi, creștinii, spuneți că fiecare agneț este însuși trupul lui Mesia; acum din miile de inși care se împărtășesc în bisericile voastre, fiecare mănîncă însuși trupul [lui Hristos]?“ Atanasie le-a răspuns că trupul lui Hristos

era ca o oglindă în care, dacă este întreagă, un om își vede chipul, iar dacă este spartă în mii de bucăți, el tot își poate vedea făptura în fiecare bucată. Ei au rămas rușinați de acest răspuns; și, într-adevăr, este [un răspuns] pe placul lor.

El mi-a spus, pe lângă aceasta, că în scrisorile evreilor se spune că, atunci când va veni Mesia, le va fi îngăduit prin lege să mănince carne de porc. De aceea el îi dojenea mereu și le spunea: „Noi creștinii mîncăm porc pentru că credem că Domnul nostru Isus Hristos a venit pe lume și că prezicerile profeților au fost împlinite, dar voi nu credeți în venirea sa; așadar mîncăți în supărare și în amărăciune“.

El a mai spus iarăși că legea lui Kașidiari și a tovarășilor săi se numește în limba ebraică *Habil*; aceasta înseamnă „vanitate“. Acum „Ha“, printre numere, este „cinci“, „Ba“ „doi“ și „Lam“ „treizeci“. „Ha“ sînt cele cinci rugăciuni pe care le spun evreii în fiecare zi; „Ba“ adică „două“ sînt cele două sărbători care sînt celebrate în timpul anului și „Lam“ care [înseamnă] „treizeci“ este a treizecea zi a lunii postului. Prin urmare este în întregime „Basamata“ și „Basafestis“ și în limba ebraică: „*Habil Habalim*“ adică „deșertăciunea deșertăciunilor“.

Vorbindu-se despre Efiraysa care era cu el, a spus că a luat-o împotriva voinței ei și că, prin urmare, ea îl otrăvise. Apropiindu-se moartea lui, ea s-a dus îndată și a chemat pe oameni, spunînd: „Veniți repede ca să-l prindeți, căci el are de gînd să vă lase moștenire o lege“. Așadar ei s-au grăbit și au venit îndată la el; și el a început să le facă semne care sînt bine cunoscute de evrei, dar pe care nu le putem scrie...

În ebraică, a spus el, numerele erau ca acele din arabă; astfel, atunci când vreunul își vede din nou prietenul și îl salută, spune: „*As-salamu'alay-kum*“; în limba ebraică, salutul este „*Alaikum selam*“¹¹

El ne-a spus multe lucruri de acestea¹², și noi eram încîntați de familiaritatea sa față de noi, căci ne distra foarte mult cu spusesele sale și cu tovarășia sa¹³.

După: Călători străini, VI. p. 218—220.

¹ Fragmentul face parte din descrierea călătoriei patriarhului Macarie al Antiochiei. în țările române, din anii 1653—1659, scrisă de secretarul său arhidiaconul Paul din Alep. Cu toate exagerările și inexactitățile unei asemenea scrieri, izvorul este de primă însemnătate pentru istoria țărilor române în veacul al XVII-lea și, implicit, pentru atestarea și cunoașterea populației evreiești care trăia în Țara Românească (vezi discuția asupra valorii relației lui Paul din Alep în *Călători străini*, VI, p. 8—13).

Menționat de I. Mișu și R. Lungu în „*Revista de istorie*“, 12/1982, cu funcția greșită de postelnic al doilea. Vezi și V. Eskenasy, *Noi informații în legătură cu istoria evreilor din România*, în *Revista cultului mozaic*, 531 (1 iunie 1983) p. 5. Documentul este semnalat de *Indicele cronologic nr. 1. Arhiva Mitropoliei Țării Românești (1365—1890)*, vol. I, București, 1961.

Aceluiași personajiu, pe care însuși Matei Basarab l-a botezat, el îi confirmă printr-un hrisov datat 2 iunie 1646, semnat la Tîrgoviște, actualmente la Arhivele Statului București, în fondul Mitropolia Țării Românești (CXXXIX/4), stăpinirea satului Uești „de pe valea Cînelui din județul Telciorman“.

² Constantin Șerban domn al Țării Românești (1654—1658).

³ Însemnare remarcabilă reprezentînd prima atestare a unui *haham* în țările române.

⁴ Matei Basarab domn al Țării Românești (1632—1654). Pentru prozelitismul religios ortodox și atenția acordată în legislația Țării Românești convertirii la creștinism, vezi *supra* prevederile *Pravilei de la Govora* (nr. 132) și ale *Îndreptării legii* (nr. 142).

⁵ Mențione importantă pentru practica stabilirii evreilor în Țara Românească în primele decenii ale veacului al XVII-lea.

⁶ Prima mențiune a unui negustor evreu la Tîrgoviște în veacul al XVII-lea.

⁷ Patriarhul Macarie al Antiochiei.

⁸ Mențiune importantă a procedurii juridice și a importanței acordate actului religios; compară și cu prevederile legislative ale *Îndreptării legii*.

⁹ Dincolo de însemnătatea pasajului pentru oglindirea mentalității epocii, el afirmă indirect existența comunităților evreiești organizate, cu sinagogi, în Țara Românească.

¹⁰ Prima mențiune cunoscută a prezenței evreilor la Craiova. Anterior, Paul din Alep relatase un botez efectuat cu ocazia vizitei la mănăstirea Brincoveni („Am slujit după aceea liturghia acolo de sărbătoarea Schimbării la față și am botezat cu mare bucurie un tinăr evreu“; *op. cit.*, p. 215).

¹¹ Corectat de editori: „alehem șalom“ (sic!).

¹² Remarcabile discuțiile pe teme religioase între patriarh și însoțitorul său, care reflectă, în fond, fundalul controverselor teologice desfășurate la această dată în Țara Românească. În același context trebuie înregistrată și mențiunea legendei icoanei de la Argeș „Toată această poveste este descrisă pe marginile icoanei: cum că a fost atîrnată [acolo], cum evreul a lovit-o și a aruncat-o în fîntînă, cum l-au prins și cum mărturia [despre aceste fapte] a fost înscrisă în toate cronicile grecești din acel timp“. Cf. *ibidem*, VI, p. 168. Vezi și Radu Popescu Vornicul, *Istoriile domnilor Țării Românești*, ed. C. Grecescu, București, 1963; T. Simedrea, *Icoana înjunghiată de la Argeș, Glosă pe marginea vieții Sf. Nifon*, Sibiu, 1940.

¹³ În legătură cu referirile la elemente ale concepțiilor ebraice, vezi între altele: Gershom Scholem, *Les grands courants de la mystique juive*, Paris, 1983.

147

1657 decembrie 11, Iași. Gheorghe Ștefan, voievodul Moldovei reintărește lui Iordache Cantacuzino satul Popricani amintind arendarea heleșteului de acolo de către evreul Mosco.

„[Gheorghe Ștefan către] Iordachi ci-au fost vistiarnic, ca să aibă a-și ținea satul dumisale Popricani¹, cu hăleșteu și cu tot venitul; numai cît va istovi Mosco Jidovul de vînat hăleșteul și, dacă să va dezvăra, să ia tot ce or hi bucatel[e] Domniei Meale acolea și să se mute la alt loc, iară dumnealui să-și ție satul căce iaste dumisale dreaptă cumpărătură: și destul l-am ținut Domniia Mea pre seama noastră cu asupreală, căci să tîmplas[e] vremile cu scîrbă; iară am fost făcut asupreală.“²

După: Iorga, Studii și doc., V, p. 32, nr. 150 (Regest).

¹ Popricani, sat în jud. Iași.

² Evenimentele se referă la luptele pentru domnie dintre Vasile Lupu și Gheorghe Ștefan, prilej cu care i se confisca averea lui Iordache Cantacuzino, dregător al primului și sol la Bogdan Hmelnițki (cf. N. Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova. Sec. XIV–XVII*, București, 1971, p. 363). Pentru situația dificilă a evreilor în această epocă, vezi relatarea lui Paul de Alep (aprilie 1653), în volumul de față. În legătură cu situația iazului vîndut lui Mosco vezi doc. următor.

[1659—1661] noiembrie 10. Mărturie în procesul urmașilor lui Iordache Cantacuzino cu minăstirea Aron Vodă, în care se amintește o vânzare de heleșteu de pe Jijia unui evreu.

„Frim Clate de Liiști tij pe Jijia“ spune că Iordache¹ a avut morile „pân au căzut în urgie la Ștefan Vodă Gheorghe; deci fiind în urgie au fost vândut acial hăleșteu Ștefan Gheorghie unui jidov², de l-au tăiat și au stătut pustii pân la Ștefăniță Vodă și la Ștefăniță Vodă iară l-au iazit Iordache Vist.“³

După: Iorga, Studii și doc., V, p. 23, nr. 99 (Regest).

¹ Iordache Cantacuzino, mare vistier între 1635—1637, 1640—1654. Amestecat în luptele dintre Vasile Lupu și Gheorghe Ștefan, domni ai Moldovei își pierde averile, confiscate de ultimul, în 1635; cf. N. Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova. Sec. XIV—XVII*. București, 1971, p. 363.

² Gheorghe Ștefan, domn al Moldovei (1653—1658). Vinzarea către evreul amintit a avut deci loc după 1653, acesta deținând heleșteul pînă în 1657.

³ Ștefăniță Lupu, domn al Moldovei (1659—1661). Averele lui Iordache Cantacuzino a fost restituite acestuia de către Constantin Șerban în scurta domnie din noiembrie 1659, sub Ștefăniță, dregătorul funcționând din nou ca mare vistiernic (dec. 1659—1661). Documentul redat în regest de N. Iorga nu are dată, mărturia fiind totuși încadrabilă în timp după evenimente.

1662 aprilie 11. Act din vremea lui Grigore Ghica pentru sătenii din Alimănești în care se amintește arendarea unor ocne de sare și a veniturilor încasate la trecerea vadurilor unor evrei din Constantinopol.

„...Deci tot atunce la zilele Mihnii-Vodă¹: luat-au Ghinea Vistierul și cu Udriște Spătarul toate ocnele și vadurile de la Mihnea-Vodă și apoi ne-au amestecat și pre noi în taină la Mihnea-Vodă, se fim ca denșii soții, fără de voea noastră, la ocne și la vadure. Și după ce s-au așezat oamenii din nou și den Udriște spătar și den Ghica vistierul, la ocne și la vadure, sculatu-s-au Udriște spătarul și Ghinea vistierul de au luat den venitul ocnelor și al vadurilor talere 14 176 de i-au măncat și i-au făcut ei ce au știut, precum chiar se au dovedit, când s-au luat seama ocnelor și a vadurilor. Deci dintr-acest venit al ocnelor și al vadurilor, fost-au rânduit Mihnea Vodă la nește ovrei den Țarigrad, ce au fost datoare domnie și țara pungi 35. Însă ovreii, anume Muceacin și Ibraim Cilibi, carii slujesc la Valedeaoa, numa Împăratului și neapucând ovreii să-și ia banii de la ocnele, de la vadure, căci au fost Mihnea Vodă hainic și se sculase de ucisese turcii. Iar după ce au venit Măria Sa Domnu nostra Io Grigorie Ghica Voievod,² trimis-au acești boiari ce scriu

mai sus ceaușiu cu hochim împărătesc, de ne-au apucat cu strânsoare și am plătit ovreilor toți banii, talere 17 500, din casele noastre și apoi noi toți am mers înaintea Mării Sale Domnu nostru și a tot Divanul de am cerut judecata, că ce sîntem noi vinovați să plătim datoria Ghinii Vistierul...

...Derept aceia și Măria Sa Domnul nostru Io Gligorie Ghica Voievod, văzând Măria Sa atîta peire și răutate de bani ce ne-au căzut asupra noastră, milostivitu-s-au Măria Sa de ne-au dat toate moșiile și țigani visterului Ghini și ne-au dat și pre acest sat Alimăneștii³ tot, cu tot hotarul și cu toți rumânii și ne-au făcut și cartea Măriei Sale ca să se vînză pentru această datorie a ovreilor și să se dea pentru partea Ghinii vistierul. Deci noi data-am voie acestui sat Alimăneștii ca să se răscumpere de rumânie și au făcut cum cum au putut de ne-au dat la mâinile noastre unghi 800 bani gata, de s-au dat în datoria ovreilor.“

După: Iorga, Studii și doc., V, p. 122—124, nr. 30.

¹ Datarea evenimentului se circumscrie perioadei de domnie a lui Mihnea al III-lea Radu (1658—1659) și mai precis între 9 decembrie 1658 și 12 iunie 1659, timp în care Udriște Năsturel a funcționat ca mare spătar.

² Grigore Ghica, domn al Țării Românești (1659—1664; 1672—1673).

³ Sat, azi în jud. Olt.

150

1662 septembrie 15, Iași. Act referitor la vînzarea unor case din Iași de către Iorga Karaiane doctorului Moise.

„Adecă eu Iorga ficorul lui Karaiane cau fostu vornic de târgu de Iași, scriu și mărturisesc cu acest zăpis al meu, de nime silit nice asuprit, ce de a mea bună voie, am vîndut a mea dereaptă ocină și moșie, casele mele, ce mi-au rămas, de la părintele meu, de la Karaiane și de la maica mea Măria cară casă sîntu în tirgu în Iaș, pe ulița strîmbă lîngă Podu vechiu, între casele lui Paladie aga și între locul lui Hariton cel bătrîn, aceale case le-am vîndut dumisale lui Moșii doftorul, dereptu o sută de galbeni bani buni și ne-au făcut dumnealui gupînul Moșii doftorul toată plata deplin cît scrie mai sus 100 de galbeni bani buni...“¹

După: Ghibănescu, Documente, p. 133—134, nr. XXXI.

¹ Interesantă mențiunea medicului Moise, tranzacția făcîndu-se în epoca lui Eustratie Dabija, domn al Moldovei (1661—1665).

151

1663 septembrie 27. Scrisoare a doamnei Ecaterina Dafina, soția domnitorului Moldovei, Eustratie Dabija¹, prin care

interzicea vânzarea vinului de către slujitorii domnești, evreilor și armenilor.

„G/os/p/oj/da Ecaterina, g/o/sp/o/d/i/nă io Evstratie Dabij/a/ Voevod, bj.m. g/o/sp/o/d/a/ră zemli moldovscoi, scriem Domniia Noastră la dumneaei la Păhărnicase ca Mari sănătate. Mai întâi facem știr/e/ dumitali să certe fiçorii și să le dai grijă/ă/ să nu înble bănindu vinul Armeanilor sau Jidovilor, ce foarte /să/ le dai învățatură să înble cu isprav/ă/, că acmu iacă nu iaste ca un vinu multu, să nu să bage samă, ce acmu iaste vin pre puțin. Deci să-ți fie și dumitale amente și [să dai] certari fiçorilor să nu să ispitiascu să bănească vinul, că [dacă...] vom înțelege că s-au cheltui/t/ nescar: vin, vinul omului aceluia îl voi /face vin dom/nescu și pre fiçori îi voi pune la închisoare, pînă a vini Măriia Sa Vodă. Ačasta-ți facem știre dumitale și neme să nu încapă a culege pînă nu va vini omul nostru acolo.

G/os/p/o/jda saam. U Iaș, lt. 7172, sept. 27

+ La dumneaei, la Păhărnicasa ča Mar/e/, să s/ă/ deai.“²

După: Iorga, Studii și doc., VI, p. 543.

¹ Eustratie Dabija, domn al Moldovei (1661–1665) avea în slujba sa un medic evreu, după cum o relatează misionarul Gabriel Tomasci, la 27 iulie 1663 din Tîrgoviște, secretarului Congregației de Propaganda Fide (După Călători străini, VII, p. 127).

Medicul este probabil „Moisii doftorul” amintit în documentul anterior. Editorii colecției *Călători străini* se întreabă dacă nu poate fi identificat cu doctorul Cohen, amintit la 1645 (*ibidem*, p. 125). Pentru Cohen vezi *supra*, nr. 133.

² Scrisoarea este adresată soției lui Grigore Miclescu, mare paharnic între iulie 1661–septembrie 1665.

152

1663 noiembrie 20, Alba Iulia. Mărturie a evreului Isac zis Porumbacu făcută în fața capitolului bisericii din Alba Iulia în legătură cu un apropiat al său pe care îl răscumpărase din prizonieratul otoman.

„Noi arhivarii, păstrători ai documentelor și înscrisurilor depuse și păstrate în sacristia sau arhiva capitolului Alba din Transilvania, care sîntem și executorii principali ai oricăror hotărîri judecătorești și mandate legale, facem cunoscut prin prezenta că strălucitul și nobilul Sigismund de Vințul de Sus¹, la fel cu înțeleptul Isac Evreul zis Porumbacu s-au prezentat personal în fața noastră; același Isac Porumbacu a făcut declarații despre cinstea, integritatea și priceperea suficientă a lui Sigismund de Vințul de Sus subliniind mai ales încrederea de care se bucură și că lucrurile care urmează să fie încredințate bunăvoinței și hărniciei sale, de acelea se îngrijește cu toată ascuțimea minții sale și cu cea mai mare grijă ca să le îndeplinească. De aceea îl alesese pe același Sigismund în vederea pricinilor și afacerilor pen-

dinte între amintitul Isac și nobilul Gheorghe Zagori, deoarece același Isac cdinioară îl răscumpărase pe cheltuiala sa din prizonieratul turcesc² pe cel amintit, făcându-l însărcinatul, reprezentantul și avocatul său cu depline drepturi. În afară de aceasta îi acordăm aceleiași puteri depline pentru a acționa în justiție, a trata, să numească procuratori, să pretindă și să perceapă drepturile care vor reieși, de drept și cu consecințele lor. După cum a ales, a hotărît și a însărcinat pe mai sus amintitul Sigismund de Vințul de Sus în fața noastră în virtutea puterilor noastre [juridice] și a mărturiei documentelor. Dat în 20 noiembrie, anul 1663.“

După: MHJ, V, 1, p. 375—376, nr. 688 (Lat.).

¹ Felvinczi, azi Unirea.

² Faptul menționat este deosebit de interesant, prizonieratul fiind probabil în legătură cu războiul antiotoman declanșat în 1659 în urma coaliției dintre Mihnea al III-lea, domnul Țării Românești și Gheorghe Rákóczi al II-lea, principele Transilvaniei, conflict încheiat în 1662 cu înfrângerea aliaților. Vezi pentru alt caz, nr. 158.

153

1664 iunie 23, Baia Mare. Mențiune a unei vânzări de aramă negustorului evreu Adam Nossanovicz.

„În acțiunea intentată de Jacob Késczináló împotriva lui Balint Proczner în legătură cu o cantitate de aramă pe care i-a dat-o lui și unui evreu pe nume Adam Nossanovicz [și] pe care, după ce s-au tocmit, a vrut mai apoi să i se restituie. De aceea, dacă Jacob Késczináló este dispus să facă declarație sub jurământ despre aceasta, să se facă judecată lui Jacob Késczináló că s-a tocmit cu el.“¹

După: MHJ, V, 1, p. 377, nr. 691 (Ung.).

¹ După arhiva orașului Baia Mare, protocolul 1658—71.

154

1664 decembrie 20, Köln pe Spree. Scrisoare a lui Gheorghe Ștefan domnul Moldovei adresată principelui Johann-Ferdinand Porția în legătură cu un zălog al primului, aflat la un creditor evreu.

„[Gheorghe Ștefan¹ i-a spus] cu aproximativ doi ani mai înainte zălogise la un evreu, Iacob Frankel, un zălog în valoare de 60 000 de taleri, iar

acesta îi avansase 10 000 de taleri, iar acum, după ce a trecut de puțină vreme, respectivul încearcă să-l despartă de zălogul ales (să-l vîndă)^{1,2}.

După: Iorga, Acte și fragmente, I, p. 272 (Germ.).

¹ Gheorghe Ștefan, domn al Moldovei (1653—1658).

² Scrisoarea solicitînd intervenția pe lângă creditor pentru a nu vînde zălogul amintit, era adresată „domnitorului Portia“, presupus de N. Iorga a fi electorul de Brandenburg. Identificarea corectă, datorată lui A. Pippidi, este aceea cu principele Johann-Ferdinand Portia (1606—1665), ministru al împăratului Leopold I. Pentru alte relații cu creditorii evrei, vezi mai departe doc. nr. 155.

155

1665 februarie 6, Stettin. Scrisoare a lui Gheorghe Ștefan, domnul Moldovei adresată electorului de Brandenburg solicitîndu-i intervenția în privința sumelor de bani zălogite de la creditori evrei vienezi.

„... Strălucirea voastră electorală a binevoit nu numai să mă ajute de repetate ori cu bunăvoința sa, mai mult decît aș fi meritat; nu numai că a binevoit să mă ajute cu grija sa plină de bunăvoința pe mine, care eram un fugar lipsit de toate mijloacele de trai¹, dar a și însărcinat pe reprezentantul său pe lângă maiestatea sa imperială, pe strălucitul Andreas Neuman să aibă grijă de treburile mele... și rog cît se poate de umil, ca strălucirea voastră electorală amintindu-și de servitorul ei, să-i dea strălucitului și nobilului reprezentant, ordinul binevoitor ca, pe cît stă în puterea sa, să țină socoteala fiecărei bijuterii (după cum a promis), dintre cele pe care eu le-am depus la evreii de la Viena...“²

După: Iorga, Acte și fragmente, I, p. 272—273 (Lat.).

¹ Gheorghe Ștefan, domn al Moldovei (1653—1658), la această dată mazilit.

² Corespondența a continuat întreg anul 1665, fostul domn fiind acuzat că n-a plătit timp de mai mulți ani dobînda de 6%. Depozitul aflat la Viena consta din bijuterii și în urma intervenției principelui elector, creditorul evreu acceptă condiționat să amine vînzarea celor 97 de diamante și 24 smaragde amanetate (cf. *ibidem*, p. 273—274 și 280).

156

1666. Scrisoare a rabinului de Vilna Isaac ben Abraham către rabinul de Zamosc Levi Hirsch Horovitz, care menționează pe rabinul din Iași.

„... cît despre innoire n-am nimic de zis¹, decît ceea ce mi-a scris rabinul din Iași² și ceea ce este desigur cunoscut domniei tale.“³

După: Scholem, *Sabbatai Sevi*, p. 598 (Vers. engl.).

¹ Fragment din corespondența lui Isaac ben Abraham, rabin de Vilna, apoi de Posnan cu Levi Hirsch Horowitz, rabin de Zamosc, apoi de Zabłudov; scrisoarea a fost publicată în 1776, la Praga.

² La această dată, rabin în Iași era Nathan Hanover (? — 1683), personalitate a culturii ebraice medievale. Venit de la Veneția, el pare să-și fi petrecut o perioadă relativ lungă din viață în Moldova, în anii 1656—1670, în calitate de rabin la Iași și ulterior la Focșani; cf. dr. I. Israelsohn, *Nathan Hanover, sein Leben und seine literarische Tätigkeit*, Vilna, 1929. Grație lui comunitatea evreiască din Moldova se încadrează în circuitul de valori european, fapt atestat de prezența la Iași a unor personalități ale iudaismului în epocă, cum a fost Mattathias Bloch Ashkenazi, zis și Lieberman, fiul rabinului Wolf Reich Feiwels din Cracovia și care a ținut mai multe predici la sinagoga din oraș (asupra lui vezi articolul lui A. Ya'ari, în „Kiryath Sepher“, XXXVI, 1961, p. 525—534). Una dintre predici, *Kelal Kalan*, a fost tipărită la Constantinopol, în 1665.

³ Printre corespondenții rabinului din Iași pare să se fi aflat și rabinul din Worms, Ya'ari Haymi Bacharach, căruia îi era expediată, în 1668, o copie a scrisorii profetului Nathan Benyamin din Gaza către medicul și filozoful kabalist R. Iosif Hamiș din Zante, justificînd apostazia lui Sabbatai; cf. G. Scholem, *op. cit.*, p. 745, nota 156. Cam în aceeași vreme, o cronică armenească relatează prezența unor evrei veniți în pelerinaj la Gallipoli din Moldova (cf. *ibidem*, p. 604 și A. Galanté, *Nouveaux documents sur Sabbetai Sevi. Organisation et us et coutumes de ses adeptes*, Istanbul, 1935, p. 101; la data încheierii acestui volum nici una din lucrările menționate mai sus nu ne-a fost accesibilă, informațiile datorîndu-le dr. A. Pippidi).

157

1668 octombrie 8, Alba Iulia. Princesesa Transilvaniei Ana Bornemisza poruncește comitelui curial de Zlatna, Istvan Belényesi și lui Juda evreul să-i elibereze două măji de mercur.

După: MHJ, V, 1, p. 380, nr. 701 (Regest).

¹ Regest publicat după A. Beke, *Az Erdélyi Káptalan levéltára. Gyulafehérvárrot* Budapesta, 1889. p. 295.

158

1669 august 6, Turda. Act încheiat între Istvan Nagy din Turda și Samuel Evreul privitor la răscumpărarea din robia otomană a soției și copilului lui Andras Comaroni din Petrinzel—Cluj.

„Noi Ferencz Turi Deak asesor legal de Turda și Marton Székely notar legal tot de la Turda aducem la cunoștință tuturor cărora li se cuvine, că în

acest an 1669 ziua 6 august, domnul viteaz Istvan Nagy, locuitor în Turda s-a tocmit cu Samuel Evreul (Sido) astfel ca să răscumpere din robie soția lui Andras Comaroni, doamna Judit, care a locuit în Petrinzel¹, în județul Cluj, împreună cu băiețelul ei, după ce a trimis de la Belgrad mesaj prin el domnului Istvan Nagy, ca să o răscumpere, oriunde ar găsi-o, fără grijă, pînă la două sute de taleri, chiar și mai mult. Dacă femeia nu se poate răscumpăra împreună cu băiețelul ei pînă la o sută de taleri și nici să o scape din robie, dacă o scapă, domnul Istvan Nagy îi va da suma cu care va putea să o răscumpere iar dacă ar scăpa-o și domnul Istvan Nagy nu ar vrea să-i dea acea sumă cu care să o răscumpere, deci domnul Istvan Nagy legîndu-și libertatea nobiliară din proprietățile lui de oriunde, mox et de facto praesentium saltem vigore² luînd cu sine numai un vicejude, să-și poată lua satisfacție domnul Samuel Evreul, fără să i se poată opune vreo formă legală. Despre care, prin intermediul credinței noastre, dăm această scrisoare a noastră sub pecetea noastră. Dat în Turda, ziua și anul mai sus scrise.

Martin Szekely, notar legal al orașului Turda, cu mîna proprie. Francisc Turi, asesor legal de Turda, cu mîna proprie.³

După: MHJ, V, p. 380—381, nr. 702 (Ung.).

¹ Kiss Petri, azi sat Petrinzel, jud. Sălaj.

² Așa în original.

³ Mențiune interesantă a unui caz de răscumpărare din robia otomană a unor civili luați robi în urma luptelor desfășurate pe teritoriul principatului transilvănean, în vremea lui Mihai Apafi I (1661—1690).

159

1673 februarie 20, Făgăraș. Act al lui Mihai Apafi I, principele Transilvaniei prin care sint întărite privilegiile mai vechi ale evreilor din principat.

„Mihai Apafi prin mila lui Dumnezeu principe al Transilvaniei etc.¹

Deși evreii au primit permisiunea de la principii de bună amintire și de la nobila țară de a se stabili aici în Transilvania, în orașul nostru Alba și în același timp li s-au acordat și anumite privilegii interzicîndu-se explicit prin poruncă de a fi tulburați în mod ilegal; ca oricine ar avea vreo pricină de judecată cu ei, aceasta să se înainteze la scaunul de judecată al prefectului lor, dar după cum înțelegem din petiția lor supusă, spre prejudiciu de loc mic al privilegiului lor, totodată și spre mînia și paguba lor, orice persoană privată care ridică anumite pretenții față de ei sau chiar își face singur dreptate fie că își descarcă mînia pe ei prin întemnițarea lor, de unde apoi sint eliberați nu după vechiul obicei și potrivit privilegiului lor, pentru 40 de denari, ci pentru un florin.

Dorind așadar ca în stăpînirea noastră ca toți să beneficieze de privilegiu și să păstrăm în vigoare toate cele ale principilor de bună amintire,

de odinioară, poruncim cu milostivire tuturor credincioșilor noștri de orice stare și în mod foarte serios ca de acum înainte în timpurile viitoare împotriva formei acestui privilegiu să nu², îndrăznească sub nici o formă sau pretext să-i tulbure în persoană, să-i păgubească în bunuri, să-i insulte, să-i bată sau să-i întemnițeze, iar dacă cineva ar avea vreo pretenție față de ei, să urmărească pricina în fața forului lor competent, la scaunul prefectului nostru, iar în lipsa acestuia, la scaunul intendentului curții noastre sau la acela al comitelui nostru curial din Alba Iulia, unde să acționeze potrivit naturii pricinii; iar dacă totuși ar trebui să-i prindă fără știrea credincioșilor noștri sus menționați, în nici un caz să nu fie arestați; iar pîrcălabbii noștri pentru răscumpărarea întemnițării să nu îndrăznească a lua mai mult de 40 de denari; [și] fiecărei stări să i se facă dreptate potrivit privilegiului [propriu].

Și altfel să nu se facă. Cele prezente, după ce au fost citite să fie rediate celui ce le arată. Dat în cetatea noastră Făgăraș, în ziua 20 februarie, anul 1673 al mîntuirii.² Mihai Apafi.³

După: MHJ, V, 1, p. 388, nr. 716 (Ung.).

¹ Urmează întreaga titulatură a principelui Transilvaniei, Mihai Apafi (1661–1690).

² Pasaje, în original, în latină.

³ Actul redat constituie unul dintre ultimele dintr-o serie de privilegii ale principilor Transilvaniei în favoarea comunităților evreiești, documente menite a stabili un cadru juridic pentru activitățile diferitelor categorii de evrei stabiliți în veacul al XVII-lea în principat. Vezi în acest sens și privilegiul lui Gabriel Bethlen, în volumul de față sub nr. 119.

160

1673 mai 6, Cîmpulung. Scrisoare a vornicului Gheorghe către judele Bistriței relatînd prinderea unor hoți, între care și un ardelean care jefuise niște evrei din Moldova.

„... Și sătenii i-au știut că au fost oameni răi, tilhari...” Despre un ardelean oprit pentru „pără mare de jidovi, cărora le luase uneltele.”¹

După: Iorga, Documente Bistrița, partea a II-a, p. 24, nr. 205 (Regest).

¹ Important centru comercial transilvănean Bistrița era locul de întîlnire a numeroși negustori între care și evrei. În legătură cu tirgul, maierul, bistrițean se păstrează o scrisoare din 1692 relatînd vînzarea mai veche cu șase ani a unor coase, cumpărate de țărani bucovineni de la evrei și revîndute la Bistrița; cf. Hurmuzaki, *Documente*, XV, 2, p. 1450, nr. 2697.

161

1676—1677, Piatra Neamț Cea mai veche piatră tombală cunoscută cu text ebraic, din cimitirul mozaic de la Piatra Neamț.

„... Logodnica Reizl, fiica lui Israel Halevi, decedată... anul (5), 437...”¹

După: Kara, Inscricții, p, 370, nr. 1 și 372 (Ebraic și trad.).

¹ Cimitirul din Piatra Neamț datează din secolul al XVII-lea, după tradiție comunitatea locală fiind însă mai veche. Deteriorările suferite de cimitir, distrugerile unora dintre inscripții au împiedicat o cunoaștere detaliată a membrilor comunității. Dintre cele 11 inscripții publicate de editorul amintit doar două se referă la veacul al XVII-lea, fiind transcrise pentru prima dată de Iacob Psanter, *Divre ha'amim leartot Rumenie...* (*Cronica Evreilor din România...*), Iași, 1871, I. Cea de a doua inscripție datează din decembrie 1688 (5) 449, Tevet 1: „... Doamna Ienta, fiica lui Eliezer binecuvîntată să-i fie amintirea, decedată în prima zi a lunii Tevet, anul (5) 449, după computul mic...” (cf. I. Kara Schwartz, *op cit.*, p. 370, nr. 2). Deși, cum o atestă documentele acestui volum, prezența evreilor în țările române în secolele XVI-XVII a fost relativ importantă, cunoștințele despre cimitirile vechi ale comunităților se află într-un stadiu incipient, neexistînd încă studii epigrafice aprofundate. Pentru veacul al XVII-lea, mai este cunoscută și o altă mențiune, neverificată, referitoare la vechiul cimitir din Timișoara, unde s-ar fi păstrat o inscripție comemorînd medicul sefarad Assael Asriel, mort în 1636; cf. I. Singer, *Tmesvari rabbiik a XVIII' és XIX-ik szizadban*, Seini, 1928, p. 10. Vezi și nr. 163

162

1677 iunie 26, Iași—iulie 8, Isaccea. Relatare a lui Michal Floryan Rzewuski, secretarul soliei polone care în drum spre Constantinopol a străbătut Moldova, despre audiența la domnul Antonie Ruset și informațiile culese despre evrei.

[26 iunie] „Solul i-a dat domnului¹ scrisoarea regelui² și a căpătat informații politice. [...] De altfel sînt mulți armeni, greci și evrei care înfomează Poarta de cele ce se petrec în Polonia și în Ucraina și chiar se stabilesc acolo.”³ [...]

A hotărît [domnul Moldovei] o cercetare și judecată în pricina prădării evreului din Strzelisk prins de Mîrza căpitanul, de asemenea și în aceea a celui alt evreu din Belz.”

[8 iulie] „Orașul Isaccea este un oraș deschis, mai bine zis un tîrg, așezat pe un deal, fără nici un fel de ziduri sau întărituri. [...] cea mai mare parte din locuitorii săi sînt greci, armeni, bulgari, evrei și turci.”³

După: Călători străini, VII, p. 353, 354, 364.

¹ Antonie Ruset, domnul Moldovei (1675—1678).

² Ioan III Sobieski, regele Poloniei (1674—1696).

³ Pasajul ultim face parte din „Traducerea din limba polonă în cea franceză a jurnalului excelenței sale... palatinul de Chelm a ambasadei lui în Levant la Sultanul Mehmet... în anul 1677”, variantă a jurnalului soliei lui J. Gninski, reluată în volum după textul publicat de N. Iorga, *Acte și fragmente*, I, p. 93.

1678 martie 30, Iași. Inscripție pe piatra de mormânt din Iași comemorînd pe marele rabin Arie Leib ben Samuel, mort în 1678.

„Marele Rabin, Învățătorul nostru Rabi Arie Leib ben Samuel“ (7 Nisan 438/1678).¹

După: Halevy, Comunitățile, p. 37 și n. 3.

¹ Piatra se păstra la cimitirul evreiesc din cartierul Ciurchi al Iașului. Nu se păstrează informații mai detaliate despre acest conducător al obștii din Iași, cu excepția faptului că a fost succesor al lui Nathan Hanover. Acesta din urmă, personalitate cunoscută a epocii, refugiat în apusul Europei din cauza persecuțiilor cazacilor din Ucraina, a funcționat în Moldova ca predicator (*maghid*) al sinagogii din Iași. În Moldova a trăit între 1656–1670, compunînd două scrieri de prestigiu, un dicționar poliglot (ebraic-german-latin-italian) și o culegere de rugăciuni în ebraică („Porțile Sionului”). Ulterior a plecat în Ungaria, unde a trăit pînă la moarte (1683). Cf. M.A. Halevy, *op. cit.*, p. 37 și n. 1–2 și S. Callimachi, S. Cristian, *Călători și scriitori străini despre Evreii din Principatele Românești*, Iași, 1936, p. 25. Vezi și nr. 156

1680 mai, Iași. În socotelile bisericii catolice din Iași figurează o datorie la un evreu.

„Datoria către evreu plătită, 3 fl.“

După: Iorga, Studii și doc. I–II, p. 58.

1682 iunie 12, Iași. Raport al călugărului minorit Antonio Angelini din Campi despre Moldova și Țara Românească, relatînd între altele despre prezența evreilor în capitala Moldovei.

„Iași, capitală, reședință a domnului „provinciei“ Moldova. Curtea sa e de piatră cu un număr de biserici și mănăstiri de călugări bazilieni schismatici. Celelalte case din oraș sînt toate de lemn, în număr de vreo

12 000, cu mare mulțime de turci, armeni, evrei, tătari, greci, seamănă cu un oraș din Pentapolis, felul de trai e fără friu, lege și datină „viti d'ogni erba si fa fascio.”¹

După: Călători străini, VII, p. 339-340.

¹ Așa în original. O relatare indirectă despre evreii din țările române, vezi și în raportul lui Urbano Cerri secretar al congregației de Propaganda Fide, trimis papei Inocențiu XI, în anii 1676— 1678: „Țara Românească/... la curtea domnului se află și luterani și calvini — cei mai mulți din Transilvania — pe lângă evrei și turci; /Moldova/... Provincia e locuită de 4000 de catolici, ceilalți sint greci schismatici, armeni, luterani și evrei”; cf. *Călători străini*, VII, p. 487 și 489.

166

1683. Relatare a cancelarului Transilvaniei Nicolae Bethlen despre relațiile de afaceri cu evreii din Transilvania.

„... Cînd turcii se apropiau de Viena, în Transilvania era o mare abundență. Cu un evreu din Alba Iulia, pe nume Isac am făcut negoț cu grîu și secară spre Lipova, el luînd din tot a treia parte; am trimis în jos, pe Mureș, în jur de cinci mii cîble de grîu și două mii de secară și am cîștigat frumos, deoarece grîul era foarte ieftin, o baniță de grîu între opt și zece pulture, secara patru pulture. Dar pe bietul evreu l-au omorît bandiții...”¹

După: MHJ, X, p. 256, nr. 301 (Ung.).

¹ Relatarea aparține lui Nicolae Bethlen (1642—1716), cancelar al Transilvaniei din 1691, autor al unor *Memorii*, cu deosebită valoare istorică.

167

1684 mai 10, Cîmpulung Moldovenesc. Act de moștenire făcut de Mihail Dodul și soția sa în favoarea fiului lor, încheiat în casa evreului Mer.

„+ Adică eu Mihăil Dodul și cu soțul meu cu Sofronie dat-am scrisoare/a/ noastră la mîna ficiorului nostru lui Miron precum săs/ă/ știe că i-am dat noi muncii noștri, moșie noastră dr/e/aptă lui Miron osebit de alți feciori ce avem [...].

[...] și la această scrisoare a noastră s-au tîmplat mult/i/ oameni buni anum/e/ și o sam/ă/ de armeni din Suceava carii s-au și iscălit mai gios că ș-au pus degitilii și s-au tîmplat și Mer jid că s-au făcut scrisoare/a/ aceasta în casa lui.

+ au Mihail Dodul + și eu Sofronie Dodozie.

[...]

— și eu Mer jid m-am tãmplat.

Și s-au dat adãlmaș zeci vedr/i/ med în cas/ã/ la Mer jid oamenilor acistora ci s-au iscãlit mai sus.

7192 mis, mai 10

Eu Ion Dodul dau zapisile lui Ion sin lui Istrate Ploce.⁴¹

Dupã: Ștefanelli, Documente, p. 8—9.

¹ Actul pare sã fi fost încheiat în casa unui crișmar evreu din Cimpulung Moldovenesc.

168

1685 februarie 7, Iași. Act al lui Macarie, egumenul mănãstirii Cetățuia din Iași, care menționează existența în oraș a unei „mesernițe“ (mãcelãrie ritualã).

„Adecã eu Macarie, egumenul de la Cetățuia, scriu și mărturisesc acest adevãrat zapis al meu, fiind Ionașco la închisoare și avînd el o pivniță cu dughene cu tot la mesernița jidovilor, au vrut sã le vînzã și mi-au zis domnul meu, mãria sa Duca Vodã¹, sã-l cumpãr, sã fie moșie sfintei mănãstiri lui Ioan Zlataust.

7193, meseța fevr. 7

Dositei, mitropolit Sucevei

Denaintea noastrã au mărturisit Macarie.“

Dupã: Arh. St. Buc. Fond M. rea Sf. Ioan Gurã de Aur, X, 3. Original.

¹ Gheorghe Duca, domn al Moldovei (1678—1683), în timpul cãruia pare sã fi avut loc tranzația.

169

1685 decembrie 20, Tîrgu Neamț. Hotãrnicie efectuatã de orãșenii din Tg. Neamț pentru un loc de moarã dat de Gheorghe Duca domnul Moldovei, fostului episcop al Rãdãușilor; între semnatarii actului se înregistrează și un evreu.

„Adecã eu Ion Bordei Șoltuz din tãrg din Niamțu, și Vasilie a sãmin ot tam, și Dumitrașco Kotruș ot tam, și Dumitrașco ce-au fost șoltuz ot tam și Ilie Kroitori ot tam, și preuții de tîrg ot tam, anume popa Toaderi de la biserica de sus și popa Toaderi de la biserica de jos ot tam, și Ivan sãn popa Grigorii ot tam și Nicolai sin țiganoi ot tam și Lupul Jidov ot tam și toți

tîrgoveții cu tineri cu bătrîni scriem și mărturisim cu acest adevărat zapis al nostru; pe cum au venit Stratul părcălabul cu cinstit carte mării sali Ducăi Vodă să hotărîm un loc de moară...¹

După: Melchisedec, *Chronica Romanului*, II, p. 235—236 (Chirilic)

¹ În finalul actului apare „o iscălitură jidovească”, desigur a lui Lupu. Documentul pare a fi o transcriere tîrzie a hotărîniciei originale din vremea lui Gheorghe Duca, domn al Moldovei (1678—1683), în decembrie 1685 domnind Constantin Cantemir (1685—1693).

170

1686 februarie 27, Iași. Mențiune a unei sinagogi existente în Iași, în „Mahalaua curelarilor.”

„Carte de la Tudosie Dubău vel logofăt și de la alți boieri mari, pe o casă de aicea, din tîrgul Eșilor; ea este în mahalaua Curălarilor, lîngă școala jidovească.”¹

După: Arh. St. Buc. Mss. 644, f. 12 (Însemnare).

¹ Prin școală se desemnează „casă de învățătură a celor sfinte” (Bet-Hamidraș), respectiv sinagoga. Potrivit lui Gh. Ghibănescu, *Catastiful Iașilor din 1775* Iași, 1921, p. 12 (extrase din „Ioan Neculce”, *Buletinul Muzeului Municipal Iași*), a existat un act de organizare a hahambașiei și a școlilor creștine, emis în 1666 de domnul Moldovei, Iliș Alexandru (1666—1668) și care se păstra la acea dată la un deținător particular, Albert Daniel din Iași. Ulterior, documentul pare să se fi pierdut. Asupra sensului instituției în epocă, vezi Elias Schwartzfeld, *Evreii în Moldova, în secolul al XVI-lea și al XVII-lea*, în „Sinai. Revista pentru studii iudaice”, I, Iași, 1926, p. 10—12. Pentru sinagoga mai veche din Iași și rabinul Arie care a funcționat acolo, vezi *supra* doc. nr. 163.

171

1690 mai 2, Făgăraș. Plîngere înaintată dictei Transilvaniei de către evreica Marian de la Valea Crișului originară din Moldova.

„Evreica Marian roagă domniile voastre cu supunere; din mari chinuri sînt nevoită să vă relatez cu supunere [că] sînt șase ani de cînd am venit cu soțul meu umil în această țară nobilă și domnul Samuel Kalnaki, văzîndu-ne starea, ne-a chemat la Valea Crișului de unde, întrucît din cauza iobagilor săi am avut de suferit multe pagube, am vrut să mergem la rudele noastre din Polonia sau să ne întorcem în Moldova; însă domnia sa nu ne-a dat drumul, ci chiar ne-a conșcris ca iobagi de-ai lui ameninșîndu-l pe soțul meu cu temnița; și el fiind comisar l-a dus în Maramureș, iar soțul meu nenorocit, luîndu-și rămas bun, a fost arestat, [comisarul] voind să-l trimită înapoi la Valea Crișului

Una din slugile aceleia pe nume İstok Boer, împreună cu tovarăşii săi l-a ucis în pădurea Ciucului (Csiki) pe soţul meu împreună cu sluga lui, el avînd asupra sa mulţi bani; lucru pe care, aflîndu-l, m-am plîns despre moartea sa domnului Samuel Kalnaki, fapt pentru care a pus să fiu arestată şi m-a ţinut în cumplită întemniţare. Apoi, auzind de moartea soţului meu, un evreu pe nume Şalom, care acum locuieşte la Gheorghieni, a mers la Braşov cu cinci evrei din Valea Crişului şi cu două slugi de-ale lui Samuel Kalnaki; eu, avînd o ladă plină cu obiecte de argint, de preţ mare, m-au înşelat [spunîndu-mi] că soţul meu le-ar fi dator, deşi Şalom ne-a fost nouă dator cu 70 de taleri. Şi astfel m-au sortit pieirii, împreună cu cei cinci copii mici dacă bunăvoinţa domniilor voastre nu mă va sprijini.

De aceea sper, în numele marelui Dumnezeu, că domniile voastre vă veţi îndura de oropsita de mine şi de cei cinci copii şi veţi binevoi să rezolvaţi această cauză dreaptă, să fie prinşi ucigaşii adevăraţi ai soţului meu sau să-i urmăriţi prin lege şi să solicitaţi să mi se dea înapoi banii şi bunurile răpite din lada mea de către evreii sus amintiţi, pentru ca să nu trebuiască să suport moartea soţului meu şi răpirea puţinilor mele bunuri; pentru care milostivire Dumnezeuul văduvelor şi orfanilor să binecuvînteze domniile voastre.

N :K :J :V :V :—

Către măririle şi domniile lor, stările ţării Transilvaniei.⁴¹

Pe spatele documentului autograf: „La această solicitare şi pentru prinderea răufăcătorilor a fost trimis în mod special Andras Eresztveny, pentru ca fără nici o părtinire să aresteze acei slujitori ai domnului Samuel Kalnaki, împreună cu evreii şi să-i aducă aici îndată; lucru la care să-şi dea concursul domniile lor locuitorii, să asigure sprijinul. Iar în aceasta să nu se uzeze de nici o maşinaţie căci dacă ar fi părtinitori şi-ar pune capul în pericol.“

Făgăraş 2 mai 1690

Dată în congregaţia generală a domnilor locuitori ai regatului de către magistrul Ioan Sarosi pronotar, cu mîna proprie.“

După: MHJ, V, 1, p. 445—446, nr. 808 (Ung.).

¹ Document deosebit de interesant prin informaţiile asupra deplasării evreilor din Moldova (originari din Polonia) spre Transilvania.

172

1690 decembrie 15. Menţiune a livrărilor de armament efectuate prin intermediul evreului Oppenheimer către armata imperială habsburgică din Transilvania, angajată în războiul cu otomanii.

„15 decembrie 1690

Oppenheimer, Ungaria, armament, Transilvania.

Către evreul Oppenheimer; cit de curînd se angajează să livreze o astfel de comandă care privește armata din Transilvania și cuprinde mai întîi 1 000 de măsuri [a 50 kg] de pulbere și 5—600 de măsuri de fitiluri.¹

După: MHJ, XVIII, p. 107, nr. 192 (Germ.).

¹ Informația se referă la războiul habsburgo-otoman care avea să se încheie în 1699, prin pacea de la Carlowitz și recunoașterea de către Poartă a trecerii Transilvaniei sub stăpînirea Imperiului habsburgic. Oppenheimer apare în numeroase documente de epocă drept principal furnizor al armatei din Transilvania. La 8 ianuarie 1691 el raporta „și ce a întreprins pentru a aproviziona Transilvania cu fitiluri și pulbere” (*ibidem*, p. 111, nr. 203) acțiune în curs de realizare încă la 18 martie (cf. *ibidem*, p. 132, nr. 264). La 24 aprilie 1691 se discută trimiterea munițiilor la Satu Mare (*ibidem*, p. 139, nr. 282). Alte rapoarte similare, privitoare la Transilvania datează din 15 iunie, 18 iulie, 7 august 1691 și 8 februarie 1692 (*ibidem*, p. 155, nr. 326, 164, nr. 353, 172, nr. 375 și 206 nr. 478). În condițiile luptelor antiotomane, diete succesive statuează și impozite crescînde din partea populației. Dieta de la Turda din august 1691, obligă pe evreii din Alba Iulia la plata a 50 florini de poartă (*Men. Com. R. Trans.*, XX, p. 455—456), ca în decembrie să mai adauge 200 fl. (*ibidem*, p. 476). În decembrie 1693—ianuarie 1694, evreii din Alba erau impuși la plata a 200 fl. (*ibidem*, XXI, p. 163). Contribuția ajungea, la sfîrșitul războiului, în 1699 la 330 fl. (*ibidem*, XXI, p. 410—411), la care în același an, se adăuga o impunere de 60 florini renani, care urma să contribuie la plata datoriei principatului față de Viena (*ibidem*, p. 429).

173

1690. Mențiune a lui Natan Hanover ca rabin al sinagogii din Iași pe o tipăritură a sa apărută la Wilmersdorf în 1690.

„[Natan Hanover] Rabinul sinagogii din Iași.”¹

După: Callimachi, Căl. str., p. 26

¹ Mențiunea apare pe coperta cărții „Porțile Sionului”, în ebraică și editorii au semnalat-o după Wolf, *Biblioteca Hebraea*, I, 924. Prima ediție a lucrării a apărut la Praga în 1662. Pentru personalitatea sa și rolul lui Hanover în viața comunității evreiești din Moldova, vezi și nr. 156, 163.

174

1691 aprilie 30, Blaj. Mențiune a sectei judaizante sabatariene din Transilvania.

„Unde se află [la Blaj, în castelul numit Cetatea roșie] un fel de bise-rică mică cu boltă, în stil italian, unde odinioară iudaizantul Simon Pécsi și Gyorgy Bagdi au primit cuminecătura și au oficiat serviciul divin după obiceiul evreiesc.”¹

După: MHJ, V, 1, p. 452, nr. 815 (Ung.).

¹ După urbariul Blajului. Problema sectelor iudaizante nu a făcut obiectul unor studii speciale în literatura de specialitate românească, deși iudaizantii apar în relație cu mediul istoric al țării române în diverse epoci. Pentru cea timpurie, legată de spațiul balcanic, vezi mai recent studiul lui N. Kocev, *The Question of the Jews and the so-called Judaizers in the Balkan from the 9 th to the 14 th Century*, în „Bulg. Hist. Rev.”, VI, 1978, 1, p. 60—79. Refugiați iudaizanți din Polonia în Moldova sint amintiți, pentru anul 1540, în cronica lui Bielski. În Transilvania, problema lor apare odată cu contrareforma, în veacul al XVI-lea, pentru a se extinde ulterior ca sectă a sabatarienilor. În literatura mai veche vezi notațiile lui J. C. Eder, *Breviarium Juris Transilvanicum cum proemio de Fontibus Juris Transilvaniae*, Cibinii, 1800, cap. *De Religionibus*, p. 10 urm. și lucrarea lui S. Kohn, *A Szombatosok, Történetök, Dogmatikájok és Irodalmok, különös tekintettel Péchy Simon skancelar életére és Munkaira*, Budapesta 1890. Pentru contribuțiile mai noi, vezi R. Dan, *A magyarország hebraica bibliográfiái*, în „Az Országos Szechenyi Könyvtár Évkönyve” 1961—1962, p. 365—370; E. Hösch, *Orthodoxie und Häresie in alten Russland*, Wiesbaden, 1975 etc.

175

1691 iulie 3. Prevederi privitoare la proscrierea evreilor stabiliți în Maramureș înscrise în statutul comitatului.

„Evreii pe veci sint proscriși. Oricine ține în viitor evrei, începînd de acum înainte, să fie pedepsit cu o sută de florini, de cîte ori, de atîtea ori.¹ Acei ce sint deja aici, sub [pedeapsa] pierderii tuturor bunurilor, să plece din comitat într-un interval de cincisprezece zile, [iar] pînă atunci cei datornici să-și achite datoriile, fapt pe care dacă l-ar omite, domnul demnitar să încaseze și să dea socoteală de plată fără nici o îngăduință și fără vreo considerație la adresa persoanelor; care lucru să se respecte în veci în viitor, spre a se veghea la neîncălcarea statutului.”²

După: MHJ, V, 1, p. 452—453, nr. 816 (Ung.).

¹ În original, toties quoties.

² Actul proscripției în sine este o mărturie a prezenței evreilor în Maramureș în ultimele decenii ale veacului al XVII-lea. În literatura mai veche despre Maramureș (cum e cazul lucrării documentate dar puțin tolerante a lui Al. Filipașcu, *Istoria Maramureșului*, București 1940, p. 169), primul document atestînd prezența unor evrei acolo era considerat conscripția din 1728. În realitate, conscripția pare să demonstreze ineficiența actului proscripției citate aici.

176

1694 august 10, Iernut. Contract de arendare a unei glăjării din Porumbacu de Sus de către evreul Iacob Fincz din Alba Iulia.

„Noi, Sigismund Osztópanyî Pernyeszi, maestru de ceremonii al înălțimii sale stăpînului nostru¹ și Petru Dömokos din Cernatul de Jos, nobili, care sîntem juzi de rînd în cazul descris mai jos, dăm de știre prin această scrisoare a noastră tuturor celor ce li se cuvine, că în acest an 1694, ziua 10 a lunii august, cînd am fost la Iernut în comitatul Tîrnava, în castelul ilustrisimului nostru domn, fiind prezenți în fața noastră pe de o parte domnul Ștefan Polos din Cătălina, prefectul tuturor bunurilor din Transilvania al ilustrului nostru stăpîn și, de cealaltă parte evreul Iacob Fincz, în numele său și al fiului său Solomon, care au locuit mai înainte la Alba Iulia, iar acum locuiesc la Porumbacu de Sus, ambele părți adresîndu-ni-se nouă, venind porunca ilustrului nostru domn, evreii au arendat de la amintitul domn Ștefan Palos, de bună voie, glăjăria domnului nostru de la Porumbacu de Sus din Țara Făgărașului, potrivit punctelor și condițiilor de mai jos:

1. Termenul de arendare începe la 10 august anul curent 1694² și se termină la zece august 1695; cu toate acestea în timpul muncilor mari din toiu verii și al recoltatului se exceptează trei luni, ca în acele trei luni iobagii care servesc la glăjărie să poată sluji măritului nostru domn, fie fără animale, continuu, fie cu ziua, după cum este mai util pentru treaba și serviciul măritului nostru stăpîn, sub îndrumarea obișnuită a judeului curial.

2. Suma care trebuie plătită în bani curenți la cele patru posturi trimestriale² este de patru sute de forinți maghiari, florini ungurești 400, pe care sînt datori să o predea în întregime la vistieria înălțimii sale stăpînului nostru, așa cum este prevăzut, la cele patru posturi, o singură dată toată.

3. Prebenda să nu crească peste cele stabilite mai sus și nici obligațiile în muncă ale iobagilor.

4. Înainte de încheierea anului și pînă ce suma specificată nu o predau integral, să nu poată pleca fără aprobarea domniei sale; iar dacă totuși ar pleca, să li se anuleze toate libertățile și să poată fi reduși ca niște slugi tocmita ai înălțimii sale și să-i poată ține în detenție.

5. Sînt datori să execute, fără să se plîngă, fără nici o plată oricînd, orice fel și în orice cantitate, sticlele care sînt cerute la orice poruncă scrisă sau verbală a înălțimii sale, la porunca domnului prefect.

6. Să nu vină cu nimic nou care să contravină obiectului de pînă acum, spre paguba înălțimii sale; să nu se certe cu slujbașii înălțimii sale; pentru orice nemulțumire ar avea, să vină cu suplicații la înălțimea sa stăpînului și să nu se adreseze altcuiva decît înălțimii sale.

Pe de altă parte, doleanțele arendașilor de mai sus față de care înălțimea sa domnul și-a dat aprobarea cu mărinimie, sînt acestea:

1. Și de acum înainte meșterii iobagi aparținînd înălțimii sale care au lucrat pînă acum să slujească și de acum înainte tîpt acolo; ba chiar și polonezii să fie menținuți ca lucrători, care să fie datori să slujească pentru partea ce li se cuvine, să se tocmească împreună cu ei [cu arendașii] și să nu fie alungați; sînt stabiliți un număr de doisprezece arzători de cenușă, opt oameni din cei fără vite, pentru întreținerea focului, douăsprezece care de transportat lemne, patru care pentru a aduce anual pămînt de la Brașov; în privința altori necesități să se respecte obiceiul de pînă acum și slujbașii

[principelui] să le fie de ajutor; prebenda să li se acorde după același chip ca și pînă acum; totodată au solicitat să nu lucreze nimănui pe gratis ci numai la porunca înălțimii sale domnului guvernator, milostiveniei sale principele, a lui Grigore Bethlen și a domnului prefect, atunci cînd înălțimile lor poruncesc.

Pentru care doleanțe prin slujbele credincioșilor și slujitorilor săi menționați mai sus, cu milostivire, a fost de acord. Pe de altă parte arendașii amintiți mai sus s-au obligat prin mina lor să respecte întocmai, toate părțile din punctele înșirate mai sus, adăugînd și faptul că, dacă între timp ar muri cineva, celălalt să suporte și să presteze în timpul cuvenit, fără nici o scuză și excepție; iar dacă suma arendei nu ar înainta-o atunci cînd o poruncește înălțimea sa stăpînul nostru sau domnul prefect, imediat, potrivit tăriei acestei scrisori, să li se poată lua bunurile cu jumătate de preț, existînd pentru aceasta o clauză legală, iar pînă ce fac o contestație colectivă să poată fi ținuți în detenție, dacă nu sînt eliberați prin bunăvoința grațierii.

Acestea desfășurîndu-se astfel în fața noastră, dăm și noi scrisoarea întărită prin semnături și peceți pentru o viitoare chezășie prin medierea credinței noastre.

Dat în anu, zîua și locul amintit mai sus.

Sigismund Pernyeszy (sigiliu inelar în ceară neagră).

Petru Domokos (sigiliu inelar în ceară roșie).³

După: MHJ, V, 1, p. 475—477, nr. 839 (Ung.).

¹ Actul este încheiat în numele guvernatorului Transilvaniei, Gheorghe Banffy.

² Termenele se referă la cele trei zile de post stabilite de biserică în fiecare trimestru.

³ Actul este deosebit de important fiind primul dintr-o serie de contracte dearendă în favoarea evreilor a manufacturilor de sticlă din Transilvania. Un contract în termeni apropiați pentru aceiași glăjărie, era încheiat la Porumbacu la 1 iulie 1697, în favoarea evreilor Abraham Veider și Abraham Naphtalin. Arendarea se făcea tot pe termen de un an, pentru 500 de florini. Cei doi arendași adăugau în final un paragraf în sefardă, scris cu caractere ebraice: „Noi, fiul lui Abraham Avigdor, fie-i binecuvîntată memoria și fiul lui Abraham Naftali, fie-i binecuvîntată amintirea, recunoaștem în fața Elinei Damas, cu iscălitura și pecetea noastră că ne obligăm să plătim prea respectatului stăpîn, în funcție de ce am stabilit la Porumbacu, la timpul potrivit, în luna lui Chesvan. Dat la 1697, 1 iulie. Fiul lui Abraham, fie-i binecuvîntată amintirea. Fiul lui Abraham Naftali, fie-i binecuvîntată amintirea.” (cf. MHJ, V, 1, p. 496—498, nr. 864). Ulterior, în 1700, glăjăria era arendată evreului Solomon (*ibidem*, p. 513—514, nr. 887).

177

1694 septembrie 6, Sibiu. Însemnare în catastiful de vînzări de mărfuri al negustorului sibian Siguli Stratu referitor la evreul Avram.

„Evreului Avram 1 tura „carmajinuri“ cu 19.50 fl. ung.“¹

După: Limona, Catalogul, p. 19, nr. 3.

¹ Regest după actul păstrat în Registrul nr. 83, p. 7—10, la arhivele statului din Sibiu.

1695 ianuarie 1. Act al lui Constantin Brîncoveanu, domnul Țării Românești, adresat vameșilor, cerînd respectarea plății vămii stabilite de domnie, de către toate categoriile de negustori, între care sînt enumerați și evreii.

„Carte de vama Diiului și a Bistrățului și a Cernățului

Dă domniia mea această poruncă a domniei mele, slugilor domniei mele anum/e/...¹ ca să fie volnici cu această carte a domniei mel/e/ de să aibă a ținéré vama Diiului și a Bistrețului și a Cernetului precum au ținut și alți vameși, de alte dăți [...] De la tot omul să ia vama dup/ă/ obicéiu, precum au luat și alți vameși mai dinainte vréme, măcar să fie turcu, veri ovréiu, au arbănaș, au oameni de țar/ă/, boiar, au rumîn, au slujitor, au măcar ce fel de oamen/i/ ar fi, de la toți să aibă a luaré vameșii vama. [...]

Ghen/arie/ 1 zile anul 7203.

A citit marele log/ofăt/.”²

După: Giurescu, Anatefterul, p. 367, nr. 3.

¹ Spațiul liber în original.

² Actul face parte din condica domnească datînd din vremea lui Constantin Brîncoveanu (1688–1714) conținînd documente începînd din 1695. Ea a fost publicată după mss. românesc MLXIX al Bibliotecii Academiei R. S. România. Formula privind negustorii vămuiți se repetă identic și în actele pentru vama de la Ciocănești și Lichirești (*ibidem*, nr. 4), orașul Floci (nr. 5), Ciineni (nr. 8), Gojdibrovul și Oreaova (nr. 9) și unei vame nenumite (nr. 6). Condica vîstieriei începe să menționeze din acest an și plățile efectuate de *brestele evreiești* — în mod deosebit cele din București și Focșani — în contul haraciului, ploconului vizirului sau sultanului, a dăjdii sau zaharelei și a altor obligații bănești față de Poartă otomană. Vezi „*Rev. Ist. Arh. Rom.*”, 1873, p. 26, 36, 54, 105, 127, 163, 194, 213, 283, 348, 379, 440, 459, 534.

1697 noiembrie 21, Alba Iulia. Protest al negustorului Moise Koen din Alba Iulia depus în fața capitlului bisericii transilvănene în legătură cu încercarea unor creditori de a-l face răspunzător pentru datorii ale tatălui său.

„Noi arhivarii, păstrători ai documentelor și a înscrisurilor depuse în sacristia sau arhiva capitlului bisericii din Alba Transilvaniei, care sîntem și executori, facem cunoscut prin prezenta că harnicul Moise Koen, negustor evreu care stă în cetatea Alba Iulia, fiul harnicului de odinioară Isac Gombkôto, negustor evreu și el din Alba, a venit la noi în persoană pentru formalitățile solemne de protestare, înlăturare, anihilare și anulare, pe care le-a exprimat și dezvăluit în felul următor: el, deși în nici un moment nu a fost

deloc părtaș al vreunui dintre bunurile tatălui sau ale mamei sale și nici în prezent nu este răspunzător de vreun contract sau obligațiune, totuși se încearcă împotriva dreptului ginților, în fel și chip, împotriva oricărei proceduri legale să i se stoarcă din bunurile sale, pe care le-a dobândit prin hărnicia și meritul său, să-l molesteze și să i se producă pagube pentru anumite datorii și obligațiuni ale părintelui său amintit, ce au fost făcute de acesta și pornesc de la el sau sînt datorii ale altora. A protestat prin urmare în mod solemn despre aceasta; dacă cineva ar fi vrut să recapete sau să redobîndească datorii de acest fel ale părintelui său, el ar avea posibilitatea și ar putea să obțină aceasta nu prin forță, ci pe cale juridică, și nu de la el, ci de la debitorii și garanții obișnuiți ai acestuia; pentru aceasta are la dispoziție autoritatea puterii legale...”

După: MHJ, V, 1, p. 498—499 (Lat.).

180

1698 martie 21, [București]. Act al lui Constantin Brîncoveanu domnul Țării Românești prin care concesionează atelierul de lumînări al domniei lui Hagi Vasile, cu specificarea obligației tuturor producătorilor de seu, între care și evrei, de a-l vinde lumînărilor domnesc.

„Lui Hagi Vasile lumînariul de aič den Buc/u/rești și den Târgoviște..., a ținerea lumînării domnească den Buc/u/rești și den Târgoviște, și-s o-prească pre toți măc/e/larii..., au fie dor/o/banțu, au lef/e/giu, au scut., au sluj/i/tor, au măc/e/lar, au slugear, au ovreaiu, au măcar ver-ce feal, de om a hi..., să nu vînză săul într-altă parte..., fără numai [la] lumînării domnești și să-l plătească săul ocoa po ban/i/ 8“¹

După: Iorga, Studii și doc., V, p. 345.

¹ Fragmentul face parte din „Carte de porunci și socoteli a lui Constantin-Vodă Brîncoveanu“ (1688—1714).

181

1698 octombrie 19, Iași. Act al lui Antioh Cantemir, domnul Moldovei, care amintește între altele existența unei școli evreiești (sinagogă) la Focșani.

„... Și au dat josenii susenilor o bucată de loc în tîrg,¹ din vamă în sus pe Milcov, patruspre[zece] funii în lung, pînă la școala jidovească și curmeziș două funii și jumătate și funia cît de zece pași și pasul de șase palme; iar susenii au dat josenilor cotul tot, în cotul din sus, unde este moara lui Poiană, să fie loc pentru loc, așa i-au socotit și i-au așezat...”²

După: Catalogul doc., mold., p. 447—448.

¹ Schimbul de locuri se referă la orașul Focșani.

² Funcționarea sinagogii din Focșani pare să dateze încă de la mijlocul secolului al XVII-lea, acolo oficiind Nathan Hanover. Vezi *supra*, nr. 156 și 163.

182

1698 octombrie 26, Alba Iulia. Fragment dintr-o conscripție a locuitorilor din Alba Iulia, cu enumerarea evreilor.¹

„Strada Cetății.

Casa nr. 1. Casa domniei sale d-lui Simon Kemény, închiriată de evreul Isac Arnovics, care plătește pe lună 1 fl. Pînă acum el depindea de judele curții din Alba Iulia, dar acum [depinde] de guvernium.

În aceeași casă locuiește evreul Abraham Sintron, care plătește anual o chirie de 8 fl.

De asemenea Solomon Sintron, care plătește o chirie anuală de 4 fl; depind ca și cei dinainte; pentru prăvăliile aflate sub locuințele lor plătesc anual în total 25 fl. ung. Impozitul lor este vărsat, împreună cu al celorlalți evrei înșirați mai jos în mîna judeului lor.

Casa nr. 6 Casele doamnei Teleki... Tot acolo [locuiește] evreul Isac care depinde de judele său, iar casa a stăpînit-o pînă în prezent din îngăduința doamnei.

Casa nr. 19 Casă [proprietate a] bisericii; locuiește cu chirie judele evreilor, Abraham; pînă acum el a depins de judele curții, iar contribuția sa împreună cu impozitul celor care depind de el, le dă împreună întotdeauna în mîna domniei sale Janos Sarosi. Chirie plătește anual 16 frt.

„Strada Sf. Mihai.

24. Casa lui Sigismund Tokai, ocupată de el parțial;... depinde de hotnog și plătește impozitul tot acolo; în rest locuiește evreul Daniel Sintron, care depinde de judele curții, iar impozitul îl plătește judeului evreilor. Plătește o chirie anuală de 19 fl. și 90 den.

25. Casele domnului Sigismund Karancsi; într-una stă cu chirie evreul Isac Rusz, plătind anual 11 fl.

Moises Iszkanazi, de asemenea evreu, care plătește anual o chirie de 10 fl. și 50 den. Ei depind de judele curții iar impozitul îl plătesc judeului lor.

28. Casa văduvei lui Gheorghe Kira în care locuiește ea însăși...; are și o prăvălie.

29. pentru care plătește anual evreul Abraham, 10 fl.

32. Casa lui Ștefan Hodosi... două prăvălii, într-una vinde Isac Ruzs, plătind anual 12 fl. 60 den, iar în cealaltă Abraham Sintron, care plătește anual 12 fl. 60 den.

Sub locuința aceea se află prăvălia orfanului lui Gergely Borbély Harkálly, pentru care evreul Daniel Sintron plătește anual 12 fl. 60 den.

Prăvălia d-lui Ferencz Mikocsa pentru care evreul Moises Koen plătește 26 fl.

40. Casele lui Pál Lemhinyi Otves... În cealaltă [parte] locuiește evreul Moises cu chirie, plătind anual 12 fl; contribuția și-o plătește în mîna judei evreilor.

42. Casa lui Gergely Biró, închiriată de evreul Mark, dînd 18 fl.; depinde de judele evreilor, căruia îl plătește impozitul.

62. În cealaltă casă a d-lui Ferencz Apati locuiește chiriașul evreu Pap, care depinde de judele evreilor, căruia îi dă și impozitul; casa o are în chirie și plătește anual 8 fl.

64. În cealaltă casă a lui Groza Lodingos locuiește cu chirie evreul... Abraham, plătind anual 15 fl. 75 den. Depinde de judele evreilor, tot acolo prestează și contribuția.

Extras:

Aceștia sînt cei care își plătesc impozitul prin judele evreilor: Abraham, Evreul jude.

Isac Arnovics

Abraham Sintron

Solomon Sintron

Evreul Isac

Daniel Sintron

Isac Ruzs

Moises Iskanazi

Moises evreul

Mark evreul

Pap evreul

Abraham evreul

În număr de 12.

Dat la Alba Iulia, 26 octombrie 1598.

Servitorii umili ai aceluiași mărit guberniu.

Mihail Sandor (semn.) Sigismund Hodosi (semn.)

După: MĤJ, V, 1, p. 502—504, nr. 870 (Ung).

¹ Document remarcabil prin informațiile furnizate asupra obștii evreiești din Alba Iulia și organizării ei la sfîrșitul secolului al XVII-lea.

1699 februarie 19. Act al lui Constantin Brîncoveanu, domnul Țării Românești, referitor la perceperea dării în tîrguri pentru mărfurile vîndute cu cotul, care menționează și pe evrei.

„Cartea de cot/ă/rie — Carte de cotărărit

Slugilor domnii méle cotarilor anume...¹ ca să fie volnici cu această carte a domnii méle, de s/ă/ umble în toat/ă/ țara domnii méle/e/, pre la toate țirgurile/c/, să scrie cot/ă/riia de la tot omul, cine ce va afla vînzîndu-și marfă cu cot/ul/. Și s/ă/ ia cot/ă/vie de la tot omul, ori fie sutaș, au sluji,tor/, au neguț/ă/tor, ori căm/ă/rașel, au armean, au jidov [...]

Fevruarie/ 19 zile, anul 7207.²

După: Giurescu, Anatefterul, p. 393—394, nr. 41.

¹ Spațiu liber în original.

² Asupra condiției vezi, în acest volum, documentul sub data 1 ianuarie 1695. Pentru folosirea cotului ca instrument de măsurat de către negustori și apariția „cotului domnesc” în vremea lui Constantin Brîncoveanu, alături de dregătorii care încasau venitul (cotăritul), vezi N. Stoicescu, *Cum măsurau strămoșii. Metrologia medievală pe teritoriul României*, București, 1971, p. 87—94.

184

1699 august 21, din tabăra de la Socola. Scrisoare a voievodului Moldovei, Antioh Cantemir către voievodul de Kiev, în care se menționează datoria unor militari față de o evreică din Iași.

„...Numai binevoiește domnia ta, domnul meu, să scrii dumnealui domnului comandant al Neamțului ca și cu acei tunari, care au rămas datori unei evreice din Iași cîteva zeci de taleri, să se facă acesteia dreapta dreptate, ca să le poruncească să-i achite acea datorie, deoarece singur dumnealui domnul comandant s-a fost angajat mai întii să i se achite acestei evreice datoria de către acei oameni, iar acum dumnealui domnul comandant vrea să ia cu el în ținuturile de mai sus pe acei oameni, care au rămas datori evreicei. Lucru ce-l supun mării atenții a domniei tale, domnului meu, binevoiește să faci așa, încît și această evreică să n-aibă pagubă în datori sa. [...].

Io Antioh Constantin Voevoda.¹

Din tabăra de la Socola, în ziua de 21 august 1699.²

După: Corfus, Documente polone, XVII, p. 344, nr. 212 (Pol. și trad. rom.).

¹ Antioh Cantemir, domn al Moldovei (1695—1700); 1705—1707.

² Relatarea apare în contextul războiului „Ligii sfinte”, la care aderase și Polonia, cu otomanii. Pentru alte relații ale trupelor polone aflate în Moldova cu evreii, vezi un alt document din 6 septembrie 1699, tot la Corfus, *ibidem*. p. 346—347.

APENDICE I: DOCUMENTE FALSE

I. A

1526 septembrie 20, Topliceni. Act al lui Ștefăniță, domnul Moldovei către șoltuzul și pîrgarii de la Vaslui care interzice armenilor, evreilor și grecilor deținerea de pămînturi și practicarea comerțului.

„Noi Ștefan voevod boj, milost. gospodar zemli Moldavscoi, facem știre domnia mea la boerul nostru Cărăbăț pîrcălab de Vaslui, adică precum aceste credincioase slugile noastre Mihociu, ușierul curții domnești din Vaslui și Cocuz păhărnicele și pîrcălab biv pîrgar și Coti cupețul și Hiroti cupețul, bătrînii tirgului Vaslui ce veni cu voinicii de oaste a tirgului Vaslui la tabăra noastră aicea în presteceștii Milcovului și cu mare obid plîneră înaintea noastră și naintea a lor noștri moldovenești boieri, pe armenii și jidovii și grecii care se scoală în tirg oploș precum multe neajunsuri și nagote cășunale-ar la toți a lor tirgoveți, că se bagă la toate cupețiile moldovenești la care cei străini n-au dreptate pe legea bătrînă, meserniță, crișme și pitării a ține, cum acolo în acel tirg țin, mai cumpără și locuri ocine de casă și de finețe și de prisăci și vaduri de făcae și țin și dobitoace, cum țin toți tirgoveții, la care șoltuzul și pîrgarii parte ar ține acelor străini și îngăduială peste legea cea bătrînă. Și au cerșut să le facem dreptate pe legea bătrînă și pe uricul de danie ce-l au de la cel mare Ștefan Vodă, moșul domniei mele, cum izbîndi cea mare bătălie de la Racova și vinci pe turci și pe munteni și-i frînse și-i fugări. Pentru paminte ce-i vinvili, cumpără pe banii săi toată moșia de la cei bătrîni moșneni și făcu o sintă rugă și curte domnească și adevări tirgul acel Vaslui cu cei voinici ciunțiți și slutiți din bătălie și așeză-i tirgoveți și bani le dede a cupețiri și toată moșia o dăruiră ocină în veac a hire tirgoveților moldoveni care se vinci cu turcii acolo și voinește se luptă de nobedi a tîta mulțime de păgîni năpădisse în țară. Cum văzurăm domnimea și toți boierii domniei mele uricul cel de danie și alt uric de întăritură de la părintețe domniei mele Bogdan Vodă, Dumnezeu pomenească-l, ca să aibe acei, tirgoveți moldoveni și tot rodul și seminția lor din neam în neam pînă în veac a stăpîni acea moșie în tot locul, cu tot venitul din cîmpuri, din pădure,

din apă și din finețe și din lunci și din locuri de țarină și din vatra țirgului, volnici a-și lua venitul din toate, ca de pe dreaptă a lor ocină și moșie, cum e la legea alorlalte țirguri; să aibă la vreme de pus călări voinici de oaste a dare mestiți cu toate cele de treabă la bătae, cum și acum au voinicii lor aici în tabăra noastră. Și văzînd domnia mea plîsoarea slugilor noastre cei mai sus scriși și a toți țirgoveților din Vaslui și dacă văzurăm și uricele cele bătrîne, iată numa ce-și scriem și tare-și poruncim cum a mai veni-ți-va cartea domniei mele să nu într-alfel faci numa ce de sîrg să vă stringeți cu șoltuzul și cu pîrgarii și să chemați pe toți cei străini cupeți armeni și greci și jidovi, să le luați sama cu ce diresă cumpără ocini, locuri de casă și de finețe și de prisăci și de țarini și vaduri de făcăi; și avînd diresă safet domnești de ar hire, să le luați de la mîna lor și să le trimiteți la domnia mea ca să le rumpem, că n-au legi armenii și jidovii ocini a ținere în pămîntul nostru moldovenesc; cu atare tocmeală și legi fost-au nu și primiți de strămoșul domniei bătrînul Alecsandru Vodă cel bun. Ceastă lungă cursă întii în pămîntul nostru moldovenesc fugăriți din Țara Ungurească și dintr-alte țări pentru legea lor să-i periți, care li se dete voe și lege de la domnie și de la țară cu saim de obștii a-și ține legile lor și a face verice cupeții, făr ce meserniță și crișme și pitării a nu ține, ca nu care cumvașile pe creștini spurce cum datina lor ar fi. Și pentru una ca asta iată tare vă poruncim domnia mea ca de sîrg pe toți cei străini, armeni și jidovi să-i proptiți a face cupeții cu crișme veri cu măsernițe veri cu pitării; numai făr ce grecii care ar vrea au volnicie în pămîntul nostru moldovenesc a ține veri a birui; că n-au legi de la cei bătrîni domni și moșneni care agonisi pămîntul esta cu sîngele lor, alții a-l arătui și-l păstra moșie a hire pentru rîndul lor și pentru semințenia lor pîn în veac, că nu-și vărsară sîngele lor pentru cei străini care n-avură nici un păs pentru moșia noastră, cum și noi pîn în ziua de astăzi ținemu-ne moșia cu sabie și cu sîngele nostru. Și pentru acei toți străinii ceștia, armeni și jidovi și greci, cum se dede legi leșilor și rușilor și ungurilor și bulgarilor, care veni din dorul lor de slujă în țara noastră la oaste și vrură pentru belșugul pămîntului a să aciui și hălădui la noi, să-și agonisească cu muncă veri cu cupeții pita lor, a-și ține casă și locuri pe pămîntul unde ar putea găsi cu nămeală de la moșneni, așîșderea legi dedesă și estora; și d-ta aflînd ocini cumpărate de vericare străini, numa ce să le iei zapisele și să le întoarcă țirgoveții banii cîți ar scrie zapisele; și vrînd străinii ceia a hălădui acolo și ține cele locuri, să se învoiască cu țirgoveții cu nămeală a le ține și care ar vrea dobitoace pentru a lor casă a ține pentru moșie, să le dea pe vară cite un ug la biserica domnească și mai mult val nu li să facă căci poate și nu și-a hălădui în pămîntul nostru și a-și agonisi pita lor; și cei așezați a da pe tot anul la visteria domnească și banii steagului a cetății Vaslui. Așa poruncimu-și pîrcălabe și cată a da ascultare deplină la porunca noastră. Și înturnîndu-ne din mila lui Dumnezeu cu sănătate la

acunul nostru, să ne faci de știre de toate ceste ce să plîne vasluienii și cum în cale pusă-ți ca și noi de la noi să le dăm și să-i miluim și să le întărim dania și miluirea moșului nostru și părintelui nostru. Dumnezeu pomenească-i, cu uricul nostru întărit cu cea mare a noastră pecete și ca mai nu îndrăznească vericare dregător a călcare legea bătrînă de îngăduire cupeții cu crișme și mesernițe și pitării armenii și jidovii și ocină a cumpăra vericare străin de rodu moldovenesc în pămîntul nostru și în moșia noastră; poruncit-am pe lege bătrînă unii ca aceia cu spinzurătoare să se omoare, care atare poruncă datu-am domnia mea credincioși boierilor noștri hatmanului și celor mari vornici ai Țării de jos și ai Țării de sus să plinească numaidect. Sam g-pod velet. Ot Topliceni u văleț 7034 mesița sept. 20.⁴¹

După: Arh. St. Buc., Mss. 1252, f. 43–44 (Copie chirilică).

¹ Atît conținutul cît și forma diplomatică atestă un fals, probabil din secol XIX așa cum îl consideră și M. A. Halevy, în „Sinai, Anuar...” III, 1931, p. 18–19 și n.l (și *idem*, în „Curierul izraelit”, 1930). Actul a fost editat cu greșeli de Hașdeu (*Arh. ist.*, I, p. 57–58), Melchisedec (*Chronica Hușilor*, București, 1869, Apendice, p. 20–30), Th. Codrescu, (*Ūricariul*, I, ed. II-a, p. 139–143) și Gh. Ghibănescu (*Vasluiul*, în *Surcte și izvoade*, XV, p. 46–47), dar nu a mai fost preluat de critica istorică modernă și de edițiile recente de izvoare.

APENDICE II:
PREZENȚE IUDAICE
IN DACIA ROMANĂ

DOCUMENTE REPRODUSE

I. Prezențe iudaice în evul mediu

НАМЪ ГРАДА ЕНИКА СИЛА ТЪЦИН КЪНЮ. И
СЪМОУ БЫВШОУ, ВЛАЧИМ БЪ СЪТЪН ПО
ВЪСЪЛМОУ ГРАДОУ. ВИДЪНІЕ ОУМІЛЕНО БЛА-
ГОЧЕСТІВЫНХЪ ВЪ ЧІЛА. ДА ІАКОЖЕ ПРИ-
ХОЖДАШЕ ИЖЕ СЪГО БЛАЧАН СКВОЗЪ ІОУ-
ДЪСКАА ЖІАИЦА. ВЪПІАХЪ ЛИЦА РАЗ-
ВРАЩАЮЩЕ ІЪДВЕ. И СЪ ИЖЕ ВЪ РАКЪ
ВЪРЪТШІИМСА. МЪТААХЪ НА СЪГО, СМЪ-
ХЪ ВЪЗЧІИИМА ПРОИЗНУСАЩЕ И НЕЛЪ-
ПЪ. ВЪ ДІН ЖЕ УТ НІХЪ ВЪ ХРАМИНЪ
ВЪТЪКЪ. И МЪЧЪ НЪЗВАЪКЪ ПОСТІЖЕ СЪГО
И АСІЕ ЧЪМКА ЕГО ГЛАВЪЖ УТ СЪЧЕ. И
ТАКО И ПРОЧЕЕ ТЪЛО УТ РЪШІШЕ, НА
МЪСТЪ ВЪСТАВИША СЪ ГЛАВЪЖ ЛЕЖАЩА
НЕВЪРЪГОМА. НИКОМОУ ЖЕ УТ БЛАГОЧЕ-
СТІВЫНХЪ СЪМОУ ПРИКОСНЪТИСА СМЪЛЪ-
ШОУ.

în toată puterea calului să alerge
pe ulițele cetății. Făcându-se a-
cêsta, fu târitu sântulū prin toată
cetatea. Vedere tristă pentru o-
chiil celorū cucernicil! Iară când

celū ce tîra pe sântulū a ajunsū
între locuințele Jidovilorū, chi-
uiaū Jidovil, întorcēndu-și fețele
și cu cele ce se aflaū în mâinile
lorū aruncaū asupra sântulul,
producēndū chicote fără de rân-
duțială și absurde. Iară unulū
dintre ei, alergāndū în casă și
scoțēndū o sabie a ajunsū pre
sântulū și îndată i-a tăiatū cinsti-
tulū lui capū, și așa deslegāndū și
restulū trupulul, l'aū lăsatū la
unū locū cu capulū, zăcēndū
disprețuitū, și nicil unulū dintre
cucernicil neîndrāsningū a se a-
tinge de dînsulū.

*Prima jumătate a secolului XIV. Fragment din scrisoarea hagiografică
„Viața Sf. Ioan cel Nou“ întocmită de Grigore Țamblac amintește de
prezența evreilor la Cetatea-Albă. (Doc. 7).*

СХСУ.

† Милостиво вождимъ Іу Радоуа воевода и господинъ и гро-
вѣдѣнскіио знами, пишеть господство ми много здравѣи нашимъ
честитимъ братчимъ и доверимъ приятели, судѣи и вѣ-тимъ пре-
гаромъ ит Брашовъ. И по снѣ дѣламъ ѹ знаиѣ господствѣ ви за
работѣи ичѣмѣи сиромашѣи нашѣмѣ, синѣи Хачковъ ит Ринникъ, како
прѣидѣ придъ насъ та жалова, како имать дѣлжнѣи тѣи ѹ Брашовѣ
Блюмои Ханжш. Тако Блюмои Ханжшъ итъ Бурла, а жина и дѣца
ми съ встали живѣи. Сего ради молимъ и господство ви, како
нашии приятели, да ми дѣлжнѣи законъ правъ, да ми се платитъ,
ицѣмѣи сиромашѣи нашѣи[ми], ири ѡи ѣ платна Евринѣи томѣ, цю
ми итъ вѣа товара. Парѣ итъ нѣма, карѣ нѣстъ имѣа, ѡи си итъ далъ
и кажи и виноградѣи и свѣ, како ѣ могаѣ. та се итъ платна. Ери
ѹ насъ итъ законъ: ни платитъ богата, ни платитъ дѣлжника. Знаѣи
ири тѣи законъ итъ ѹ господство ви, знаѣи ири итъ доина и прѣжде
съѣи кинѣи господствѣ ми до господство ви, а господство ви ни ми
сти ѹчинимъ прѣдѣи. Тако молимъ господство ви: ни могаѣ, итѣи
съѣи нашии люди ѹ пагубѣи, и да дѣлжнѣи нашии люди съѣи плачѣи итъ
господство ви, ири ѡи ни чинитѣ прѣдѣи. Да ни се илѣцѣи дѣл-
говѣи. За тѣи ни камо встѣитѣи нашии сиромашѣи ѹ толнѣику икар.
Тако да ми платитъ, да ни прѣидѣи ека да се жалѣи за ѹчи-
нѣи итъ господство ви. И екаѣи ви вѣснѣи.

Din mila lui Dumnezeu Io Radu, voevod și domn al țării
Ungrovlahiei. Scrie domnia mea multă sănătate cinstiților noștri
frați și buni prieteni, județului și celor doisprezece pargari din
Brașov. Și după aceasta dau de știre domniei voastre de lucrul
acestui sărac al nostru, feciorul lui Hacicu dela Râmnic, cum că a
venit înaintea noastră și s'a jeliut că are acolo la Brașov un da-
tornic, pe Blumo *) Hanaj. Blumo Hanaj a murit, însă nevasta și
copiii lui au rămas în viață. Deci, vă rugăm pe domnia voastră, ca
pe niște prieteni, să-i faceți judecată dreaptă, ca să i se plătească
domniei sărac al nostru, căci el a plătit Evreului, dela care luase
marfa. Aveți-o ori n'a avut, el și-a rădăcut și caele și vîle și tot cum

*) *Blumă o' Blumăc prietel lui din Țara Băneș; era un Blumo, din
Râmnic (rom. Sibiu) se căsătorește în comunitate Ungrovlahiei în 1496 (Jurnal, II,
p. 29). Cf. actul acesta verificat în Dughidul din 1826, No. 472.*

a putut, și s'a plătit. Căci la noi e obiceiul: nu plătește bogatul, ci
plătește datornicul *). Știu că acest obicei este și la domnia voastră,
dar știu că el a fost și mai nainte la domnia voastră cu cartea dom-
niei mele, și domnia voastră ou i-ați făcut dreptate. Vă rog dar pe
domnia voastră: nu se poate ca oamenii noștri să rămăe mereu de
pagubă și să vie mereu plângându-se împotriva domniei voastre că
nu le faceți dreptate și nu li se plătesc datorniile. Noi nu putem lăsa pe
săracii noștri în așa pagubă. Așa dar, să i se plătească acestuia, că
să nu mai vie să se plângă de nedreptate din partea domniei voastre.
Și dumnezeu să vă bucure:

Monogram; facete rotundă, 3 cm. în diam., cu legenda: ✚ ІУ РАДОУА ВОЕ-
ВОДА АНАКСТІИ БЖІЕН И ГОСПОДИИ, cu litaturile AN, AM și IH; adresa:
† нашимъ честитимъ братчимъ и доверимъ приятели, судѣи и вѣ-тимъ пре-
гаромъ ит Брашовъ: cinstiților noștri frați și buni prieteni, județului și celor 12 pargari din Bra-
șov. — Arch. No. 264; Mil. No. 79 (atribuită greșit lui Radu cel Frumos).

1496—1507. — Scrizul, prețea și monogramul sânt ca la celelalte scrisori ale
lui Radu cel Mare: o atribuiți și pe aceasta lui, fără să-i pot fixa o dată precisă.

1495—1508. Radu cel Mare
domnul Țării Românești cere
autorităților din Brașov să
înlăsească plata datorniilor
ce le are de încasat Hacicu
din Râmnicu Vilcea, „căci el
a plătit Evreului, de la care
luase marfa“. (Doc. 19).

† МѢСЦАМЪ СЪМЪ АЛЪ АЛЪ АРЪ РЪ ДЪ ТЪ И
† НАШН ЧТЕНІИ И ДОБРН ПРИЯТЕЛН, КЪМЪ МІРН И СЪЦЪ И КІ ПОРГАРН Ш СІАН.

† МАТЮ БЖІЮ ІО РАУ, КОНКО И ГНЪ. НИШЕ ГКО МН НА-
ШН ЧТЕНІИ И ДОБРН ПРИЯТЕЛН И БЛННН СЪСЪДН ГКА МН.
БЪГЕ МІРН И СЪЦЪ И КІ ПОРГАРН Ш ГРА СІКНСКН. МНО ЗРА-
КІЕ ПРИНОСИ КАШЕ МАТЪ. Н ПО СІ ДАВА Ъ ЗНАНІЕ ВАШН МАТЪ
ЗРА РАКЕТУ СІРОМА ГКА МН ПО НАМЪ АЧА. ПОНЕ ПРІНДЕ Ъ

ГЕО МН ТЕРИ КАСОЛА ПРІ ГЕО МН, КАКО НАМЪ ЕДН ДАЖЕ НА
ГІРН ГЕРН І ПРН ДІН БАСАРАКА КОНКО, МЕ ФЛОРН. СЕГО РА,
МОЛН ВАШН МАТЪ, ДА И ПОДАТН ИМАН МАХУ, ТЕРИ ДА И СЪ-
ТЕОРІТЪ ПРАКО СЪСТЕО. БРІ ЧАЦН ВАШНМУ МАТЪ ГЕО МН И
ЪЧІНН ПРАВО СЪСТЕО. СЕГО РА ДА И ГІЧІНІТЕ ВАШН ЗАКО ПРА-
КО ТЕРИ ДА И ПОДАТНІТЕ ИМАН МАХУ. ЗА ТОН МОЛН ВАШЕ
МАТЪ. ПКО МІКЕТІ ВРАТНІТЕ МАХЪ, Н ТО ДАЖЕ, А ВАШН МАТЪ
ДА ЗНАТІ. БРІ КЮ ЪЗЕТН ГЕО МН Ш ЧАЦН ВАШНМУ МАТЪ І
РО ЕН ТЕРИ КЮ ДАТН СІРОМУ ГЕА МН. ТО РА ДАВА Ъ ЗНА-
НІЕ ВАШН МАТЪ. И БЪ ЕН БЛАН.

Пш. Ю. А. ДНН.

ІО РАУ БОБЕВЪ, МАТІА БЖІА ГНЪ

Măria. — Manerina vie cu rapu; pentie aplință: de oard rapu, rotund, s'a pierdut; pe verso următoarea scrișă latină: Habuerunt quatuor.

† La ai noștri cinstiți și buni prieteni, burger meșterului și județului și celor 12 părăgari din Sibia.

† Das mila lui Dumnezeu la Radul, voevod și domn. Scrie domnia mea la ai noștri cinstiți și buni prieteni și vecini de oțorpe ai domniei mele, burger meșterului și județului și celor 12 părăgari din cetatea Sibiului, multă sănătate adese domniei voastre. Și după aceea dau de știre domniei voastre pentru lucrul sârmanului domniei mele pe nume Lapora, că a venit la domnia mea și s'a plâns înaintea ș domniei mele, că a avut o datorie la Ghergehe evreul încă din zilele lui Emrah voevod, 40 de florin. Drept aceea, vă rog pe domnia voastră, să le întoarceți acca marfă, și să le faceți judecată dreaptă, căci oamenilor domniei voastre domnia mea le fac judecată dreaptă. Drept aceia să-le faceți legea voastră cea dreaptă și să le înapoiați această marfa pentru aceea vă rog pe domnia voastră. Dacă nu veți întoarce marfă, și acesta datorie, să știți domnia voastră, că am să iau de la oamenii domniei voastre încă și mai multă și s'o dau sârmanului domniei mele. Drept aceia vă dau de știre domniei voastre: Și Dumnezeu să vă bucure.

Scris Iulie 4 zile.

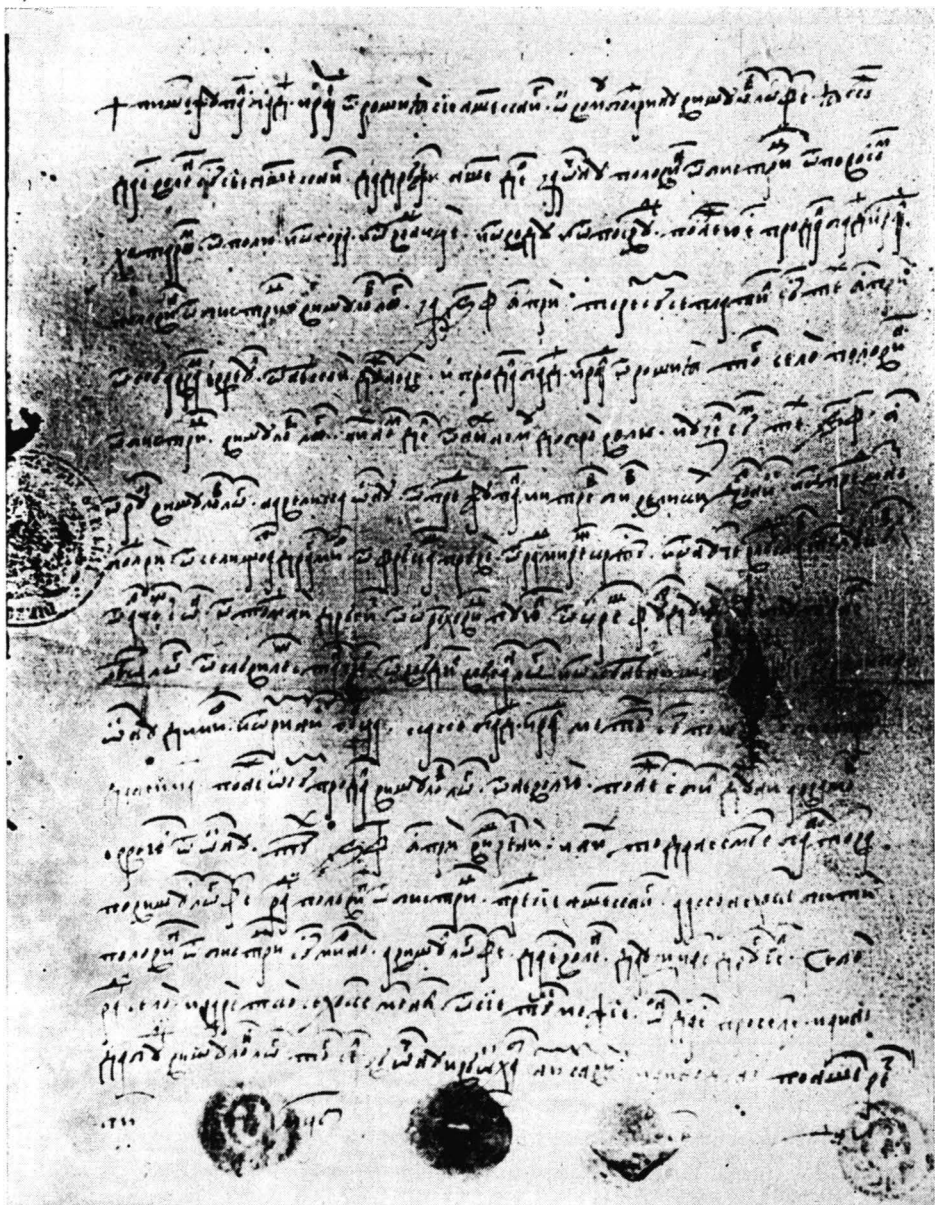
† Iō Radul voevod, din mila lui Dumnezeu domn.

1535—1544, iulie 4. Radu Paisie, domnul Țării Românești, se adresează „burger meșterului și județului și celor 12 părăgari“ din Sibiu solicitându-i să rezolve diferendul între un supus al său și „Gheorghe evreul“.

(Doc. 31).

1575 august 29, București. Alexandru Mircea, dom-
nul Țării Românești, întărește fostului episcop Ila-
rion satul Vernești, proprietatea cumpărată de la
feciorii Oprinei care, „s-au îndatorit și au
luat de la turci și de la jidovi și de la gelepi aspri
cu camătă de ș-au plătit capul de către răposatul
Pătru voievod“. (Doc. 61).

1575 august 29, București. Alexandru Mircea, dom-
nul Țării Românești, întărește fostului episcop Ila-
rion satul Vernești, proprietatea cumpărată de la
feciorii Oprinei care, „s-au îndatorit și au
luat de la turci și de la jidovi și de la gelepi aspri
cu camătă de ș-au plătit capul de către răposatul
Pătru voievod“. (Doc. 61).

1584 iunie 22. Act de vânzare prin care jupanii Badea și Radul iau de la logofătul Vișul „6500 aspri, de ne-am plătit cu acei aspri de către Avram Evreul de niște datorii“. (Doc. 67).

Coperta interioară a culegerii de response întocmită de rabinul Ioel Sirkes (cca. 1560—1640), apărută sub titlul „Beit Chadaş” (Casa nouă) la Frankfurt pe Main în 1697. (Doc. 78).

1593, decembrie 7, București. Mihai Viteazul întărește lui Căzan și fiilor via de la Topliceni „pentru că a cumpărat o de la Haim pentru 300 de aspri gata“. (Doc. 79).

כ"ב כמות. תלתא כ"ד כדורא הוינא ואתא לקרמא
כאריוסף בר שמואלאנו אותם כאלויע
וכארם הנדול. והעד כלבון רוסיא והעמקנכוו כל'א
איר ויין גיווען אין דער וואלאביא אין אונ' חיים חתן
אל כאר יחזק בר שלמה מקראסני נו סטעפאנוין אין
איינר הערנרין באטע דא דא מכווא איו גיוועזין מיט
שיבל דא האבן מיר זיך גערעט אונ' ויין פארן נו דעם
הספדר אין זיין פאלק מיט וואלכין אונ' פאלקין איו ער
גישטנן אויף דעם פעלד אין טני ערסע פון בוטשין
דא האבן מיר גוטהאיינ גרושי מלמחא ביי דעם האספדר
אונ' אלומיס ויין בכל דעם גינגן אויף אונ' אכ וויא מיהל
קומט דא האבן איר יוסף הכ"ל גירעט נו חיים הכ"ל עט
ווערט דא אין גרויס גאלטג זיין מיט שיבל מיר ווערן דא
ד'ו אים קומן לאזיר אין דאס סטאט בוטשין פארן אול'
כאי' זיבל פומט דא האט חיים הכ"ל יט גוועלט דא בן
איר יוסף הכ"ל אליין גיפארן אונ' חיים הכ"ל איו גייליכן
אין מלמחא הכ"ל לסוף איר יוסף הכ"ל אונ' אנדרייהוים
מלכוב אונ' פאלי ויין גיווען נו בוטשין דא האבן מיר
גיהארט כוואלי וויא דא אונדרי האבן מיהל פאלק
גישלגן אונ' האבן זיך גירוקט קען קאפער אונ' איר
האבן זיך גירערט נו בלייבן נו בוטשין ווייל ווייג פאלק
איו דא גיווען דא האבן מיר זיך גירינקט גוים אונ' ויין
ווידר גיפארן קען סטעפאנאוין אים פארן האבן מיר
גירעטן וויא חיים הכ"ל איו גרעטן אויף דעם פעלד אויף
דעם דרוקן אונ' האט איין שטיק טריהאט נאקום קה וועט
איו זיך קלייד אונ' אין אייטל דס אונ' איו טוט גיוועזין
אונ' איר האבן אין מיט איינר הנט אן גירירט דא האבן זיך
גוים גיוואלט אים זיין וויפא אכנייבן ער האט איין גוטי
מענדשא יוכיב' אן גיהאט דא האבן איר יוסף הכ"ל גירעט
פוט דאס זיט דאט איו איין יוד איר ווערט אים קלאפט
האבן דא האבן זיך אים גימאן גלאזטן אונ' מיר ויין גען
גילאטן קען סטעפאנאוין מחמת מורא גמלמחא אונ' דאס
איו גווען נאך ה' ימים שפערדתי מאלתו עכ"ל הכ"ד הג"ל
הוגבה כרת וכהלכה היום יום א' ב'ו טבת עס' הל' ק' פה
ק' שויכוו נא' פכ'ס ונא' פכ'ס ונא' פכ'ס :

הכ"ד סג' הוגבה נביח דינו כראוי ונתקשת
מלמחא בעלי תריסין שאכנים רחמי
דהוראה וו כי פאסע עגונה לערן קאס שנים ועס כי
איני כדאי וכל מקום נחשדתי נקאשם כי מנוה רנה
כיא' נראה לעצ' מאחד שהער מעד שהכיר אותו
חיי' ח' של כאר יזחק בר שלמה מקראסני נס' ע כאמא
אותו הרון נוסל כדה ודאה אותו מת ונודע שלא נאכר איש
אחד שאז חיים חתן של כאר יזחק בר שלמה מקראסני אין
פסק דלחתחא וז' ארי' : זה תורף ראייתי גרסי' כס' האשה
פלוס ער אחד כאלמחא מהו טעמא דע' א' מהיין שאס
דמילמחא דעב' דא לגלגוי הוא לא פאקד כנ"ל לא פאקד א"ר
טעמא דע' א' מאוס דהיא גופא דייקא וימנסא ויכח לא
דייקא וימנסא דאמרה כדמי ובעי' לא אימפשא' ודעת
הכו' לגע' דלעולם לא חייסין שאמא הער כדמי כמו האשה
דכאסא ודאי מועה היא לפי מחמתה שפעה להמיר עגונה
לסיכר קאמרה כדמי אבל הער אינו אומר אלא מה שראה
וזין טעמא כדכרוי אלא דקא' מיעשים לן לפי ד' ח' ער ח'
אינו נאמן וכלן כאלמחא רכנן מאס עגונה דלחתחא
דמכ' על מ'י דהוא מלמחא דעב' די לגלגוי דלא פאקרי

1605, ianuarie 6. Responsa,
consemnată cinci ani după
luptele dintre Mihai Viteazu
și Ieremia Movilă, reprezintă
o informație — în plus —
asupra campaniei. (Doc. 98).

Dziennik literacki, 1862, fol. No. 87, p. 688 copie comunicată de d. Eugen Barwiński ;
traducere în Schmidt.

Iași, 10 Decembrie 1613.

Ștefan Vodă Tomșa dă voie «neamului polon, fie Poloni, mai ales negustori, fie Ruteni, Armeni și Evrei», a merge cu marfa «pe drumurile Cernăuților, Hotinului și Sorocăi». Dar, dacă vor merge pe aiurea, își vor pierde mărfurile. Să arăte această poruncă «părcălabilor ce sunt pe acel drum».

Stephan Tomsza z łaski Bożij Hospodar Państw Moldawskich i Dziedzic prawy. Wszem w obec y kazdemu z osobna komu to wiedzieć należy oznaimuiemy. Ysz narodowi polskiemu iako Polakom, a zwłaszcza kupcom, tak Polskim, iako Rusi, Ormianom y Zydom, wolno ie ym od tego czasu do ziemie naszy iezdziec ze wszelakiemi kupiami y towary, a to themi gościncami jako Czarnowieckiy, Chocimskiy y Sorockiyem, a nie inędy iedno themi właśno gościncami chodzie mają pod straceniem wszystkiej kupie swy albo towaru, a za okazaniem listu naszego burkułabom naszym na tych goscincach mieszkajęcym, wolny iusz onym wyiazd i przyiazd od Państw naszych, co dla pewności lepszej tego pisma rozkazaliśmy pieczęc prycisnąć i ręką własną podpisuiemy. W Jasiech, dnia dziewiętego grudnia roku Pańskiego tysiącznego sześcsetnego czternastego.

СТЕФАНЪ ВОДОДА.

Pecete atârnată, cu scut și cap de bou; legenda dimprejur: СТЕФАНЪ ВОДОДА.

XVIII

1613, decembrie 10, Iași. Ștefan Tomșa, domnul Moldovei întărește un privilegiu acordat „polonezilor și mai ales negustorilor, atât polonezi cât și ucraineni, armeni și evrei“, stabilind drumurile pe care au voie să meargă. (Doc. 106).

1620, martie 9. Act al lui Gavril Movilă, domnul Țării Românești, prin care întărind clucerului Stoica mai multe sate, amintește de o ocină deținută de evrei. (Doc. 117).

1776 135
Michael Apafi Dei gratia Princeps Transilvaniae, etc.
[Illegible handwritten text in Latin/Rumanian script, likely a royal decree or document.]
1776

1673, februarie 20, Făgăraș. Act al lui Mihai Apafi I, principele Transilvaniei, prin care sint întărite privilegiile obținute de evreii din principat cu jumătate de veac înainte. (Doc. 159).

1685
 Act al lui Macarie egumenul mănăstirii Cetățuia, în care menționează existența în oraș
 a unei „mesernițe“ (măcelărie rituală). (Doc. 168).

1685, februarie 7, Iași. Act al lui Macarie egumenul mănăstirii Cetățuia, în care menționează existența în oraș a unei „mesernițe“ (măcelărie rituală). (Doc. 168).

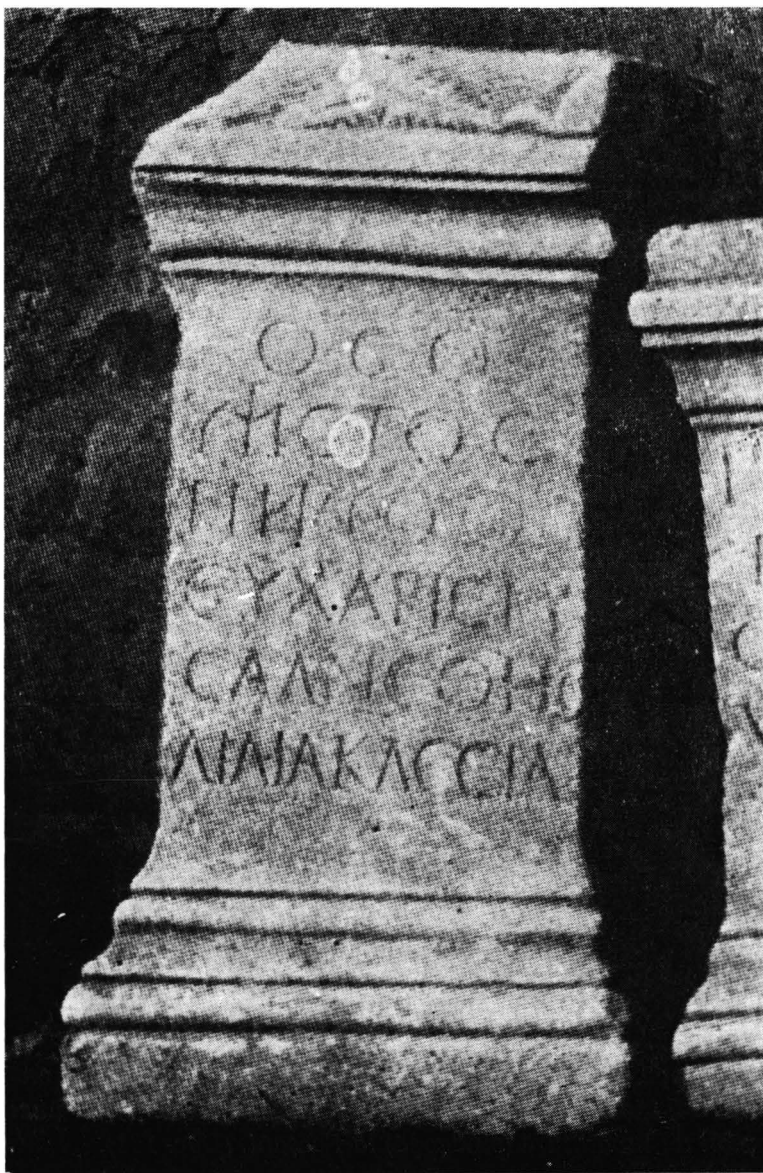

Act al lui Antioh Cantemir...
1789 = 1789

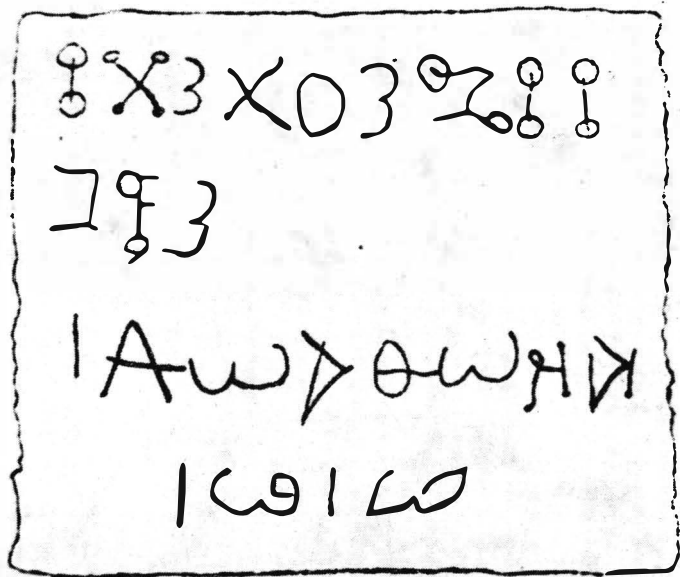
Handwritten text in Cyrillic script, likely a legal document or act. The text is dense and covers most of the page. It appears to be a record of a decision or act, possibly related to the establishment of a school as mentioned in the caption. The script is a form of Church Slavonic or Old Romanian Cyrillic.

1698, octombrie 19, Iași. Act al lui Antioh Cantemir, domnul Moldovei prin care se amintește de existența unei școli de învățătură (sinagogă) la Focșani. (Doc. 181).

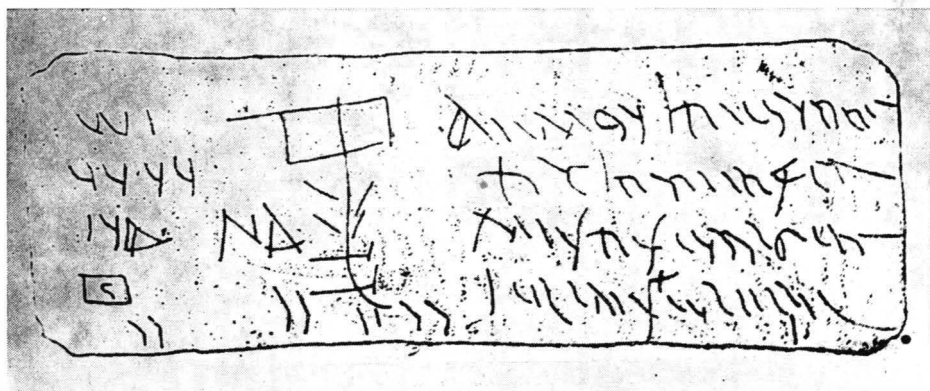
II. Prezențe iudaice în Dacia romană

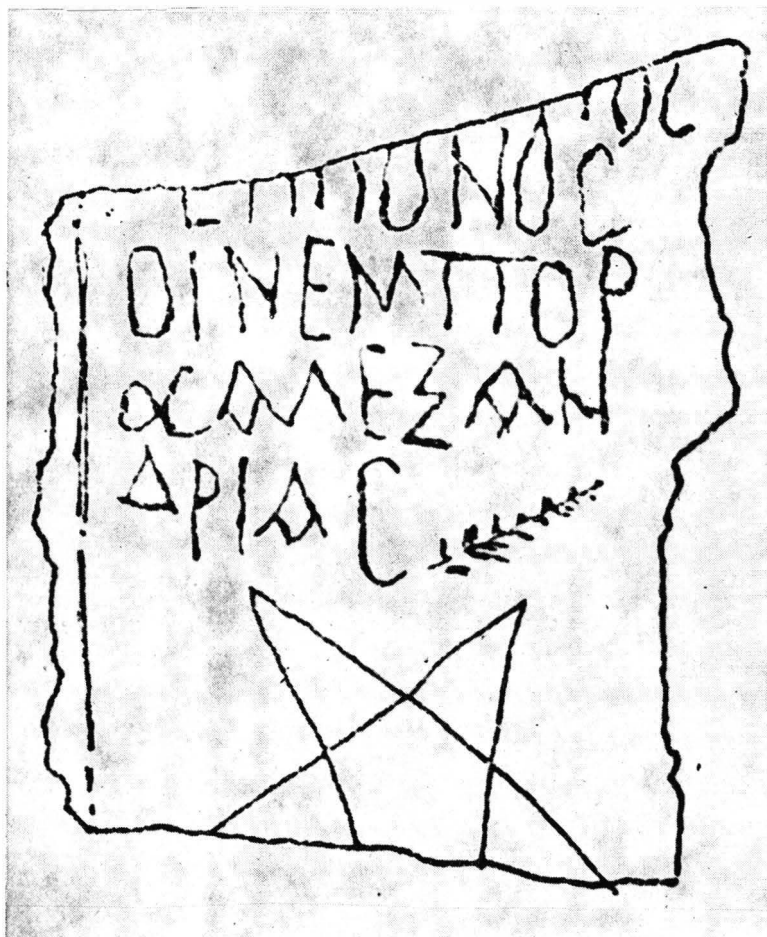
Secolul II e.n. Sarmizegetuza. Altar cu inscripție votivă dedicată zeului „Theos Hypsistos“ de către Aelia Cassia, personaj, probabil, de origine iudaică.

A doua jumătate a sec. III. Dierna (Orșova). Plăcuță de aur cu inscripție bilingvă probabil de invocare a divinității iudaice Io-Iahve.

Secolul III—IV. Dierna — (Orșova). Plăcuță de aur cu semne și litere incizate pe o foiță rulată inițial, cu simboluri legate de divinitățile iudeo-gnostice.

Sfirșitul secolului IV. Tomis (Constanța). Fragment de inscripție, cu caractere grecești, în memoria unui negustor din Alexandria, probabil de origine iudaică.

II. A

[133—134 e.n.], **Pojejena**. Monedă iudaică de bronz, emisă de Simon Bar-Kochba, datată cu probabilitate în 133—134, descoperită în apropierea castrului de la Pojejena.

Avers: frunză de viță; **inscripție ebraică:** „Al doilea an al casei lui Israel“, ¹ (abreviat)

Revers: palmier; **inscripție:** Simon (abreviată).

După: Gudea, O descoperire, p. 6.

¹ Descoperire efectuată în campania arheologică din 1971, la vest de castrul roman de la Pojejena. Determinarea precisă s-a făcut cu sprijinul numismatului israelian Arnold Spaer. Emisă de Simon Bar-Kochba, în timpul celei de a doua răscoale a iudeilor, în vremea împăratului Hadrian (132—135); datarea în intervalul 133—134, pe baza analogiilor cu alte piese contemporane. Ipotetic, moneda a fost atribuită unor soldați evrei recrutați în trupele romane staționate în Dacia. Descoperirile monetare de acest gen sînt excepționale în spațiul locuit de daci. O descoperire neverificabilă, a unei monede iudaice, emisă de un rege Macabeu și descoperită în „districtul Hotinului“, în secolul trecut, semnaleză B. P. Hașdeu, *Istoria toleranței religioase în România*, București, 1868, p. 76.

II. B

157 (?) **decembrie 13, Dacia Superior**. Diplomă militară acordată veteranului Barsimsus Calisthensis din Caesarea, fost pedestraș în trupele romane din Dacia, foarte probabil evreu.

„Barsimsus fiul lui Calisthene din Caesarea, fost pedestraș.“¹

După: IDR, I, p. 115 (Lat.).

¹ Diplomă militară de lăsare la vatră a unui veteran, descoperită în 1851 la Tibiscum (Jupa). Destinatarul a aparținut unității auxiliare Cohors I Vindelicorum miliaria, staționată de la mijlocul secolului al II-lea în castrul de la Tibiscum. Potrivit exegezei istorice, onomasticul a aparținut foarte probabil unui evreu; cf. Sanie, *Culte orientale*, I, p. 162 și 212.

II. C

Sec. II, Sarmizegetuza. Piatră de inel cu inscripție iudaică, descoperită la Sarmizegetuza.

„Tu ești puternic în veci Doamne.“¹

După: Sanie, *Culte orientale*, p. 161.

¹ „AGLA“ (pentru inițialele unui pasaj din Psalmi) „TH GYBWR LWIM 'DWNV). Interpretare probabilă a inițialelor, potrivit editurii citat. C. Daicoviciu, „AISC“, II 1933–1935), 1936, p. 194 discuta primul posibilele interpretări ale inscripției.

II. D

Sec. II, Sarmizegetuza. Altar cu inscripție votivă dedicată zeului „Theos Hypsistos“ de către Aelia Cassia, personaj, probabil, de origine iudaică, descoperit la Sarmizegetuza.

„Zeului preaslăvit, milostiv-ascultător, prinos de recunoștință a (m) pus Aelia Cassia.“¹

După: Sanie, *Culte orientale*, p. 274 (nr. 100) și 286 (Grec. și trad.).

¹ Potrivit ultimului editor al inscripției: „Faptul că una din fiicele lui Iov se numea KSYH, antroponom care în traducerea grecești devenea Cassia, că o omonimă este întâlnită în inscripția unor evrei din Panonia, precum și faptul că este dedicată către Theos Hypsistos, ar putea sprijini o ipotetică origine iudaică pentru Aelia Cassia“ (Cf. S. Sanie, *op. cit.*, p. 126). Numele Theos Hypsistos, potrivit afirmațiilor aceluiași autor, era aplicat unei divinități siriene, cit și lui Yahwe, în literatura de specialitate, propagarea acestei divinități fiind pusă pe seama e-zreilor din Diaspora, prin prozeliți și semiprozeliți (*ibidem*, p. 156–157 și 249). Un fragment de inscripție cu dedicație aceluiaș zeu, aparținând monumentelor epigrafice descoperite la Constanța a fost publicat de N. Gostar în „*Studii clasice*“, V. 1963, p. 302 (= *Noi monumente epigrafice din Scythia Minor*, Constanța, 1964, p. 74). Cu ocazia republicărilor ulterioare, inscripția a fost atribuită unei comunități iudaizante din Tomis, fapt contrazis însă de exegeza ultimului editor, D. M. Pippidi, *Note de lectură*, 50 „*Theos Hypsistos*“ la Tomis, în „*Studii clasice*“, XVI, 1974, p. 260–263. O altă inscripție cu dedicație „Theos Hypsistos“, publicată la sfârșitul veacului al XIX-lea și aflată în colecția Muzeului Național de Antichități (inv. L 582) a fost atribuită într-un mod similar unei înto-zărășiri de convertiți la mozaism. Exprimiindu-și rezervele față de o atare interpretare, D. M. Pippidi subliniază totuși faptul că lăcașul de cult al dedicantilor este denumit Ἰερόσολογία termenul consacrat în grecește, pentru „sinagogă“ (*ibidem*, p. 260–261 și nota 11). În aceeași categorie a zeilor sincretici se încadrează și *Deus Aeternus* al cărui cult a fost și el influențat de teologia iudaică, în acest sens tinzând a fi interpretată o mențiune epigrafică descoperită și ea la Sarmizegetuza și unde zeul apare alături de *Ιερο* și *angeli*, „singură mențiune a îngerilor în textele votive ale Daciei romane“; cf. S. Sanie, *op. cit.*, p. 148–150, 272, nr. 90.

II. E

[**sec. II**]. Inscripție votivă descoperită la Zalău (Porolissum), pusă de un decurion roman purtând un cognomen de origine iudaică.

„Lui Jupiter cel prea bun și mare, Publius Aelius Iacubus, decurion al municipiului Porolissum, făgăduiala [făcută zeului] a împlinit-o cu bucurie, după merit.”¹

După: Sanie, Cultele orientale, p. 292 (Lat. și trad.).

¹ Cognomenul *Iacubus* de origine iudaică era necunoscut pe teritoriul Daciei romane până la descoperirea, în 1980, a acestei inscripții. Textul a fost publicat de N. Gudea în „Acta Musei Porolissensis”, IV, 1980, p. 90.

II. F

[**Sec. II ?**]. Placă de ardezie cu simboluri iudaice incizate și inscripție, descoperită în secolul al XIX-lea în Transilvania.

„Judaea”.¹

După: Sanie, Cultele orientale, p. 161—162 și N. 36.

¹ Descoperire întâmplătoare semnalată în ziarul „Egalitatea”, 1, IV, 1892, de unde preia S. Sanie descrierea plăcuței de ardezie, sub rezerva imposibilității verificării autenticității documentului epigrafic: „o placă de ardezie de 14 cm avînd în centru reprezentat un berbec, în dreapta o „stea a lui David”, în stînga un altar cu flacără, 7 capete omenеști și inscripția „Judaea”; (cf. idem, *op. cit.*).

II. G

a doua jumătate a sec. III, Dierna—Orșova. Plăcuță de aur cu inscripție bilingvă, probabil de invocare a divinității ebraice **Iao-Iahwe**, descoperită într-un sarcofag de cărămidă, în municipium-ul roman Dierna (Orșova).

IAW A TH W N II (pentru IAE ATHWNAI)¹

După: IDR, III, 1, p. 69—70, nr. 42, fig. 36.

¹ Transliterare latină a textului care, potrivit editorilor, reprezintă o combinație între câteva semne (litere) ale unui sistem de expresie semitic și al unei scrieri grecești. Descoperirea datează din anii 1960—1965, fiind făcută cu ocazia unor săpături întâmplătoare. Sarcofagul de cărămidă mai cuprindea sicriul de plumb cu scheletul unui copil și un inventar funerar care a permis datarea mormintului în a doua jumătate a secolului III, eventual în veacul următor. Plăcuța de metal atestă caracterul gnostic al comunității care a practicat înmormintarea, inscripția fiind considerată ca o invocare a divinității *Iao-Iahwe* în sensul ocrotirii rămășițelor pămîntești ale celui răposat.

II. H

Sec. III—IV, Dierna—Orșova. Plăcuță de aur cu semne și litere incizate, pe o foiță rulată inițial, cu simbolurile legate de divinitățile ebraice iudeo-gnostice, descoperită în municipium-ul roman de la Dierna—Orșova.

„Diavole (necurate) te tulbure, Aeliae Firmae (?) să stea deasupra capului Iuliei Surilla (?)“¹

După: IDR, III, 1, p. 70—71, nr. 43, fig. 37 (Lat. și trad.).

¹ Plăcuța, cu dimensiuni 80×30×0,2 mm, a fost descoperită în săpătură arheologică, în 1968, fără a aparține unui context arheologic funerar. Potrivit editorilor inscripției: „Cimpul scris al plăcuței este împărțit în trei registre: primele reprezintă semne identice cu litere grecești majuscule, dar, cu conținut lingvistic semit, respectiv simboluri legate de divinitățile ebraice iudeo-gnostice; al treilea registru conține o scriere latină-romană de formă cursivă, text ce arată caracterul și destinația inscripției. Interpretarea primelor patru rinduri din cimpul stâng al plăcuței conține un grupaj de vocale magice cu rol de magie greco-gnostică exprimând semne de exclamare și suferință, adulmecare (plîns, hohot; lamentare) legate de numele și simbolul „domnului“ (Adonai), sau chiar simboluri criptografice ca un fel de criptoprescurtare la adresa aceluiași Iawo marcat printr-un chenar dreptunghiular și cu un punct în centru; la fel ca și în registrul II unde atributele magice ale divinității supreme se exprimă printr-un simbol grafic în forma candelaburului cu 7 brațe, la baza căruia se află incizate „ghilimele“ pentru a sugera un citat sau comentariu din scrierea sfântă. Litera S din numele *Surilla* se află în legătură cu un simbol în formă de cruce sugerînd o izbăvire sau ideea crucificării“. (Cf. IDR, *loc. cit.*)

II. I

Sfirșitul sec. IV, Tomis—Constanța. Fragment de inscripție, cu caractere grecești, descoperită la Tomis (Constanța), în memoria unui negustor din Alexandria de origine probabil iudaică.

„... Seppon, negustor de vinuri din Alexandria.“¹

După: Teodorescu, Monumente, p. 188—189, nr. 17, fig. 23—24 (Grec.).

¹ Originea iudaică ipotetică a aceluia în memoria căruia a fost pusă inscripția pare a fi sugerată, după opinia editorului, de prezența frunzei de palmier, alăturată altor simboluri cu analogii în numismatica ebraică. Inscripția este săpată pe piatra unui monument mai vechi, refolosit. Personajul este originar din Alexandria și pare a fi comerciant de vinuri. În acest sens este amintit și de Velizar I. Velkov, *Grădit v Trakia i Dakiia prez kăsnata antičnost*, Sofia, 1959, p. 242, care discută și alte prezențe evreiești la sud de Dunăre, între ele semnalînd pe *Ioses arcsinagogos*, personaj trăind la Oescus, punct de trecere important din Moesia în Dacia Inferior.

GLOSAR

<i>Agneț</i>	bucată de piine, tăiată din prescure, pe care preotul o așează pe disc, cînd săvîrșește liturghia
<i>Alișveriș</i>	afacere bănoasă, comerț
<i>Assecuraționale</i>	garanție
<i>Bairaclîc</i>	confecționare de steaguri sau corturi
<i>Balgîu</i>	negustor turc care cumpără miere
<i>Bânească</i>	a vinde, a transforma
<i>Bănină</i>	o marfă în bani
<i>Bazilieni schismatici</i>	creștini ortodocși
<i>Boiarîu</i>	boier
<i>Bunar</i>	puț, fîntînă
<i>Camera aulică</i>	(Cancellaria Regia Transylvanico-aulica) instituție centrală și supremă de guvernare a Transilvaniei, cu reședința la Viena, înființată în 1694
<i>Carait</i>	adept al unei secte mozaice, azi dispărută, care considera că religia se întemeiază doar pe Tora, respingînd legea orală, respectiv Talmudul; în secolul XIII, centrul ei era în Bizanț
<i>Caftan dîn de „Margea”</i>	Caftan confecționat în localitatea Margea
<i>Cașigi-base</i>	demnitar al Înaltei porți, însărcinat adeseori cu misiuni în Țările Române
<i>Capîllu</i>	instituție specifică a bisericii catolice, respectiv colegiul canonicilor de pe lingă un episcop sau o catedrală.
<i>Ceaș</i>	curier al Înaltei porți
<i>Centenaru</i>	unitate de greutate
<i>Çiblă</i>	banișă, dublu decaltru
<i>Comite curial</i>	1) comitele curții, ulterior judele curții regale; 2) vicecomitele unui comitat.
<i>Dări tricesimale</i>	plătite la vamă pentru diferite mărfuri (interne sau externe)
<i>Dedină</i>	loc moștenit din tată în fiu
<i>Diac</i>	scriitor de cancelarie domnească
<i>Diresă</i>	act
<i>Do ora</i>	a doua oară
<i>Dropică</i>	numele popular al idropiziei
<i>Făcae</i>	moară mică pe un curs de apă, prevăzută cu o roată cu fus vertical

<i>Fucar</i>	zaraf, bancher
<i>Gelepi</i>	negustori turci, armeni sau greci autorizați să cum- pere oi în Țările Române, obligați să le vindă la Constantinopole
<i>Guberniu</i>	(ConsiŃium Regium Guberniale) forul suprem al puterii executive din Transilvania, înființat în 1692, a funcționat pînă în 1848.
<i>Hainic</i>	1) hain, 2) trădător, revoltat
<i>Haramim</i>	răufăcător, hoț de codru
<i>(a) Hire</i>	a fi
<i>Hochim</i>	porunca sultanului, consemnată în scris
<i>Iazit</i>	curățirea și darea în folosință a unui heleşteu
<i>Jușan</i>	titulatură boierească, pusă înaintea numelui, mai ales în acte
<i>Jertfelnic</i>	masa din altarul bisericii
<i>Ladino</i>	limba folosită de evreii sefarzi, izgoniți în 1492 din Spania; fondul principal de cuvinte provine din spaniola veche, cu un adaus redus de cuvinte ebraice, în deobște legate de cult
<i>Lecveriță</i>	substanță dulce
<i>Malvazie</i>	denumirea unui soi de vin, produs în Grecia la Monemvassia
<i>Mestiți</i>	1) înlocuitori, 2) din partea locului
<i>Nagote</i>	neplăceri
<i>Nămeală</i>	naimeală, tocmeală, angajament
<i>Nobedi</i>	a învinge
<i>Obștii rabanite</i>	— rabanit, denumire dată de caraiți tuturor evreilor care acceptau alături de învățătura Torei și Talmudul
<i>Ocină</i>	proprietate privată asupra solului
<i>Ohabă</i>	proprietate de veci
<i>Oploș</i>	a da adăpost
<i>Prăvilaș</i>	neguțător cu prăvălie
<i>Prebendă</i>	totalitatea veniturilor de care beneficia deținătorul unei demnități, în cadrul bisericii catolice
<i>Raiale</i>	inițial supus creștin al Înaltei porți, prin extensie a cuprins pe toți cei ce nu erau musulmani, deci și pe evrei
<i>Safet</i>	autentic, pur
<i>Soborulului</i>	sobor, adunare bisericească
<i>Sărindar</i>	rugăciune făcută de preotul ortodox, pentru pome- nirea morților, timp de 40 de zile
<i>Scule</i>	bijuterii
<i>Seliște</i>	locul pe care e așezat satul

<i>Solac</i>	turc solac – ienicer
<i>Soții</i>	părtași, tovarăși
<i>Testedariul</i>	ministru de finanțe la turci
<i>Tura caramanjinuri</i>	— tura — legătură de 12 pici, caramanju — roșu
<i>Uricul</i>	act domnesc de întărire asupra unui loc provenit din moștenire
<i>(se) Vinci</i>	se luptară

INDICE GENERAL

Norme de întocmire. Au fost indexate toate denumirile aflate în partea de *Texte și regeste*, trimiterile făcându-se la numărul documentului. Persoanele care apar în documente cu numele și prenumele figurează în indice la numele de familie. În cazul unor nume ortografiate diferit (ex. Avram, Abraham, Avraham) a fost respectată grafia edițiilor din care s-au preluat traducerile. Localitățile de pe teritoriul R. S. România, în cazul în care au fost identificate, sînt redată sub denumirea lor oficială de azi, cu litere aldine. Denumirile altor localități apar în indice, de obicei, sub forma redată în documente. Poziția geografică a localităților mai puțin cunoscute se determină prin indicarea județului în care se află.

A

Aba halevi, evreu din Bar: 108.

Abauj, comitat: 26.

Abraham, evreu din Alba Iulia: 182; din Soroca: 144; furnizor de indigo: 65; trimis la Constantinopol al soției voievodului Mailat: 39; judele evreilor din Alba Iulia: 182; negustor evreu din Nicopole: 66; din Rîmnic: 65; „din Sibiu”: 65; rabin: 58; nume pentru Aron Tiranul: 76.

Abraham ben Eliezer, evreu din București: 38.

Abrahamowicz Zakier, negustor evreu: 54.

Abram, negustor evreu din Iași: 40.

Adler M. N.: 1.

Adrian, jud. Satu Mare: 26.

Adrianopol: 39, 47, 59, 85.

Agatha Ioan din Sibiu: 16.

Aharon fiul lui Iakov, martor evreu: 87.

Aharon Biniamin, rabin: 100, 107.

Aiud: 135.

Aizik sticlarul, evreu din Lvov: 100.

Ak-Koyunllu, statul: 15.

Akkerman v. Cetatea Albă.

Alabio Slomo, membru trib. rabinic: 103.

Alba, comitat: 145.

Alba Iulia: 22—23, 86, 94, 113, 122, 124—125, 129, 136, 137, 144—145, 152, 157, 159, 166, 172, 176, 179, 182.

Albalag Chaim, martor evreu: 47.

Aldobrandini Cinzio, cardinal: 94.

Alexandria: II. I.

Alexandru, mare duce al Lituaniei, rege al Poloniei (1501—1506): 21.

Alexandru cel Bun, domn al Moldovei (1400—1432): I. A. 45, 59.

Alexandru Lăpușneanu, domn al Moldovei (1552—1561; 1563—1568): 43, 45.

Alexandru al II-lea Mircea, domn al Țării Românești (1568—1574; 1574—1577): 53, 61, 63, 69, 72, 75.

Alexandru Coconul, domn al Țării Românești (1623—1627): 120, 123.

Alexandru Iliș, domn al Țării Românești (1616—1618; 1627—1629): 114.

Alexandru Movilă, domn al Moldovei (1615—1616): 112.

Alexandru Moldoveanu v. Alexandru Lăpușneanu.

Alimănești, jud. Olt: 140.

Almosnini, Moses, rabin, cronicar: 32.

Amato Habib, negustor evreu în București: 39, 42.

Amiel Ițchak, evreu în Țara Românească: 90.

Amsterdam: 136.

Ana soția lui Măineca: 105.

Ana v. Klein Ana.

Anatolia: 140.

Andreescu Șt.: 15.

Andrei al II-lea, rege al Ungariei (1205—1235): 2—4, 11.

Andrei al III-lea, rege al Ungariei (1290—1301): 5.

Andreico, negustor moldovean: 40.

Angel Moise, martor evreu: 38.

Angelini Antonio din Campi, minorit: 165.

Anglia: 81—82.

Anonymus, cronica lui: 2.

Antiochia: 132.

- Antioch Cantemir*, domn al Moldovei (1695 – 1700; 1705 – 1707): 181, 184.
- Antonie Ruset*, domn al Moldovei (1675 – 1678): 162.
- Apafi Mihai*, principe al Transilvaniei (1661 – 1690): 137, 158 – 159.
- Apafi Ferencz*, proprietar în Alba Iulia: 182.
- Arad*: 3, 27.
- Arayo*, Solomon ben, rabin în Iași: 116.
- Ardeal* v. *Transilvania*.
- Argeș*, icoana de la: 146.
- Arie Jehuda Sia* v. *Siaa Leon*.
- Arie Leib* ben Samuel, mare rabin în Iași: 163, 170.
- Arki*, sătean din Laghin: 47.
- Arnovics* Isac, evreu din Alba Iulia: 182.
- Aron Tiranul*, domn al Moldovei (1591 – 1592; 1592 – 1595): 76, 81 – 82, 86, 118. V. și *Abraham*.
- Aron Vodă*, minăstirea: 148.
- Arowi* v. *Arayo*.
- Arsen*, fiul lui Uschen: 38.
- Arsenie* din Sărăcinești: 117.
- Asher* A.: 1.
- Ashkenazi* Mattathias Bloch, rabin, predică la Iași: 156.
- Ashkenazi* Solomon zis Tedeschi (Germanul), medic evreu la Constantinopol 62, 76, 81.
- Asia Mică*: 52.
- Asriel* Assael, medic sefard în Timișoara: 161.
- Așkenazi* Kopel, martor evreu: 100.
- Askenazi* S., rabin: 116.
- Atanasie*, evreu botezat în Țara românească: 146.
- Atena*: 4.
- Augsburg*: 29.
- Austria*: 5, 10.
- Avachian* Gr.: 78.
- Avigdor*, Abraham, martor evreu: 176.
- Avraham* fiul lui Ichuda: 78; fiul lui Zalman, martor evreu la Cetatea Albă; 78; fiul rabinului Șlomo: 78; martor evreu: 111.
- Avram* creditor evreu din Ocna Mare: 67, 69, 83; furnizor indigo: 65; interpret evreu al sultanului Soliman I: 46; negustor evreu în Sibiu: 177; negustor evreu din Constantinopol: 55; negustor evreu de mirodenii la Brașov: 138; staroste de Bănila, sol al lui Petru Rareș: 34.
- Bácskai* V.: 11 – 12.
- Badea* din Roșia: 67, 69, 83.
- Bagdi* Gyorgy, judaizant din Blaj: 174.
- Bagolește*, sat neidentificat în Țara Românească: 46.
- Baia Mare*: 153.
- Baksič* Petru Bogdan, minorit: 131.
- Balaban* M.: 34.
- Balber* din Brașov: 49.
- Balcu* fiul Oprinei: 61.
- Banat*: 16, 184.
- Bandini* Marco, misionar: 133.
- Banffy* Gheorghe, guvernator al Transilvaniei (1691 – 1708): 176.
- Bar* (Ucraina): 108.
- Bar-Kochta*, Simon, răscoala lui – din Iudca: II.A.
- Barba*, grec în Moldova: 133.
- Barbaro* Marc Antonio: 44.
- Baron*, S. W.: 4, 44.
- Baricza* Andrei, căruțaș polon: 57.
- Bartha* A.: 6.
- Barton* Edward, ambasador al Angliei la Constantinopol: 81 – 82.
- Baruch ben Elia*, martor evreu: 39.
- Basa* Valachia, v. *Moldova*.
- Basarab cel Tânăr*, domn al Țării Românești (1477 – 1481): 19.
- Basel*: 116.
- Basta* Gheorghe, general în armata imperială: 96, 113.
- Bathori* Cristofor, voievod al Transilvaniei (1576 – 1581): 62.
- Bathori* Sigismund, principe al Transilvaniei (1581 – 1587; 1598 – 1599; 1601; 1601 – 1602); 86, 93, 96.
- Bathory* Ștefan, rege al Poloniei (1575 – 1586); 66.
- Bathyanicum* biblioteca: 22 – 23.
- Bănila*, staroste de: 34.
- Bărcă* din Bicești: 105.
- Bek* Laurențiu, jude: 28.
- Beke* A.: 157.
- Bekesi* Ioan, nobil transilvănean: 145.
- Bela al IV-lea*, rege al Ungariei (1235 – 1270): 4 – 5.
- Belgrad*: 145.
- Belsius* Ioan, agent imperial habsburg: 43 – 44.
- Belu* S.: 65.
- Belényesi* Istvan, comite curial: 157.
- Baltz*, evreu din: 162.
- Ben Baruch*, v. *Almosnino*.
- Beniamin din Tudela*: 1.
- Benvenuti* Mossey, creditor constantinopolitan: 81.
- Benyamin* Nathan, profet din Gaza: 156.
- Bergkowitz* Marcus, agent imperial habsburg: 43.
- Berislăvești*, jud. Vâlcea: 75.

B

- Babilonia*: 14.
- Bach* Hans, meșter brașovean: 65.
- Bacharach* Ya'vi Haymi, rabin din Worms: 156.

- Berlin* Charles: 15.
Bethlen Gabriel, principe al Transilvaniei (1613–1629): 102, 119, 122, 124–125, 159.
Bethlen Nicolae, cancelar al Transilvaniei: 166.
Bethlen Stefan, principe al Transilvaniei (1630): 125.
Bethlen W., istoric transilvănean: 101.
Bicești jud. Vrancea: 105.
Bielski Martin, cronicar: 34, 174.
Bihor: 26.
Binder P.: 39.
Biniamin fiul lui Eliczer, martor evreu la Cetatea Albă: 78.
Biró Gergely, proprietar în Alba Iulia: 182.
Bistreț, riu: 178.
Bistrița jud. Bistrița-Năsăud: 122, 160.
Bistrița jud. Vilcea: 67, 83.
Bizant, v. *Imperiul bizantin*.
Bircă din Golești: 114.
Bîrlad: 56.
Blaj: 174.
Boeskaï Stefan, principe al Transilvaniei (1604–1606): 101.
Boemia: 10, 27, 29.
Boer Istok, slugă: 171.
Bogdan al III-lea cel Orb, domn al Moldovei (1504–1517): I.A.
Bogdan, I.: 19, 21.
Bogdan din Popești: 61.
Bogdan Lăpușneanu, domn al Moldovei (1568–1572): 54, 58, 59.
Bogdania, v. *Moldova*.
Bogus, sol moldovean: 21.
Boistaille M: 45.
Bolei fiul lui Mihai: 9.
Bonihominis Alphonsus de-: 23.
Bónis L.: 11–12.
Bonnicio Paolo, minorit: 127.
Bordei Ion, șoltuz: 169.
Bochnemisza Ana, principesă a Transilvaniei: 157.
Borzoboati Vasko, negustor polon: 35.
Bosfor: 51.
Botoșani: 98.
Brandenburg, electorul de: 154.
Brașov: 18, 19, 49, 65, 138, 171, 176; evrei din-: 18, 49.
Bratislava: 12, 28.
Brădet, toponim la Rădăcinești: 88.
Bresle evreiești: 178.
Breslau: 44,
Brîncoveni, mănăstirea: 146.
Brociner I.: 116.
Buck (Polonia): 54.
Bucovăț jud. Dolj: 72.
Bucșe din Milești: 63.
București: 5–6, 14, 15, 20–21, 25, 32, 39, 40, 42, 44, 47–48, 50–52, 55, 57, 61–62, 71, 79, 82–84, 89, 98, 102, 112, 116, 123, 136, 146–147, 175, 178, 180.
Buczacz (Polonia): 66.
Buda: 12, 16–17, 20, 25–27, 32, 77, 121.
Budapesta: 6, 14, 23, 157, 174.
Bușor fiul lui Dumitru din Bujoreni: 71.
Bujoreni jud. Vilcea: 71.
Bulci jud. Arad: 3.
Bulgaria: 6, 139.
Burghly, secretar de stat englez: 82.
Burgraff Andres, meșter brașovean: 65.
Burlă, sol moldovean: 34–35.
Buzău oraș: 61; jud.: 79.

C

- Caesarea*: II.B.
Caffa: 14, 24, 78.
Calisthensis Barsimus, veteran roman, probabil evreu: II.B.
Callimachi S.: 108, 118, 163, 173.
Callman, negustor evreu: 56.
Camenita: 35, 57, 59, 85, 121.
Cancel P.: 14.
Candia: 15.
Cantacuzino Iordache, mare vizier: 147–149.
Capsali Elia ben Elkana, rabin și istoric evreu din Candia: 15.
Caraiti: 33.
Caramania: 14.
Caransebeș: 27, 62, 65.
Carei jud. Satu Mare: 126.
Carlowitz, pacea de la: 172.
Carol IX: 45.
Carpați: 4.
Cartojan N.: 7.
Cassia Aelia, antroponim iudaic în Dacia: II.D.
Castro Iosif, evreu din Adrianopol: 46.
Catalina, băneasa: 110.
Catargiu Ianache, ban: 120.
Caterina soția lui Fabian Blănarul: 28.
Cazacu A.: 46.
Cânta din Dumitrești: 105.
Cărăbăț, pircălab: I.A.
Cătălina jud. Cluj: 176.
Căzan din Topliceni: 79.
Cerri Umberto: 165.
Cele v. *Celebi Evreul*.
Celebi Evlia, călător otoman, relatarea lui: 142.
Celebi Evreul, negustor: 74.
Celebi Iacob, creditor evreu (?): 133.
Celebi Mustafa, principe otoman: 44.
Cenad: 12.
Charriere E.: 45.
Cernatu de Jos jud. Coșasna: 176.

- Cernăuți* : 34, 106.
Cernet riu : 178.
Cernova v. Cirmen.
Cernovodeanu P. : 82.
Cetatea Albă : 7, 36, 78, 87.
Cetatea roșie toponim în Blaj : 174.
Cetățuia minăstire în Iași : 168.
Chaaki, v. Csáki.
Chadzidor, negustor armean : 40.
Chaion Ios:f, martor evreu : 47.
Chamiec, evreu : 66.
Charvière : 45.
Chelm : 162.
Cheresig jud. Bihor : 26.
Chilia : 57.
Chinhaal, evreu : 48.
Chișinău : 78.
Chizkia, evreu : 6.
Cibinium, v. Sibiu.
Cilibi Ibrahim, evreu din Constantinopol : 149.
Cincu Mare jud. Brașov : 137.
Ciocănești, vama de la : 178.
Cirmen (Bulgaria) : 52.
Cisnădie jud. Sibiu : 9.
Cisnădioara jud. Sibiu : 9.
Ciuc, pădurea : 171.
Ciurchi, cartier în Iași : 163.
Ciineni, vama de la : 178.
Cîmpulung Moldovenesc : 160, 167.
Clate Firm din Liaști : 148.
Cluj : 2, 16, 28—29, 62, 68, 92, 96, 113, 119, 122, 125—126, 129—130, 137, 158.
Cluj-Mănăstur, conventul de la : 16.
Cocuz, păhărnicele : I.A.
Codrescu Th. : 21, I.A.
Coen v. Cohen.
Cohen, medic evreu în Moldova : 133.
Cohen Haim, negustor evreu din Constantinopol : 55, 57, 151.
Coia Colli, armean : 14.
Coloman, rege al Ungariei (1095—1116) : 2.
Colonia v. Köln pe Spree.
Comaroni Andres din Petringel : 158
Comaroni Judit, răscumpărată de la otomani : 158.
Comuleo Alessandro, misionar croat : 82.
Constantin din Rădăcinești : 75, 88.
Constantin Brincoveanu, domn al Țării Românești (1688—1714) : 178, 180, 183.
Constantin Cantemir, domn al Moldovei (1685—1693) : 169.
Constantin de Sara, notar : 14.
Constantin Movilă, domn al Moldovei (1607—1611) : 98.
Constantin Șerban, domn al Țării Românești (1654—1658) : 146, 148.
Constantinescu M. : 8.
Constantinescu R. : 48, 46.
Constantinopla, v. Constantinopol.
- Constantinopol* : 1, 15, 24, 32—33, 36, 39, 44, 45, 51—52, 55, 68, 73, 80—82, 84—86, 94, 116, 118—119, 123, 127, 136—138, 149, 156, 162.
Constanța : II. D, II. I; V. și Tomis.
Corasan : 14.
Corfus I. : 34—35, 54, 184.
Costăchel V. : 47.
Costea, diac : 21.
Costea fiul Oprinei : 61.
Costin Miron, letopisețul lui : 112, 136.
Coti, cupeț : I.A.
Cotnari jud. Iași : 98.
Coțofenii din Dos jud. Dolj : 109.
Cozar, v. Kazari.
Cracovia : 35, 93, 101, 128, 156.
Craiova : 63, 146.
Crăciun din Mihăița : 109.
Crăciun I. : 84.
Creta, ins. : 51.
Crimeea : 24, 33.
Crîs-Cristian S. : 108, 163.
Croatia : 5.
Csáky Gabriel : 26.
Csiki v. Ciuc.
Cumania : 5.
Curălari, mahala în Iași : 170.
Curtca de Argeș : 8.
Cuzdrîoara jud. Cluj : 2.
Czeglédi Gh., convocator regal : 101.
Czorkow (Polonia) : 112.

D

- Dacia* : 119.
Dacia, provincia romană : II. A, II.B, II.D.
Dacia Inferior : II.I.
Dacia Superior : II.B.
Dafina Ecaterina, soția lui Eustratie Dabija : 151.
Daicovițiu C. : II.C.
Dalmația : 5.
Damas Elina : 176.
Dan M. : 65.
Dan R. : 174.
Daniel Albert : 170.
David fiul lui Abraham, creditor evreu : 58; fiul lui Nehemia, prăvilaș : 103; medic evreu : 51; profetul : 146; fiul lui Iosef, martor evreu : 111.
David ibn Usa, evreu din București : 38.
David Mar Haim, evreu din București : 38.
Deak Gheorghe de Ocna Mureș, nobil transilvănean : 145.
Deak F., asesor legal : 158.
Delmedigo Solomon Iosef, rabin în Iași : 116.
Démény L. : 82.
Dervendli Francisc Olasz, nobil din Alba Iulia : 145.

Despot, v. *Ioan Despot*.
Deus Aeternus: II.D.
 Dierna v. *Orșova*.
 Diul v. *Jiul*.
Djalati Moșe, membru trib. raținic: 103.
Dobrogea: 100.
Dodul Mihai: 167.
Dodul Miron: 167.
Dodul Sofronie: 167.
Doju de Cenad, episcop: 12.
Dolj, jud.: 41, 63, 110
Domokoș Petru, nobil transilvănean: 176.
 Don Jose Nassi, v. *Zuan Miguez*.
Döry I.: 11—12.
Dositiei, mitropolitul Sucevei: 168.
Dragomir din Golești: 114.
Dragomir din Mihăița: 109.
Drăganu M.: 2.
Dridov v. *Dridu*.
Dridrih v. *Dridu*.
Dridu jud. Ialomîța: 42.
Dubău Tudose, vel logofăt: 170.
Dubova jud. Mehedinți: 27.
Duda M.: 38.
Dumitrești jud. Vrancea: 105.
Dumitru, popă: 63; din Mihăița: 109;
 vătaf in Bujoreni: 71; din Rădăcinești:
 75, 87.
Dunăre: 38, 42, 55, 100, 121, 131, 139, II.I.

E

Ecaterina de Casovia: 125.
Eder J. C.: 174.
Eidil fiica lui Aharon din Galița: 111.
Eleazar, medic evreu: 101.
Eliahu fiul lui Ițhac, martor evreu la
 Cetatea Albă: 78.
Eliezer, evreu din Piatra Neamț: 161;
 fiul lui Abraham, martor evreu: 46.
Emmanuel J. S.: 42.
Emanuel v. *Aron Tiranul*.
Emeric de Peren, comite: 26.
Eresztveny Andras, slujitor: 171.
Ernest, arhiduce: 76.
Eskécazy E.: 43.
Eskenasy V.: 32, 146.
Estrelega Samuel, evreu din București:
 38, 42.
Esztergom: 4, 28.
Europa: 14.
Eustratie Dabija, domn al Moldovei (1661—
 1665): 150—151.
evrei: passim. V. și *iudei*, *jidovi*, *ovrei*.

F

Fabian Blănarul: 28—29.
Faibiș, evreu: 87.
Fatim Judass, slujitor al lui Solomon
 Ashkenazi: 87.

Faur Mihai, căruțaș moldovean: 51.
Făgăraș: 39, 122, 125, 159, 171.
Făurarul Mihai, căruțaș moldovean: 73.
Fedor, staroste de Hotin: 21.
Feiwels Wolf Reich, rabin din Cracovia:
 156.
Fekete v. *Mendel*.
Felvinczi v. *Unirea*.
Ferdinand I de Habsburg, rege al Ungariei
 (1526—1563): 29.
Ferenz, preot: 39.
Filipașcu Al.: 175.
Fincz Iacob, arendaș evreu: 176.
Fincz Solomon, evreu din Alba Iulia: 176.
Firmae Aeliae, antroponim in Dacia: II.H.
Floci, orașul de: 178.
Foșani: 156, 178, 181; sinagoga: 181.
Fontana Eustachio, franciscan: 94.
Fränkel Iakob, creditor evreu: 154.
Frankfurt pe Main: 78.
Franța: 45, 68.
Frederic al II-lea, duce al Austriei (1212—
 1250): 5.
Frîngul, căruțaș moldovean: 55.
Fuchs Mark, cronică lui: 96.
Fugger, analcle: 85—85.

G

Gabor de Sebeș, castelan: 27.
Galabov G.: 38.
Galanté A.: 52, 65, 155.
Galatino v. *Galliciolus*.
Galați: 69, 100, 121.
Galiano Șlomo, prăvilaș: 103.
Galipapa Baruch, evreu: 38.
Galiția: 111.
Galliciolus Johannes Baptista, negustor
 italian: 44.
Gallipoli: 156.
Gambais Avram, negustor evreu din
 Constantinopol: 73.
Ganea, fost mare portar: 41.
Gardhikion (Grecia): 1.
Gardiki v. *Gardhikion*.
Gasparo din Yoto, reverend: 133.
Gaster M.: 15.
Gaulea Vulpariu Manea din Golești: 114.
Gavril Movilă, domn al Țării Românești
 (1616; 1618—1620): 117, 123.
Gaza: 156.
Gehembeim, creditor: 99.
Genova: 52.
Germania: 35.
Germigny, ambas. francez la Constan-
 tinopol: 68.
Ghedalia Meir din Lublin, rabin: 107—108.
Ghengca, sol moldovean: 35.

- Gheorghe*, evreu din Sibiu: 31; mare paharnic: 120, vornic: 160.
- Gheorghe Despot*, pretendent la domnia Moldovei: 53.
- Gheorghe Ștefan*, domn al Moldovei (1653—1658): 141, 143, 147, 148, 154—155.
- Gheorghe Duca*, domn al Moldovei (1665—1672; 1678—1683): 168—169.
- Gheorghieni*, jud. Covasna: 171.
- Gheorghe* fiu al Oprine: 61.
- Gherghița* jud. Prahova: 88.
- Gherla* jud. Cluj: 137.
- Gherșon*, rabin: 136.
- Ghibănescu Gh.*: 150, 170, I. A.
- Ghinea*, vistier: 149.
- Ghitl* soția lui Nachman: 112.
- Ghisonowicz* Moise, negustor evreu: 54.
- Giurescu* C. C.: 87, 107—108.
- Giurescu* D.: 178, 183.
- Giurgiu*, cetate: 131.
- Giurgiu*, negustor: 40.
- Gindac* din Milești: 63.
- Gintski J.*: 162.
- Göckenjan H.*: 3.
- Gojđibrov*, vama de la: 178.
- Goldenberg S.*: 65, 126.
- Goldman* Israel M.: 38.
- Goldur* Hans, meșter brașovean: 65.
- Goldschmidt* Michael, judele Brașovului: 138.
- Golești* jud. Argeș: 114.
- Golotsmit M.* r. *Goldschmidt*.
- Gombkőto* Isac, negustor evreu: 179.
- Gorovei* Arthur: 98.
- Gorovei* Șt. S.: 32, 47.
- Gostar N.*: II. D.
- Gournay*, ambasador francez la Constantinopol: 127.
- Govața*, pravila de la: 132.
- Grayzel S.*; 2.
- Grecescu* C.: 146.
- Grecia* v. *Imperiul bizantin*.
- Gressman* Andreas, meșter brașovean: 65.
- Grigore Ghica*, domn al *Tării Românești* (1659—1660; 1660—1664; 1672—1673): 149.
- Grigori* din Tg. Neamț: 169.
- Grilli*, Aloisto, guvernator otoman în Transilvania: 31.
- Grigore al IX-lea*, papa: 4.
- Gromny* (Polonia): 102.
- Grunebaum-Ballin P.*: 51.
- Gsaczkó*, evreu: 18.
- Gubav Dibrav*, sat neidentificat pe Dunăre: 103.
- Guboglu M.*: 52—53.
- Gudea N.*: II. A.
- Guruslău* jud. Sălaj, lupta de la: 96.
- Hacica* r. *Hacicu*.
- Hacico* v. *Hacicu*.
- Hacicu*, jupan din Rîmniceu Vilcea: 19.
- Hadrian*, împărat roman (132—135 e.n.): II. A.
- haham*, în Țara Românească: 146.
- Haim*, evreu, vinde vie la Topliceni: 79; negustor evreu: 98.
- Halemharleh* v. *Haskarlam*.
- Haller* (din Buda): 16.
- Halevi* Israel din Piatra Neamț: 161.
- Halevy* M. A.: 14—15, 21, 25, 33, 38, 42, 60, 76, 86, 89, 100, 116, 121, 125, 132, 163, I. A.
- Halevy* Mendel, martor evreu: 89.
- Halevy* Șlomo, evreu din Sniatyn: 111.
- Hamiș* Iosif, rabin, medic și filozof din Zante: 156.
- Hamza* din Mihăița: 109.
- Hanđ* Bliume, dator la un evreu: 19.
- Hannel* Simon, negustor evreu: 36.
- Hanness* Schwarcz meșter brașovean: 65.
- Hanover* Nathan, rabin în Iași: 141, 156, 163, 173, 181.
- Harilon cel bătrîn* din Iași: 150.
- Harkálly* Gergely Borbely, proprietar din Alba Iulia: 184.
- Haskarlam*, evreu: 36.
- Hassan*, fiul lui Ali, fiul lui Isman r. *Uzum Hassan*.
- Hașdeu* B. P.: 21, 45, I. A., II. A.
- Havrila* din Sniatyn: 111.
- Hazaki*, sultana: 68.
- Hebron*: 33.
- Hendrichi*: 9.
- Herman* Hannes, meșter brașovean: 65.
- Hieronimo de Cesena*, medic: 25.
- Hillebrandt* Conrad Jacob, predicator suedez, relatarea lui: 144.
- Hiroti*, cupeț: I. A.
- Hirlău*: 43.
- HmelniŃki* Bogdan, hatman al cazacilor: 141, 147.
- HmelniŃki* Timuș, hatman al cazacilor: 141, 143—144.
- Hodosi* Sigismund, slujitor gubernial: 182.
- Hodoși* Stefan, proprietar în Alba Iulia: 182.
- Hogea* Moise, creditor evreu: 120.
- Horovitz* Levi Hirsch, rabin de Zamosc și Zabludov: 156.
- Horvat* Gheorghe: 145.
- Hotin*: 21, 56, 59, 106, II. A.
- Huber* Joachim, demnitar imperial: 99.
- Hunedoara*, domeniul: 20; comitatul: 122.
- Hurmuzaki* E.: 25, 28, 44, 66, 68, 76, 77, 84—86, 91, 130, 141, 160.
- Hyberius* r. *Rebir*.

- Iacob*, evreu, furnizor indigo: 56.
Iacob v. Rabino Giacob
Iacob ben Habib, evreu din București: 38.
Iacob Hery, castelan: 27.
Iacob de Prenește, Legat papal: 3—4.
Iacob sin Meșelim, numit Kopel Așkenazi: 100.
Iacubus Publius Aelius, antroponim iudaic în Dacia: II.E.
Iakibka, evreu din Lvov: 112.
Iakobka, v. *Iokibka*.
Iacov fiul lui Meșelim halevi, martor evreu: 100.
Ialomița jud.: 42.
Ianăș, căruțaș moldovean: 57.
Iancu Sasul, domn al Moldovei (1579—1582): 66.
Iane Cantacuzino, ban: 74.
Iași: 40, 44, 59, 64, 73, 85, 87, 97, 100, 106, 108, 112—114, 116, 121, 127, 133—134, 136, 140—141, 143—144, 147, 150, 156, 161—165, 168, 173, 181; 184; cimitir evreiesc: 163; sinagogă: 170; mesernița: 168.
Iazindji Kūciuk, porecla lui Slomo Zenana: 103.
Ibrahim pașa, mare vizir: 94.
Ictar, jud. Timiș: 27.
Ideles Gerson Segal, rabin: 121.
idiș, mărturia în —: 98, 100, 107.
Iehșia fiul lui Iakov: 78.
Iehuda fiul lui Iacov, evreu: 79.
Ienachi, evreu: 141.
Ienta fiica lui Eliezer, din Pietra Neamț: 161.
Ierachmiel, martor evreu: 115.
Ieremia Movilă, domn al Moldovei (1595—1600; 1600—1606): 91, 93, 99.
Iernut jud. Mureș: 137, 176.
Ierusalim: 33.
Ilarion, episcop: 61.
Iliăș Alexandru, domn al Moldovei (1666—1668): 170.
Imperiul Asăneștilor: 4.
Imperiul bizantin: 1, 6.
Imperiul habsburgic: 172.
Imperiul otoman: 15, 19, 27, 38, 47, 57, 76, 82, 87, 90, 101, 118, 122, 130, 137, 162; 172.
Inocențiu al XI-lea: 165.
Ioachim, principe elector de Brandenburg: 48.
Ioan Albert, rege al Poloniei (1492—1501): 25.
Ioan al III-lea Sobieski, rege al Poloniei (1674—1696): 162.
Ivan cel Piteaz: 44.
Ioan Ban: 28.
Ioan cel Nou, sfânt: 7.
Ioan de Bucșnita, jude: 27.
Ioan Despot, domn al Moldovei (1561—1563): 43—44, 47, 50.
Ioan Gheorghe Heraclău Basilie Despot v. *Gheorghe Despot*.
Ioan Maramorossy, jude: 27.
Ioan Zapolya, voievod al Transilvaniei (1510—1526), rege al Ungariei (1526—1540): 30.
Ioan Zlataust, minăstire: 168.
Ionașco din Iași: 168.
Ionișă, cărăuș moldovean: 73.
Iorga Nicolae: 7, 14, 21, 40, 44, 48—49, 52, 55—60, 65—66, 68, 70, 73—74, 76, 102, 106, 116—117, 138, 148—149, 154—155, 160, 162, 164, 180.
Iosef fiul lui David, rabin: 46; fiul lui Ițchak, martor evreu: 112; fiul lui Menachem, negustor evreu: 97; fiul lui M. Sason, prăvilăș: 90; fiul lui Șmuel, martor: 98.
Iosef Rufus, evreu din București: 38.
Ioscs, arcesinagogos: II.I.
Iosef, negustor evreu din Alba Iulia: 145
Iosefa fiul lui Alecsandri, martor evreu: 100.
Ipolitus: 12.
Isaac, rabin: 23.
Isaac ben Abraham, rabin de Vilna și Posnan: 156.
Isac evreu din Alba Iulia: 182; medic sefard: 25; zis Porumbacu: 152; negustor evreu din Alba Iulia: 166.
Isac-beg, medic și ambasador evreu: 14.
Isac Evreul, creditor: 75, 87.
Isaccia jud. Tulcea: 162.
Isak, evreu din Alba Iulia: 145.
Iszkanazi Moise, evreu din Alba Iulia: 182.
Ismaeliți: 2—4, 11, 78.
Ismail, (U.R.S.S.): 140.
Israel, evreu ucis în Moldova: 107; negustor: 56; fiul lui Dan: 78.
Israel, țara: 15; II.A.
Israelsohn I.: 156.
Istambul: 36, 146, 156.
Istergun, evreu în slujba lui Mircea Ciobanul: 52.
Iszák Zsido v. *Isac beg*.
Ițchak fiul lui Eliezer, martor evreu: 107; fiul lui Iakov, martor: 100; fiul lui Iosef Castro din Adrianopol: 46; fiul lui Mordechai, martor: 108; fiul lui Șlomo, negustor: 98.
Iușca soția lui Stanciu din Rădăcinești: 75, 88.
Iuda evreul: 157.
Iuda ben Gerson, evreu în București: 38.
Iudei: 3, 4, 11.
Ivan fratele lui Ilarion: 61; din Tg. Neamț: 169; fratele lui Hăciuc: 19.

Ivan Alexandu, țar al Bulgariei (1331–1371): 8.

Izaciko, evreu: 35.

Izrael, negustor evreu: 20.

J

Jacob, rabin: 1

Jan Evreul din Buda: 26.

Jannassathar Ioan din Tirgoviște: 16.

Jazbrényi Sofia: 145.

Jăiul v. Jiul.

Jidovi: 7, 61, 134, 148, 151, 183, I.A.

Jijia, riu: 148.

Jiu, riu: 72, 178.

Joffecourt Charles de, relatarea lui: 107.

Josef Bassi v. Zuan Miguez.

Judaea: II.F.

Judaizantii: 174.

Judele evreilor din Transilvania: 137; din Ungaria: 5.

Jupa jud. Caraș-Severin, castrul de la —: II.B.

K

Kalecza (Polonia): 57.

Kalnaki Samuel, nobil transilvănean: 171.

Kámuthi Francisc, nobil transilvănean: 145.

Kara I.: 6, 46, 78, 87, 90, 95, 97–98, 100, 102–103, 111–112, 115, 136, 161.

Karaiane Iorga din Iași: 150.

Karaiane Maria din Iași: 150.

Karancsi Sigismund, proprietar din Alba Iulia: 182.

Karo Isif, rabin din Nicopole: 42.

Kasia, ismaelit: 78.

Kasidvari, legea lui: 146.

Kátai Mihai, secretar regal: 101.

Kať Moșe fiul lui: 78.

Kazari: 2.

Kazarvar v. Cuzdrioara: 2.

Kemény Boldisar, nobil transilvănean: 145.

Kemény Simon: 182.

Kendi Toma, nobil transilvănean: 99.

Kera Teodora, țarină bulgară: 8.

Keresthes Sîrbul: 16.

Kesczindlo J., din Baia Mare: 153.

Kevy, disp. în Banat: 16.

Kiev: 184.

Kira Gheorghe, proprietar din Alba Iulia: 182.

Kis Petri v. Petrinzel.

Klein Ana: 29.

Kocev N.: 174.

Koen Moise, negustor evreu în Alba Iulia: 179, 182.

Kohn S.: 174.

Köln (pe Spree): 48, 66, 154.

Kolosvari Al.: 2.

Kosiče (Slovacia): 101.

Kolnarski: 133.

Kotruț Dumitrașco, șoltuz: 169.

Kozar, localit. în Sătmăr: 2.

Kramer Heinrich, creditor evreu: 48.

Krasni (Polonia): 98.

Krasnystar (Polonia): 35.

Kraus Georg, cronicar: 125.

Krochmal Menachem, rabin (1600–1661): 136.

Kroitori Ilie: 169.

L

laaz, limbă vorbită în Dobrogea: 100, 140.
ladino: 90.

Ladislau I cel Sfînt, rege al Ungariei (1077–1095): 2.

Laghin, sat neidentificat în Țara Românească: 46.

Lamia (Grecia): 1.

Lankman: 9.

Lassel, evreu în Brașov: 49.

Lateran, conciliul IV de la —: 2.

Latco: 63.

Lazăr, negustor evreu: 40.

Lăpușna, riu: 89; țirg: 89.

Leipzig: 2, 48.

Lemberg v. Lvov.

Leo v. Sîaa Leo.

Leopold I, împărat (1658–1705): 154.

Lepanto: 44.

Lepca: 31.

Let, dieta de la: 62.

Lichirești, vama de la: 178.

Lieberman v. Ashkenazi M. A.

Limona D.: 177.

Liov v. Lvov.

Lipova: 166.

Lipsiae v. Leipzig.

Lituania: 21, 116.

Locadello (Locatello) Gian-Giacomo, pretendent domnesc în Moldova: 76, 117.

Lodingos Groza, proprietar în Alba Iulia: 182.

Lodomeria: 5.

Lombardia: 50.

London: 141.

Londra: 1, 81.

Lörincz, postăvar: 65.

Low din *Derenbewelch*, creditor evreu: 48.

Lublin, (Polonia): 54, 107.

Ludovic de Anjou, regele Ungariei (1342–1382): 10.

Ludovic al II-lea, rege al Ungariei (1516–1526): 27.

Lupu Jidov, martor din Tg. Neamț: 169.
Luta v. Olt.

Luta Mică, ins. pe Dunăre: 46.

Lvov: 18, 34, 40, 55–58, 64, 66, 73, 85, 87, 97, 100, 102, 106, 112, 136.

- Macabeu*, rege iudeu: II.A.
Macarie, patriarh al Antiohiei: 146.
Madrid: 33.
Magini Giovanni Antonio, geograf padovan: 80.
Magno Carlo, comisar imperial: 89.
Maiilat Ștefan, voievod al Transilvaniei (1534—1539): 39.
Malta: 127.
Manase Iacov, fiul lui Iehuda Segal: 78.
Mangalia: 100, 140.
Mani, negustor: 40.
Manolescu R.: 65.
Mania Grecul, creditor: 75.
Mantova: 68.
Manuel Comneanul, împărat bizantin (1143—1180): 1.
Maramureș: 172, 175.
Marcea, postelnic: 72, 109.
Marcu, sătean: 110.
Maria soția lui Ianache Catargiu: 120.
Marian, evreică în Baia de Criș: 171.
Mariane Paulo, creditor constantinopolitan: 81.
Mark, evreu din Alba Iulia: 182.
Márki S.: 3.
Markus A.: 6.
Marsilio della Croce: 46.
Martin, căruțaș din Camenița: 57.
Masari Leonardo de —: medic: 25.
Massa Simon, cronica lui —: 96.
Masunderan: 14.
Matei fiul Cojocarului: 9.
Matei Basarab, domn al Țării Românești (1632—1654): 132, 138, 142, 144, 146.
Matiaș Corvin, rege al Ungariei (1458—1490): 14.
Maximilian al II-lea de Habsburg, rege din 1562, împărat (1564—1576): 43—44.
Măinea, sătean: 105.
Mărșea din Mihăița: 109.
Mecev K.: 7.
Mediaș: 30.
Medieș jud. Satu Mare: 37.
Mediterana: 44.
Mehmed M. M.: 36.
Mehmed al II-lea, sultan otoman (1451—1481): 15.
Mehmet al IV-lea, sultan otoman (1648—1687): 162.
Mekler Aizic, evreu: 89.
Melamen, evreica: 26.
Melchisedec, episcop: 7, 169, I. A.
Menachen fiul lui Avram, martor evreu: 107; fiul lui Zingherl Mordechai: 107.
Mendel din Buda: 30; fiul lui Papus, martor evreu: 87; Negrul: 26.
Mengli Ghirai, han al tătarilor din Crimeea (1469—1474; 1478—1514): 24—25.
Mer, evreu din Cimpulung Moldovenesc: 167.
Merthonfalwa (R. P. Ungară): 26.
meserniță (măcelărie rituală) în Iași: 168.
Metz: 97, 100, 111—112, 114.
Miaskowski M., sol polon: 136.
Michel, martor evreu: 88.
Miclescu Grigore, mare paharnic: 151.
Micu D.: 146.
Mienski M.: 36.
Migues v. Zuan Miguez.
Mihai din Birlad: 56.
Mihai episcop de Buzău, mitropolit: 71.
Mihai Movilă, domn al Moldovei (1607-): 98.
Mihai Viteazul, domn al Țării Românești (1593—1601): 67, 79, 80, 83—88, 89—94, 96, 98, 101, 113.
Mihăița jud. Dolj: 108.
Mihnea cel Rău, domn al Țării Românești (1508—1509): 61.
Mihnea Turcitul, domn al Țării Românești (1577—1583; 1585—1591): 63, 69, 72, 75, 83, 88, 106, 114.
Mihnea al III-lea Radu, domn al Țării Românești (1658—1659): 149, 152.
Mihociu ușier: I.A.
Mikocsa Ferencz, proprietar în Alba Iulia: 182.
Milcov, riu: 181, I.A.
Mileștii de Jos jud. Dolj: 63.
Mileștii de Sus jud. Dolj: 63.
Mirăslău jud. Alba, lupta de la: 92, 94, 113.
Mircea Ciobanul, domn al Țării Românești 1553—1554; 1558—1559): 41, 42, 52, 61, 72.
Miron din Cimpulung Moldovenesc: 167.
Mita Moise, rabin: 116.
Mitevuli Mordechai, Baruch: prăvilaș: 90.
Mitilene, duce de: 81. v. și *Ashkenazi Solomon*.
Mitrza, căpitan: 162.
Moesia: II.I.
Moisi doftorul: 151.
Moise, cartea lui —: 5.
Moise evreu din Alba Iulia: 182; fiul lui Eliezer, creditor evreu: 70; medic evreu din Iași: 170; negustor evreu din Constantinopol: 55; negustor evreu din Brașov: 65.
Moldova (Bogdania, Bogdan, Basa Valachia, Valahia Mică): 4, 15, 21, 24, 32, 34—35, 40, 43—44, 45, 49, 50—51, 52, 54—55, 57—59, 60, 64, 66, 68, 70, 73—74, 76, 80—82, 85, 86, 91, 93—94, 98, 100, 102, 106, 107—108, 111—112, 119, 127, 130, 132, 134, 136, 141—144, 150—151, 154, 156, 160, 162—163, 165, 169—170, 174, 184, I.A.
Moleska Matias v. *Mienski*.
Mordechai Ieșua, evreu: 107.

Mordecheus, evreu din Alba Iulia: 145.
Mordus Mordchai, fiul lui Șlomo, martor
evreu: 100.

Morus v. *Mureș*.

Mosco Jidovul, evreu arendaș: 147.

Mosho, negustor evreu din Salonic: 38.

Mosso Avram, negustor evreu: 55.

Moșe, evreu din Plock: 79; fiul lui Iehuda,
martor evreu: 88.

Moșka, evreu: 107.

Movilești, familie domnitoare în Moldova:
111.

Muceacin, evreu din Constantinopol: 149.
München: 38.

Muntenia v. *Țara Românească*.

Murad al III-lea, sultan otoman (1574—
1595): 82.

Mureș, riu: 2—3, 164.

Muriano Matteo, medic: 24.

Mwssel, evreu din Viena: 12.

N

Nachimovici Iosif, evreu din Lvov: 66.

Nachman Avram negustor evreu: 56.

Nachman fiul lui Șlomo, evreu: 112.

Nadasdy Tamaș: 39.

Naftali, martor evreu: 111.

Nagy Istvan din Turda: 158.

Nagy J.: 2.

Naima, cronica lui: 84.

Naphtalin Avraham, arendaș evreu: 176.

Naxos, duce de —: 51.

Neagoie Basarab, domn al Țării Românești
(1512—1521): 31.

Neagoie din Mihăița: 109.

Neamț, cetate: 154.

Necula, fost mare spătar: 126.

Nedelea din Topliceni: 79.

Naher-Berheim R.: 60.

Neniul din Neniulești: 105.

Neniulești jud. Vrancea: 105.

Neuman Andreas, trimis al electorului de
Brandenburg: 155.

New Brunswick: 142.

New York: 4, 6, 15, 38, 44.

Nicolae, martor transilvănean: 9; stolnic:
74; din Tg. Neamț 169; de Gârliște,
ban: 27; Grecul: 16.

Nicolae-Pătrașcu, domn al Țării Româ-
nești (1599—1600): 99.

Nicolaescu S.: 31.

Nicopol: 42, 46, 52, 63, 103.

Nicopolul Mic v. *Tr. Măgurele*.

Nisan, evreu: 107.

Nossanovicz Adam, negustor evreu: 158.

Nürnberg: 111.

O

Ocna v. *Ocna Mare*.

Ocna Mare, azi Ocnele Mari, jud. Vilcea:
67, 69, 83.

Odesa: 116.

Ofras, localit. neidentificată în Siria: 14.

Olaz Toma: 16.

Olesko, căruțaș: 57.

Olesko (Polonia): 56.

Olt (Luta?), banul de: 46.

Olteni jud. Vilcea: 71.

Onazy Joseph v. *Zuan Miguez*.

Opel: 96.

Oppenheimer, evreu, furnizor al armatei
imperiale: 172.

Oprea din Țigoi: 105; popă: 108.

Oprina: 61.

Oradea: 30, 125.

Orbeasca jud. Teleorman: 46.

Oreaova, vaza de la: 178.

Orhei (U.R.S.S.): 107.

Oriahovo (Bulgaria): 103.

Orșova, castrul de la: II.G, II.H.

Ortelius Hieronimus Augustus, relatarea
lui: 113.

Ostrov: 103.

Otves Lemhinyi Pal, proprietar în Alba
Iulia: 182.

Ovari C.: 2.

Ovrei (ovrée, ovreain, ovraii): 72, 120, 123,
132, 142, 180.

Ozer, martor evreu: 88.

P

Pachimeres G., cronica lui —: 4.

Paladie aga: 150

Palestina: 33.

Panaiteșcu P. P.: 46, 84—86, 89, 98, 106,
112, 136.

Panna, negustor evreu din Tîrgoviște: 65.

Pannarotti, evrei din Italia: 68.

Panonia, provincie romană: II.D.

Panovia S.: 38.

Paș, evreu din Alba Iulia: 182.

Papacostea S.: 10, 14, 15.

Papiu-Ilarion A.: 48.

Paris: 9, 42, 44, 50, 51, 60.

Pascu Șt.: 2, 67.

Passe David, creditor constantinopolitan:
81.

Pataki I.: 20.

Pata din Milești: 63.

Paul din Alep, secretar patriarhal, relația
lui: 132, 141, 143—144, 146—147.

Pătrașcu cel Bun, domn al Țării Româ-
nești (1554—1557): 41, 78, 83, 88.

Părvu din Mihăița: 106.

Péchy Simon, cancelar transilvănean: 174.

Pécsi Simon, judaizant din Blaj: 174.
Peeth, cetate lg. Dubova în Banat: 27;
 evreu la —: 27.
Pera: 44, 84.
Pernyeszi Sigismund, maestru de cercemonii: 176.
Petraşcu v. Petru Şchiopul.
Petremol M.: 45.
Petrinzel jud. Cluj: 158.
Petru cel Tânăr, domn al Țării Româneşti (1559—1568): 46, 52, 61, 72.
Petru Cercel, domn al Țării Româneşti (1583—1585): 68, 69, 89, 114.
Petru de Cislădie: 9.
Petru Evreul: 9.
Petru Rares, domn al Moldovei (1527—1538; 1541—1546): 32, 34, 35, 48.
Petru Şchiopul, domn al Moldovei (1574—1577; 1578—1579; 1582—1591): 58, 59, 60, 64, 68, 70, 74, 76, 109.
Petrus Judaeus v. Petru Evreul.
Pezzen Bartolomeu, trimis imperial la Constantinopol: 76.
Piatra Neamţ, cimitirul evreiesc: 161.
Pippidi A.: 15, 44, 50, 51, 154, 156.
Pippidi D.M.: II.D.
Pîrvu, clucer: 72.
Pleschen: 6.
Plock (Polonia): 78.
Podhajec: 97.
Podolia, regiune: 108, 121.
Poiană, moara lui: 181.
Pojejena, castru roman de la: II.A.
Poliakov L.: 9.
Polonia: 6, 20, 40, 55, 57, 60, 66, 76, 80, 93, 97, 101, 106—107, 108, 111—112, 116, 121, 136—137, 144, 162, 171—174, 184.
Poloş Ştefan, prefect: 176.
Popescu Radu Vornicul, cronica: 146.
Popricani jud. Iaşi: 147.
Porkalis Biniamin, martor evreu: 46.
Porolissum v. Zălau.
Portia Johan Ferdinand, principe (1606—1665), ministru al Împăratului Leopold I: 154.
Porumbacu de Sus jud. Sibiu: 176.
Posgdi. Marko, nobil transilvănean: 145.
Posnan: 156.
Praga: 93, 99, 156, 172.
Prejmer: 62.
Pribeck, cetate; 27.
Prilucki (U.R.S.S.): 108.
Proczner B., din Baia Mare: 153.
Prodan D.: 62.
Psanter Iacob: 161.
Prut, riu: 108.

R

Rabi Ioşua: 136.
Rabino Giacob, medic evreu: 86.
Rabus, consilier imperial: 99.
Racova, bătălia de la: I.A.
Racoş: 77.
Radovan jud. Dolj: 41.
Radu, vinde moşie: 110; logofăt: 120; din Roşia: 67, 70, 83; fiul lui Danciu: 61; postelnic: 72.
Radu Basile: 142.
Radu cel Mare, domn al Țării Româneşti (1495—1508): 19.
Radu Paisie, domn al Țării Româneşti (1535—1545): 31.
Radu Şerban, domn al Țării Româneşti (1602—1610; 1611—1620): 100.
Radu Mihnea, domn al Țării Româneşti (1611—1616): 104; 109, 113; domn în Moldova (1616—1619): 111, 115.
Radu Ilias, domn al Moldovei (1632): 127.
Radziwil, principe al Lituaniei: 116.
Rafaël, fiul lui Şlomo, prăvilăş: 103.
Rakóczy I Gheorghe, principe al Transilvaniei (1630—1648): 125, 130.
Rakóczy al II-lea Gheorghe, principe al Transilvaniei (1648—1658): 137, 152.
Rama: 5.
Raşkalo, administrator: 95.
Rădăcineşti jud. Vilcea: 75, 88.
Rădăuşi fostul episcop de: 169.
Rebir David, medic evreu: 125.
Recaş jud. Timiş: 27.
Rei: 14.
Reizl fiica lui Halevi Israel din Piatra Neamţ: 15
Reni: 73.
response: 38, 42, 46, 78, 88, 90, 95, 97—98, 100, 103, 107—108, 111—112, 115, 136.
Reşiţa: 65.
Reuven fiul lui Eliahu: 78, 95.
Rezhen Cristofor: 28.
Riberius v. Rebir.
Rimnic v. Rimnicu Vilcea.
Rimnicu Vilcea: 19, 65, 71.
Rîşnov: 62.
Robeno v. Rabino Giacob.
Roman jud. Bacău: 43.
Romaşco, negustor: 40.
România: 57.
Rosenbaum L. R.: 25, 33—34, 36, 85, 106, 116.
Roth C.: 44, 60.
Rudeanu Vlad, mare paharnic: 123.
Rudolf al II-lea, împărat german (1576—1612); 89, 91, 99.
Rufus Isac, negustor evreu din Bucureşti: 38.
Rufus Iuda, evreu din Bucureşti: 38.
Ruscic (Bulgaria): 131.
Rusia: 6, 57, 78, 80, 136.

Ruso Iosef, evreu în Țara Românească: 90.
Rustan Pașa: 39.
Rusu Moldoveanul: 56.
Rusz Isac, evreu din Alba Iulia: 182.
Ruxandra domnița, fiica lui Vasile Lupu: 141.
Rym Carol: 44
Rzewuski Michal Florian, secretar al soliei polone: 162.

S

Saudia Ionitor, evreu din Galipoli: 46.
Saalon Iomtov, rabin (1557/1561—1638): 95.
Sacerdoțeanu V.: 50.
Sacz (Polonia): 57.
Saffar, negustor evreu din Vidin: 65.
Salamoncin, evreu în Italia: 68.
Salinas Abraham, evreu în București: 42.
Salonic: 38, 52, 90, 103.
Saltiel Șlomo, prăvilăș: 46.
Samachvil din Sniatyn: 111.
Samuel, cartea lui —: 1.
Samuel Evrcul, din Turda: 159.
Samuel de Medina, mare rabin al Salonicului: 38, 42.
Samuel Maroccanus, rabin: 23.
Samuil, evreu: 66.
Sanie S.: II.B, II.C, II.D, II.E, II.F.
saracini: 2, 3, 14.
Sarmizegetuza jud. Hunedoara: II.C, II.D.
Sarosi Ioan, pronotar: 171.
Sarsa Abraham medic evreu din Constantinopol: 119.
Sarosi Janos din Alba Iulia: 182.
Sason Aharon, rabin (1555—1610): 90, 103.
Sason Aron Iosif, prăvilăș: 90.
Sason Moșe, evreu: 90.
Sasul, sâtean: 110.
Satu Mare, oraș: 128, 173; jud.: 38.
Saul Ițchak, mastor evreu: 103.
Sălaj, jud.: 158.
Sărăcinești v. Valea Cheii.
Sătmar: 2.
Sâbur din Mihăița: 109.
Sâmbotin Evreul, creditor: 75.
Scholcz Stanislav, jurat din Lvov: 66.
Schmidt Nicolaus, relatarea lui: 139.
Scholem G.: 146, 156.
Schor Moses: 44.
Schwartzfeld V. E.: 133, 170.
Segal Iehuda: 78.
Seini jud. Maramureș: 161.
Selim al II-lea, sultan otoman (1566—1574): 44—45, 52—53.
Seppon, negustor de vinuri, probabil de orig. iudaică: II. I.
Serbia: 5.
Severin, țara: 4; banatul: 27; cetatea: 27.
Sevi Sabbatai: 156.

Siaa Leo, medic evreu constantinopolitan: 130.
Sibiu: 9, 16, 17, 20, 33, 65, 125, 137, 146, 177; evrei în —: 17, 20, 31, 65.
Sidilkow (Polonia): 100.
Sienienski Ioan, sol polon: 54.
Sighșoara: 129.
Sigismund I de Luxemburg, rege al Ungariei (1387—1437): 11—12.
Sigismund I, rege al Poloniei (1506—1548): 34—35.
Sigismund al II-lea August, rege al Poloniei (1548—1572): 36, 47, 54.
Sigismund al III-lea Vasa, rege al Poloniei (1587—1632): 101.
Sigismund de Vințu de Sus, nobil transilvănean: 152.
Simion Movilă, domn al Moldovei (1606—1607): 98, 100.
Simon fiul lui Moșe Kaț: 78.
Simon Israel, evreu din Vidin: 90.
Simon v. Bar-Kochba.
sinagogă antică (Constanța?): II.D; în Transilvania: 5; Alba Iulia: 144; în Țara Românească: 146; Iași: 170; Focșani: 181.
Sinai, revista: 170; anuarul: 14. 21, 25, 60, 88, 100, 116, 133, I.A.
Sinan pașa, mare vizir otoman: 86.
Singer I.: 161.
Sinon Potamon v. Lamia.
Sintron Abraham evreu din Alba Iulia: 182.
Sintron Daniel, evreu din Alba Iulia: 182.
Sintron Solomon, evreu din Alba Iulia: 182.
Sirct: 40.
Siria: 14.
Sirkes Ioel, rabin (cca. 1560—1640): 78, 98.
Sivori Franco: 68.
Sînbotin, creditor evreu: 75, 88.
Sîrbu, mare stolnic: 67, 83.
Skaly (Polonia): 98, 114.
Slcnik Abraham, rabin: 115.
Slonik Biniamin, rabin (cca. 1550—cca. 1619): 89, 97, 100, 111—112.
Sniatyn (Polonia); 68, 97, 111.
Socola: 184.
Sofia: 38, 90, II.I.
Sofronie din Cimpulung Moldovenesc: 167.
Sohestov G.: 102.
Sokal (U.R.S.S.): 35.
Sol fiica lui Ionitov Saadia, evreu din Galiopli: 46.
Soliman I Magnificul, sultan otoman (1520—1566): 32, 36, 47.
Solomon zis Gsaczko, negustor la Brașov: 17; creditor evreu: 60; evreu din Alba Iulia: 145; rabin: 1; arendaș evreu: 176.
Solomon Germanul (Tedeschi) v. *Ashkenazi Solomon*.
Solomon ibn Benvenisti, negustor evreu: 42.

Someș, riu: 2.
Sophi v. Uzun-Hassan.
Sora din Rădăcinești: 88.
Soroca (U.R.S.S.): 106, 107, 144.
Spaer A.: II.A.
Staiul din Mihăița: 109.
Stan, căraș: 57; din Iași căraș: 73;
 sătean: 110; din Cerneți, popa: 83.
Stanciu din Mihăița: 109; din Milești: 63;
 din Rădăcinești: 88.
Starr J.: I, 4.
Staurinos, cronica lui: 84.
Stănie din Milești: 63.
Stănilav din Sărăcinești: 117.
Stepan v. Ștefan din Cioroiși.
Stepanoviț v. Ștefănești.
Stern A.: 14, 21, 25.
Sternbach, sol suedez: 144.
Stettin: 155.
Sthefel: 12.
Stoica fiul Oprinei: 61; checer: 117.
Stoicescu M.: 57, 72, 109, 147—148, 183.
strada evrciască în Alba Iulia: 145.
Stratu Siguli, negustor sibian: 177.
Stratul, pircălab: 169.
Stroe fiul lui Dumitru din Bujoreni: 71.
Strzelcze (Polonia): 40.
Strzelisk, evreu din: 162.
Suceava: 7, 15, 24, 40, 54.
Surilla Iulia: II.H.
Szabó Gh., nobil transilvănean: 101.
Szamosközy Ștefan, cronicar: 85.
Szekely Mihai, comisar imperial: 89, 91
Szekely M., notar legal: 158.
Szeremi Gheorghe, cronicar: 30.
Szerencses Emeric: 28—29.
Szilvatorok, pacea de la: 101.
Szyszman S.: 33.
Sylwesterr: 65.

Ș

Șalom evreu din Polonia: 107; din Gheorghieni: 171.
Șamul v. Siria.
Sandor Mihail, slujitor gubernial: 182.
Șerban din Dumitrești: 105.
Șevach, evreu din Lvov: 97.
Șimedrea T.: 146.
Șimnicu de Sus jud. Dolj: 63.
Șimon creditor evreu: 95; fiul lui Iakov, martor evreu: 106.
Șiraz: 14.
Șisman, țar al Bulgariei (1323—1330): 8.
Șmuel fiul lui Iosef: 78.
Ștefaltenko, român din Orhei: 107.
Ștefan, postăvar: 65; de Baal, nobil: 27;
 de Telegd, vice-zotievod al Transilvaniei:
 16; din Cioroiși, fost mare clucer: 72;
 din Milești: 63; Evreul: 37.

Ștefan cel Mare, domn al Moldovei: 14,
 15, 21, 24, 25.
Ștefan Phafstetter, notar: 28.
Ștefan Tomșa, domn al Moldovei (1563—
 1564): 45, 47.
Ștefan Răzvan, domn al Moldovei (1595
 apr.—aug.): 86.
Ștefan al II-lea Tomșa, domn al Moldovei
 (1611—1615): 106, 107—108, 111—112.
Ștefan Valahul v. Ștefan Tomșa.
Ștefanelli T.: 167.
Ștefănești, tirg medieval în Moldova: 98,
 108, 144.
Ștefăniță, domn al Moldovei (1517—1527):
 I.A.
Ștefăniță Lupu, domn al Moldovei (1659—
 1661): 148.

T

Tappe E. D.: 47, 81—82.
Tarazhōzi Francisc, om al capitolului: 145
Tardy L.: 14.
Tarnapol (Polonia): 97.
Tălmaci jud. Sibiu: 62.
Tălrani jud. Vaslui, lupte de la: 112.
Tedicz Tomas, negustor: 40.
Teleki, proprietar în Alba Iulia: 182.
Teorman jud.: 46; 186; riul: 46.
Teodor, căraș moldovean: 73.
Teodorescu M.: II.I.
Tesalonic (Grecia): 1.
Teofil, arhiepiscop: 132.
Tetul Anton: 56.
Theos Hypsistos: II.D.
Thor Nachman, regustor evreu: 59.
Thuroczy Ioan, cronica lui --: 10.
Tibiscum v. Juza.
Tigoi jud. Vrancea: 105.
Timiș, comitat: 27.
Timișoara: 11, 161, 184; cimitirul evreiesc:
 161.
Tirkli Ițchak, evreu: 89.
Tivul Macdechai, prăvilăș: 46.
Tîrgoviște: 16, 65, 69, 104, 106, 109, 114,
 117, 146, 151, 180.
Tîrgu Neamț: 169.
Tîrnova, comitat: 176.
Tîrnovo: 8.
Tîrșeanul din Mihăița: 109.
Toader din Mihăița: 109; popă în Tg.
 Neamț: 179.
Tokai Sigismund, proprietar din Alba
 Iulia: 182.
Toma din Mihăița: 109; nepotul Sasului:
 110.
Tomasici Gabriel: 151.
Tomis: II.D, II.I; v. și Constanța.
Toptliceni jud. Buzău: 79.

Transilvania : 2, 5, 16, 20, 29–30, 39, 48, 49, 61–62, 77, 82, 85–86, 92, 101, 113, 118–119, 122, 124–125, 120–130, 135, 137, 152, 157–159, 165, 166, 171–174, 176, II.F.

Trepanoli v. *Tarnopol*.

Trochim Holub : 56.

Turcia v. *Imperiul otoman*.

Turda : 158, 172.

Turnu Măgurele jud. Teleorman : 103.

T

Taku Moșe, rabin : 6.

Țamblac Gr. : 7.

Țara Făgărașului : 176.

Țara Românească (Valahia Mare, Muntenia) : 8, 17, 19, 31, 33, 38, 42, 44, 46, 49, 52–53, 61, 63, 68, 69, 72, 75, 79, 82, 86, 88, 90, 92, 94–96, 100, 104, 109, 110, 117, 120, 123, 131–132, 138–139, 142, 146, 165, 178, 180, 183.

Țara Sfântă : 121.

Țara Ungurească v. *Transilvania*.

Țarfati Șlomo, prăvilaș : 46.

Țarigrad v. *Constantinopol*.

Țevi Isak, martor evreu : 38.

U

Ucraina : 144, 162–163.

Uești : 146.

Udriște Năsturel, mare spătar : 149.

Ungaria : 10, 17–18, 26–27, 29, 77, 94, 101, 113, 163, 173.

Unirea jud. Alba : 152.

Urbașka v. *Orbeasca*.

Ursu din Mihăița : 109.

Uzun Hassan, sultan turcoman : 14–15.

V

Valahia : 15, 33, 42, 46, 57, 78, 91, 95, 97–98, 100, 102, 106, 108, 111, 116, 121; v. *Moldova* și *Țara Românească*.

Valea Albă, bătaia de la : 15.

Valea Cheii jud. Vilcea : 117.

Valea Crișului : 171.

Valerius David, medic evreu : 129.

Vama evreiască, la Dunăre : 131, 139.

Varju E. : 23.

Varon Itchak, evreu în Țara Românească : 90.

Varșovia : 66.

Fartiris Ioan, căruțaș din Iași : 59.

Vasile Hagi, luminărar domnesc : 180.

Vasile Lupu, domn al Moldovei (1634–1653) : 130, 132, 134, 136, 141, 143–144, 147.

Vasilie din Tg. Neamț : 169.

Vasiliiu V. : 89.

Vaslui : I.A.

Veider Abraham, arendaș evreu : 176.

Velkov Velizar I. : II.I.

Veneția : 14–15, 24–25, 45, 68, 80, 84, 86, 90, 95, 107–108, 117, 121, 156.

Ventura Rafael, prăvilaș : 103.

Veress A. : 44, 92–93, 99.

Vernești jud. Buzău : 61.

Vernier Marco, bail venețian : 84.

Verus : 6.

Vespasian : 141.

Vianu, sat dispărut (jud. Dolj) : 41.

Vidal Moise, evreu : 42.

Vidin : 65, 102.

Viena : 10, 12, 137, 155, 166, 172.

Vilna, cetatea : 34, 156.

Vintilă din Mihăița : 109.

Vinț azi Vințu de Jos, jud. Alba : 85.

Visu din Băldești, logofăt : 67, 69, 83.

Vilcea, jud. : 75, 117.

Vlad, fost mare vistier : 126; din Golești : 114.

Vladimiria : 40.

Vladislav I. rege al Ungariei (1440–1444) : 13.

Vladislav al II-lea, rege al Ungariei (1490–1516) : 17–18, 21.

Vladul lui Dârleț, din Mihăița : 109.

Vlahi, sud dunăreni : 1.

Vlahia v. *Vlahia Mare*.

Vlahia Mare, reg. Tesalonic (Grecia) : 1.

Vorsi Sima, mare vameș : 73.

Vrancea, jud. : 105.

W

Walter Balthasar, cronica lui : 84.

Weszpremi Șt. : 101.

Wiesbaden : 3.

Wilcox Thomas : 82.

Wilmesdorf : 172.

Wiszniewski Dimitrie : 45.

Wolf : 172.

Worms : 156.

Wylaky, consilier regal : 29.

Z

Zabludov : 156.

Zagori Gh., nobil transilvănean : 152.

Zălau, castru de la : II.E.

Zalman cantor în Prilučk : 108.

Zamfira, jupanița : 109.

Zamosc : 156.

Zamoyski Jan, cancelar al Poloniei: 98.
Zante: 156.
Zeghalom (Ungaria): 26.
Zelman Falhek, negustor evreu: 40.
Zenana Slomo, secretar al tribunalului
rabinic din Oriahova: 103.
Zimra David Ibv Abi, rabin: 38.
Zomus v. *Someș*.
Zitiol, secretar venețian 68.
Zingherl Mordechai, evreu: 107.
Zlatna: 157.

Zuan Miguez (Ioseph Onazy), evreu portu-
ghez, duce de Naxos: 44, 45, 51, 76.
Zucha-Zan v. *Uzun-Hassan*.

Y

Ya'ari A.; 156
Yahwe: II. D, II. G, II. H.
Yeni-Hissar, fortăreața: 51.

Prezentarea grafică: IOSEPH J. GÄTLAN

Tiparul executat sub comanda nr. 771
la I. P. „Filaret“ str. Fabrica de chibrituri
nr. 9—11, București
Republica Socialistă România

LEI 35